
THE ROLE OF “FATE TURNING – FATE FORMING” LABOR MARKET PROGRAM IN RURAL DEVELOPMENT

LENDVAI TAMÁS¹ – ARTNER ZSUZSA² – RILL FANNI² –
TÉSITS RÓBERT³ – BITÁNÉ BIRÓ BOGLÁRKA⁴

ABSTRACT

This article volunteers to give a relatively coherent description of the labour market program called “Fate Turning – Fate Forming” developed by the South-Transdanubian Regional Labour Center (STRLC). We found it important to put the progress in context as much as possible, highlighting its' real world labor market and rural developmental role. The specialty of this program is the nature of the training it provides, which is although not approved by the National Qualifications Register, it trains for specialties the target settlement is rationally in need of, not just give another “useless credential” to the persistently unemployed. We'd like to remark that the Faculty of Adult Education and Human Resources Development (FAEHRD) of University Pécs (UP) provides professional support in adult education to the FVM DASzK Csapó Dániel Trade School. This is justified by the fact, that the “Fate Turning – Fate Forming” program creates mainly heterogeneous study and work groups. A significant difference is present in the level of education, age, and the time spent away from studies and work. This labor market program could be expanded regionally and nationwide as well after more detailed research and evaluation, according to the expert opinion of STRLC and Agrokonsult. In order to achieve this goal, the Faculty of Adult Education and Human Resource Development of University Pécs provides full scientific and professional support.

¹ Academic Intern, Postgraduate student, UP, FAEHRD, University of Pécs Faculty of Adult Education and Human Resources Development

² Graduate student, UP, FAEHRD, University of Pécs Faculty of Adult Education and Human Resources Development

³ Director of CLMEO, Associate Professor UP, Faculty of Sciences IG., PhD.

⁴ Innovation Manager, PhD, FAEHRD

1. INTRODUCTION

This publication is to familiarize the reader with the aspects re-integration and rural development through the finished 1st phase of this unique labor market program created by the South Transdanubian Regional Labour Centre in cooperation with the Diófa Consortium. The “Fortune Turning – Fortune Forming” program is for the South Transdanubian Region and is primarily an aid for the persistently unemployed to return them to the world of labour, to achieve a better life.

The job search rate of the South Transdanubian Region exceeds the national average in the examined time frame (2007-2010) by a few percent. Somogy County is in the worst position, while Tolna County has the best position according to the circumstances. Baranya county is in between, following the trend of the region, which clearly reveals the negative impact of the world crisis. Since the September of 2008, the cutbacks increased the ratio of people searching for jobs. Although it is important to remark, that part of the program's target population – those with a low level of education and persistently unemployed – are not significantly effected, because most of them were not employed previously either. Their inadaptability to the economic events makes them a static, “constant part” of trends. Putting them in motion takes a complex solution considering their level of education and the time they spent being unemployed. Thus, improving their situation is a difficult task, because the problem is often caused by the low level of education, and the adverse (personality deteriorating) effects of time spent being away from labor.

Therefore, this study is based on a real problem, and its primary aim is to acquaint the scientific scene with a method adaptable to Hungary's other regions as well. The base of our effort is the program's present activity, by which the original two regions in Tolna County and approximately thirty unemployed involved – the regional scene has admitted the total of 225 persistently unemployed of six smaller regions so far. The question emerges, whether this highly increasing tendency will continue in the future?

The literary background of the study is based on post-millennial analyzes of rural politics (GLATZ F. 2008), labour market (G. FEKETE É. 2002), adult education (KOLTAI D. 2008; KOLTAI D. – LADA L. 2006; KOLTAI D. – ZRINSZKY L. 2008), and human resource development (NEMESKÉRI Zs. 2004), which evaluate the social, economic, cultural and environmental uplifting opportunities of rural areas. The crucial part of the study is how to manage the rural unemployment. This points to the main question of the present study, which is, how could the rural unemployed become reemployed? Several national initiatives were set into motion to solve this problem, such

as the social plow-land program, town caretaker system, or the expansion of local services. For these programs, the following criteria could be established: (1.) letting local ideas develop, while providing quality guidance for their local application. (2.) Providing a certain level of improvable intellectual and physical work, instead of cash. (3.) The local (self)organizations must have organizing skills, and must be able to cooperate with partners outside of the region. (4.) Has to increase self-employment. (5.) The local governments, NGOs and entrepreneurs shall collaborate as partners. (6.) Has to have long term plans (G. FEKETE É. 2002).

This reintegration program in our experience does not only match the previous requirements, but proved to be functional on the long term as shown in our practical research. The Faculty of Adult Education and Human Resources Development of University of Pécs is highly committed to the monitoring, research, and support of this program, and plays an important role of aiding the STRLC and the Diófa Consortium. With the support of the director of Human Resources Development Department (HRDD) Zsolt Nemeskéri, and with the supervision of HRDD's academic intern Tamás Lendvai, students get involved in the labor market initiation research through seminars and research groups. One of our greatest achievement is that many of our students were participating in the selection procedure of the program's 2nd and 3rd phase and in being in communication with the participants. We are working on the evaluation, processing and classification of the current progress, and wish to present the synthesized results.

According to our hypothesis the aim of the labour market program is be relevant, although for sake the accomplishment of long term goals, training and employing processes shall be adjusted to the information gained by continuous feedback. Beside introducing the main aspects of the program's 1st phase, and the conception system of the tender, we wish to investigate how STRLC's and the Diófa Consortium's members rate the programs activity.

2. RESEARCH METHODS

As a matter of fact, the theoretical background of this research is made up of Hungary's labor market problems, the demand-supply anomalies, and of the attempts to improve the situation: mainly as processes within the agriculture. The entire study is characterized by the high ratio of persistently unemployed – typically in the field of agriculture – focusing on the evaluation of employment difficulties of the lowly educated. This field of problems is presented within competence of this labor market program in the South Transdanubian Region. The research is based on statistical data obtained from the National Labour Office (NLO). All the numbers and original figures of our research associable with labour market, were taken from the homepage of STRLC, originally sourced from NLO. The interpretation of data is explained primarily on the panel labeled “3.2 Labor Market background”. Data processing and evaluation was executed from our own angle, but we considered István Szőke's – Professional Director of STRLC – opinion for the examination of the relationship between world economic crisis and the persistently unemployed.

Statements in the next part of the study are based on data from the experts of STRLC and partners of Diófa Consortium. Part of the information can be accessed from STRLC's homepage, the rest could have only been obtained from our own observations. Data on the internet is public, most of it refers to the tender and the operation of program. Access to the information gathered with observation is limited, due most of them were developed from negotiations, and private discussions. Anonymity was highly emphasized for the latter. Both sources are present permanently in the study, however the critiques in the discussion chapter are coming from the second type sources. Beyond the detailed review of the tender we found it important to justify the choice of the six settlements participating over others. In our point of view this is a particularly important addition of value, because the tender itself does not include this explanation. However, considering our labor market situation, the selection of these areas bring up new interesting questions.

Practically these three parts – labor market overview, selection of regions, invitation to tender and the insider evaluation of the program's first phase – make up the substance of the study. By all means, we found it important to place the facilitation of agricultural employment into the general dimension of rural development. Therefore in the first part of the publication we review the literature to highlight essential thoughts that are indispensable to understand the

train of thought of this work as a whole, or at all. Finally, we emphasize that this study presents the – already finished – 1st phase of the original tender, and to draw conclusion from it. The 2nd and 3rd phases will be processed in a future publication.

3. RESULTS

3.1. The “Fate Turning – Fate Forming” program’s creation and localization

Considering the problems presented above, in 2008 autumn STRLC aimed to develop and execute a program involving reintegration, training, and supported employment primarily for persistently unemployed people. The legal background for the program is provided by the 4th Act of 1991 on the Service of the Unemployed 19/B§, and the Enactment of the Aid for Employment 6/1996. (VII. 16.) MÜM 26/G§ created the opportunity to invite to the tender which has been named “Fate Turning – Fate Forming” Behind the idea and creation of the tender lies a complex subject of a working labor anomaly of persistent structural imbalance between supply and demand. In this case it means that the dominantly and decisively agriculturally oriented, rural type small regions, for the labor-intensive, primarily gardening based agriculture would use manpower adequately trained for such labor, however this manpower is practically unavailable. As a result, in many cases “import” of manpower from labor markets outside the small region for “extra expense” is a necessity. In contrast, the small region has a high ratio of untrained, but trainable, persistently unemployed willing to work. As a consequence of this discrepancy, and without the adequate human resources, enterprises cannot increase in size thus unable to act as economical and social inducers of rural development. In parallel to this, exists a social and an economical problem of the unemployment.

For the solution, but at least for the consolidation of it the STRLC made some efforts and a few procedures too in the last years. For example the development of the micro area, the communal work programs (The way to work), the Herbal Network Program, the social soil programs and some within the frame of the Fast Reaction Project. The last three solution experiments are comprehensible as the inductive base of the competition. The commonality of the

programs besides of the partial success is unsustainability due the lack of the member of the market. Practically these programs functioned until they could fulfil their function and for this the STRLC assured the necessary financial sources. Another commonality is that the adults education missed and to the short-term work did not consort with a development of the knowledge. This means, the education level of the employee did not grow by being the part of the program that is why their chance to advance did not move into positive direction.

The other inductive background, that from the 1st of January 2009 the severity of the category of the regular social benefits was increased, and therefore in many cases a financial aid for special purposes was established. To get this money the unemployed had to participate in the public work programs which were announced by their settlement (For example: The way to work program). The only problem is that in the aspect of the economy this effort is not a productive, marketable work and big part of them are seasonal. Of course for the conditioning of the settlement is an important and a determining challenge too, but in many cases there is no need for such many employees and it could be important for the settlement also to purchase their own products for their public institutions. At the beginning, the integration of the employees receiving this financial aid to reintegrational education was not easy, but generally the problem was solved. Therefore the mayors – as a conclusion of the program – preferred the work intensive, productive, agrarian solutions instead of the communal work and it became one of the reasons while they joined the “Fate Turning – Fate Forming” Program.

Accordingly to the above experience the STRLC announced a complex re-integrational labour market program. From the cumulative experiences the elemental demand for this tender and the negotiations were: the presence of the members of the market, the existence of an organization for adult education, a local government, the assurance of the agricultural background the management skills and mentors.

The STRLC conducted a tender for composition of a manpower management – called “Fate Turning – Fate Forming” Program, open till 10th of November 2008. In the first section of the project the aim was defined as the expansion of the living opportunities in the agricultural sector and the raising of the employment level in Tolna County’s 2 sub regions (Tamási and Bonyhád). By one of the base dispositions of the tender, later, achieving the experiences of the launching and educational part, the tender could raise into regional level, with the co-operation of the sub regions. The selection of the sub regions and the settlements was made according to their economical potential and their situation in the labour market.

Before the explanation of the selection procedure, it is worth to check the situation of the labour market of Tolna County, in this case the relative proportion of the people seeking a job.

In September 2008, one month before the conduction of the tender, the western and northern part of Tolna County and 4 settlements in the sub region Szekszárd were in the worst situation regarding the proportion of population seeking jobs (Figure 1). The situation of the labour market is quite advantageous in the south of the sub region Bonyhád, except of 2 settlements where the index is moderate. In the east side of Tolna County (in the sub region Paks the number of the unemployed does not reach 10%) this was the country average – due to the atomic

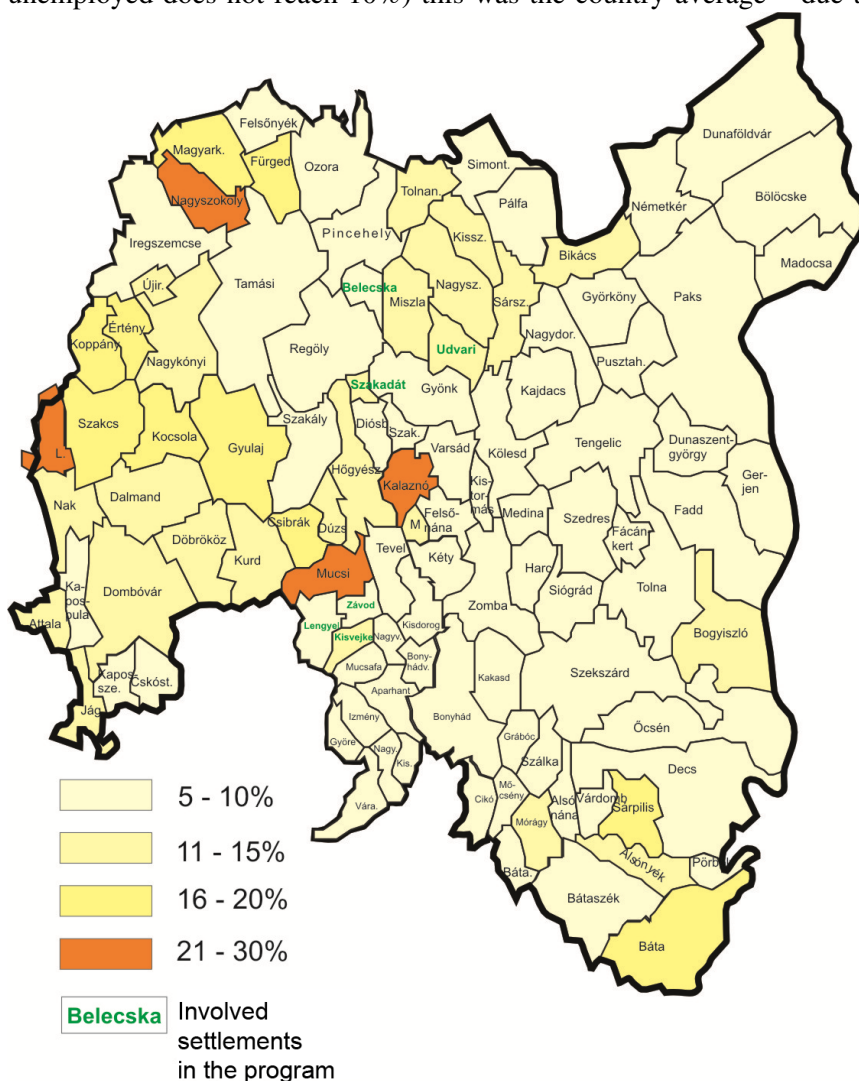

Figure 1.
Relative index of job search in the county of Tolna, in % (IX. 2008)
 source: www.ddrmk.hu

power – station and the service sector which was built up around. mainly concentrated in the sub regions Tamási (north), Dombóvár (west) and Szekszárd the settlements with the highest percentage are forming groups. The index of the relative unemployment in the 3 settlements of the sub region Dombóvár was higher than 21%, which is twice as much as the country average at that year.

Differently to the sub regions Bonyhád, Paks, Szekszárd in the region Tamási the settlements with the highest index the unfavourable situation is more accented. Mucsi, Kalaznó and Nagyszokoly were over the 21% level, and many other settlements rank among the 11-21% in-

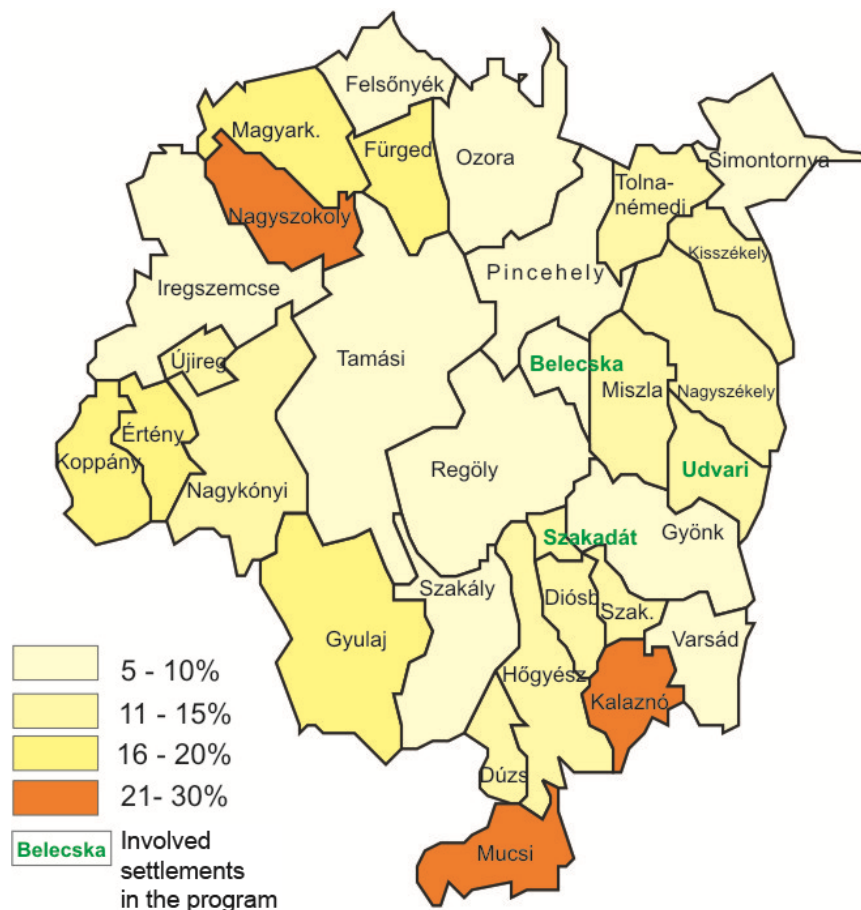

Figure 2.
 Relative index of job search in the Micro Area of Tamási in % (IX. 2008) source:
www.ddrmk.hu

terval. When looking at the settlements employment situation the justifiable question will come up: why does the tender include Belecska, Udvari and Szekszárd, if there are many other settlements in a worse situation?

To answer this question we have to know the politics of the STRLC in this theme. By the selection of the regions and settlements they take into consideration a complex standpoint in practice. In practice they emphasize factors on the first hand employment indexes (relative number of the jobseekers, the proportion of the people who are economically active, the unemployment index, the number of permanently unemployed, the people who are entitled to social benefits, the proportion of the maximum education level of the unemployed). On the second hand it is checked what kind of agricultural activities exist on the settlement (extensive – tilling of arable land or intensive – gardening, fruit and vegetable production enterprises). Another point of view is if there are any long term ideas, plans of the settlement, if there are any employers (how many of them are social organizations or enterprises) and whether they sell their own product in the social or in the market sphere.

Of course we could count many other questions, but practically the above mentioned were the most determinant ones, and the selected 3 settlements were those. Their situation in the labour market were common, all the 3 settlements were part of the social soil program, therefore having the necessary platform (territory and as knowledge, too). In Belecska the mayor stopped the social benefits and as a replacement gave work to the unemployed. In the settlements the cultivation of the vegetables (paprika, tomato) and the fruits (strawberry, hautboy strawberry, apricot, peach, sour-cherry, and dessert-grapes) is the most typical and is a big success. The basement aim of the production is the social sphere and the markets of the shire. The sub region Bonyhád is the opposite of the previous one. both economically and in the employment situation (Figure 3).

When examining the labour market the relative proportion of the job seeking people the sub region Bonyhád is before the sub region Szekszárd and similar to the sub region Paks. It differs significantly from the situation in Tamási and Dombóvár. Bonyhád, due it is the central sub region can influence the labour market processes into a positive direction. The most settlements of the region belong to the moderate zone and only 2 settlements rank to the middle high interval. The settlements – taking into consideration the data of the period – which were drawn into the tender not because of their high unemployment (Kisvejke, Lengyel, Závod), but because of the high number of the permanently unemployed. The other argument is the well developed fruit cultivation in the North-West part of the sub region, and also the presence of an enterprise called Balaton Danubia-Frucht Kisvejke Termelő és Értékesítő Szövetkezet in Kisvejke, which is a group of more than 60 farmers. The co-operative has a high capacity cold-

storage plant and this helps them to be able to export the fruits of the sub region (apricot, sour-cherry, apple and cherry) to Italy, Germany, Sweden, Norway and to Russia. The program became important for them because qualified labour was educated in the sub region. For the local job seekers this meant secure local employment. The task of STRLC and the Diófa Consortium was to “bring together” the two sides. The fundamental goal of the tender was “to insure for enterprises of the region qualified and prepared manpower and to solve with that the permanent problem of the unemployment”. In the sub region Bonyhád the market based fruit cultivation became exclusive which had a huge effect on the work management and work culture.

Figure 3.

Relative index of job search in the Micro Area of Bonyhád in % (XI. 2008) source: www.ddrmk.hu

Application for the tender was available only for consortiums, with the basic criteria to have following members: an accredited educating institution, a local government – who is operating the social soil program, is an active member of it and it has agricultural activities – and min. one agricultural enterprise. Another important exposure is that the consortium membership should it has to be enlargeable: NGOs and/or organizations having experience in the territory development can join the consortium. The consortium had to own the necessary qualified experts, the financials and the technical conditions, and it was obligate for to keep in touch and communicate as a partner with the STRLC.

3.2. The Goals of the “Fate Turning – Fate Forming” Program

Two short term goals were formulated by the tender to fulfil the labour market catching up order. Both goals are related to the most disadvantaged sub regions supported by the complex program.

In the (“Fate Turning”) part of the program, 8 people are to be employed as trainees. They should be younger than 30, on their careers, primarily with a degree in agriculture or at least with a General Certificate of Secondary Education and intermediate agricultural qualification. Those who live in a disadvantaged sub region or have been registered in a labour registry office for more than 3 months, and have difficulties in getting a job on the primary labour market are given preference. Their primary responsibility is to give assistance to the agricultural companies connected to the program –in technical, technological, marketing, logistic and pest control questions. They have to be ensured of a proper career and long-term employment.

In the (“Fate Forming”) part of the program, organizations that have a social land program or an agricultural enterprise in the sub regions of Tamási and Bonyhád need to employ maximum 40 people, give them training and supported employment. It is an advantage if candidates are permanently unemployed, get social security payments or availability support and have a low qualification. Practically those unemployed who want and capable to work, but their employment is not solvable in the primary labour market are eligible for the place. In the second, regional part of the program further 160 people can be employed. In their case it is also essential to acquire practical marketable knowledge during their training and supported employment.

Examining the two, above mentioned, target groups’ employers we can state the following. In the part of “Future Turning” the employer is primarily the agricultural enterprise of the consortium, as a market participant. In “Future Forming” the employer may be both municipal and a market participant. It is essential in both programs to ensure their own land for the em-

employees during the training and the supported employment. In exchange for the supported employment the South-Transdanubian Regional Labour Centre (STRLC) gives 100% pay support if the employer is a municipal participant, and 50% if the employer is a market participant. During the training and the supported employment the employee gets minimum wages.

The long-term goal of the STRLC is to enable these permanently unemployed participants to take up a job in the primary labour market, making use of their practical knowledge and working experience accumulated during the period of the training and supported employment. It will be a favoured situation, if the employer was a participant organisation (local government, economical participant) of the program. If the program is carried out by local governments they can use the products for social purposes, or to supply their institutions. A further additional benefit is that the program can establish manufacturer or marketing co-operative societies. Another important expectation is that with the help of the pilot project more programs should be generated and more sources could be used in the counties of the region.

On the basis of the project codification and the practical operation the primary goal is to provide the participating unemployed people with marketable and practical knowledge and a long-term job, meeting the labour demand of the agricultural enterprises of the sub regions. The program needs to be self-supporting and generate further proposals.

From among several applicants finally the Diófa Consortium won the tender. The organisation structure of Diófa completely measures up to the expectations. Agrokonzult Kft. a member of Szekszárdi Növény Zrt. is an economical participant that pursues agricultural activities. This organisation represents as the leader of the consortium. Its function is to launch, maintain, develop and expand the whole program. The organisation employs three coordinators, who with the control of the head coordinator, organise the program on local level and set the new scenes. The education segment is represented by FVM DAszK Dániel Csapó High School, Agricultural Vocational School and College. Its task is to organise, prepare and transact adult education, primarily based on practice. The social participants are provided by the local governments of Udvari and Závod. Another responsibility of the local governments is to ensure the training scenes and integrate them into the social earthwork program. The South-Transdanubian Regional Source Centre gives technical support, follows up of the program and performs the guidance of the county coordinators of the Herbal Network program. Thanks to its legal openness the consortium could integrate EG-VÉD Medical Bt. Being employed by the Agrokonzult Kft, as social and mental assistance, they take part in the selection of the potential employees and follow up their development during the reintegration training and supported em-

ployment period. Their responsibility is to evaluate the participants’ willingness to work and help their personal development, to be instrumental in building-up a systematic program, to provide consultation and mentorship for both the employers and the employees.

3.3. The Operation of “Fate Turning – Fate Forming” Program

The reintegration program of the labour market has essentially two parts: the training period and the employment period. The training period is 10 months long. It contains theoretical (200 hours) and practical training (800 hours). It ends with an exam at the end of the training. It does not give an OKJ diploma but it gives area specific knowledge, instead. The goal of the program is not to localize the employees.

In the first period of the program 3 settlements from the sub regions of Tamási and Bonyhád were involved with 20 people each. From the sub region Tamási: Udvari (5 people), Szakadát (3 people), Belecska (12 people). From the sub region of Bonyhád: Kisvejke (9 people), Závod (5 people), Lengyel (6 people). Primarily those were selected who received regular social benefits, who are registered job seekers and are hard to be employed in the primary labour market. The theoretical training was organised by FVM DAszK Dániel Csapó High School, Agricultural Vocational School and College. The practical training were organised and transacted by the local governments and agricultural enterprises of Belecska, Udvari and Szakadát in the sub region of Tamási; and Kisvejke, Závod and Lengyel in sub region of Bonyhád. 38 people took part in the reintegration training. From the 38 people 1 had a General Certificate of Secondary Education, 25% had vocational qualification, 28% had one or more OKJ diplomas and 43% of them were unskilled. The training was adapted to the local conditions. Those who completed the training successfully did not get an OKJ diploma, but they can use and deepen their knowledge during the ensuing supported employment.

The agricultural features of the sub regions are different, except for the common features of labour-intensive agriculture (gardening). In the sub region Bonyhád – since most of the direct employers are self-employed farmers or co-operatives – market production is characteristic. In this area 17 people of 20 passed the exam, and 15 of them got a job. The further employment was mainly realized by the local governments and farmers and less by Danubia-Frucht Co-operation. In the sub region of Tamási the main employers are the local governments. Here primarily the social economy is significant, which is less oriented to effectiveness. This type is good for re-integration. Here 19 people of 20 passed the exam (the one, who did not pass the exam had a long-term illness). All of them got a job at local employers.

The training part of the original program finished successfully. The supported employment is still in progress. Thanks to the results and the professional open days organised by STRLC, in March to April 2009, besides the formerly joined sub regions, Tamási and Bonyhád, additional sub regions like Dombóvár, Sásd, Marcali, Sellye, Csurgó, Kaposvár and Szekszárd also laid claim to join to the program. Of course it was not the sub regions but the local governments who could submit an application to the tender. The application had to include the detailed data of the labour market, the available lands, desired crops, supporters, contacts and long-term plans. It must be mentioned that the regional expert and head-coordinator of the managing consortium Agrokonzept Kft also helped the local governments to prepare the application (8-10 times/ local government). Without professional help (which means giving information to local governments, entrepreneurs and the unemployed, and coordinating their cooperation) lots of applications would not have been realized due to lack of self-organisation. Another advantage was that the rate of successfulness turned out in the beginning, so the non-competitive settlements dropped out before the deadline of the tender. During the preparation the following points were questioned: (1) if the local government does similar programs of labour market? Do they have any operating tenders and experiences? (2) if the local government has external financial resources, enough free land to make use of, if there are investments (agricultural, manufacturing industry) of the local government or local entrepreneurs which can be connected to the program? (3) what kind of cooperation was realized in the settlement (between the local government, the civil organisations, entrepreneurs, the unemployed and maybe educational institutions) the previous year? (4) how they plan the long term continuation of the program and can they guarantee continuous employment after the two years' supported employment period in accordance with the expectations?

The successful new programs are located in regional perspective. In the second period the sub regions of Marcali (Nemedéd: 20 people) Dombóvár (Gyulaj: 10 people, Döbrököz: 10 people) and Sásd (Gerenyés: 11 people, Alsómocsolád: 9 people) joined the program. All in all 60 permanently unemployed were integrated. The third period was in spring 2010, when 125 people were integrated. 20 people from the sub region of Sellye, 10 from Csányoszló, 1 from Drávaiványi, 4 from Drávasztára and 5 people from Sellye. From Csurgó, Nagybajom and Böhönye – in the sub region of Csurgó, Kaposvár and Marcali – 16 people were integrated. From Somogyjád and its agglomeration also 16 people were integrated. Fadd joined with 20 people from the sub region of Szekszárd. From the sub region of Tamási and Dombóvár, Nagykónyi, Regöly, Szárazd, Kisszékely, Kalaznó, Varsád, Szakcs and Kocsola joined with 34 people.

4. CONCLUSIONS

The main question for STRLC after completing the training section of the “Fate Turning – Fate Forming” labour market program was, the method and the direction of the continuation. Among others it came up that it should be announced as a new tender called “Fate Turning – Fate Forming II”. This was based on the fact that some points in the first tender needed correction, so they thought that they could use the experience of the first tender to draw up the second.

First there were training problems (Table 1). In the sub region of Tamási the applicants passed the exam successfully and 19 of them got a job at 3 local governments, but their practical knowledge was incomplete. It could happen partly because of the instructors’ indifference towards the applicants. On the other hand they have to work out a proper selection process in order to reveal the suitability of the applicants. It is one of the keys for the success of the program. The ability to acquire practical knowledge and the method of knowledge transfer are extremely important segments. So, in addition to the importance of the selection of the unemployed people, it is also relevant to employ instructors with professional and human competence. It would be a basic requirement that they know the target group very well in every aspect, and it is also necessary to train the practical and theoretical instructors, too. As another essential aspect the instructor and the employer cannot be the same people, otherwise efficiency-orientation will be the first instead of education.

A further argument for modification is that the problems in connection with the employers also must be solved. The farmers need to be aware of their responsibility, so an efficient communicational plan also must be worked out. The farmers get a support in exchange for the employment for a year, but the 50% wage funding is not enough to realize the organization of work based on patience and a reintegration approach. The employers need to be prepared so, that they can decide if they undertake the employment of the workers in special situation with this support. The employers need to be informed that the unemployed participants of the program will be able to perform at 100% in no sooner than 2 years. The conflict between the employers and employees must be resolved in time. The employers need mentoring, too.

Table 1.
An overview the of positive and negative elements of the program

Strengths	Weaknesses
<ul style="list-style-type: none"> - Region specific knowledge - Build on local needs - Localize work-force - 100% payment support - Fixed workplace for 2 years - Decreasing local unemployment - Reintegration of permanently unemployed - Bottom-up initiative - Complexity (adult education+rural expansion) - Practice orientated - Psycho-social mentoring 	<ul style="list-style-type: none"> - The future of the program is unstable - Not every settlements has a long-term plan - Deficiencies in the professional experience of instructors - Limited knowledge practical adult education
Opportunities	Threats
<ul style="list-style-type: none"> - The program could be adopted to other agricultural areas of the country - Alignment to a co-operation. - Becoming farmers - Economic expansion - Catering supplies of the local government and kindergarden/school - Prospering local trade - Repetition of the program on the settlement - Opportunity of an OKJ diploma by enlarging the training - The reintegration can be successful with appropriate and capable instructors 	<ul style="list-style-type: none"> - The program cannot be restarted, because of lack of support - Local governments and organisations will backtrack from the continuous employment because of their reduced financial circumstances

REFERENCES

- G. FEKETE Éva (szerk.) 2002: *A tartós munkanélküliség kezelése vidéki térségekben*. MTA Regionális Kutatások Központja, Vidékfejlesztési Műhely, Miskolc-Pécs, 2002, pp. 9-60; 195-196.
- GLATZ Ferenc 2008: *Új vidékpolitika. Párbeszéd a vidékért*. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest 2008, pp. 17–58.
- KOLTAI Dénes 2008: *A felnőttoktatás mint a hátrányokat kiegyenlítő társadalmi és oktatási mozgalom*. In: Tanulás életen át {TÉT} Magyarországon. Szerk. Bendek András. Budapest., Tempus Közalapítvány, 2008, pp. 179 – 199.
- KOLTAI Dénes 2008: *A felnőttképzés és emberierőforrás-szemlélet a változások útján*. In: Elbeszélések a magyar felnőttoktatás legutóbbi fél évszázadáról. Szerk. Magyar Edit – Maróti Andor. Bp., ELTE Eötvös, 2008, pp. 5-23.
- KOLTAI Dénes 2008: *A felnőttképzés elméleti, gazdasági és területi problémái*. Pécs, PTE TTK FEEFI, 2001, pp. 118 – 122; 123–129; 151–157; 170–185.
- KOLTAI Dénes – LADA László (szerk.) 2006: *Az andragógia korszerű eszközeiről és módszereiről*. Tanulmánykötet. Budapest, NFI, 2006, pp. 9–16; 73–84; 85–104; 105–111; 113–142.
- KOLTAI Dénes – ZRINSZKY László 2008: *A tanulás az andragógiai pszichológiában*. In: HEFOP 3.5.1. „Korszerű felnőttképzési módszerek kidolgozása és alkalmazása” Tanár-továbbképzési Füzetek III. Andragógiai ismeretek. Szerk. Benedek András, Koltai Dénes et.al. Bp., NSZFI, 2008, pp. 17-84.
- NEMESKÉRI Zsolt 2004: *Az emberi erőforrás-fejlesztés hozzájárulása a gazdasági növekedéshez - a humán tőke mérési problémái a neoklasszikus gazdasági növekedési modellben*. In: Koltai Dénes - Vida Szabolcs (szerk): *Az emberi erőforrás fejlesztés, mint pedagógiai probléma*. OTKA tanulmánykötet. Pécs, PTE TTK FEEFI 2004, pp. 175 – 185.

Other sources

- A „Pszicho-szociális gondozást előkészítő felmérés értékelése”, elérhető:
*„<http://www.ddrmk.hu/documents/sorsfordito/beszamolok/2009/pszichologiai.pdf>”
(utolsó hozzáférés 2010. V. 21.)*
- Dél-dunántúli Regionális Munkaügyi Központ pályázati felhívása 2008, elérhető:
http://www.ddrmk.hu/documents/ddrmk_palyazatifelhivas_081020.pdf (utolsó hozzáférés: 2010. V. 21.)
- Dél-dunántúli Regionális Munkaügyi Központ Sorsfordító-sorsformáló programleírás 2009, elérhető: *<http://www.ddrmk.hu/?id=20&subid=0&parent=2> (utolsó hozzáférés: 2010. V. 21.)*
- Dél-dunántúli Regionális Munkaügyi Központ Tamási Kirendeltség „Feljegyzés” 2009, elérhető: *<http://www.ddrmk.hu/documents/sorsfordito/dok/tamasi/1.pdf> (utolsó hozzáférés: 2010. V. 21.)*
- „Gyümölcstermelő tanfolyam záróvizsgálója”, elérhető: *<http://www.ddrmk.hu/documents/sorsfordito/dok/tamasi/1.pdf> (utolsó hozzáférés 2010. V. 21.)*
- „Sorsfordító-Sorsformáló” programterv, elérhető:
http://www.ddrmk.hu/documents/munkaero_sorsfordito.pdf (utolsó hozzáférés 2010. V. 21.)

A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS MÉRHETŐSÉGÉNEK EGYIK LEHETŐSÉGE A KARBON-LÁBNYOM

PATOCSKAI MÁRIA

Carbon Footprint – Measuring Sustainable Development

Today's economic development has led to a series of global crises of which one of the most alarming is the extensive deterioration of our environment. Our excessive energy- and material-based lifestyle adversely affects our climate. In order to create the conditions of a more sustainable environment it is vital to be able to measure sustainability, i.e. turning the hard to measure into measurable parameters. Carbon footprint calculation is one such widely accepted and used measuring system. The carbon footprint is a measure of the impact of our anthropogenic activities on the environment, and in particular of climate change. It is a measurement of greenhouse gases and is expressed in units of tonnes (or kg) of carbon dioxide equivalent.

The primary aim of this study is to measure the impact which the population has on the environment so that it can serve as the basis for future comparisons. This study will show the relationship between our energy-based lifestyle and our climate. In addition, it will discuss the external and internal mechanisms of climate change. It will talk about the indicators measuring sustainability and the process of carbon footprint calculation. Based on a Hungarian example, I will measure the impact that a single person's consumption of different types of energy has on the environment. The study will compare the resulting figures with data concerning Hungary's biologically active woodlands: can our woodlands neutralise the CO₂ emissions from the day-to-day activities of Hungary's entire population?

1. BEVEZETÉS

A jelen kor gazdasági haladásának árnyoldalaként számos egész bolygóra kiterjedő válság jelentkezett. Ezek közül az egyik legsúlyosabb a környezet állapotának erőteljes romlása. A gazdasági növekedést fenntartó túlzott anyag- és energiahasználatra épülő életvitel nagy valószínűséggel kihat a levegő paramétereinek változásán keresztül az éghajlat kedvezőtlen alakulására. Ahhoz, hogy fenntarthatóbb környezeti feltételeket teremthessünk szükségessé vált a fenntarthatóság mérésének kidolgozása: nehezen mérhető dolgok átváltása mérhető paraméte-

rekre. Ezek vizsgálatára egy elfogadott és kidolgozott módszer a CO₂(karbon)-lábnyom számítása: az antropogén tevékenységek során a levegőbe kibocsátott gázokat CO₂-ra egyenértékűsíti.

A tanulmány elsődleges célja, hogy a szerző számításaira alapozva meghatározza a lakosság környezetterhelésének mértékét, amely a későbbiekben összehasonlítások alapja lehet.

Az alábbi írás bemutatja az energiaalapú életvitel és az éghajlat kapcsolatát, valamint az éghajlat változásában szerepet játszó külső és belső hatásokat. Felvázolja a fenntarthatóság mérésére kidolgozott indikátorokat. Leírja a karbon-lábnyom kiszámításának eljárását, és hazai példán keresztül 1 lakosra, a főbb energiafogyasztó tevékenységekre kivetítve saját számításokkal alátámasztva számszerűsíti a környezetterhelés mértékét. Az eredményeket összeveti a hazai biológiaiilag aktív erdőállomány nagyságával: képes-e a hazai lakosság életviteléből származó CO₂ kibocsátást az ország erdőállománya semlegesíteni.

2. A FENNTARTHATÓSÁG ÉS AZ ÉGHAJLATVÉDELEM KAPCSOLATA

A fenntarthatóság egyik alapgondolata, mely szerint az ember és környezete közötti viszonyt meg kell változtatni létkérdés és ugyanilyen szükségszerű az ember energiához való viszonyát megváltoztatni. A modern világban az emberi létezés elképzelhetetlen energia felhasználás nélkül. Az ember különböző tevékenységeit, igényeit energiafelhasználással elégíti ki, amelyekhez ún. energialáncot kell működtetni. Világviszonylatban az energiatermelés több, mint a felét fosszilis energialánc biztosítja. Az energiaigény nemcsak közvetlen módon, hanem anyagi javak formájában is jelentkezik. Minden tárgy, készülék, berendezés előállításához és a szolgáltatások nagy része energiát igényel. A materializálódott energiafogyasztás egyáltalán nem elhanyagolható nagyságrendű az energetikai fogyasztáshoz képest.

A fenntartható életvitel fontos feltétele az átstrukturált energiaforrások használata és az energiafelhasználás csökkentését célzó intézkedések bevezetése. Ez utóbbiak alkalmazása az energialánc végén, a végső fogyasztónál a legeredményesebbek: ha a fogyasztónál igényelt energiamennyiség kisebb, ezt kisebb kapacitású ellátó rendszer is kielégíti (KVM 2006). A jelenlegi energiaforrásokkal (fosszilis és nukleáris) való takarékoság újszerű gondolat, annak ellenére, hogy kutatók ezrei a hamarosan elfogyó véges mennyiségről beszélnek. A 40-50 évvel ezelőtt kialakított végtelen természeti erőforrások világképre épülő energiapazarló fogyasztási életvitel mára kiderült, hogy végveszélybe sodorja az emberiséget. A 20. században elterjedt

értékrend szerint az energia felhasználás és az emberi élet minősége között szoros az összefüggés. Ezért az energia-takarékosságot szolgáló intézkedéseket nehéz elfogadtatni az emberekkel, hiszen életviteli szokásaikon kellene változtatni. Áldozatként élik meg bizonyos energiaigénylő szolgáltatásról vagy javakról való lemondást, pedig egyszerű módon valósulhatnának meg: minél rövidebb idő alatt kevesebb fosszilis energiahordozó használata, jobb hatásfokú berendezések, technológiák alkalmazása és törekvés a mostani energiahordozók helyettesítésére kimeríthetetlen, megújuló forrásokkal. Ez egyben az energiaszolgáltatóktól való kisebb mértékű függőséget is jelentené, amely más érdekeket súlyosan érintene (KVM 2006).

Idealizált esetben az emberek „helyes”, vagyis energiatudatos viselkedéssel, csökkent energiaigényű, klímaváltozást mérséklő döntéseket hoznak. A valóság mást mutat: „Az éghajlatváltozás elleni küzdelem eddigi eredményei a társadalmi rugalmasság olyan alacsony szintjére utalnak, amely e társadalmak működőképességét veszélyeztetik.” (ANTAL Z. L. 2008). Pedig az emberi tőke a végéhez közeledő természeti tőke mellett mindig kiaknázzható, csak fel kell ismerni.

3. A FENNTARTHATÓSÁG INDIKÁTORAI

Társadalmi és gazdasági életünket, környezetünk állapotát súlyos válságba juttatta az emberiség. Kezdeti harmonikus együttélése a természeti környezettel mára megszűnt. Korábban kíméletesen használta a természeti erőforrásokat, meghagyva a természeti környezetet egyensúlyi állapotában. „A mezőgazdasági forradalomtól a kopernikuszi, majd az ipari forradalomig terjedő korszakot nagy általánosságban az jellemezte, hogy az ember, illetve a társadalom a természet részeként határozta meg önmagát, és olyan termelési rendszereket alkalmazott, amelyek illeszkedtek a természeti rendszerekhez, vagyis általában és elméletileg nem jelentettek irreverzibilis változásokat.” (HAJNAL K. 2008).

A fejlődés későbbi szakaszában az egyre intenzívebb technológiák alkalmazása által fokozatosan megbomlott az egyensúly, melynek első jelei: az egyre gyakrabban és tartósabban jelentkező környezeti pusztítások. Mára a természet, mint minden más létét fenntartó főrendszer globális léptékű válságba jutott. Egyértelművé vált, az emberiség fenntarthatatlanná tette azt a rendszert, amiben él.

Egyre szükségesebbé vált, hogy az egész rendszert fenntartó három pillér: társadalmi, gazdasági és környezeti rendszerek állapotának számszerű vizsgálatára mérőszámmal kifejezett

mutatókat dolgozzanak ki, melyek lehetővé teszik az országok, embercsoportok ilyen irányú összehasonlítását.

A *gazdaság növekedésére*, a haladás mérésére alkotta meg Simon Kuznets 1941-ben a GDP (Gross Domestic Product = Bruttó hazai össztermék)-t. Egy ország anyagi jólétének (éltszínvonalának) általános ismertetése céljából használják, sokszor téves következtetéseket vonnak le az ott élők más jóléti mutatójára vonatkozólag (GYULAI I. 2008). Az országok közötti összehasonlítások a gazdaság teljesítménye dominál, ezért a minél nagyobb GDP elérése ösztönzően hat a gazdaságra. A GDP használata növekedésre serkent, ami aláássa a másik két pillért: a társadalmi és környezetit, vagyis fenntarthatatlanná válik az egész rendszer.

A *társadalom jólétének* a mutatóját, az emberi fejlődés indexét (HDI – Human Development Index), 1990-ben Mahbub ul Haq pakisztáni közgazdász dolgozta ki. Az emberek valódi jólétére kidolgozott megközelítőleg a legjobb módszer. Három alapterületet vizsgál: születéskor várható életkor (a lehető legegészségesebb életet feltételezve), az emberek által megszerzett tudás (írás, olvasás), megfelelő életszínvonal (vásárlóerőben számított bruttó hazai termék). Számos más mutatót is kidolgoztak, ezek továbbfejlesztésén óriási munkák folynak.

A *környezet állapotának* mutatói a környezeti potenciált és az emberi tevékenység környezeti terhelését jelzik. Ezek között vannak átfogóbb jellegűek és valamilyen egyenértékre számszerűsítettek. Mindegyik alapja, hogy az ember a természet adta lehetőségeket használja élete fenntartásához.

A környezetre gyakorolt hatás attól függ, hogy mit, mennyit és hogyan vesz el, és ebből mit, mennyit és hogyan ad vissza a természetnek. Ezek egymáshoz viszonyított aránya határozza meg a *fenntarthatóságot*. Bármilyen jelenlegi nem fenntartható állapot jobbra tételére irányul (önmérséklet, takarékoság, pazarlás elutasítása, tudatos életvitel, szeretet), segíti a környezetterhelést, a magunk után hagyott nyomot csökkenteni.

Környezetünk egyre aggasztóbb állapota miatt célszerűvé vált a környezet használatát számszerűsíteni. Így jobban világossá válik, hogy a Föld természeti tőkéjéből mennyi áll rendelkezésünkre, ezt milyen mértékben fogyasztjuk és nagyobb az esély egy fenntarthatóbb jövő felé vezető stratégiák tervezésére (PROBÁLD F. 2000). Egyik mérőszám az *ökológiai lábnyom*, 1993-ban Wackernagel, M. munkájában jelent meg először. Azt fejezi ki, hogy mekkora az ökológiailag produktív föld-és vízterület, amely egy ember által fogyasztott összes termék előállításához, és az összes keletkező hulladékok elnyeléséhez szükséges (WACKERNAGEL, M. – REES, W.E. 2001). A számítás nem tudja figyelembe venni az emberi fogyasztás és hulladéktermelés összes elemét, ezért nem pontos, csak becslés adat. Viszont összehasonlításra alkalmas és azt is megtudhatjuk, mennyire környezetkímélő vagy pusztító életmódon él valaki. Ökolábnyomát ki lehet számolni egy országnak, egy településnek, egy embernek is (TROMBITÁS G.

2001). A lábnyom kiszámításának lényege, hogy az emberi fogyasztás sokféle összetevőjét átváltjuk az előállításukhoz szükséges ökológiailag termékeny föld- és vízterület nagyságra.

Az ökolábnyom logikáját követi a *CO₂-lábnyom* vagy karbon lábnyom (carbon footprint). Ez az összes ÜHG (üvegházgázok) értékét grammban kifejezett egyenértékre hozva fejezi ki, hogy az adott tevékenység mennyivel járul hozzá az éghajlatváltozáshoz.

Az összes emberi tevékenységet itt sem lehet számbavenni. A CO₂ lábnyom számításának a célja nem egy komplex, mindenre kiterjedő számítási módszer, hanem a határok kijelölésével, a legfontosabb ÜHG kibocsátásának kiszámítása.

A számítást nehezíti, az emberi tevékenységeknek vannak közvetlen és közvetett hatásai. Pl. a közlekedés által közvetlen kibocsátott ÜHG meghatározás viszonylag könnyen megoldható. Nehezebb és ezáltal sok bizonytalanságot hordoz egy termék, egy szolgáltatás életciklusa során képződő ÜHG-k teljes mennyiségét meghatározni. Figyelembe kell venni a nyersanyag, a gyártási és forgalmazási folyamat, a felhasználás és a hulladékkezelés során keletkezett éghajlatra gyakorolt CO₂ egyenértéket. Mindez néha követhetetlen

4. A CO₂-KIBOCSÁTÁS ÉS A GLOBÁLIS ÉGHAJLATVÁLTOZÁS KAPCSOLATA

A légkör állapotát vizsgálva az egyik legfontosabb probléma a Föld átlaghőmérsékletének emelkedése. Számos ember életét alapvetően és kedvezőtlenül befolyásolja, ezért fontos tudnunk, milyen befolyásoló tényezők vannak, és az ember mit tehet, hogy minél kisebb károkat szenvedjen el önmaga és az egész bioszféra.

A klíma változását három alapvető hatás befolyásolja: az éghajlati rendszer belső ingadozásai (külső hatások nélkül), természetes külső tényezők (naptevékenység, vulkánok működése), antropogén hatások (üvegházhatások, aeroszolok, felszínborítottság minősége).

Nézzük meg ezek kifejtését röviden:

Az éghajlatot hasonló törvényszerűségek mozgatják, mint az időjárást. Változásában szerepet játszanak az óceánok, a szárazföldek, a krioszféra (szilárd halmazállapotú víz) fizikája, a bioszféra fényvisszaverő-képessége, a párolgás. Az előbb felsoroltaknál fontosabb éghajlat-alakító a teljes földi légkörzés és ennek északi félgömbi rendszere. Az éghajlati rendszer nem lineáris rendszer mivolta és a befolyásoló tényezők bonyolult kapcsolatrendszere miatt sok a bizonytalanság az előrejelzésekben. Mégis napjainkra bizonyított, hogy a földi légkörzés folyamatait egyre erősebben veszélyezteti a globális felmelegedés. Az ÜHG-kra és aeroszol kon-

centrációkra épülő modellkísérletek egyértelműen igazolják, hogy a hőmérséklet már eddig is kimutathatóan emelkedett (MIKA J. 2002).

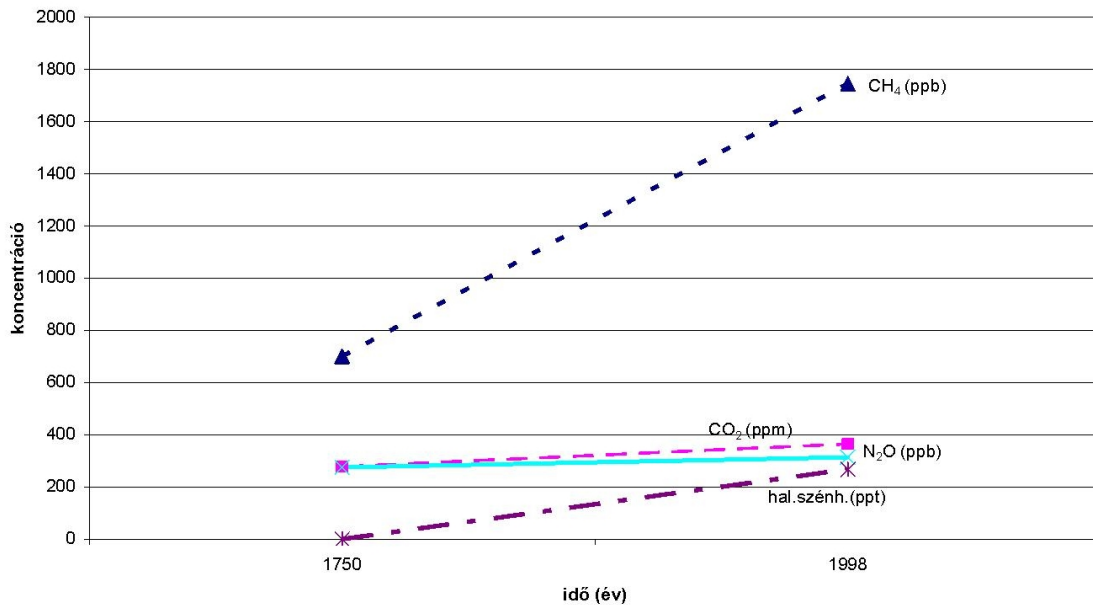
A légkör hőmérsékletét az üvegházhatású gázok (ÜHG) mennyisége nagyban befolyásolja. E gázok zavartalanul átengedik a Nap sugarait a légkörön keresztül a Föld felszínére. Onnan a visszaverődő nagyobb hullámhosszúságú sugárzás egy részét e gázok elnyelik és visszasugározzák a felszín felé. A ÜHG-k többsége természetes módon már ősidők óta kis koncentrációban jelen vannak a légkörben. Jelenlétük nélkülözhetetlen, nélkülük $-18\text{ }^{\circ}\text{C}$ lenne az átlaghőmérséklet.

A felmelegedésért részben azok az ÜHG-k felelősek, amelyek bizonyítottan emelkedő koncentrációja emberi tevékenység következtében kerülnek az atmoszférába, ezek: szén-dioxid (CO_2), metán (CH_4), dinitrogén-oxid (N_2O), halogénezett szénhidrogének. A CO_2 növekedő szintjével az atmoszféra öntisztulási folyamatai (növények asszimilációja, óceánok elnyelő felszíne) próbál egyensúlyt tartani, de ekkora CO_2 emissziót már nem képes semlegesíteni.

Az ÜHG-k hatása három probléma köré csoportosítható: 1. *növekedő légköri koncentráció* 2. *légköri élettartam* 3. *üvegházhatás mértéke (globális melegítő potenciál)*. Nézzük meg ezeket részletesebben!

1. Az ipari forradalom óta *növekszik* folyamatosan az említett *gázok koncentrációja* (1.ábra). Az emberiség felfedezte, a fosszilis energiahordozókban raktározott energiához azok elégetésével könnyen hozzájuthat, ezáltal a technikai találmányok egyre növekvő energiaigényét az akkor végtelennek hitt természeti erőforrás készlettel biztosíthatja. Jelenleg is az emberek életvitele az egyre magasabb energiafogyasztásra épül, amelynek világviszonylatban még mindig több, mint a felét hőerőművek állítják elő tetemes CO_2 kibocsátással együtt. A személygépkocsi, a háztartási eszközök használatának széles körű elterjedése és valójában minden emberi tevékenység, amely technikai eszközt igényel nagy mennyiségű erőforrás felhasználáson alapul.

E gázok közül egyedül a halogénezett szénhidrogének nem alkotják az atmoszféra természetes összetevőit, megjelenésük a technikai forradalom, a modern kor eredménye. A metán, mint az elpusztult élőlények, más szerves anyagok bomlásakor keletkező és a vulkáni kitörések egyik terméke, mindig jelen volt a légkörben. Viszont az iparosodás óta több, mint kétszeresére nőtt a koncentrációja. Ugyanennyi idő alatt a CO_2 31 %, a N_2O pedig 14 %-kal emelkedett, ez évente a CO_2 és CH_4 -nál 0,4 %, N_2O -nál 0,03 %, a halogénezett szénhidrogénekénél 4% növekedést jelent. Hatásukat tovább bonyolítja a légköri tartózkodási idő és az üvegházhatás mértéke.

1.ábra

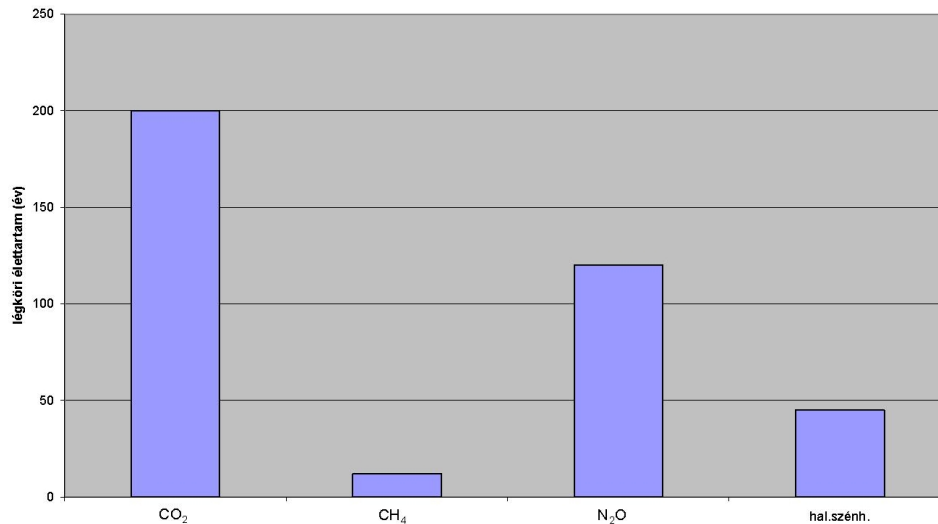
A fontosabb üvegházhatású gázok növekedése

Forrás: RAKONCZAI J. 2003 alapján a szerző munkája

Megjegyzés: 1 ppm= 10^{-6} 1 ppb= 10^{-9} 1ppt= 10^{-12} térfogatarány

2. Az ÜHG-k éghajlatmódosító hatását az is emeli, hogy az említett gázok légköri *élettartama különböző és hosszú*, átlagosan 62 év. A leghosszabb ideig, 200 évig a CO₂ tartózkodik, a legkevesebbet, 12 évet a metán és a halogénezett szénhidrogének egyik csoportja (2.ábra). Az üvegházhatás mértékét tekintve e két utóbbi gáz többszörösen hatékonyabb, ezért rövid idő alatt többszörös melegítő hatást fejtenek ki

Az emisszió idejétől számított hosszú élettartam egyik következménye, hogy a légáramlatoknak van idejük egyenletesen szétoszlatni a légkörben e gázokat és olyan területekre is eljutnak, ahol semmilyen antropogén hatás nincs, pl. Antarktisz. A másik következmény, a jelenleg kibocsátott ÜHG-k hatása nemcsak az emisszió idejében érvényesül. Az utókor még hosszú ideig tapasztalni fogja a korábban élők hatásait.

2.ábra

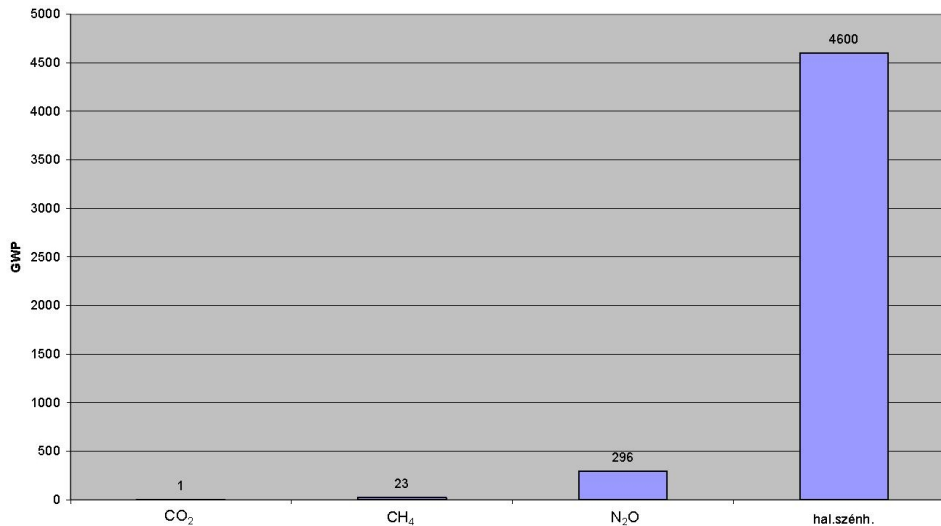
A fontosabb üvegházhatású gázok légköri élettartama

Forrás: RAKONCZAI J. 2003. alapján a szerző munkája

3. A *globális melegedési potenciál* (global warming potencial – GWP) azt jelenti, hogy 1 kg CO₂ sugárzási hatásához képest más gáz 1 kg-ja adott időtartam (100 év) alatt hányszor erősebb sugárzást fejt ki, vagyis az ÜHG-k melegítő hatásait hasonlítja össze 1 kg CO₂-ra vonatkoztatva. Látható, hogy minden ÜHG melegítő képessége nagyobb, mint a CO₂-é (3. ábra). A sugárzási hatás erősen megfordíthatja a kis koncentrációban jelen levő gázok hatását: halogénezett szénhidrátok 10⁻¹² koncentrációjából adódó kis sugárhatást a 4600-szoros sugárzási hatás felerősíti.

Az előzőekben felsoroltakon kívül az emberi tevékenységeknek más éghajlat-módosító következményei is vannak. Ilyenek az *aeroszollok* (légköri cseppfolyós és szilárd alkotórészek): por, korom, szulfátok, korom, tengeri sók. Ezek a napsugárzás egy részét visszaverik, magasabb légrétegekben pedig elnyelik, összességében hűtő hatásúak.

Módosítja az éghajlatot a *felszín fényvisszaverő-képessége* (albedó): a dús vegetáció és a nedves talaj kevesebbet ver vissza és többet nyel el, fontos szerepet játszanak a hűtő hatásban. Ez felveti az esőerdők kivágásának – 17 millió hektár évente (BROWN, L. 1992) – és a mezőgazdaság, állattartás vagy szavannanövényzet meghagyásának problémáját.

3. ábra

A fontosabb üvegházhatású gázok globális melegítő potenciálja (GWP)

Forrás: RAKONCZAI J. 2003. alapján a szerző munkája

A számítógépes modellek szerint az éghajlat dinamikájából következő változékonyság minden külső hatás nélkül is bármikor ki tud alakulni (MIKA J. 2002). A jelenleg tapasztalható éghajlatváltozás az antropogén és nem antropogén hatások közös eredője.

5. AZ ANTROPOGÉN ÜHG-K KISZÁMÍTÁSÁNAK MÓDSZERE

A számítás módszerét az 1988-ban alakult IPCC (*Intergovernmental Panel on Climate Change*, Éghajlatváltozási Kormányközi Testület) 2006-ban dolgozta ki *Irányelvek az országos üvegházhatású gázok leltárához (2006 Guidelines)* címmel. Ez egy korábbi koncepció átdolgozásaként született. Az IPCC alapvető feladata, hogy a világ tudományos csoportjainak kutatási eredményeit felhasználva értékelje az emberi tevékenységek hatását az éghajlatra, tudományosan megalapozott becsléseket adjon a jövőbeli éghajlatváltozásra, és felmérje a társadalmi-gazdasági és környezeti következményeket.

A számítás koncepciója kulcsfontosságú, közös megegyezésen alapuló irányelveken alapszik. Ez teszi lehetővé az országok közötti összehasonlítást, a dupla és kihagyásos számítások elkerülését, valamint hogy a mérési időszakok valóságos emisszióváltozásokat tükrözzenek

A számításnál egy ország statisztikai adataiból kell kiindulni, pl. a közúti közlekedés általi kibocsátást az országban eladott üzemanyag adatokból kell számítani, mert ott vannak üzemanyagra vonatkozó statisztikák, nem pedig, ahol üzemeltetik a járművet. Ahol hiányoznak a megfelelő adatok, ott az előző évek átlagolásával, interpolálásával, extrapolálásával lehet számolni. A számítások egy évre vonatkozó emisszió alapulnak.

Az IPCC a következő gázokat határozza meg ÜHG-knak:

- széndioxid (CO_2),
- metán (CH_4),
- dinitrogénoxid (N_2O),
- hidrofluorkarbonok (HFCs),
- perfluorkarbonok (PFCs),
- szulfurhexafluorid (SF_6),
- nitrogéntrifluorid (NF_3),
- trifluorometil-szulfur-pentafluorid (SF_5CF_3) más halogénezett vegyületek (pl. $\text{C}_4\text{F}_9\text{OC}_2\text{H}_5$) és más a Montreáli Jegyzőkönyvben nem szereplő halogénezett karbonok (pl. CF_3I).

Minden gázhoz egy globális melegedési potenciált (global warming potencial – GWP) véglegesítettek. A GWP az ÜHG-k melegítő hatásait hasonlítja össze 1 tonna CO_2 -ra, 100 évre vonatkoztatva.

Az emisszió megközelítésének legfontosabb alapelve, minden emberi tevékenység határát megszabni és ezeket összevetni. Így lehet számszerűsíteni a kibocsátást egység-tevékenységekre.

Az emberi tevékenységeken alapuló ÜHG-k kibocsátásának számításait a következő főszektorokra osztották:

- energia,
- ipari folyamatok és termékek,
- mezőgazdaság, erdőgazdaság és más földhasználat (IPPU),
- hulladék,
- egyéb (pl. közvetett mezőgazdasági forrásból származó N depozíció).

Minden főszektor tartalmaz egyéni kategóriákat (pl. energián belül a közlekedés) és alkategóriákat (pl. autók). Az alkategóriák összeadva adják a kategóriákat. Az országok közötti folyamatok pl. nemzetközi közlekedés nincs egyetlen ország leltárában sem.

Az alapegyenlet bizonyos körülmények között módosul, ekkor az emissziós faktoron kívül más becslési paramétereket is tartalmaz. Pl. időeltolódású folyamatoknál (egy kihelyezett anyag lebomlása vagy hűtőfolyadék folyása) más metodikát alkalmaznak.

Minden főszektor a módszer nehézségi szintjét tükrözve szintekre tagolódik:

- alapszint (Tier 1),
- középszint (Tier 2),
- felsőszint (Tier 3) (a legkomplexebb, az adatkövetelmények szempontjából a legnehezebb).

A közúti közlekedés példáján a következőképpen alakulnak ezek a szintek.

Az *alapszinten* a CO₂ emissziót a megbecsült eladott üzemanyag és az adott CO₂ emissziós faktor szorzataként kapjuk.

$$Emisszió = \sum (\dot{U}zemanyag_a \times EF_a)$$

$$Emisszió = \text{CO}_2 \text{ kibocsátás (kg)}$$

$$\dot{U}zemanyag = \text{eladott üzemanyag (TJ)}$$

$$EF_a = \text{adott üzemanyag emissziós faktora (kg/TJ)}$$

$$a = \text{üzemanyag típusa}$$

Az emissziós faktor az elégetett üzemanyag egységre kibocsátott CO₂ tömege, amely egyenlő az üzemanyag széntartalma szorozva 44/12-vel.

A *középszint* megközelítése ugyanaz, mint az alapszintté azzal a különbséggel, hogy figyelembe veszik az eladott üzemanyag országspecifikus széntartalmát. Minthogy az emissziós faktor az üzemanyagban levő összes C-tartalmon alapul, a második szinten a CO₂ emissziós faktorok megváltoztathatók aszerint, hogy a nem oxidálódott vagy nem CO₂-ként kibocsátott szén veszik figyelembe.

A *felsőszintet* nem használják, mert nem ad szignifikáns különbséget a másodikhoz képest.

A CH₄ és N₂O kibocsátások számolása az *első szinten* ugyanaz, mint a CO₂ esetében. A *középszinten* sokkal nehezebb, mert az emissziós faktorok függenek a jármű technológiájától, az üzemanyag és a működtetési jellemzőktől. Ezen kívül befolyásoló tényező a meglévő járműpark emissziós paraméterei. A szintek figyelembe veszik a különböző autótípusokat és a szennyezést csökkentő technológiákat.

$$Emisszió = \sum [\dot{U}zemanyag_{a,b,c} \times EF_{a,b,c}]$$

$Emisszió$ = CH₄ vagy N₂O kibocsátás kg-ban

$EF_{a,b,c}$ = emissziós faktor (kg/TJ)

$\dot{U}zemanyag_{a,b,c}$ = elhasznált üzemanyag (TJ) adott jármű használati módjára

a = üzemanyag típusa

b = járműtípus

c = a szennyezést csökkentő technológia (pl. katalizátor)

A felsőszint képlete:

$$Emisszió = \sum [Távolság_{a,b,c,d} \times EF_{a,b,c,d}] + \sum C_{a,b,c,d}$$

$Emisszió$ = CH₄ vagy N₂O kibocsátás kg-ban

$EF_{a,b,c,d}$ = emissziós faktor (kg/km)

$Távolság_{a,b,c,d}$ = megtett út, a termikusan stabilizált motor működési fázisa alatti használati módra

$C_{a,b,c,d}$ = kibocsátás felmelegedő fázisban (hideg indítás)

a = üzemanyag típusa

b = járműtípus

c = szennyezést csökkentő technológia

d = működési feltételek (városi, országúti üzemmód, egyéb környezeti faktorok)

6. A HÁZTARTÁSOK KÖZELÍTŐ CO₂ LÁBNYOMA

A magyarországi energiafogyasztás elsődleges (szén, kőolaj, földgáz, tűzifa)-és átalakított (PB-gáz, benzin, petróleum, gázolaj, tüzelőolaj, fűtőolaj, hőenergia, villamos energia) energia-hordozókból nyeri az energiát. Mindegyik közül a földgáz felhasználás a legnagyobb, 10⁵ a többi 10⁴ és 10³ nagyságrendű az alap-energia-hordozók közül.

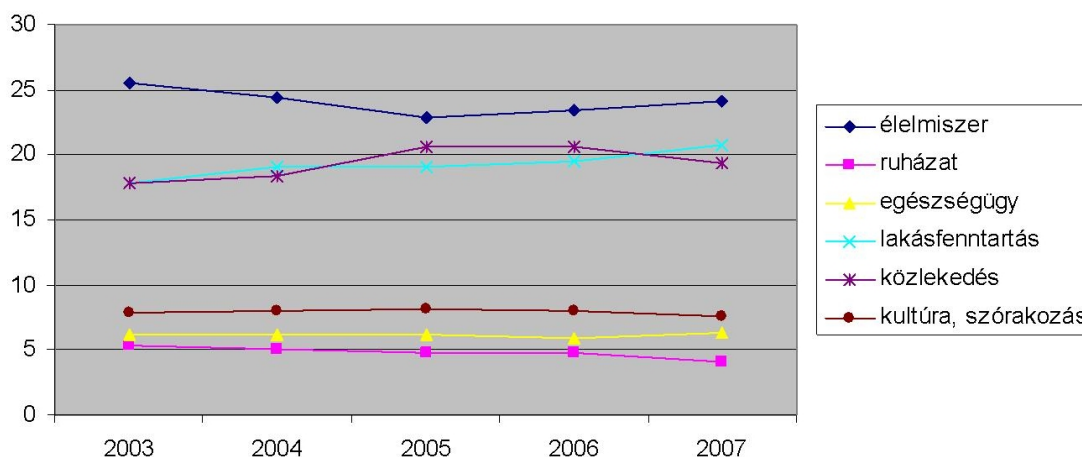
A hazai energiafelhasználást ágazati szintekre lebontva 37,9 %-kal az ipar vezeti, a háztartások közvetlen mögötte 35,7 %-kal követik. Egy háztartás legfőbb energiahasználó kompo-

nensei, ezáltal fontos üvegházhatást okozó gáz kibocsátók a fűtés, elektromos energiafogyasztás és a közlekedés. A legfontosabb energiahordozók a lakossági felhasználásban: a földgáz (40,5%) vezet csökkenő tendenciával, gáz-és tüzelőolaj (17,3%), benzin (14,9%), villamosenergia (11,9%), szén és tűzifa (7,8%) (EnergiaKözpont Nonprofit kft. 2010).

A kiadások szerinti bontás (4. ábra) közel lefedi a nagyobb mennyiségű és drágább energiafajtákat használó tevékenységeket.

A listavezető élelmiszerfogyasztás a húsalapú táplálkozás miatt egyre nagyobb szerepet játszik, főleg a CH₄ kibocsátásban. Ezen belül a szarvasmarha tenyésztés, ami a többi állattartás között is a legnagyobb környezeti teherrel jár. Viszont a magyar lakosság húsfogyasztási szokásai inkább a sertés és baromfihúst részesíti előnyben.

Egységnyi burgonyára számítva a baromfi és sertés tenyésztés 10–20-szor, a szarvasmarha-tenyésztés legalább 50-szer több ÜHG (<http://www.co2ntra.hu/index.php>) keletkezéséhez járul hozzá.

4.ábra

A hazai háztartások kiadások szerinti bontása rendeltetés szerint
Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv 2007. alapján a szerző munkája

6/a Fűtés

A tüzelőanyag elégetésekor az emisszió mennyisége a széntartalomtól függ, ennek legnagyobb része CO₂ formájában távozik, kisebbik részéből CO és CH₄, illetve nem metános illó szerves vegyületek keletkeznek. A nem oxidálódott, szemcsés korom vagy hamuformájú szén

nem került bele a kibocsátások számításába. A tüzelőanyagokhoz tartozó CO₂ faktorok (EF) az elégetett anyag széntartalmától függenek, nem pedig az égési folyamattól és annak körülményeitől. Az égési folyamat másik fontos faktora a tüzelőanyag fűtőértéke, azaz energiatartalma. Ez az anyag belső kémiai jellemzője, a tüzelőanyagban levő kémiai kötések összetételétől függ. Az IPCC nettó fűtőértékekkel számol, mely egységnyi tüzelőanyag tökéletes elégetésekor felszabaduló hőmennyiség. A hozzátartozó körülményeket a következően határozták meg: a tüzelőanyag és a levegő hőmérséklete az elégetés előtt és az égéstermékek hőmérséklete az elégetés után egyaránt 20 °C, a H-tartalom elégeséből keletkezett víz és a levegő eredeti nedvességtartalma az égés után gázhalmazállapotban van jelen, s ennek hője nem nyerődik vissza a folyamat során. Az emisszió és a fűtőérték közötti kapcsolat: minél nagyobb a tüzelőanyag fűtőértéke, annál kisebb emisszióval jár az égési folyamat (<http://www.ipcc-nggip.iges.or.jp/public/2006gl/index.html>).

A hazai lakossági fűtés a következő főbb energiaforrásokkal biztosított: vezetékes földgáz, Pb-gáz, tüzelőolaj, szén fajtái és tűzifa, a listát a földgáz vezeti.

A számításokhoz szükséges adatforrások a KSH, Energia Központ Kht. által kiadott évkönyvek, kiadványok adatainak átszámításával, többszöri átváltásával váltak használhatóvá. Adott energiahordozóhoz tartozó ÜHG-kra vonatkozó emissziós faktorok megtalálhatók a <http://www.ipcc-nggip.iges.or.jp/public/2006gl/index.html> megfelelő főszektoraiban.

A vezetékes földgázzal történő fűtés ÜHG kibocsátása (1. és 2. táblázat) és a szénfélékkel és tűzifával történő fűtés ÜHG kibocsátásából (3. és 4. táblázat) megállapítható, hogy a földgáz emissziója a legnagyobb: 776,5 kg/év/fő az összfelhasználás legnagyobb mennyisége miatt.

1. táblázat

A vezetékes földgázzal történő fűtés ÜHG kibocsátása

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv 2008. alapján a szerző munkája

	1 lakosra jutó vezetékes gázfogyasztás (kg/év)	Fűtőérték (MJ/kg)	EF _{CO2} (kg/TJ)	CO ₂ emisszió (kg/év/fő)
földgáz	337,9	40,96	56100	776,5
tüzelőolaj	132	42	74100	407,5

2. táblázat

A vezetékes földgázzal történő fűtés ÜHG kibocsátása

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv 2008. alapján a szerző munkája

	vezetékes gázfogyasztás 1 lakosra (kg/év)	Fűtőérték (MJ/kg)	EF _{CH₄} (kg/TJ)	CH ₄ emisszió (kg/év/fő)	EF _{N₂O} (kg/TJ)	N ₂ O emisszió (kg/év/fő)
földgáz	337,9	40,96	1	0,013	0,1	0,001
tüzelőolaj	132	42	3	0,016	0,6	0,0033

3. táblázat

A szénfélékkel és tűzifával történő fűtés ÜHG kibocsátása

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv 2008. alapján a szerző munkája

	Fogyasztás (kg/év/fő)	Fűtőérték (MJ/kg)	EF _{CO₂} (kg/TJ)	CO ₂ emisszió (kg/év/fő)
szén	39,3	25	94600	92,8
lignit	6,4	8	101000	5,17
barnaszén	28,8	19	97500	53,3
feketeszén	4,03	25	98300	9,83
tűzifa	85,5	14,4	112000	137,8

Egy lakosra jutó fogyasztás alapján kiszámított összefűtőérték 62%-t a földgáz biztosítja. Ennek CO₂ emissziója a teljes ÜHG kibocsátásnak 52%-a. A CH₄ és N₂O-k emissziók kisebbek, a tűzifa égetése viszont tetemesebb CH₄ és N₂O kibocsátással jár a megfelelő EF nagysága miatt (5. táblázat).

4. táblázat

A szénfélékkel és tűzifával történő fűtés ÜHG kibocsátása

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv 2008. alapján a szerző munkája

	Fogyasztás (kg/év/fő)	Fűtőérték (MJ/kg)	EF _{CH₄} (kg/TJ)	CH ₄ emisszió (kg/év/fő)	EF _{N₂O} (kg/TJ)	N ₂ O emisszió (kg/év/fő)
szén	39,3	25	1	0,0009	1,5	0,001
lignit	6,4	8	1	0,00005	1,5	0,0007
barnaszén	28,8	19	1	0,0005	1,5	0,0008
feketeszén	4,03	25	1	0,0001	1,5	0,0001
tűzifa	85,5	14,4	30	0,036	4	0,0048

5. táblázat

A hazai lakossági fűtés ÜHG kibocsátása 1 lakosra összesítve

Forrás: a szerző munkája

	CO ₂ emisszió (kg/év/fő)	CH ₄ emisszió (kg/év/fő)	N ₂ O emisszió (kg/év/fő)
fűtés összesítve	1482,9	0,066	0,0117

6/b Villamosenergia fogyasztás

A villamosenergia termelés országspecifikus, ami figyelembe veszi az előállításához milyen elsődleges- és átalakított energiahordozókat használ fel egy ország, milyen arányban és milyen hatásokkal. A hazai villamosenergia-termelés fajlagos CO₂ kibocsátása 365 g/kWh, ami 101442 kg/TJ-nak felel meg. (<http://www.ipcc-nggip.iges.or.jp/public/2006gl/index.html>)

6. táblázat

Egy főre jutó villamosenergia fogyasztás CO₂ kibocsátása

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv 2008. alapján a szerző munkája

Egy lakosra jutó villamosenergia-fogyasztás (kWh/év)	Egy lakosra jutó villamosenergia-fogyasztás (MJ/év)	EF _{CO2} (kg/TJ)	CO ₂ emisszió (kg/év)
1104,9	3977,6	101442	403,4

6/c Közlekedés

A közlekedés intenzitásának növekedését jelzi a személyautók számának növekedése: 1960 óta közel 100-szorosra nőtt a hazai darabszám (1960-ban 31 268, 2008-ban 3 055 427) (Magyar Statisztikai Évkönyv 2008). A széntartalmú üzemanyagra épülő közlekedés egyre nagyobb részben járul hozzá főleg a CO₂ kibocsátáshoz, bármennyire is szennyezést csökkentő technológiákkal látják el az újonnan gyártott autókat (7. és 8. táblázat).

7. táblázat

Személyautók közlekedéséből származó ÜHG kibocsátás 1 lakosra számítva

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv 2008. alapján a szerző munkája

	1 lakosra jutó fogyasztás (l/év)	Fűtőérték (MJ/l)	EF _{CO2} (kg/TJ)	CO ₂ emisszió (kg/év/fő)
benzin	163	34,66	69300	388,08
gázolaj	27	38,69	74100	77,3
összesen				465,38

8. táblázat

Személyautók közlekedéséből származó ÜHG kibocsátás 1 lakosra számítva

Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv 2008. alapján a szerző munkája

	1 lakosra jutó fogyasztás (l/év)	Fűtőérték (MJ/l)	EF _{CH₄} (kg/TJ)	CH ₄ emisszió (kg/év/fő)	EF _{N₂O} (kg/TJ)	N ₂ O emisszió (kg/év/fő)
benzin	163	34,66	33	0,18	3,2	0,017
Gázolaj	27	38,69	4,15	0	28,6	0,029
összesen				0,184		0,046

Az egy főre jutó főbb energiafogyasztó tevékenységek *összesítéséből* kiderül (9. táblázat), hogy az összes kibocsátás jelentős részét a ClO₂ adja, és a több energiát igénylő tevékenységek közül a fűtés során keletkezik a legtöbb CO₂. Háromszor több, mint a közlekedés és a villamosenergia fogyasztás során. A CO₂-n kívüli gázokat össze-hasonlítva a közlekedés bocsátja ki a több CH₄-t és N₂O-t, 2,7-szer illetve 4,6-szor többet.

Az összes CO₂ emisszió (2351,6 kg/fő/év) jó közelítéssel megegyezik a KVM által kiadott, „Az üvegházhatású gázok kibocsátás-csökkentésének energetikai vonatkozásai” című kiadványban feltüntetett adatokból saját számításokkal kapott értékekkel, ami 2509,4 kg/fő/év).

9. táblázat

Egy háztartás főbb energiafogyasztó tevékenységeinek ÜHG kibocsátásának összesítése

Forrás: a szerző munkája

	CO ₂ emisszió (kg/fő/év)	CH ₄ emisszió (kg/fő/év)	N ₂ O emisszió (kg/fő/év)
villamosenergia- fogyasztás	403,4		
közlekedés	465,38	0,184	0,046
fűtés	1482,9	0,066	0,0117
összesen	2351,6	0,25	0,05

6/d A keletkezett ÜHG-k átváltása CO₂-ra és erdőterületre

Ha a CH₄ és N₂O gázokat CO₂ egyenértékre hozzuk a megfelelő GWP-t figyelembe véve, akkor a kibocsátott CH₄ által plusz 5,75 kg/fő/év CO₂-t, a kibocsátott N₂O által pedig plusz 14,8 kg/fő/év CO₂-t kapunk. Mindezeket *összesítve* 2372,15 kg CO₂ kibocsátáshoz járul hozzá a lakosság évente átlagos életvitele általi tevékenységekkel (10. táblázat).

10. táblázat
A keletkezett ÜHG-k átváltása CO₂-ra
Forrás: a szerző munkája

	Főbb energiafogyasztó tevékenységek		
	CO ₂ kibocsátás (kg/fő/év)	CH ₄ kibocsátás (kg/fő/év)	N ₂ O kibocsátás (kg/fő/év)
	2351,6	0,25	0,05
Adott GWP-t figyelembevéve CO₂-ra átváltva	2351,6	5,75	14,8
Összes CO₂ kibocsátás (kg/fő/év)	2372,15		

Ha mindezt a hazai erdőállomány CO₂ elnyelő képességére átváltjuk, akkor kiderül, hogy képes-e ezt a CO₂ mennyiséget semlegesíteni. A hazai erdőállomány 1 890 866 ha (Magyar Statisztikai Évkönyv 2008) összterülettel rendelkezik. Átlagosan 4–6 t CO₂-t képes 1 ha hazai erdő elnyelni (<http://www.co2ntra.hu/>), így összesen 9 454 330 t CO₂ semlegesítését tudná megoldani. Az egy főre jutó CO₂ emisszió összlakosságra számítva: 23 496 145 t. További számításból kiderül, hogy 4 699 229 ha erdőre lenne szükség, vagyis 2,5-ször nagyobb területre a jelenleginél ugyanilyen elnyelő kapacitást figyelembe véve (11. táblázat). Ha egy főre vetítjük a hazai erdőterület nagyságát és elnyelő kapacitását, akkor a kiszámított 2372 kg CO₂ kibocsátás helyett, 38 kg lenne megengedett. Ez azt jelenti, hogy 62-szer több CO₂ termeléséhez járul hozzá átlagosan egy hazai lakos, mint amennyit semlegesíteni tudna a hazai erdő, figyelembe véve csak azokat a háztartásban levő tevékenységeket, amelyek nagyobb energiaigényűek.

11. táblázat
A keletkezett összes CO₂ átváltása erdőterületre
Forrás: a szerző munkája

	Jelenleg <i>adott</i> hazai adatok	CO₂ kibocsátás semlegesítése miatt <i>szükséges lenne</i>	Hiány
1 ha erdő CO ₂ elnyelő képessége (t)	4-6		
Összerdő terület (ha)	1 890 866	4 699 229	2,5-szörös
Összerdő terület CO ₂ elnyelő képessége (t)	9 454 330	23 496 145	2,5-szörös

A Földön nem minden embernek ugyanakkora a környezetterhelése és az erdők semlegesítő képessége is más. A légköri áramlások kiegyenlítik a különbségeket, ezért bizonyos, hogy a hazai többlet CO₂ termeléssemlegesítésében a hazai erdőkön kívül a Föld más semlegesítő potenciáljai is szerepet játszanak. Ettől függetlenül a kiszámított adatok jól érzékeltetik a lakosság környezetterhelésének mértékét.

7. ÖSSZEFOGLALÁS

A karbon-lábnyom számítás – hasonlóan más mutatókhoz – sem tökéletes indikátora a lakosság környezetre gyakorolt terhelésének, de egyenlő megítélést tesz lehetővé embercsoportok, emberi tevékenységek között. A fentiek alapján elmondható, hogy a számítás az ember környezethasználatának megfelelő vizsgálati módja. A fenti számítások az emberi életvitel azon komponenseit vette figyelembe, amelyek leginkább felelősek a karbon-lábnyomért. A számításokból egyértelműen kiderül, hogy a hazai lakosság átlagos életvitele általi, túlzott, közvetlen energiafogyasztás CO₂ egyenértékre átváltva nagymértékben terheli a légkört és az élő rendszereket. Valószínű, a háztartáson kívüli ágazatok (ipar, szállítás, mezőgazdaság) kibocsátása materializálódott javak formájában a háztartásokra vonatkozóan legalább ekkora közvetett energiaigényűek.

A fenti eredmények önmagukban értékelve is figyelmeztető értékűek, hogy változtassunk életvitelünkön. Ezt követeli meg az előrelátás és a következő generáció iránti felelősség.

8. FELHASZNÁLT IRODALOM

- ANTAL Z. L. 2006 (szerk.): *Klíma barát települések*. Pallas Kiadó, Budapest, p. 467.
<http://www.co2ntra.hu/>
- BROWN, L. 1992: *A világ helyzete*. Föld Napja alapítvány, Budapest, pp. 1–6.
- Energia Központ Nonprofit Kft. 2010: *A hasznos hőigényen alapuló kapcsolt energiatermelés belső energiapiacra való támogatásáról (adatszolgáltatás)*. pp.2–8.
- GYULAI I. 2008: *Kérdések és válaszok a fenntartható fejlődésről*. Magyar Természetvédők Szövetsége, Budapest, p. 22.
- HAJNAL K. 2008: *A fenntartható településfejlesztés humánökológiai elvei*. In: Nagy I.: *Városökológia*. Dialógus Campus, Pécs, p. 294.
- KVM 2006: *Az üvegházhatású gázok kibocsátás-csökkenésének energetikai vonatkozásai*. pp.4–26. Magyar Statisztikai Évkönyv 2008. KSH, 2009.
- MIKA J. 2002: *A globális klímaváltozásról*. In: *Fizikai Szemle*, 9. sz. pp. 258–272.
- PROBÁLD F. 2000: *Hány embert képes eltartani a Föld?* In: Dövényi Z. (szerk.): *Alföld és nagyvilág*. MTA FKI, Budapest, pp. 33–44.
- RAKONCZAI J. 2003: *Globális környezeti problémák*. Lazi Könyvkiadó, Szeged, pp. 75–83.
- TROMBITÁS G. 2001: *Mennyi földet fogyasztunk?* In: *Élet és Tudomány*, 14. sz. pp. 16–20.
- WACKERNAGEL, M. – REES, W.E. 2001: *Ökológiai lábnyomunk*. Föld Napja Alapítvány, WWF: Living Planet Report, 2008.
- <http://www.ipcc-nggip.iges.or.jp/public/2006gl/index.html>

A PÁLYAKEZDŐK TERÜLETI ESÉLYEI A SÁRBOGÁRDI KISTÉRSÉGBEN

ALPEK B. LEVENTE - TÉSITS RÓBERT

Spatial Opportunities of the Entrants in the Sárbogárd Small Region

Unemployment, because of the modern world economic crisis, especially in some of the regions, has increased recently. The disadvantageous regions struggling anyway with the problem of employment, has extremely suffered of the termination of workplaces in huge quantities, and the decrease of employment. In the circle of employees and job-seekers the entrants are in an accentuated disadvantageous situation, whose social and economic integration is a national matter of life and death. The rate of employment in Hungary compared to the EU-level is considered to be quite low, which constitutes serious problems and outstanding dangers. In case the integration of entrants could be fulfilled more efficiently, smoothly and quicker into the working society, the above mentioned rate could be improved. The aim of this study is to monitor the Sárbogárd small region from the point of view of prosperity on the labour market. Accentuated attention is interpreted on the chances of the labour market entrants, which is presented by showing both the demand and supply part and also the system of their coherence from a spatial approach. The study introduces the groups of entrants living in the region, shows the spatial division of their qualifications and other competences, as well as the analysis of the mobility proportion. Analyses the opportunities of the private or public transport, and the grade of the mobility exfoliated. Last but not least, out of the entrants' expectations and preferences on the labour market, the issues connecting to the forms of earning, job-rating, employment, or rather sector preferences are introduced in this study as well.

1. BEVEZETÉS

A munkanélküliség a modern világgazdasági válság következtében rég nem látott – egyes térségek esetében soha nem látott – mértéket öltött. Az amúgy is foglalkoztatási gondokkal küszködő, hátrányos, vagy épp halmozottan hátrányos térségek, kistérségek – mint amilyen a Sárbogárdi kistérség is – különösen megszenvedték a munkahelyek tömeges megszűnését, a foglalkoztatás csökkenését. A munkavállalók, munkahelykeresők körén belül kiemelten hátrányos helyzetben vannak a pályakezdők, akiknek a társadalmi-gazdasági integrációja nemzeti létkérdés. Az új generáció feladata ugyanis kettős: nevelniük kell az utánpótlást, és vigyázniuk kell az idősekre. Hasznos, produktív elemeivé kell válniuk annak a csoportnak, akik országunk – anyagi értelemben vett – terheit a vállukon hordják: adóznak, járulékokat fizetnek be és alapjait képezik a nyugdíjrendszernek, vagy a társadalombiztosítási rendszernek, hogy csak pár példát említsek. Egyszóval a pályakezdők egy nagyon fontos társadalmi státuszváltás küszöbén állnak.

Magyarországon a foglalkoztatási ráta EU-s viszonylatban igen alacsonynak tekinthető, amely komoly problémát jelent, és jelentős veszélyeket hordoz. Országunkban átlagosan 55% körüli értéket ad a fent említett mutató, amely a gyakorlatban abban nyilvánul meg, hogy a mintegy 4 millió foglalkoztatott tartja el a teljes népességet, azaz közel 10 millió embert. Ha megvalósulna a pályakezdők hatékonyabb, zökkenőmentesebb és gyorsabb integrációja a dolgozó társadalomba, a fenti arányon jelentősen lehetne javítani.

A pályakezdők csoportja kiemelt figyelmet kap, mind az EU-ban, mind a hazai politikában. Ezt mutatja többek között, hogy a Nemzeti Ifjúsági Stratégia több pontja is kiemeli a csoport jelentős hányadát képező pályakezdő fiatalokat, említve, hogy az új, friss munkaerő integrálása elengedhetetlen a gazdaság megfelelő működéséhez.

Fontos tény, hogy napjainkban a pályakezdők körében is egyre nő a munkanélküliek aránya és ez komoly gondra hívja fel a figyelmet: a jövő nemzedékére nehéz évek várnak. A másik oldalon hiányszakmák és betöltetlen állások sorával találkozunk. Mindemellett a pályakezdők legtöbbször – korábban említett státuszváltásuk részeként – a házasság, a családalapítás (napjainkban az első gyerek vállalása 25-30 éves korban jellemző a nők körében (KAMARÁS F. 2005) anyagi és mentális nehézségeit is megéli, ami biztos egzisztenciák hiányában egyszerre okozhat lelki és anyagi katasztrófát, ezzel szakítva el az egyént vagy a csoportot (család) arról az útról, amelyen „az élet rendje szerint” járnia kellene. A „fészekrakás” egyre nagyobb kihívás elé állítja az ezzel próbálkozókat, és az anyagi egzisztencia megteremtése a legtöbbször csak kemény, idegőrlő és megfeszített munkával érhető el.

A Sárbogárdi kistérség vizsgálata több szempontból indokolt. Egyfelől tény, hogy Fejér megye viszonylatában az adott terület számos mutató tekintetében a sereghajtók között szerepel (a munkanélküliek aránya a gazdaságilag aktív népesség viszonylatában itt a legmagasabb a megyében (közel 20%), míg a pályakezdők aránya az összes álláskereső %-ban a 2. legmagasabb (több mint 10%) forrás: ÁFSZ). Ebből kifolyólag elemzése megyei szinten is fontos, mivel – néhány speciális esettől eltekintve kimondható –, hogy a leggyengébb elem fékezi a legnagyobb mértékben adott csoport fejlődését. Mindezek mellett a Sárbogárdi kistérség remek példája annak, hogy egy alföldies térben az egyes nagyvárosok (gyakorlatilag a településhierarchia) milyen lenyomatot hagynak a munkaerőpiac képén, illetve miképp torzítják el az egyes települések közötti kapcsolatokat, a munkaerő áramlásának irányát.

Jelen tanulmány célja tehát a Sárbogárdi kistérség vizsgálata, több, a munkaerőpiacon történő boldogulás tekintetében fontos kérdés szempontjából. Kiemelt figyelmet fordít a pályakezdők munkaerőpiaci esélyeire, amelynek bemutatását a munkaerőpiac keresleti és kínálati oldalának, illetve a kettő összefüggésrendszerének területi vizsgálatán keresztül közelíti meg.

Sort kerít a pályakezdők csoportjainak bemutatására, a térségben élő pályakezdők képzettségi és egyéb kompetenciáinak területi megoszlására és a mobilitási viszonyok elemzésére. E tekintetben kitér az egyéni és a tömegközlekedési eszközök által biztosított lehetőségek elemzésére és az ezek eredőjeként kialakuló mobilitási fok megállapítására. Végezetül a pályakezdők munkaerőpiaci elvárásai és preferenciái közül a jövedelmekkel, bérezési és foglalkoztatási formákkal, illetve a szektorpreferenciákkal kapcsolatos kérdések kerülnek bemutatásra.

2. KUTATÁSI MÓDSZEREK

Jelen írás elsősorban a pályakezdők körében végzett kérdőíves felmérés anyagára támaszkodik, melyet kiegészít az elérhető statisztikák, munkaügyi kirendeltségek adataival is. A kerület tárgyát képező pályakezdők véleménye egy fél éven át tartó – a polgármesteri hivatalok és különböző szociális feladatot ellátó civil szervezetek segítségével bonyolított – kérdőívesítés segítségével került felmérésre. Ennek keretében 85 kérdőív feldolgozásával a csoport körülbelül 50%-a került megkérdezésre. A pályakezdők relatíve kis száma – egyes településeken az utolsó közölt nyilvántartás szerint csak öten voltak – több problémát is okoz a kérdőív releváns kiértékelésénél. A nehézségeket csak fokozza, hogy, mint ahogy erről a vonatkozó résznél részletesebben is esik szó, a pályakezdők csoportjának egy része csak rövid ideig, a statisztika szempontjából csak egy pillanattal kerül az adott státuszba. Egy apró településen az ilyen típusú pályakezdők – esetleges – jelenléte, vagy épp hiánya erőteljes eltéréseket okoz a végső kimutatásokban. A probléma kivédésére, és így releváns kép alkotására, mégis nyílik lehetőség, amelyhez az alábbi két korrekciós technika alkalmazása segít:

- A felmérés esetében az adatokat aggregátumok szerint kerülnek kiértékelésre, így például a képzettségek tekintetében az elképzelhető több mint 10 típus (Kevesebb, mint 8 általános, 8 általános, szakmunkásképző, érettségi, főiskola, egyetem...stb.) három csoportban lettek összegezve (Alapfokú, középfokú, vagy felsőfokú legmagasabb végzettséggel rendelkezők szerinti bontásban.).
- Korrigálva a számadatokat az interjúk keretében nyert tapasztalatokkal, azok is bekeverülnek a kimutatásba, akik a kérdőív kitöltését megtagadták, mitöbb a települési általános kép felé tolódik el a felmérés szemben a már fenti problémák miatt előforduló esetleg extrém értékeket produkáló eseti képekkel.

Az így nyert kép már alkalmas, társadalmilag és gazdaságilag is hasznosítható megállapítások levonására.

A mobilitást tárgyaló bekezdés végén egy mutatószám – a mobilitás relatív foka – kerül alkalmazásra. Mivel a mutató jelen írás szempontjainak megfelelően került kidolgozásra, eddigi leírása még nem történt meg. Generálásához az egyes közlekedési eszközök tekintetében vett mobilitási viszonyokat bemutató táblázatok lettek alapul véve. Az ott található cellákhoz az alábbi értékek lettek rendelve:

- zéró mobilitás → -4
- zéróhoz közeli mobilitás → -3
- rossz mobilitás → -2
- közepes mobilitás → 1
- jó mobilitás → 2
- kitűnő mobilitás → 4

A fenti számok segítségével felírásra került az egyes települések mindegyik eszköz és viszonyítási irányban vet mobilitása. Például Igar esetében az alábbi módon:

1. Táblázat
Igar lakosainak mobilitási lehetőségének foka Sárbogárd, Székesfehérvár illetve Dunaújváros irányába

	Sárbogárd felé			Székesfehérvár felé			Dunaújváros felé		
	Autóval	Vonattal	Busszal	Autóval	Vonattal	Busszal	Autóval	Vonattal	Busszal
Igar	1	-4	1	-3	-4	-3	-2	-4	-3

Az adatok forrása: Saját felmérés. Szerkesztette: Alpek B. Levente (2011).

A mobilitás relatív mértékét az adott településhez tartozó mennyiségek átlaga fejezi ki. Az értékek növekedésével a mobilitási lehetőségek foka egyre nagyobb.

3. EREDMÉNYEK

3.1. A pályakezdők egy lehetséges csoportbontása

A Sárbogárdi kistérség pályakezdőinek csoportját – a területiségtől függetlenül – két jól elkülöníthető kategóriára lehet bontani (*1. ábra*). Ezek közül az elsőbe azok – a rendszerint fiatalok – kerülnek, akik friss végzősként, általában valamilyen papírral most lépnek ki a munkaerőpiacra. Pályakezdő státuszuk hivatalosan vagy nincs is¹, vagy kevesebb, mint egy éve áll fenn. A másodikat azok alkotják, akik egy évet meghaladóan nem tudtak elhelyezkedni. Mindkét kategóriát további altípusokra bontva még árnyaltabb képet kapunk a vizsgált csoport felépítéséről.

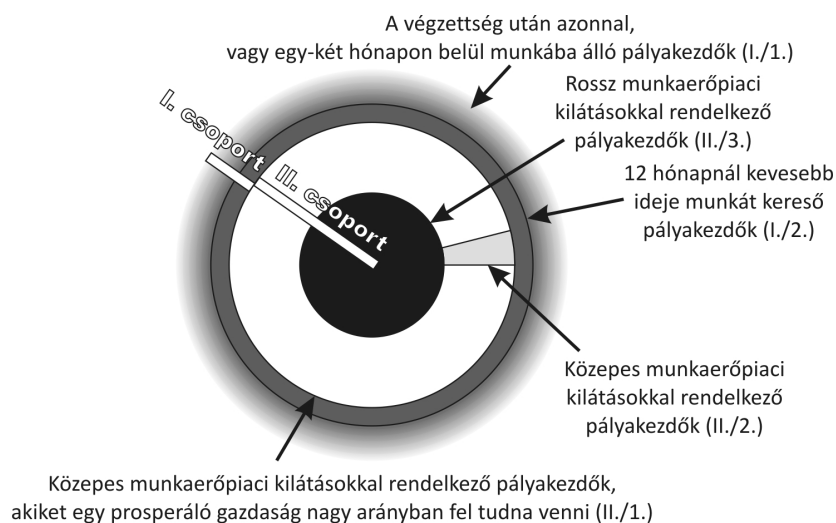
Az első főcsoportba tartozó pályakezdők közül többen nem is jelentkeznek be a munkaügyi központban, mivel végzettségük megszerzése után azonnal, de legalábbis rövid időn belül (ez az időszak változó, mivel nem lehet tudni, ki mikor érzi szükségét, hogy regisztráltassa magát, de általában kevesebb, mint egy-két hónap) el tudnak helyezkedni². Számukról nem sokat lehet tudni, mivel a pályakezdőkről készült statisztikákban nem jelennek meg. Szintén az első főcsoportba tartoznak azok, akik bár szerepelnek a munkaügyi kimutatásokban, de regisztrációjuk még rövidebb időtartamú, mint egy éves, így nem tekinthetők teljes joggal tartós munkanélkülinek. Ebből a kategóriából kétfelé vezet ki az út. Amennyiben a pályakezdő talál munkát, kikerül a vizsgált csoportból, úgymond pozitív irányban távozik a rendszerből. Abban az esetben viszont, ha a munkába állás egy éven belül nem történik meg, tartós pályakezdő munkanélkülivé³ válik.

A második főcsoporton belül elkülönül a kifejezetten rossz munkaerőpiaci kilátásokkal rendelkező, a pályakezdői státuszba masszívan beragadók köre azoktól, akik bár egy évet meghaladóan nem tudtak munkát találni, végzettségükből és egyéb adottságaikból kifolyólag még jó eséllyel el tudnak helyezkedni. Közülük a legtöbben Magyarország dinamikusan meginduló fejlődése esetén munkába állhatnának, míg kisebbik hányaduk egy prosperáló gazdaságban is csak közepesen jó munkaerőpiaci esélyekkel rendelkezne.

¹ Azaz a munkaügyi központban nem jelentkeztek még be.

² Elhelyezkedés alatt ez esetben nem csak a munkába állást, hanem pl. az inaktívvá, háztartásbelivé válást is értem, mivel a hasonló státuszba kerülő fiatalok sem jelennek meg pályakezdőként a munkaügyi kimutatásokban.

³ Saját elnevezés, nem hivatalos statisztikai státusz.

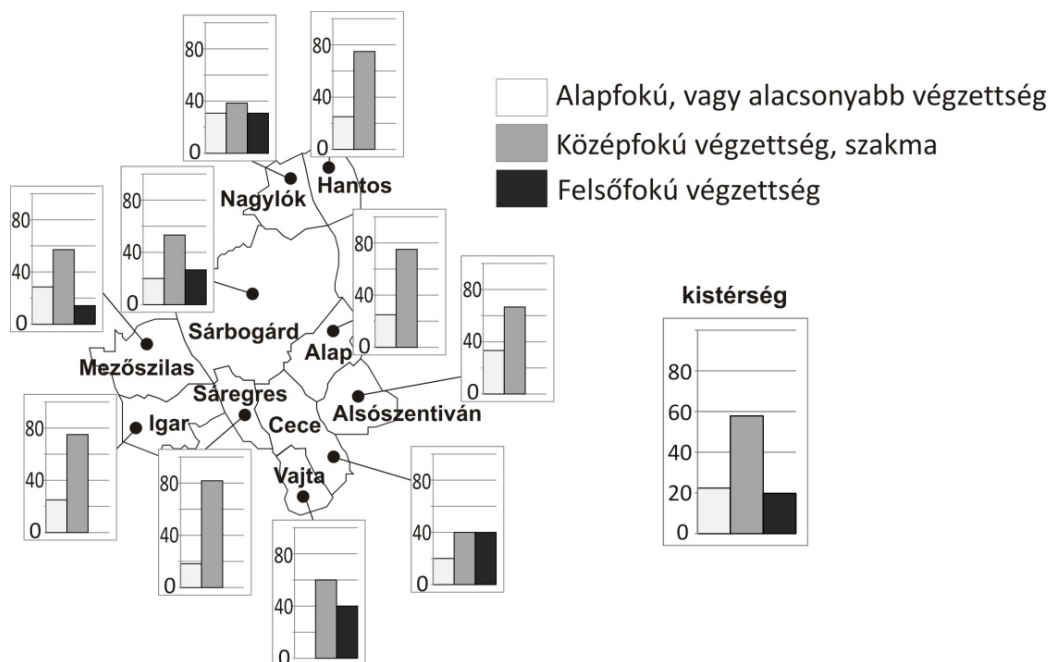
1. ábra

A pályakezdők egy lehetséges csoportbontása

**Az egyes elemek területe arányos a csoport becslült méretével*

3.2. A pályakezdők képzettsége és kompetenciái területi vetületben

A Sárbogárdi kistérségben a legkisebb arányban felsőfokú végzettséggel rendelkező pályakezdők élnek (2. ábra). Bár maga a térség egyre kisebb mennyiségben képes felvenni a főiskolai vagy egyetemi diplomával rendelkezőket, körüket általában a többi pályakezdőnél nagyobb mobilitási készség és képesség jellemzi, ami lehetővé teszi, hogy jóval nagyobb területen (akár országos viszonylatban), és ebből kifolyólag határozottan nagyobb eséllyel keressenek/találjanak munkát. A legtöbbjük a jó munkaerőpiaci kilátásokkal rendelkező csoportba sorolható, még akkor is, ha a térségben egyáltalán nem idegen a diplomás – pályakezdő – munkanélküli jelensége.

2. ábra

A pályakezdők képzettség szerinti megoszlása a Sárbogárdi kistérségben

A felsőfokú végzettséggel rendelkezők területi megoszlását markáns differenciák színesítik. A falvak jelentős részében nem is jelennek meg (pl. Igar, Sáregres, Hantos, Alap, Alsószentiván), míg másutt egészen kis arányt képviselnek (pl. Mezőszilas). Azokban a községekben, ahol pusztán a számok tükrében domináns mértékben fordulnak elő, sem tekinthetők meghatározó csoportnak, mivel legtöbbször vagy rövid időn belül munkába tud állni, vagy elköltözik, hogy nagyobb településeken próbáljon szerencsét. A pályakezdők tartós munkanélküliségének hátterében tehát a falvakban elsősorban nem ők állnak.

Más a helyzet Sárbogárdon, ahol, bár nincsenek többségben, legtöbbször már a pályakezdők egy évet meghaladó ideje munkát keresők táborát növeli, így részét képezik egy egyre csak gyorsuló diplomás munkanélküli csoportnak. Felmerül a kérdés, hogy szemben a faluról való elvándorlással, Sárbogárdon miért nem érvényesülnek olyan markánsan az elköltözésből eredő hatások. Tekintve, hogy feltehetően a sárbogárdiak mobilitási hajlandósága a falusiakénál jóval nagyobb, a probléma mögött nem a szándék, hanem inkább az anyagi lehetőségek hiánya áll. Bár az elköltözés költségessége falun is gondot okoz, az az egy-két diplomás pályakezdő, aki itt előfordul, általában azok közé tartozik, akik – például azért, mert világ életükben így tervezték, és ezáltal már évek óta készültek rá – sikeresen el tudják hagyni a számukra munkalehetőséget

vajmi kevés eséllyel kínáló települést. Sárbogárdon azonban nagy számban termelődnek a diplomás pályakezdők, akiknek csak kisebb hányada képes elköltözni, így természetesen a töb-
ből többen ragadnak a településen. Ahogy az az általános iskolások továbbtanulási orientációjának területi elemzésénél kiderült, a kistérségi központból eleve többen készülnek a gimnáziumokba, ahonnan viszont a tapasztalatok azt igazolják, hogy a felsőoktatás felé vezet az út. Ők, ha családjuktól nem szakadnak el, végül Sárbogárdra térnek vissza, itt válnak pályakezdőkké.

Mind a kistérségi összesített kép viszonylatában, mind az egyes települések tekintetében kitűnik a középfokú végzettséggel rendelkezők magas aránya (2. ábra). A csoport elsősorban olyan fiatalokat takar, akik érettségivel, esetleg emellett valamilyen szakmával rendelkeznek. Ők azok, akik tanulmányaikat túlnyomórészt valamelyik szakközépiskolában folytatták, s feltehetően a korábbi csoportbontás szerint olyan pályakezdőknek minősülnek, akiket egy prosperáló gazdaság nagyobb (jóval nagyobb) arányban venne fel, mint jelenleg. Körükben magas azoknak a száma, akik a 2008-tól 2010-ig terjedő időszakban léptek ki a munkaerőpiacra, tehát több egyéb mellett a válság is fontos szerepet játszott nehéz helyzetükben. Esélyeiket, boldogulásukat számos tényező rontja. A kérdőíves felmérés és az egyéb tapasztalatok is azt igazolják, hogy jelentős hányaduk szakma nélküli, pusztán érettségivel rendelkezik, mely végzettség kétes értékű a munkaadók szemében. Sok helyen a hasonló középfokú végzettség mint alapelvárás, és nem mint előny jelenik meg, így a munkaadók is az érettségi-szakma kettőst preferálják a sima érettségivel rendelkezőkkel szemben. A csoport másik hányada ugyan rendelkezik valamilyen szakmával, de az vagy túltelített a térségben, vagy elhanyagolható igény jelenik meg vele szemben. Előfordul, hogy a pályakezdők olyan végzettséget birtokolnak, melyre a munkaerőpiacnak már régebb óta nincs, vagy csak nagyon kis mértékben van szüksége (pl. vasesztergályos). Gyakoriak az olyan szakmák is, melyben elsősorban saját vállalkozás indítása esetén lehetnének komolyabb kilátásai az egyénnek (pl. fodrász, vendéglátós), erre azonban – tekintve a térség lakosainak rossz anyagi viszonyait, mely probléma a pályakezdőknél még markánsabban ütközik ki – csak keveseknek van lehetősége.

Kisebbségi hányaduk rövid ideje (1 évet nem meghaladóan) pályakezdő, és végzettségét tekintve valószínűsíthetően a mostani piaci viszonyok mellett is hamarosan munkába tud majd állni. Őket a piacképesebb szakma megléte mellett egy nagyobb mobilitási mutató is jellemzi, ami megint csak növeli elhelyezkedési esélyeiket.

A középfokú végzettségűek aránya Sárbogárdon az átlaghoz hasonló, míg a legtöbb faluban az átlagnál nagyobb. Esetükben falu-város viszonylatban nem találni olyan markáns differenciákat, mint a felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében, mivel a 18 éves tankötelezettség időtartama alatt a legtöbben már szereznek valami féle középfokú végzettséget, így a falvak fia-

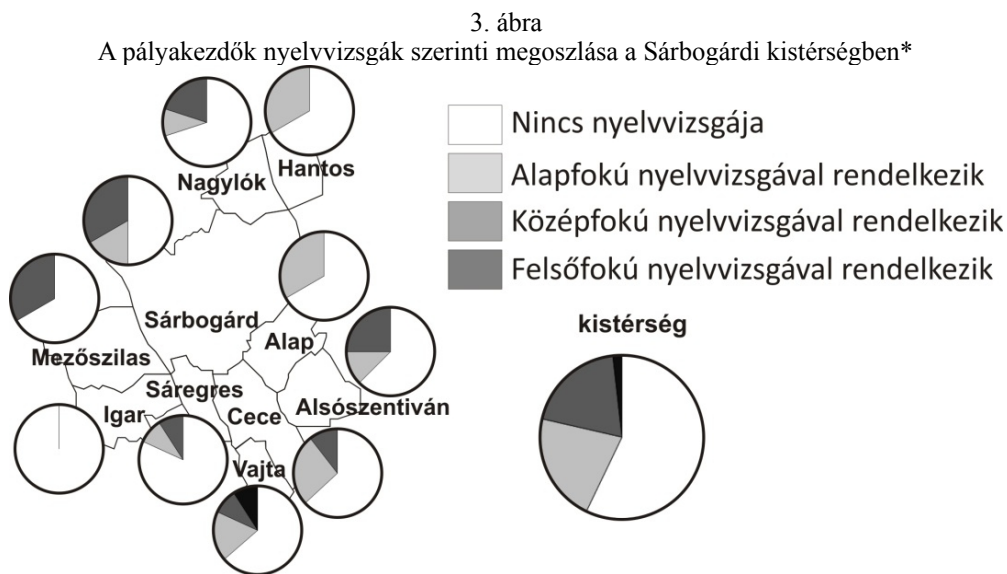
taljainak (is) meghatározó hányada ezt a kört bővíti. Ehhez társul, hogy a sokból nyilván kevesebben tudnak elvándorolni, vagy épp munkát találni, ami a csoport feltömegesedéséhez vezet, mind városi, mind községi viszonylatban.

Az alapfokú végzettséggel rendelkezők száma alig több, mint a felsőfokúaké. Ennek hátterében a 18 éves korig tartó tankötelezettség áll. A pályakezdők között tehát csak kis számban termelődnek alapfokú végzettségű fiatalok, akik viszont szinte kivétel nélkül a pályakezdő munkanélküliek legrosszabb helyzetben lévő csoportját gyarapítják. Problémájuk tehát mind falun, mind városban komoly, mivel munkanélküli státuszuk stabil és hosszantartó. A fenti kartogramon vázolt arányok esetükben kritikával kezelendők, mivel épp ők azok, akik annyira motiválatlanok, hogy csak kisebb számban vállalták a kérdőív kitöltését. Bár az ábrán nem látszik minden esetben tökéletesen, az interjúk és egyéb beszélgetések fényében tény, hogy a fenti csoport a falvak közül legnagyobb arányban Mezőszilas, Igaron, Vajtán, Alsószentivánon és Nagylókon jelenik meg. Sárbogárd esetében is magas a számuk, s bár arányuk elmarad a felsőfokú végzettséggel rendelkező pályakezdő munkanélküliektől, körük jóval nagyobb mértékben áll a tartós munkanélküliség hátterében. Mivel a csoportba nagy arányban hátrányos anyagi helyzetű emberek tartoznak, esetükben az elvándorlás – még ha lenne is hova – nem járható út, arról nem is beszélve, hogy napjaink munkaerőpiaci viszonyai mellett a térségen kívül sincs számottevő esélyük munkalehetőségek elnyerésére.

Az országos trendek afelé mutatnak, hogy a nyelvvizsga megléte egyre több területen és egyre alacsonyabb beosztásokban fogalmazódik meg igényként. A 3. ábrán jól látszik, hogy a falvakban kisebb arányban és alacsonyabb fokon realizálódik a nyelvtudás, mint Sárbogárdon. A kistérségi központban a pályakezdők 45-50%-a rendelkezik nyelvvizsgával, melyből nagyobb arányt tesz ki a középfokú, mint az alapfokú bizonyítvány. A nyelvvizsga a felsőfokú végzettségűek körében a leggyakoribb, a középfokú végzettségű fiataloknál kisebb arányú, az alapfokú végzettséggel rendelkezőknél pedig nem jellemző. A képzettségi szintek megoszlását ábrázoló kartogram (2. ábra) és a 3. ábra összevetése is hasonló következtetésekre vezet. Alap, Hantos és Igar rosszabbul, míg Mezőszilas, Nagylók, Sáregres, Cece és Alsószentiván pályakezdői jobban állnak nyelvvizsgákból. Igen sajátos Vajta község esete, ahol – a térségben egyedülálló módon – felsőfokú nyelvvizsgával rendelkező pályakezdő is található. Ez márcsak azért is meglepő, mert mint arról korábban esett szó, jelen falu esetében igen magas az alapfokú végzettségűek aránya. Az elsőre meglepő tény mögött azonban feltűnően egyszerű magyarázat áll. Vajta ad helyet ugyanis a Golgota Keresztény Gyülekezetnek, melynek bibliaiskolájában számos külföldi diák is tevékenykedik, illetve komoly szintű ingyenes nyelvoktatást folytat.

Bár a nyelvismeret általánosságban előny, a Sárbogárdi kistérségben való boldogulás esélyeit csak kisebb mértékben növeli. Kétségtelen, hogy azok, akik számottevő és használható nyelvtudással rendelkeznek, nagyobb valószínűséggel tudnak elhelyezkedni, de az ő problémá-

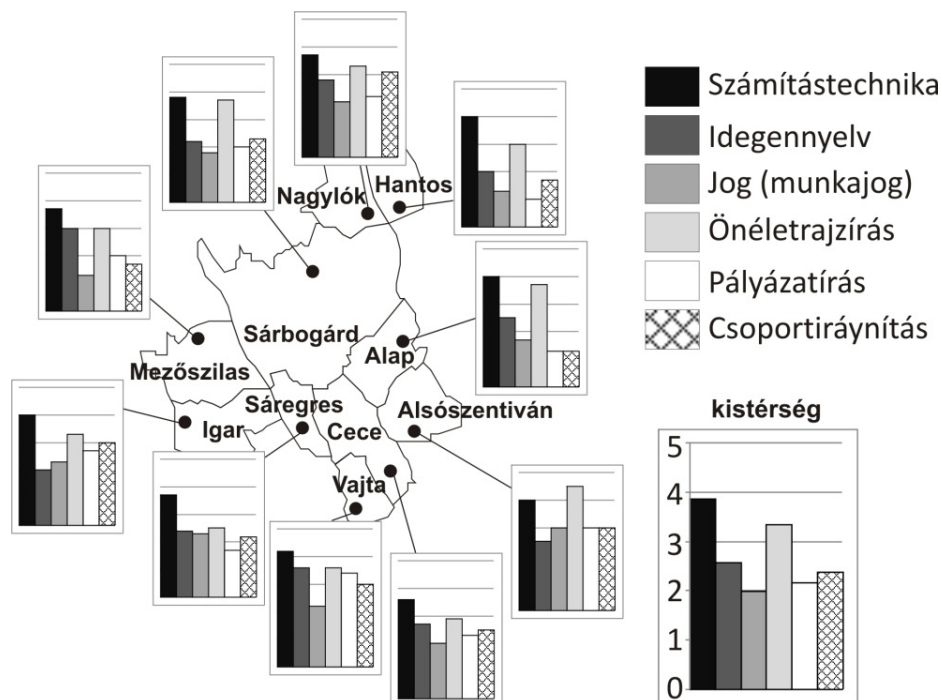
jukat maga a nyelvismeret csak akkor oldja meg, ha ahhoz kellő mobilitás társul, elérhetővé téve a kvalifikáltabb munkaerőt igénylő állásokat, melyek megszerzésénél a nyelvtudás megléte már valódi versenyelőnyként realizálódik.

3. ábra
A pályakezdők nyelvvizsgák szerinti megoszlása a Sárbogárdi kistérségben*

*Minden pályakezdőnél a legmagasabb fokú nyelvvizsga lett figyelembe véve

A munkaerőpiacon fontosnak, de legalább hasznosnak tartott egyéb kompetenciák esetében kiemelkednek a számítástechnikai és az önéletrajz írási ismeretek. Ez utóbbi a pályakezdők körében Alsószentiván kivételével (ahol első), mindenhol a második helyen végzett. Ennek hátterében nem az intézményi oktatás vagy az egyéb típusú képzések állnak, hisz sem az alap, sem a középfokú képzés nem helyez komolyabb hangsúlyt annak fejlesztésére. A magas értékeket az generálja, hogy manapság az önéletrajz benyújtása széles körben elvárt a munkahelyek megpályázásánál, így kénytelen-kelletlen, aki már próbálkozott elhelyezkedéssel, annak meg kellett tanulnia ezen dokumentum elkészítését. Az önéletrajzírási képességeiket az alapfokú, illetve a szakmunkás végzettséggel rendelkezők értékelték a legrosszabbra.

4. ábra

A pályakezdők munkaerőpiac szempontjából legfontosabb kompetenciáinak alakulása a Sárbogárdi kistérségben (saját megítélésük szerint)

Kiemelkedik a sorból a számítástechnikai ismeretek magas értéke, mely térségi szinten egyértelműen az első helyre került, települési viszonylatban pedig csak Alsószentiván esetében szorult a másodikra. A felmérések és interjúk tapasztalatai alapján világossá vált, hogy napjainkban a számítógép, mint olyan, csak nagyon kevesek számára idegen eszköz. Végzettségtől függetlenül mindenki boldogul vele, s bár a felhasználás szintjében vannak eltérések, a munkaerőpiacon tapasztalható alapelvárásoknak azért megfelel a pályakezdők többségének számítástechnikai ismeretanyaga. A jelenség háttérében több tényező áll. A diákok már általános iskolában – településre tekintet nélkül – megismerkednek a számítógép alapvető funkcióival, felhasználásának lehetőségeivel, mely ismereteiket középiskolában mélyítik tovább. Fontos tény továbbá, hogy manapság a számítástechnikai eszközök ára egyre inkább közelít ahhoz a szinthez, amit akár már egy minimálbérrel rendelkező is meg tud fizetni. A számítógéphez jutást könnyítik a

különböző, akár nulla Ft-os kezdőrészlettel induló hitelek, illetve a változatos EU-s és állami projektek, pályázati lehetőségek is. Egyszóval, mire pályakezdővé válik valaki, már szinte ki-zárt, hogy ne találkozott volna ezzel az eszközzel.

A harmadik helyen pár kivételtől eltekintve a csoportirányítás, munkaszervezés áll. A szá-mítástechnikai ismeretek, illetve az idegennyelv mellett ez az a terület, amire még számottevő hangsúlyt fektetnek a legtöbb általános, illetve középiskolában. A kettes-hármas körüli átlagok arra utalnak, hogy a pályakezdők meghatározó hányada átlagosnak tekinti csapatirányítási, csa-pat játékosai képességét, így a térségben ezzel a kompetenciával kapcsolatban sem kirívó negatí-vumok, sem pozitívumok nem említhetők. Települési szinten alacsony számok is előfordulnak (pl. Alap, Hantos, Mezőszilas), melynek háttérében az áll, hogy az itteni pályakezdők jelentős részét alacsonyabb végzettségű fiatalok alkotják, míg a középfokú végzettséggel, illetve a diplo-mával rendelkezők száma elenyésző.

Mivel a jogi ismeretek megléte egyáltalán nem jelent előnyt a munkaadók többségénél, ezért a munkaerőpiaci helyzet elemzésénél sem térek ki rá részletesen. A felmérésből azonban annyit fontos kiemelni, hogy ez az egyébként a munkavállalónak fontos kompetencia képzett-ségtől függetlenül, egyik településen sem áll magas, megfelelő szinten a térségben. Ennek hátte-rében a jog (bonyolultnak tűnhet elsőre és gyorsan változik), a jogi könyvek (legtöbbjük nem az alapoktól kezd, és nem ismeretterjesztő jellegű), a pályakezdők (sokuk érdektelen a kérdéssel kapcsolatban), és az oktatási rendszer (nem képezi a leadandó anyag részét, nem prioritás) sajá-tosságai állnak.

A képzettségek tekintetében a legjobb elhelyezkedési esélyeket a pénzügyi, közgazdaságtá-ni, államigazgatási, jogi ismeretek, illetve az idegennyelv-tudás biztosítja. A középfokú végzett-ségűek köréből az építőipari szakmákkal rendelkezőknek (villanyszerelő, asztalos, ács...stb.) vannak a legjobb kilátásai.

3.3. A pályakezdők mobilitása

A pályakezdők mobilitását – sok egyéb mellett – két lényeges tényező, a mobilitási képes-ség és a mobilitási készség határozza meg. Előbbit – mindenekelőtt – két elem, a mobilitást elő-segítő – elsősorban közlekedési – lehetőségek elérhetősége (azon belül az utazási idő hossza), illetve az ezen tényezők ára, megfizethetősége határozza meg (*2.táblázat*).

2. Táblázat

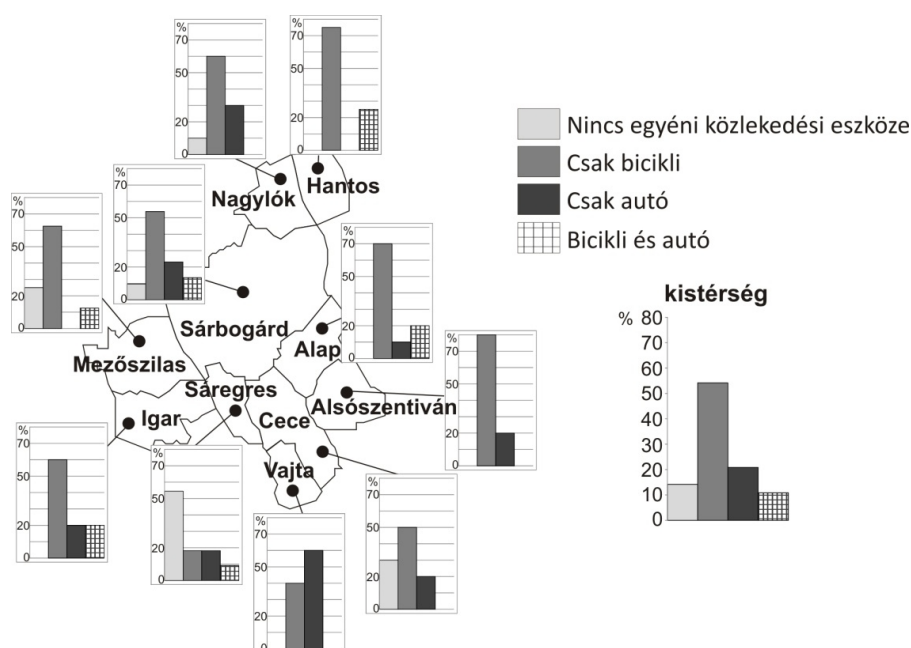
A lakosság mobilitási fokának alakulása a közlekedési eszközök elérhetősége, az utazási idő és az utazási költség viszonylatában

Ár	Közlekedési eszköz			Nem elérhető
	a relatív utazási idő hosszú	a relatív utazási idő elfogadható	a relatív utazási idő rövid	
Relatív alacsony	<i>közepes mobilitás</i>	<i>jó mobilitás</i>	<i>kitűnő mobilitás</i>	zéró mobilitás
Még megfizethető	<i>rossz mobilitás</i>	<i>közepes mobilitás</i>	<i>jó mobilitás</i>	
Relatív magas	<i>zéróhoz közeli mobilitás</i>	<i>rossz mobilitás</i>	<i>közepes mobilitás</i>	

A mobilitási készségben mentális, hozzáállásbeli kérdések játszanak közre, melyek a fenti táblázat gyakorlatilag bármelyik celláját felülírhatják. Példának okáért álljon a zéró mobilitás esete. Ez a kategória eleve pusztán elméleti síkon nem is nagyon létezhet, mivel elképzelhető, hogy adott személy, teszem azt, autót bérel vagy taxit hív, és úgy jut el a munkahelyére, azaz valami féle közlekedési eszköz – napjaink gazdasági viszonyait tekintve – azért mindenképpen rendelkezésére áll. Persze szigorúan csak elméletileg. Az alternatív lehetőségek ára ugyanis könnyen meghaladhatja azt a szintet, ami fölött már nem racionális a lehetőség kihasználása, horrible dictu az egyén számára a valós szituációban valóban nem áll rendelkezésére – a józan paraszti ész fényében – közlekedési eszköz. A fenti esetet persze felülírhatja, ha például a munka iránti vágy meghaladja a racionalitást, így egyénünk hajlandóvá válik bére akár több mint felet is például autóbérlésre fordítani, és így mobilizálódni, csak azért, hogy dolgozhasson.

a) Egyéni közlekedési eszközök

A pályakezdők körén belül kisebbséget képeznek azok, akik semmiféle egyéni közlekedési eszközzel sem rendelkeznek (5. ábra).

5. ábra

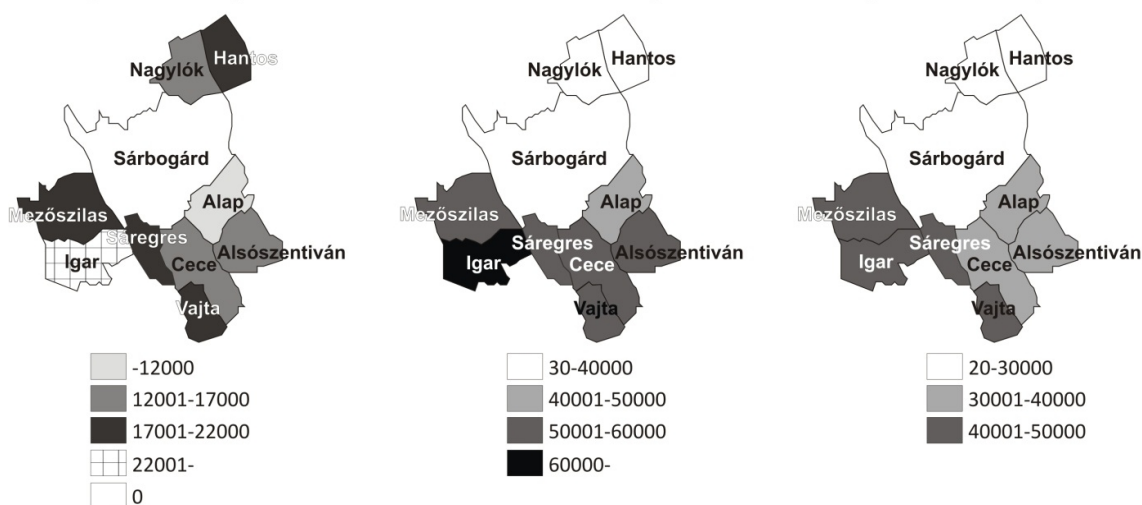
Az egyéni közlekedési eszközök megoszlása a pályakezdők körében a Sárbogárdi kistérség viszonylatában

A legnagyobb arányt Sáregresen teszik ki, de előfordulnak Cecén és Mezőszilasán is. Általában a legnehezebb anyagi helyzetben lévő, alacsony, gyakran csak alapfokú iskolai végzettséggel rendelkező pályakezdők köréből kerülnek ki, tehát többségük a pályakezdő munkanélküliek magját alkotja. Esetük több szempontból hátrányos, mivel egyéni mobilitási fokuk zérus, melyből kifolyólag – nagyobb települések esetén – még a helyben található munkahelyre való eljutásuk is problematikus lehet. Mivel számukra mobilitást gyakorlatilag csak a tömegközlekedési eszközök használata biztosít, lehetőségeikről részletesebben az ezeket tárgyaló résznél lesz szó.

Jelentős %-ot képviselnek azok, akik csupán biciklivel rendelkeznek. A közlekedési eszköz sajátosságaiból kifolyólag költségigénye rendkívül alacsony, de a különböző távolsági, és elsősorban időbeli korlátok miatt a csupán biciklivel rendelkezők mobilitási foka mindössze közepes (2. táblázat), a településen kívüli ingázás viszonylatában viszont zérushoz közeli. Előnyben vannak ugyan azokkal szemben, akik semmiféle közlekedési eszközzel nem bírnak, de ez az előnyük csak akkor realizálódik, ha a saját településükön találnak munkát. A térség korábbiakban tárgyalt belső munkaerőpiaci viszonyainak tekintetében tehát a bicikli nem sokban könnyíti meg a munkába állást.

Nagyobb előny, ha valaki már autóval, esetleg autóval is rendelkezik. Körük nem köthető végzettséghez, viszont az anyagiak szempontjából már egy jobb helyzetű csoporttal azonosíthatók. Kistérségi szinten arányuk 30% körüli, Sárbogárdon nagyobb, a falvak többségében kisebb. Esetükben a mobilitás fokát az utazási idő relatív hossza mellett elsősorban annak költségigénye határozza meg (6. ábra).

Sárbogárd viszonylatában Székesfehérvár viszonylatában Dunaújváros viszonylatában

6. ábra

Az ingázás költségigénye autóval, Ft-ban, 20 ingázási alkalomra számolva

(6,5 l/100 km-es átlagfogyasztás és 380 Ft-os literenkénti üzemanyagár esetén)

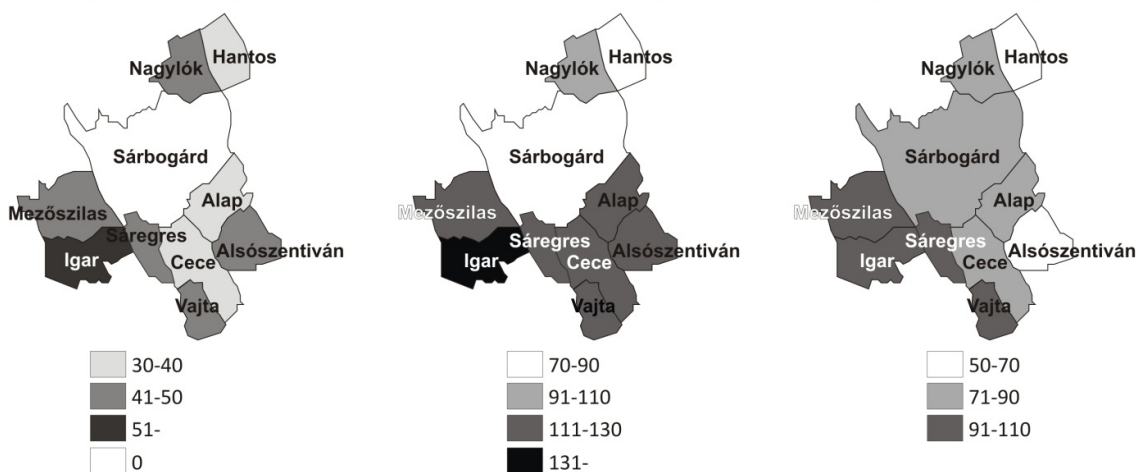
Ez utóbbi paraméter tekintetében mind Sárbogárd, mind Székesfehérvár, mind Dunaújváros viszonylatában a kistérség déli területei vannak a leghátrányosabb helyzetben. A különbségek csupán Sárbogárd irányába halványulnak el, ami valóban értékelhető relatív pozícionyerést jelentene a térség délebbi települései számára, amennyiben a kistérségi központ játszaná a meghatározó szerepet azok foglalkoztatási viszonyaiban. Tekintettel arra, hogy ezt a szerepkört mind arányaiban, mind a foglalkoztatás volumenét nézve elsősorban Székesfehérvár, másodsorban Dunaújváros tölti be, a kulcskérdés nem Sárbogárd, hanem a megye két legnagyobb településének az elérhetősége. A nagyobb városok viszonylatában a déli falvak hátrányos helyzete már egyértelmű és kézzelfogható. Igarról Székesfehérvárra napi egyszeri oda-vissza utat feltételezve, és a költségeket 20 munkanapra számolva az utazás 60 ezer forintot meghaladó terhet róna az autóval való ingázást választó munkavállalóra, ami nemcsak minimálbért, de térségi átlagbért⁴ feltételezve is elviselhetetlen pluszköltség. A Székesfehérvárra történő ingázás havi költsége a

⁴ A Sárbogárdi kistérségben a jellemző átlagbér 2008-ban 120 070 Ft volt (<http://www.budapestinstitute.eu/>).

déli falvak közül egyedül Alapon csökken 50 ezer forint alá. Nagylókon, Sárbogárdon és Hantoson a mérsékelt 30-40 ezer forintos értékhatár között változik, ami bár a délinél sokkal kedvezőbb érték, a kistérségi átlagfizetéseket tekintve még mindig nehezen felvállalható. A megyeszékhelyre tehát az autóval történő ingázás az esetek túlnyomó többségében relatíve drága alternatíva.

Dunaújváros viszonylatában a kedvezőbb helyzetben lévő hármas (Sárbogárd, Nagylók és Hantos) esetében már a vállalhatóbb, még megfizethető 20-30 ezer forint közötti értékek a jellemzőek. Bár Mezőszilas, Sáregres, Igar és Vajta ebben a relációban sincsenek túl jó pozícióban, Alap, Alsószentiván és Cece helyzete már jóval kedvezőbb, mint a megyeszékhelyre irányuló ingázás esetében. Javíthat a költségeken, ha az ingázók többen összeállnak, s ezáltal az autók kihasználtsági fokát magasabbá, az egy főre eső költségeket pedig alacsonyabbá téve már elérhetik azt a határt, ahol megéri az autóval történő ingázást felvállalni. Összességében 15 ezer forint alatt relatíve olcsónak, 15-30 ezer forint körül még elfogadhatónak, 30 ezer forint felett azonban már relatíve drágának számít az utazási költség. Az autóval rendelkezők mobilitási fokának meghatározásához az ár mellett az utazási idő ismeretére is szükség van (7. ábra).

Sárbogárd viszonylatában Székesfehérvár viszonylatában Dunaújváros viszonylatában

7. ábra

Az ingázás időtartama autóval (perc)

E tekintetben a kistérség délebbi települései Sárbogárd és Székesfehérvár viszonylatában megint csak egyértelmű hátrányban vannak. A Dunaújváros fele történő ingázás időtartama természetesen nyugatról keletre haladva csökken, így ebben a relációban Mezőszilas, Igar, Sáregres és Vajta kerülnek a legrosszabb helyzetbe.

A konkrét értékek tekintetében fontos kérdés, hogy mi az az időtartam, amit a pályakezdő még fel tud, hajlandó vállalni azért, hogy valahol munkát kaphasson. Ez az időérték több hatótényező komplex összjátékaként alakul ki (pl. az ingázással megszerezhető munkahelyen kapott fizetés, a munkahely stabilitása, a munkahelyi megbecsültség mértéke...stb.). A legfontosabb tényező azonban – az interjúk tapasztalatai alapján – a jövedelem mértéke. A pályakezdők közül sokan úgy gondolkoznak, hogy az utazási időt effektíve munkaidőnek tekintik, és ezzel a valós munkaidejüket megnövelve számolják ki, hogy számukra megéri-e a munkába autóval vagy bármilyen más járművel ingázni. Ha minimálbérrel kalkulálnak, a napi „10 órás” munkával töltött időt már soknak tartják, pláne ha a költségek vetületét is figyelembe veszik („10 óra 50 ezer forintért?!”). A bérek növekedésével esetenként már a 2 órás ingázási idő is elfogadhatóvá válik, de a többség a 3 órás határ felé közeledve már csak kifejezetten kényszerhelyzetben vállalná az ingázást. A 7. ábrán jól látszik, hogy a fentiek tekintetében – csupán az utazási időt figyelembe véve – minimálbér esetén Sárbogárdra az összes többi kistérségi településről, Dunaújvárosba a „keletiekből”⁵, míg Székesfehérvárra Sárbogárdról, Nagylókról és Hantosról érheti meg ingázni. A többi településen a pályakezdők csak akkor tartják a fenti munkába jutási formát reálisnak, amennyiben minimálbérnél jobban fizető munkalehetőséget találnak. A korábbiakban tárgyalt csoportbontás szerint erre leginkább az első főcsoportba tartozóknak van esélye, akik épp a nagyobb utazási idővel jellemezhető településeken képviselnek alacsonyabb arányt. Az autóval történő ingázás tehát – az utazási időt tekintve – Sárbogárd viszonylatában Hantoston, Alapon és Cecén relatíve rövid, a kistérség többi településén pedig még elfogadható. Székesfehérvár viszonylatában Nagylók, Hantos és Sárbogárd esetén az utazási idő még elfogadható, de a többi településen már relatíve hosszúnak minősül. Dunaújváros tekintetében – amellett, hogy a belső területi differenciák világosan látszanak – az összes településen általánosságban még elfogadható az autóval történő utazási idő hossza.

A fenti két vetületet összegezve az egyes településeken az autóval történő ingázást választók – átlagban vett – mobilitási foka a 3. táblázat szerint alakul:

⁵ Nagylók, Hantos, Sárbogárd, Alap, Alsószentiván, Cece

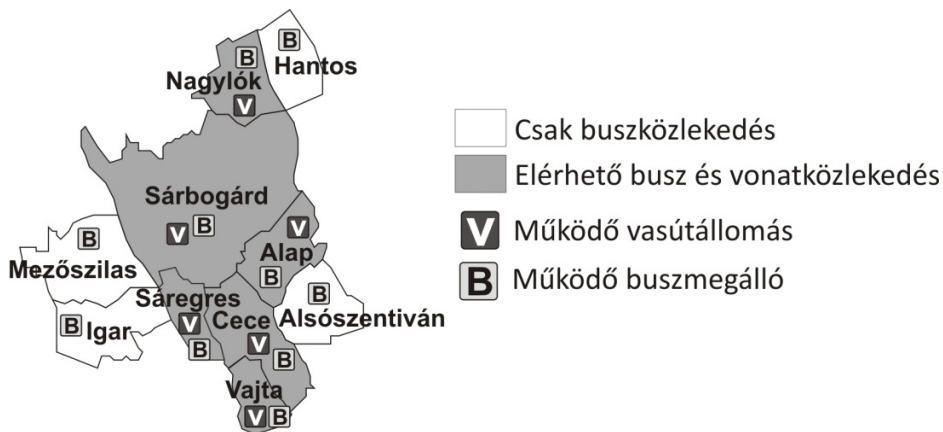
3. Táblázat
**A Sárbogárdi kistérség különböző településein élők mobilitási foka az autóval történő
 ingázás választása esetén**

Ár	Közlekedési eszköz		
	Elérhető		
	A relatív utazási idő hosszú	A relatív utazási idő elfogadható	A relatív utazási idő rövid
Relatív alacsony	<i>közepes mobilitás</i>	<i>jó mobilitás</i>	<i>kitűnő mobilitás Sb - Alap, Cece</i>
Még megfizethető	<i>rossz mobilitás</i>	<i>közepes mobilitás Sb – Alsószentiván, Mezőszilas, Igar, Vajta, Nagylók, Sáregres D - Nagylók, Hantos, Sárbogárd</i>	<i>jó mobilitás Sb - Hantos</i>
Relatív magas	<i>zéróhoz közeli mobilitás Szf – Alap, Alsószentiván, Cece, Vajta, Mezőszilas, Igar, Sáregres</i>	<i>rossz mobilitás Szf – Nagylók, Hantos, Sárbogárd D - Alap, Alsószentiván, Cece, Vajta, Mezőszilas, Igar, Sáregres</i>	<i>közepes mobilitás</i>

**Sb – Sárbogárd viszonylatában, Szf – Székesfehérvár viszonylatában, D – Dunaújváros viszonylatában*

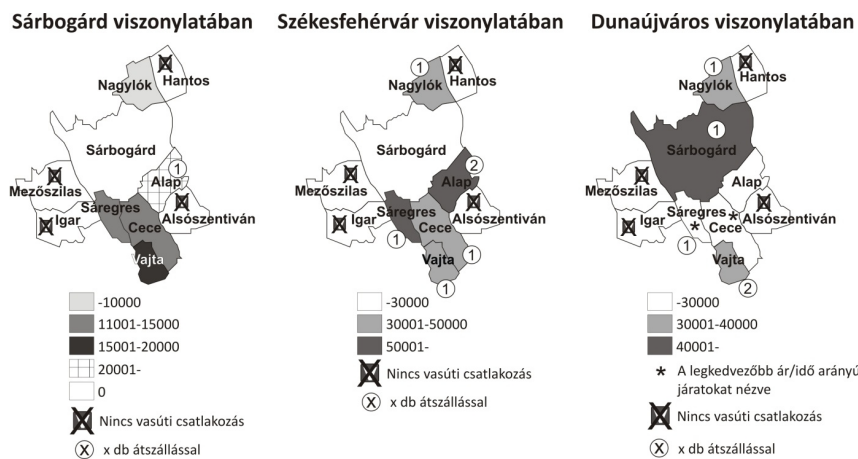
b) Tömegközlekedési eszközök

Az egyéni közlekedési eszközök közül a bicikli a munkavállalás szempontjából nem sokat mozdít a mobilitáson, az autó viszont drága és bizonyos esetekben időigényes közlekedési forma (2. táblázat). Felmerül a kérdés, hogy az ezen tények eredőjeként kialakult rossz mobilitási viszonyokon a tömegközlekedés mennyiben tud segíteni. A Sárbogárdi kistérségben csak a busz és a vonat érhető el (8. ábra).

8. ábra
A busz, illetve vonatközlekedés elérhetősége a Sárbogárdi kistérség egyes településein

Ezen lehetőségek közül mindkettővel csak az alapiak, a nagylókiak, a sárbogárdiak, a sáregresiek, a ceceiek és a vajtaiak élhetnek. A vasúti közlekedést Mezőszilas, Igar, Hantos és Alsószentiván is kénytelen nélkülözni. A vasút szempontjából a mobilitást leginkább meghatározó két elem szintén az utazási költség (9. ábra) és az utazási idő (10. ábra).

9. ábra
Az ingázás költségigénye vonattal, Ft-ban, a havi bérlet árakat tekintve (Ft)

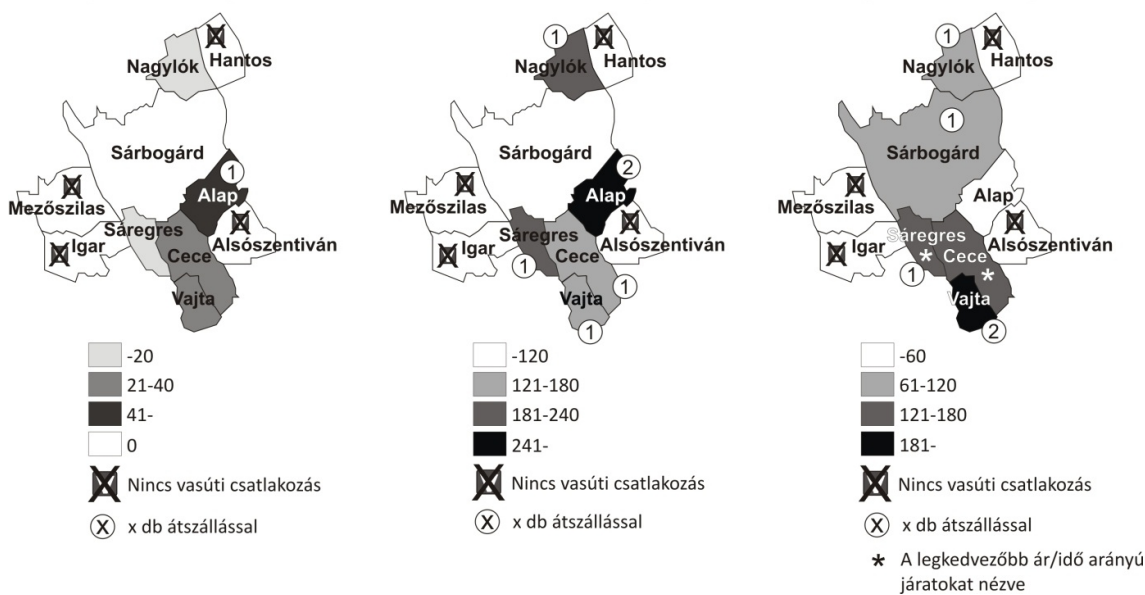
A bérletárak helyett a jegyárakkal számolva az utazás jóval drágábbnak bizonyul. Adatok forrása: www.mav.hu

Előbbi tekintetében – az autós közlekedéshez hasonlóan – egyértelműen látszik a déli települések hátrányos helyzete. Sárbogárd viszonylatában még nem olyan borús a kép. Nagylók, Sáregres és Cece utazási költségei között csak pár ezer forintos eltérést tapasztalunk. Bár Alap, illetve Vajta már koránt sincs hasonlóan kedvező helyzetben, a vasúttal történő ingázás még mindig a relatíve megfizethető kategóriában marad.

Székesfehérvár felé csak Sárbogárdon olcsóbb a havi bérlet, mint 35 ezer forint. A többi faluban 40, sőt Alap és Sáregres esetében még 50 ezer forintnál is drágább a busszal történő ingázás. A Dunaújvárosi viszonylat némiképp elüt az előbbiektől, tekintve, hogy ebben a relációban a déli települések előnyösebb helyzetére következtethetünk. A számok mögé nézve azonban kiderül, hogy csupán a legolcsóbb – és gyakorlatilag napjában csak kétszer közlekedő – járatok tekintetében érvényesül az árelőny. A járatok többségét nézve, a költségek „délen” közel a kétszeresére rúgnak. A térségből Dunaújváros irányában egyedül az alapiak fokozottabb mobilitási lehetősége emelhető ki, mivel a községben mind a járatsűrűség, mind az árak alkalmasak a dunaújvárosi ingázás vállalására.

A képet tovább árnyalja a közlekedés időtartamának elemzése (10. ábra).

Sárbogárd viszonylatában Székesfehérvár viszonylatában Dunaújváros viszonylatában

10. ábra

Az ingázás időtartama vonattal

Adatok forrása: www.mav.hu

A kistérségi központ viszonylatában – feltéve, hogy elérhető – az utazási idő tekintetében a vasúti közlekedés szinte minden településen kedvezőbb, mint az autóval való ingázás. Ez alól Alap a kivétel, ahol – amellet, hogy nincs is átszállás nélküli közvetlen összeköttetése Sárbogárddal – mintegy 140 percet kéne naponta utazással töltenie a központban munkát vállalónak. Részint a vasútállomások megoszlása, részint az utazási idők miatt a déli települések relatíve hátrányosabb helyzete ebben a paraméterben is kézzelfogható.

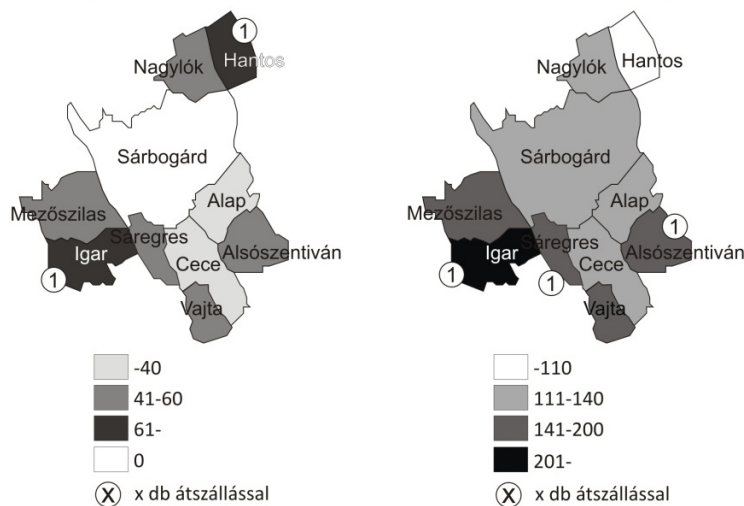
Székesfehérvár irányába egyedül Sárbogárd marad a két órás utazási idő alatt. A többi településről csak átszállással és hihetetlen időráfordítással érhető el a megyeszékhely. Az összes községben két órát meghaladó időtartamok között Alap a már-már extrém 4 órához közeli értékével tűnik ki.

Dunaújváros különösen rosszul érhető el vasúton. Alap kivételével az ingázási idő Sárbogárdon alig két óra alatt, a többi településen viszont jóval e fölött alakul.

Összességében tehát a vasút sokak számára eleve el sem érhető, azok pedig, akik használhatják, kénytelenek szembenézni a magas árakkal és az esetenként extrém utazási időkkel. Ezek jegyében a vonat – nem feledve a térségi differenciákat – általánosságban az autónál jóval lassabb, de – néhány esettől eltekintve – költséghatékonyabb közlekedési mód.

A busszal való ingázás lehetősége sokban hasonlít a vonatéhoz, abban az értelemben, hogy – leszámítva, hogy ez a közlekedési eszköz minden településen elérhető – drága, és relatíve időigényes ingázási lehetőséget biztosít (11. és 12. ábra).

Sárbogárd viszonylatában Székesfehérvár viszonylatában

11. ábra

Az ingázás költségigénye busszal, Ft-ban, a havi bérlet árakat tekintve (Ft)

Adatok forrása: www.volán.hu

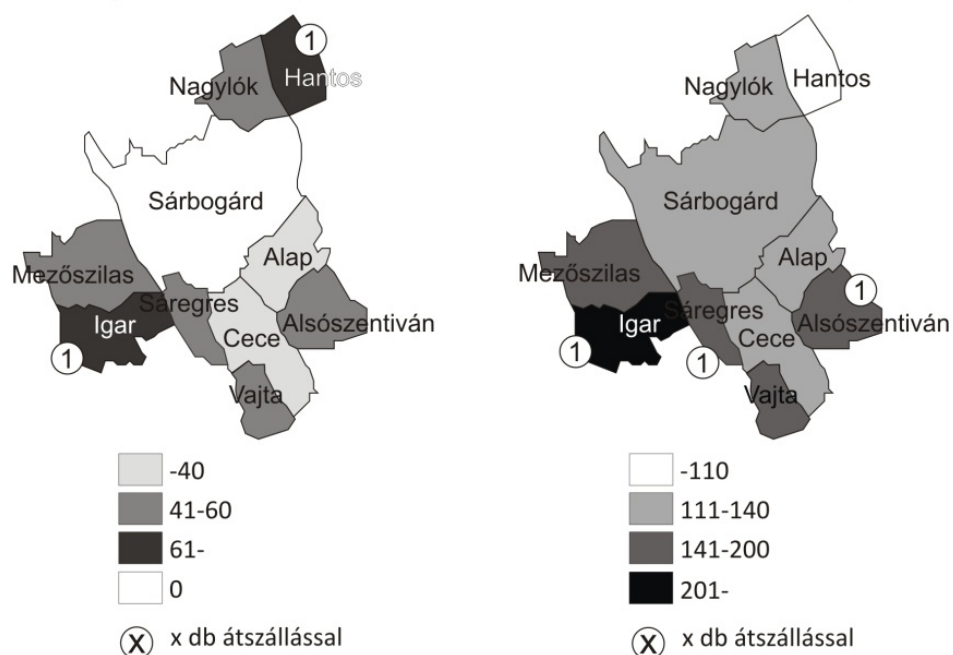
Sárbogárd viszonylatában, Nagylók és Sáregres kivételével a busz árai versenyképesebbek az autóval, illetve a vonattal történő ingázás költségénél. Azokon a településeken, ahol nincs vonat, a busz árai a térségi átlag fölött alakulnak. Hantos és Igar csakúgy, mint az autóval való közlekedés esetében, 20 ezer körüli (esetenként azt meghaladó) utazási költségeikkel, hátrányosabb helyzetben vannak a térség többi településénél.

Székesfehérvár felé Nagylók és Hantos árai közelednek a még elfogadható kategória felé. Sárbogárdról ilyen szempontból már drága dolog a busszal történő ingázás, míg dél felé haladva az árak – az utazási távolság növekedésével – egyre inkább elszaladnak. A térségben Igar helyzete a legrosszabb.

12. ábra

Az ingázás időtartama busszal (perc)

Sárbogárd viszonylatában Székesfehérvár viszonylatában

12. ábra

Az ingázás időtartama busszal (perc)

Adatok forrása: www.volan.hu

Az utazási időket tekintve Sárbogárd felé egyedül Igar és Hantos haladja meg az egy órás értéket. A térség falusi településeiről tehát megéri buszozni a központba. Alap és Cece a többi községhez képest előnyben van. Innen Sárbogárdra egy forduló kevesebb, mint 40 perc időáldozatot igényel.

Székesfehérvár tekintetében már korántsem ilyen jó a helyzet. Hantosról még két óra alatt marad az ingázási idő, de a térség többi településén már rendszerint eléri, sőt sok esetben meg is haladja ezt az értéket. A déli területek térségen belüli hátrányos helyzete egyértelműen kitűnik. Igarról több mint 3 órát emészt föl a Székesfehérvárra történő bejárás, amit csak tovább ront, hogy ehhez egy átszállást is be kell iktatni. Ugyanez a helyzet Sáregres és Alsószentiván esetében is.

4. Táblázat

A Sárbogárdi kistérség különböző településein élők mobilitási foka a vonattal, illetve a busszal történő ingázás választása esetén

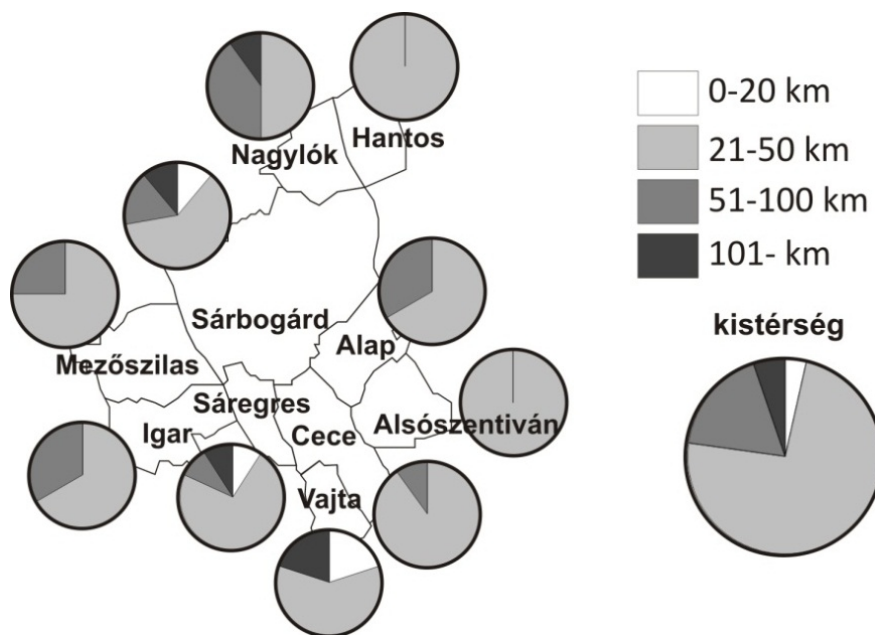
Ár	Közlekedési eszköz			Nem elérhető
	a relatív utazási idő hosszú	Elérhető a relatív utazási idő elfogadható	a relatív utazási idő rövid	
Relative alacsony	<i>közepes mobilitás</i>	<i>jó mobilitás</i> <i>S – Nagylók, Alap, Alsószentiván, Cece, Vajta, Sáregres, Mezőszilas</i>	<i>kitűnő mobilitás</i> <i>S – Cece, Nagylók, Sáregres</i>	
Még megfizethető	<i>rossz mobilitás</i> <i>S – Alap</i> <i>D – Vajta, Sáregres</i>	<i>közepes mobilitás</i> <i>S – Vajta</i> <i>Szf – Sárbogárd</i> <i>D – Cece, Alap, Nagylók</i> <i>S – Hantos, Igar</i> <i>Szf - Sárbogárd,</i> <i>Hantos, Nagylók</i>	<i>jó mobilitás</i>	<i>zéró mobilitás</i> <i>S, Szf, D –</i> <i>Mezőszilas,</i> <i>Igar, Hantos,</i> <i>Alsószentiván</i>
Relative magas	<i>zéróhoz közeli mobilitás</i> <i>Szf – Cece, Vajta, Alap, Nagylók, Sáregres</i> <i>Szf – Alap,</i> <i>Alsószentiván, Cece, Vajta, Sáregres, Mezőszilas, Igar</i> <i>D – A Sárbogárdi kistérség összes települése</i>	<i>rossz mobilitás</i> <i>D – Sárbogárd</i>	<i>közepes mobilitás</i>	

S – Sárbogárd irányába, Szf – Székesfehérvár irányába, D – Dunaujváros irányába
Aláhúzott: vonattal való ingázás esetén.

A Dunaújvárosra történő ingázás elemzésétől jelen esetben eltekintek, mivel ebbe az irányba a jelenlegi buszjáratokkal való ingázás tulajdonképpen mind időben, mind árban messze túlhalad a még racionális értékhatárokon. Néhány korai, a dolgozóknak esetlegesen kedvező járatot leszámítva, szinte kivétel nélkül átszállással és hatalmas kerülővel, ebből kifolyólag pedig extrém költségekkel érhető csak el az említett település. A korai járatok esetében pedig a magas bérletárak vezetnek arra, hogy komoly alternatívaként ne jöjjenek számításba. A fenti megállapítások alól egyedül Hantos a kivétel, ahonnan 35 perc alatt, 2011-es árszabást nézve 24 500 Ft-os bérletáron érhető el Dunaújváros. A fent tárgyaltakat a 4. táblázat összegzi.

c) *A pályakezdők mobilitási készsége*

A pályakezdő fiatalok mobilitási készségének meghatározó eleme az a távolság, amelyen belül még hajlandóak a napi szintű ingázást vállalni (13. ábra).

13. ábra

A pályakezdők ingázási hajlandósága, a maximálisan vállalt távolságok tekintetében

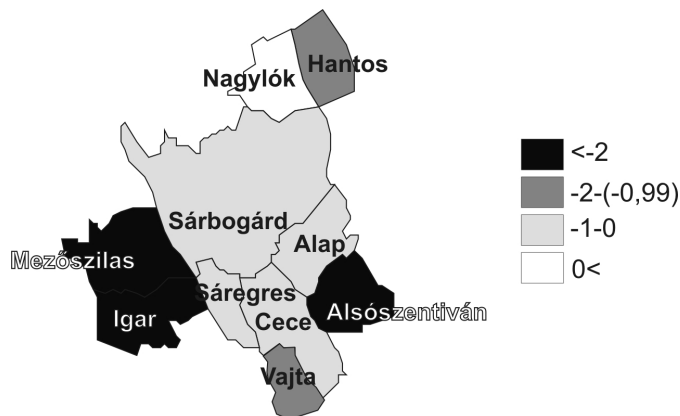
E tekintetben mind kistérségi, mind települési szinten kimagasló azoknak az aránya, akik a 21-50 km-es távolságot még hajlandóak lennének elfogadni. Ez a tény, ismerve a térség foglalkoztatási szerkezetét, persze nem meglepő, mivel a meghatározó nagyvárosok (Székesfehérvár, Paks, Dunaújváros) mind ezen a távolságon belül helyezkednek el.

A 20 km-nél nagyobb távolságra történő ingázásra az alapfokú képzettséggel bírók mutatják a legkisebb hajlandóságot. A kistérségi központ és a falvak munkaerőpiaci helyzetének fényében az ilyen kis távolságban gondolkozók igen nehezen találhatnak munkát. Feltűnő, hogy arányuk épp az amúgy is hátrányos helyzetű déli településeken a legnagyobb, míg az északi falvakban egyáltalán nem is fordulnak elő.

Az 51 km-nél nagyobb távolságra történő ingázást vállalók között a felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma és aránya nő meg. A magasabb végzettség a megkérdezettek jelentős hányadánál nagyobb távolságra történő ingázási hajlandósággal párosul, ami nemcsak azt vetíti előre, hogy valószínűleg könnyebben találnak majd munkát, hanem azt is, hogy némelyek körében már a főváros, és egyéb nagyvárosok is reális alternatívaként jelennek meg.

Összességében az ingázási hajlandóság tekintetében nem tűnnek ki motivációs gondok. A képet azonban rontja az a tény, hogy a pályakezdőknek van egy kevésbé motivált csoportja, akik a kérdőíves felmérésben való részvételt is visszautasították. Őket a munkavállalástól való tartózkodás, a segélyeken való elélésre beállás, és ezzel összefüggésben az alacsony ingázási hajlandóság jellemzi. Arányuk a falvakban és Sárbogárdon is magas, de a legnagyobb részarányt a déli községekben (Vajtán, Alsószentivánon, Igaron és Mezőszilason) teszik ki. A pályakezdők csoportjai közül – munkavállalási hajlandóságuk alacsonyabb foka miatt – őket a rossz munkaerőpiaci esélyekkel rendelkezők közé soroljuk. Természetesen a többségük maximum a 0-20 km-ig terjedő távolságra vállalná a bejárást.

A fentieket kartogramon összegezve (14. ábra) még markánsabban kirajzolódik a déli települések rossz mobilitási helyzete, ami a tapasztalatok szerint meghatározó mértékben áll a pályakezdők problematikája mögött. A rossz mobilitási lehetőségek legnagyobb hátulütője ugyanis, hogy a megye nagyobb településeinek dinamikus fejlődése esetén is elvágják a lakosokat a munkahelyektől, így ők csak a helyi munkalehetőségek bővülésében bízhatnak, melyre – nagy mértékben – itt nem részletezett okok miatt viszonylag kevés esély van.

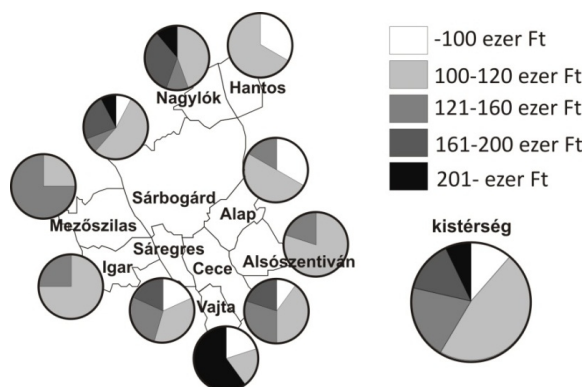

14. ábra
A pályakezdők mobilitási foka a Sárbogárdi kistérségben

A Sárbogárd, Székesfehérvár, illetve Dunaújváros felé történő ingázási lehetőségeket és az autóval, a busszal, illetve vonattal való közlekedés figyelembevételére esetén

3.4. A pályakezdők foglalkoztatási, bérezési elvárásai

A jövedelemmel kapcsolatos elvárások jelentősen befolyásolják a munkavállalási készséget, illetve a munkába állás lehetőségét is. Az alacsony jövedelmi igények növelik, a túlzottan magasak viszont rontják a pályakezdők esélyeit (15. ábra).

15. ábra
A pályakezdők jövedelmi elvárásai a Sárbogárdi kistérségben

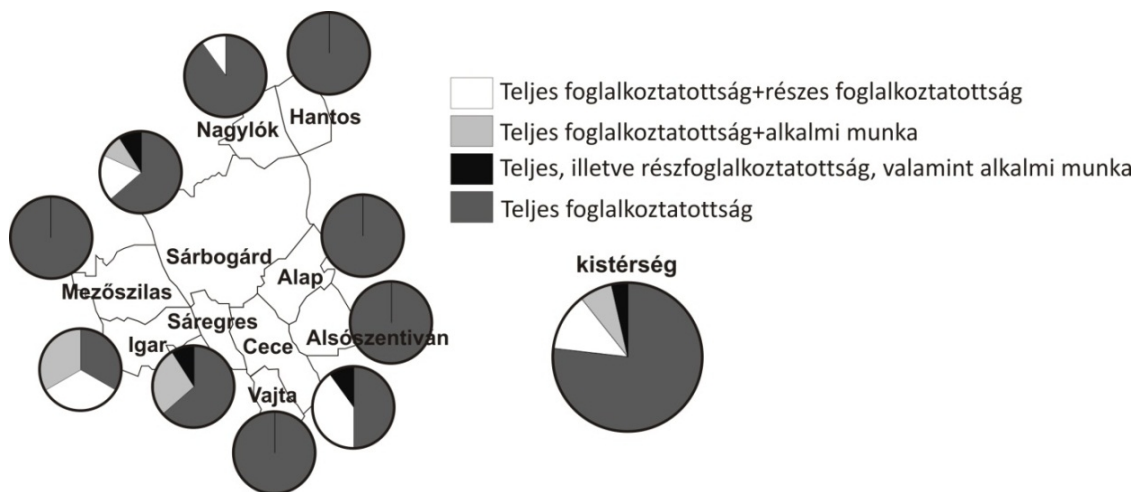
Térségi viszonylatban kevesen gondolkoznak havi 200 ezer Ft-os bruttó jövedelem felett. A legtöbb faluban meg sem jelenik ez a jövedelmi kategória, s ahol igen, ott sem számottevő mértékben. A fentiek alól egyedül Vajta a kivétel, ahol a megkérdezettek többsége számolt be igen magas elvárásairól. A jövedelmi igények háttérében elsősorban morális, neveltetési, életkörülménybeli okok állnak, így a magas bérigényre nem adható egyértelmű magyarázat. Vajta esetében a kérdőívet kitöltők között nagyobb arányban voltak felsőfokú végzettséggel rendelkezők, mint a többi falunál, így valószínűsíthetően ez is oka a magas értéknek.

Kistérségi szinten az 50%-ot is meghaladja a minimálbért, illetve az az alatti fizetést is elfogadók közös aránya. A térség foglalkoztatási szerkezetét ismerve, ők tekinthetők a legracionálisabb igényekkel fellépő csoportnak, melyen belül többségben vannak a minimálbért elfogadó pályakezdők. Arányuk a falvakban a legnagyobb. Hantoson, Alsószentivánon és Igaron abszolút többséget, Nagylókon, Alapon, Cecén és Sáregresen 50% körüli arányt képviselnek. A magas értékek háttérében a „csak legyen munkalehetőség, és akkor már megyek is” típusú mentalitás húzódik meg, ami egyébként pozitívum, már csak azért is, mert az esetlegesen létrejövő – például feldolgozóipari – munkahelyek elsősorban pont a hasonló bérigényű embereknek tudnak állást biztosítani.

A jövedelmi elvárások szempontjából átmeneti kategória a magas, illetve az alacsony elvárások között a 121 ezertől 200 ezerig tartó bértartomány. Ez végzettségtől függően racionális is lehet (pl. egyes szakmunkások vagy felsőfokú végzettséggel rendelkezők esetében), azonban ismerve a települések pályakezdőinek képzettségi viszonyait, tény, hogy sok esetben nem reális igény. A közepes bérigényű pályakezdők Mezőszilason, Sárbogárdon és Nagylókon, tehát elsősorban az északi településeken, illetve délebben, Sáregresen és Cecén képviselnek magasabb arányt. Az ő jövedelmi elvárásaik mögött esetenként megjelenik az útiköltség beszámítása is, illetve az, hogy többen nem szívesen vállalnának a végzettségüknél alacsonyabb képzettséget követelő, és az esetek többségében az elvárhatónál kevesebbet fizető állást sem⁶.

A pályakezdők által leginkább preferált foglalkoztatási forma a teljes munkaidőben való alkalmazás (16. ábra).

⁶ Arányuk a 121-200 ezer forintig terjedő jövedelmi elvárásokkal rendelkező pályakezdők között 21,7%.

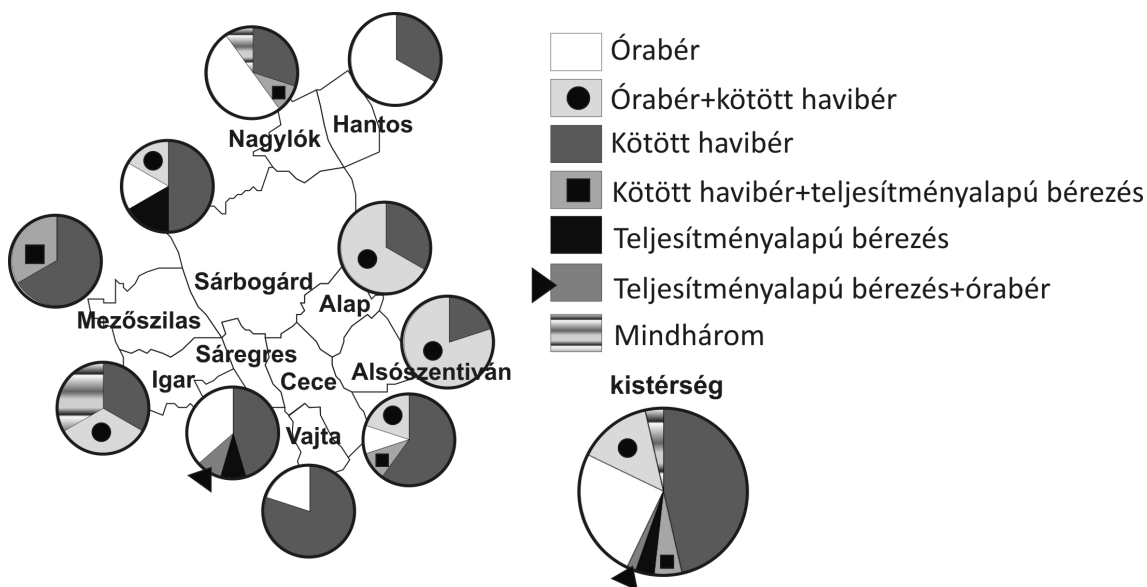
16. ábra

A pályakezdők foglalkoztatási formával kapcsolatos elvárásai a Sárbogárdi kistérségben

Mind kistérségi szinten, mind a települések viszonylatában kitűnik, hogy a legmagasabb arányt azok a pályakezdők teszik ki, akik más foglalkoztatási formában nem is hajlandóak dolgozni. Hantos, Alap, Alsószentiván, Vajta és Mezőszilas esetében egyetlen pályakezdő sem nyilatkozott úgy, hogy egyéb foglalkoztatási formát is elfogadhatónak tart, sőt, ahol az ilyen vélemények előfordulnak, ott is csak második helyen, a teljes munkaidőben történő foglalkoztatás hiánya esetén fellépő alternatívaként szerepelnek. A jelenség háttérében az áll, hogy a pályakezdők legtöbbször ez a típusú foglalkoztatás maga az optimum, lévén, hogy ez adja a legkiszámíthatóbb jövedelmet, ami mindenképpen előnyös. A teljes foglalkoztatás elutasítása legnagyobb valószínűséggel azoknál a pályakezdőknél merülhet fel, akik egyéb terveik miatt (például gyermekvállalásból kifolyólag) csak kiegészítő jövedelemre vágnak, és az ezzel járó kevesebb időt lekötő egyéb foglalkoztatási formákat preferálják. Ilyen pályakezdővel azonban a kérdőíves felmérés során nem találkoztam, így okkal feltételezem, hogy a gyermekvállalás a többségüknél a stabil egzisztenciák megteremtése után merül fel, amihez jóformán elengedhetetlen egy stabil, teljes munkaidős állás.

A pályakezdőknek van egy csoportja, akikről – bár a kérdőívvel nem értem el őket – a tapasztalatokból kifolyólag feltételezhető, hogy az alkalmi munkát, az – elsősorban órabérért történő – segédmunkát részesítik előnyben. Többségük az alapfokú végzettséggel rendelkező pályakezdők csoportjába tartozik, de jelentős hányaduk középfokú végzettséget is birtokolhat. Ők

valószínűsíthetően kisebb hajlandóságot mutatnának teljes állás betöltésére, mint pályakezdő társaik. A bérezési típusokkal kapcsolatos elvárások az előbbieknél jóval heterogénebb képet mutatnak (17. ábra).

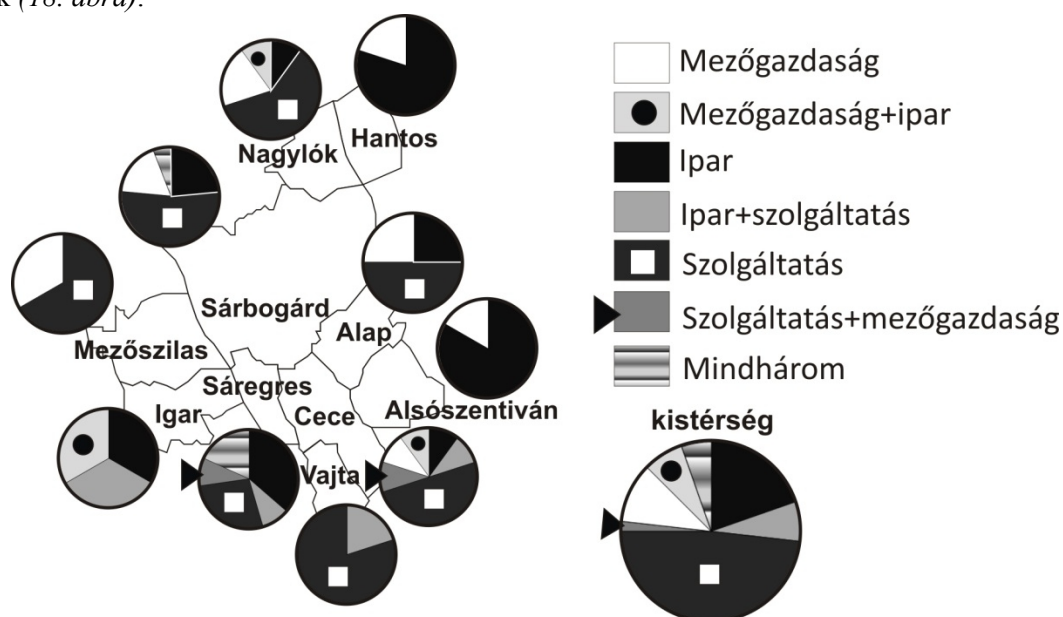
17. ábra

A pályakezdők bérezési típusokkal kapcsolatos elvárásai a Sárbogárdi kistérségben

A kistérség egészét nézve a legnagyobb arányt a kötött havibér teszi ki. A jelenség háttérben több tényező összjátéka húzódik meg. Fontos szempont, hogy a legkiszámíthatóbb bérezési típusról van szó, mely – legalább havi szinten – jól tervezhetővé teszi a háztartás (vagy adott esetben az egyén) pénzfelhasználását. A kötött havibér arányát erősíti, hogy a térségben érdekelt fő foglalkoztatók legnagyobb részben ezt a bérezési formát alkalmazzák, így megszokottá, elfogadottá vált, sőt mi több, visszautasítása a munkalehetőségek többségétől elvágná a pályakezdőt. Aránya szinte minden településen magas, és egyedül Hantoson csökken 50% alá. A jelenség oka, hogy az itteni pályakezdők jelentős része a mezőgazdaságban szeretne elhelyezkedni, ahol – néhány kivételtől eltekintve – az órabérért való munkát preferálják a kötött havibérrel szemben.

A kötött havibérrel szemben (részint mellette) a második legkedveltebb bérezési forma az órabér. Hantoson a pályakezdők többsége csak órabérért lenne hajlandó munkába állni, míg Nagylókon, Sárregresen és Vajtán 20-50% között van az arányuk. Hantoshoz hasonlóan ezeken a településeken a fiatalok számottevőbb aránya képzeletben elboldogulását a mezőgazdaságban, mely foglalkoztatási szektorhoz az órabérért közelebbinek tartják, mint a kötött havibérrel.

A legkevésbé kedvelt forma a teljesítmény alapú bérezés. Ezt a térségben érdekelt fő foglalkoztatók egyáltalán nem alkalmazzák, s a szolgáltatási szférában sem jellemző. Azok, akik egyedül ezt preferálják, nehezebb helyzetben vannak a csak órabért, vagy csak kötött havibért elfogadókkal szemben. Arányuk elenyésző, többségük az utóbbi kettő valamelyikéért (ha nem mindkettőért) hajlandó lenne munkába állni. A Sárbogárdi kistérség komoly mezőgazdasági tradíciókkal rendelkező terület, melynek nyomai a pályakezdők szektorpreferenciáin is meglátszanak (18. ábra).

18. ábra

A pályakezdők foglalkoztatási szektorpreferenciáinak területi megoszlása a Sárbogárdi kistérségben

Közel 25%-uk szívesen dolgozna a mezőgazdaságban, sőt több mint 10% egyértelműen ezt a szektort részesíti előnyben. A mezőgazdaságot preferáló pályakezdők aránya – ahogy a falusi tradíciók ismeretében várható – a községek többségén meghaladja a sárbogárdiakét. Számottevő csoportot képviselnek Igaron, Mezőszilasán, Alapon és Nagylókon, de magas a számuk Hantoson, Cecén és Sáregresen is. Kivételt egyedül Vajta képez, ahol a fiatalok a helyi mezőgazdaságban nem, hanem elsősorban a szolgáltatásban, másodsorban pedig az iparban szeretnének elhelyezkedni. E jelenség mögött a kérdőíves felmérés hátrányai – Vajtán a pályakezdők egy sajátos csoportját nem sikerült elérni – mellett a település falusi turizmusa és annak szolgáltatási jellege áll. Fontos megemlíteni azt is, hogy ebben a községben a megkérdezettek között a pályakezdők köréből nagyobb arányban töltötték ki felsőfokú végzettségűek a kérdőívet, mint a falvakban. A

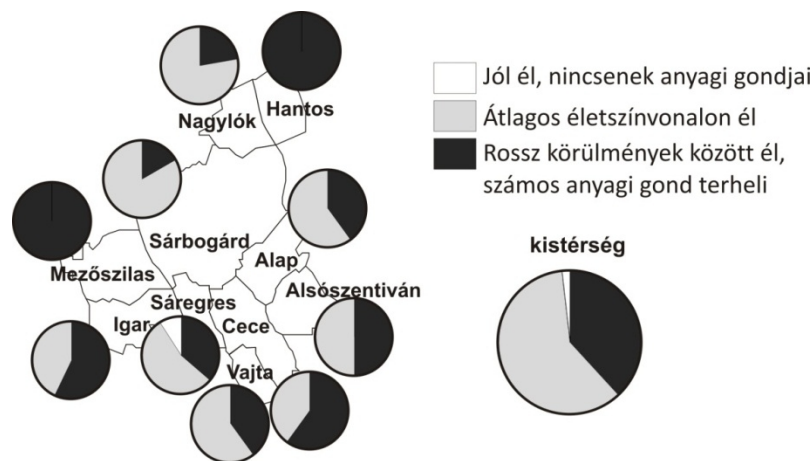
vajtai pályakezdőknek van egy csoportja, akikről már a korábbiakban, a bérezési típusokkal kapcsolatos preferenciaviszonyoknál esett szó. Esetükben az órabér az elsődleges elfogadható bérezési forma, orientációjuk pedig egyértelműen mezőgazdasági, erdőgazdálkodási.

A szolgáltatási szféra preferenciaviszonyainak alakulása több sajátosságra rávilágít. Vajta kiugró értékének okáról már volt szó. Sárbogárdon a magas aránya a városi funkciókkal, a városi jelleggel függ össze. Az említett szféra részesedése azokon a településeken kisebb, ahol mind helyben, mind a közelben gyenge a vizsgált terület. Ilyen település Igar, Alsószentiván, Hantos és Sáregres is, szemben azokkal a falvakkal, ahol az oktatási intézmények még megvannak, több üzlet és egyéb szolgáltató (pl. fodrász, kozmetikus, virágkötő...stb.) működik. Ez utóbbiak sorába tartozik Mezőszilas, Cece és Alap, melyek mindegyikében színvonalas általános iskolát, és az egyéb szolgáltatások magasabb arányát találjuk. Némi magyarázatra szorul Nagylók esete, hisz a fentiek fényében az említett község nem mutathatna ilyen magas értékeket. A zavar abból ered, hogy a felmérés idején elég sok felsőfokú végzettséggel rendelkező pályakezdő volt a településen, akik szinte kivétel nélkül a szolgáltatási szférába vágnak.

Az ipar magas aránya a települések többségénél a foglalkoztatási viszonyok ismeretében magától értetődő. Nagylókon és Hantoston a székesfehérvári és a dunaujvárosi ipari üzemek valódi lehetőséget nyújtanak az elhelyezkedésre, így a pályakezdők jelentős része a foglalkoztatásban sokkal kisebb szerepet játszó mezőgazdaság helyett inkább ezen szektor irányába orientálódik. Ugyanez a helyzet Alsószentiván esetében, ahol Dunaújváros, illetve Sáregres esetében ahol Székesfehérvár és Budapest ipara a meghatározó. Sárbogárdon a helyi ipar mellett a gazdaságtörténeti résznél bemutatott egyéb települések foglalkoztatói is fontos szerepet játszanak abban, hogy a pályakezdők mintegy 25%-a ebben a szektorban látja a legtöbb lehetőséget.

3.5. A pályakezdők munkaerőpiaci helyzetképe, önértékelése

A mobilitásra közvetlenül hat, de számos egyéb lehetőséget is behatárol a pályakezdők anyagi helyzete (19. ábra).

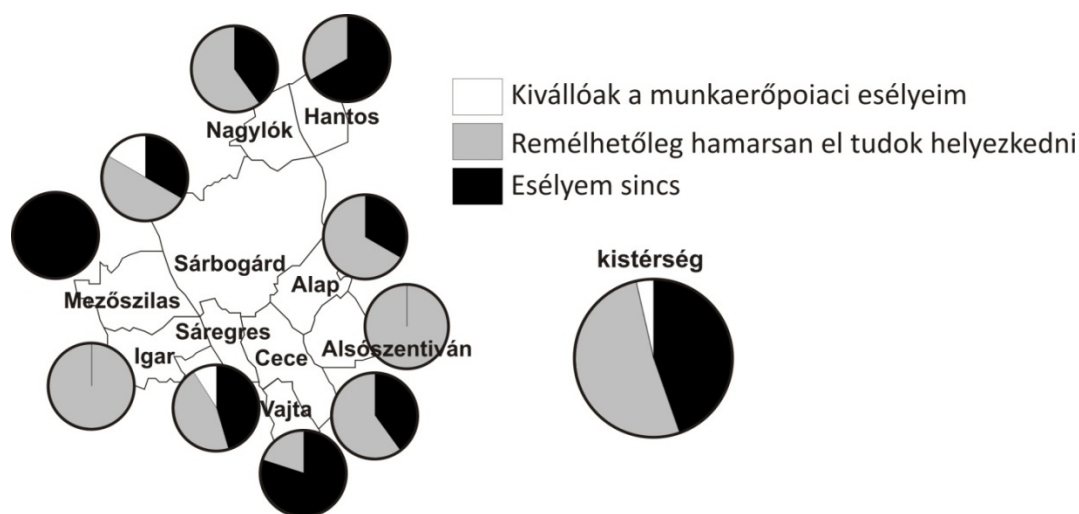
19. ábra
A pályakezdők anyagi helyzete a Sárbogárdi kistérségben

E tekintetben a Sárbogárdi kistérségben igencsak borús a kép. Hantos és Mezőszilas megkérdézett pályakezdőinek 100 %-a, de Igar és Cece esetében is több mint a pályakezdők fele nyilatkozott úgy, hogy jelenlegi anyagi viszonyai mellett nemhogy ingázásra, de az általános megélhetési feltételek biztosítására is nehezen futja. A települések közül Alapon, Alsószentivánon, Vajtán és Sárregresen is közelít a rossz megélhetésű pályakezdők aránya az 50 %-hoz. A rossz anyagi helyzettel rendelkezők magas részesedése, épp azokon a településeken jelenik meg – Hantos kivételével –, ahol korábban a térségi maximumhoz közeli munkanélküliségeket tapasztaltunk. A munkanélküliek magas aránya feltételezi, hogy a településen relatíve kevés a kereső, tehát valószínűsíthetően a pályakezdők nagyobb hányada él olyan családban, ahol az egy főre jutó jövedelem kisebb, mint a jobb foglalkoztatási arányokkal rendelkező településeken, Sárbogárdon, illetve Nagylók esetében. Bizonyos összefüggés a képzettség és az anyagi helyzet között is fennáll. A rossz kilátásokkal rendelkezők körében magasabb, míg a jó anyagi kilátások felé haladva egyre alacsonyabb a csak alapfokú végzettséggel bírók aránya.

A kistérségben alig több 50 %-nál azoknak a pályakezdőknek a részesedése, akik úgy vélik, hogy legalább átlagos pénzösszeg felett diszponálnak. Az ő esetükben sem beszélhetünk gazdagságról, de anyagi helyzetük már elég jó ahhoz, hogy mindennapi igényeiket rendszeresen tudják fedezni. A korábbiakban tárgyalt mobilitás relatív költségigényei az ő anyagi kilátásaikra (a minimálbér körüli egy főre eső bértartományra) lettek kalkulálva. Legnagyobb arányban – és Sárbogárd esetében számban is – a kistérségi központban és Nagylókon élnek. Az 50 %-ot meg-

haladja az arányuk Alapon, Vajtán és Sáregresen is. A legkisebb azoknak a pályakezdők a száma, akik úgy nyilatkoztak, hogy jól élnek, mondhatni gazdagok, tehát a jómód szinte egyáltalán nem jellemző a vizsgált csoportra⁷.

Az anyagi nehézségekhez hasonló fokú probléma a pályakezdők morális válsága (20. ábra), melynek háttérében a reményvesztés és a tartós munkanélküliség káros hatásai húzódnak meg.

20. ábra

A pályakezdők meglátásai, elhelyezkedési esélyeikkel kapcsolatban, a Sárbogárdi kistérségben

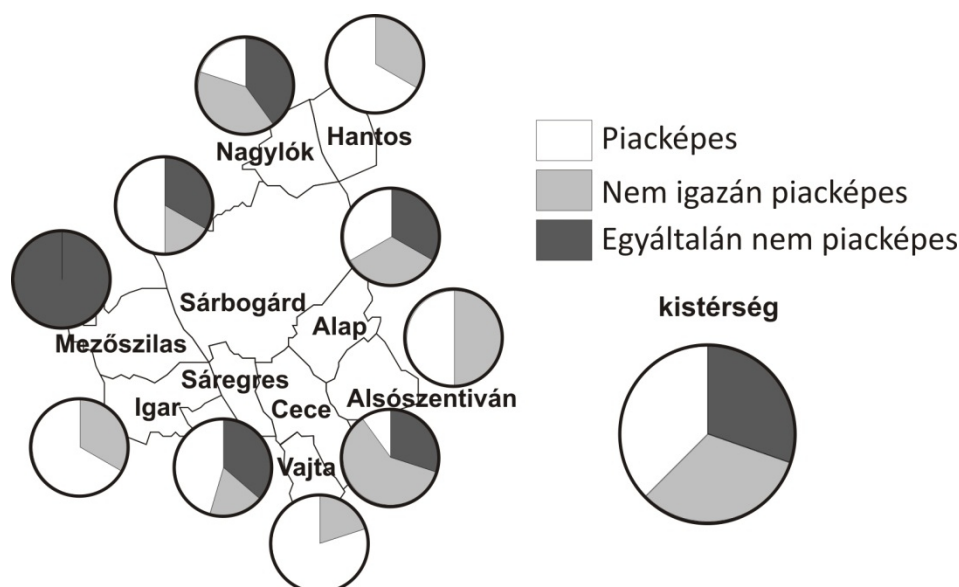
A helyzet Mezőszilas, Vajta és Hantos pályakezdőinek esetében a legsúlyosabb. Előbbi kettő oka a korábbi elemzések fényében sejthető. A – még a kistérség szempontjából is – periférikus falvak mind a helyi munkalehetőségek tekintetében, mind a nagyobb településeken található munkahelyek elérhetőségében komoly hátrányokat szenvednek. Ami furcsa, az Hantos problematikája. Az egyébként – térségi viszonylatban – jobb lehetőségekkel és alacsonyabb munkanélküliséggel jellemezhető falu pályakezdői már a korábbiakban is nagy arányban számoltak be rossz anyagi helyzetükről, mely összehozható pesszimista munkaerőpiaci kilátásaikkal is. A borúlátás másik oka lehet egyszerűen egyéni sajátosság, pusztán jellemvonás, amit az is alátámaszt (ahogy arról a későbbiekben részletesebben lesz szó), hogy ugyanezen pályakezdők szakmájukat egyébként piacképesnek tartják. Hantos esetében és általánosságban is igaz, hogy a válság, Magyarország visszaeső, illetve lassan meginduló gazdasági növekedése is a pesszimiz-

⁷ Sáregresen egy fő nyilatkozott így.

must növelte, és ez még azok esetében is rosszabb morális helyzetet generál, akik egyébként piacképes szakma birtokában vannak. Ez a hatás természetesen a képzettségi fok csökkenésével egyre erőteljesebb.

Igar és Alsószentiván esetében derűsebb a helyzet, még annak ellenére is, hogy az itt élő pályakezdők végzettsége egyébként nem túl jó kilátásokkal kecsegtet. Igaron a főleg szakmával rendelkező pályakezdők ugyan még bizakodhatnak, Alsószentiván esetében azonban a térségben egyik legkevesbé keresett végzettséggel, csak érettségivel rendelkezik többségük. Sárbogárdon látják a legtöbben optimistán munkaerőpiaci jövőjüket, ami a térség településeinek lehetőségeit, foglalkoztatási viszonyait tekintve logikus.

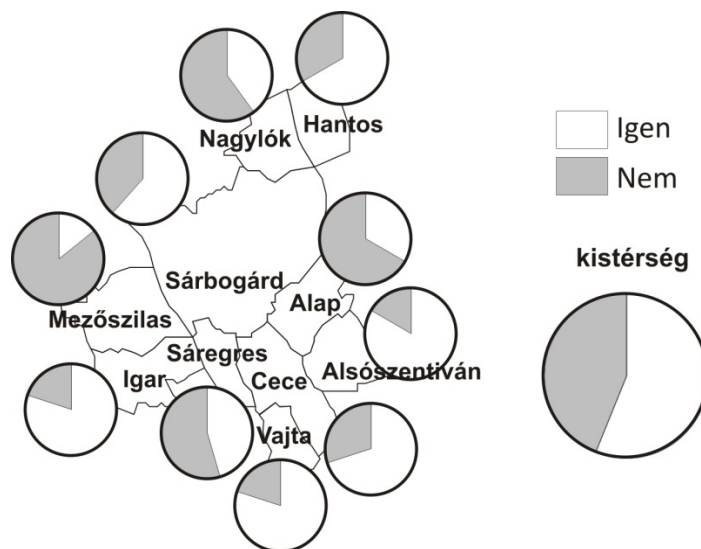
Az elhelyezkedési esélyekkel szorosan összefügg a szakmák piacképessége (21. ábra). Furcsa mód azonban a vizsgált csoport meglátásaiban ez a kapcsolat nem mindig jelenik meg.

21. ábra

A pályakezdők elképzelései szakmájuk piacképességéről a Sárbogárdi kistérségben

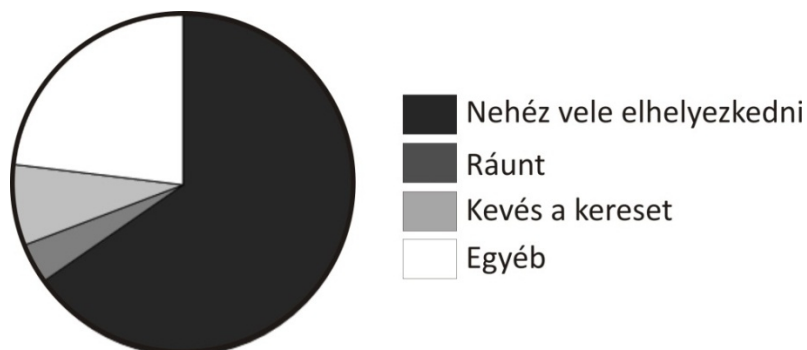
Annak ellenére, hogy sok településen a pályakezdők képe reális, néhol (például Hantoson, Igaron és Vajtán) feltűnően magas azoknak az aránya, akik még akár az alapfokú végzettséget is piacképesnek tartják. A fentiek fényében már olybá tűnik, hogy a vizsgált személyek sok esetben nem látják reálisan munkaerőpiaci esélyeiket. Ezt a tényt erősíti, hogy megszerzett végzettségükkel sokan még akkor is elégedettek (22. ábra), ha már évek óta nem találtak vele munkát, esélyeiket kilátástalannak látják és megélhetési gondokkal küszködnek.

22. ábra: A pályakezdők elégedettsége/elégedetlensége megszerzett végzettségükkel kapcsolatban, a Sárbogárdi kistérségben

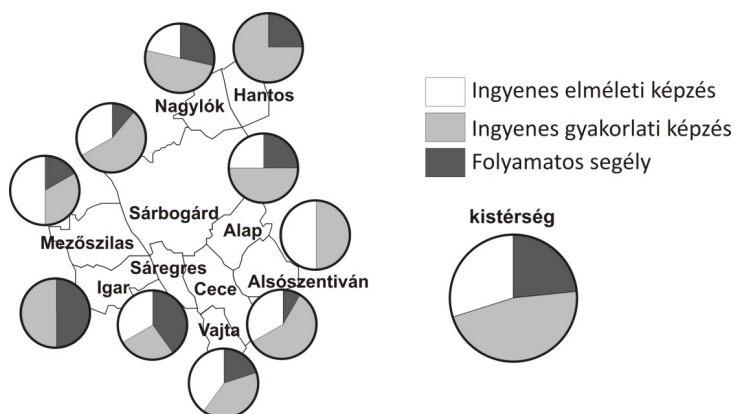
A jelenség háttérében persze az is állhat, hogy többségük olyannyira elhivatott szakmájával szemben, hogy attól még, hogy nem biztosít elfogadható megélhetést, elégedett vele. Ez a szakmával rendelkezők esetében még reális is lehet, ugyanis több olyan pályakezdő is kitöltötte a kérdőívet, aki a családi vállalkozást vitte tovább (pl. festő lett, mert az apja is azt csinálta), szereti amit csinál, de jelenleg nehezen tud boldogulni. Kétséges azonban ez utóbbi megállapítás az alapfokú, illetve a csak érettségivel rendelkezők tekintetében. Náluk egyéb, gyakran teljesen sajátos okok játszanak közre abban, hogy a megszerzett végzettségükhöz pozitívan állnak. A felsőfokú papírral bíró pályakezdők többségénél szintén elégedettség tapasztalható. A megszerzett végzettséghez való hozzáállást az elhelyezkedési és a megélhetési kilátások alakulásával összefüggésbe hozva, a legreálisabbnak a mezőszilasi, a nagylóki, a sáregresi, a sárbogárdi és az alapi pályakezdők tekinthetők. A fent tárgyalt egyéb tényezők játszhatnak közre abban, hogy az egyébként nagy arányban pesszimista jövőképpel rendelkező hantosiak, alsószentivániak, igariak és vajtaiak mégis igen nagy számban elégedettek megszerzett papírjaikkal. Térségi szinten az elégedetlenség az 50%-hoz közelít, ami mindamelllett, hogy települési szinten nagy eltérések fordulnak elő, nem túl kedvező arány.

Az elégedetlenség háttérében igen heterogén okok állnak, melyek közül kiemelkednek az elhelyezkedési nehézségek (23. ábra).

23. ábra: A pályakezdők végzettségükkel való elégedetlenségének okai a Sárbogárdi kistérségben

A legkisebb arányban a felsőfokú végzettséggel, a legnagyobbban pedig az alapfokúval rendelkező pályakezdők indokolták elégedetlenségüket a fenti okkal. Sokan utaltak elhelyezkedési nehézségeikre a középfokú végzettségük körében is, főleg azok, akik csak érettségivel bírnak. Az alacsonyabb végzettségűek között tömegesedett fel azoknak a száma, akik a rossz kereseti viszonyokra, az alacsony fizetésekre panaszkodtak, míg a felsőfokú végzettségűek felé haladva egyre többen írták, hogy már megunták a tanult szakmát. Sokan egyéni okokkal magyarázták elégedetlenségüket. Az érettségit, illetve az alapfokú végzettséget birtoklók körében az egyik leggyakoribb indok a konkrét szakma hiánya volt. Majdnem ugyanezt jelenti, de mégis némiképp más tartalmat hordoz, hogy néhányan azzal érveltek, hogy végzettségük további tanulást igényel. A pályakezdők jól kiforrott képpel rendelkeznek arról, hogy mi az, ami helyzetüket a leghatásosabban javítaná (24. ábra).

24. ábra
A pályakezdők elképzelései helyzetük javításának leghatásosabb eszközeiről a Sárbogárdi kistérségben

Ami elsöre – és már kistérségi szinten is kitűnik –, az a segélyben bízók relatíve alacsony aránya. Erre az eszközre legnagyobb számban az alapfokú végzettséggel rendelkezők, illetve a szakmunkás pályakezdők számíthatnak. Bár egyértelmű, hogy rajtuk kívül mások is létfontosságúnak tartják az anyagi támogatást, és ha meg kéne válniuk tőle, komoly gondban lennének, mégsem tekintik olyan eszköznek, ami a helyzetük javításán jelentősen tudna segíteni. A többség a legjobb megoldásnak a különböző képzéseket, azon belül is a piacképes gyakorlati képzéseket látja. A legtöbb település esetében (kivételt csupán Mezőszilas és Sáregres jelent), ez utóbbi eszköz esetenként 50%-ot meghaladó népszerűségnek örvend. Ettől nem sokkal marad el, sőt néhol többségbe is kerül a piacképes elméleti képzésekbe vetett bizodalom.

A különböző át- és továbbképzések térségben való alkalmazhatóságát az is növeli, hogy a megkérdezett pályakezdők közel 93%-a hajlandó lenne részt venni ezeken, így korlátot e tekintetben csak az anyagiak, a mobilitási gondok jelenthetnek számukra. Itt is ki kell emelnünk azonban a pályakezdőknek azt a javarészt alapfokú végzettséggel és jelentős motivációs problémákkal jellemezhető körét, akik, mint arról korábban esett szó a felmérésben a valós arányuknál jelentősen kisebb mértékben vettek részt. Az ő át- és továbbképzéseken való részvételi hajlandóságuk igencsak megkérdőjelezhető.

4. KÖVETKEZTETÉSEK

A Sárbogárdi kistérség rossz foglalkoztatási viszonyainak hátterében elsősorban a mezőgazdasági és ipari létesítmények leépülése, másfelől Fejér megye nagyobb városainak munkaerő-elszívó hatása áll. Ez utóbbi következménye, hogy a térség foglalkoztatási viszonyaiban kiemelkedő szerepet játszó foglalkoztatók szinte kivétel nélkül Székesfehérváron, Dunaújvárosban, illetve Pakson találhatóak. Helyben egyedül Sárbogárdon fordulnak elő nagyobb 30-40 főt alkalmazó vállalkozások, amelyek túlnyomórészt vagy nem telephelyhez kötött tevékenységet végeznek, vagy közfeladatokat látnak el. A kistérség településeinek elsősorban a munkaerőbázis szerep jut. A világgazdasági válság azért érintette különösen hátrányosan a térséget, mert a „távolabbi” foglalkoztatók elsősorban a drágább, utaztatott munkaerőtől váltak meg (a legnagyobb károkat az amúgy is hátrányos helyzetben lévő déli települések szenvedték el). A munkanélküliségi rátákban tapasztalható kilengések még nagyobb szélsőségekkel érintették a munkanélküliek körülbelül 4-8%-át kitevő pályakezdőket, akik több okból kifolyólag fokozottan hátrányos helyzetben vannak.

A pályakezdők körében két jól elkülöníthető csoport ismerhető fel. Az elsőbe főleg felsőfokú, vagy piacképes középfokú ismerettel rendelkező személyek tartoznak, akik jobb motivációkkal és alapvetően nagyobb mobilitási képességgel, illetve készséggel bírnak. A másik csoportot alacsonyabb, vagy kevésbé piacképes középfokú képzettséggel rendelkezők alkotják, akiknél általában rosszabb mobilitási lehetőségek tapasztalhatók. Egy részüknél komoly motivációs gondok is előfordulnak, ami sok egyéb mellett hozzájárul ahhoz, hogy ők alkotják a tartós pályakezdő munkanélküliek magját. A legtöbb pályakezdő középfokú képzettséggel rendelkezik, de sok az alacsonyabb végzettségű, és egyre több a diplomás munkanélküli is. A pályakezdők közel fele rendelkezik nyelvvizsgával, melyek többsége alap, illetve középfokú. A nyelvvizsgás pályakezdők területi megoszlása szélsőséges. A munkaerőpiac szempontjából különösen fontos kompetenciák közül a számítástechnikai és az önéletrajz írási ismereteik a legerősebbek.

A pályakezdő munkanélküliség belső térségi differenciáinak hátterében elsősorban a mobilitási képességekben, illetve készségekben való eltérések állnak. E tekintetben a déli települések vannak a leghátrányosabb helyzetben, mivel ezekben mind Székesfehérvár, mind Dunaújváros irányába extrém hosszú utazási idővel és magas költségekkel kénytelenek a lakosok szembenézni.

A pályakezdők munkaerőpiaci elvárásainak vizsgálatából következően az alábbi megállapítások tehetők:

- A pályakezdők jövedelmi elvárásai a déli településeken szurreálisabbak, mint az északiakban.
- Körükben egyértelműen preferált foglalkoztatási forma a teljes foglalkoztatás, bérezési forma a kötött havibér.
- A pályakezdők által legkedveltebb szektor a szolgáltatás.
- A vizsgált csoport anyagi helyzete igen rossz, sokuk megélhetési nehézségekkel küzd.
- A pályakezdők munkaerőpiaci helyzetképe területileg erőteljes eltéréseket mutat, sokuk nem látja reálisan lehetőségeit.
- A pályakezdők elégedetlensége a megszerzett végzettségükkel közel 50%-os, melynek hátterében elsősorban az elhelyezkedési nehézségek állnak.
- Helyzetük javításának lehetőségét legtöbben ingyenes képzésekben látják, melyeken hajlandóak is bizonyulnak részt venni.
- A problémák hátterének pontosabb ismeretében a vizsgált problémák megoldására a következő javaslatok fogalmazhatók meg:

- A mobilitási gondok megoldhatók lennének munkásjáratok indításával, helyi vállalkozók utaztatásba történő bevonásával, a tömegközlekedési eszközök menetrendjének műszakokhoz igazításával, az utak/sínpályák állapotának javításával, több munkavállaló közös utazásával, az ingázás hatékony megszervezésével és a Sárbogárdot elkerülő út megépítésével is.
- A pályakezdők jövedelmi elvárásai leginkább a feldolgozóipari bérekhez állnak közel, így mindenképpen érdemes lenne ezt a területet erősíteni a térségben

IRODALOM

- BERDE É. et al. 2006: Diplomával a munkaerőpiacon, Felsőoktatási Kutatóintézet Budapest.
- CZOMBA S. 2005: A pályakezdő fiatalok helyzete, lehetőségei Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. Munkaügyi szemle, (49. évf.) 4. sz. pp. 37-40.
- GALASI P. - TÍMÁR J. - VARGA J. 2000: Pályakezdő diplomások munkaerő-piaci helyzete Munkaügyi szemle, (44. évf.) 12. sz. pp. 22-26.
- GALASI P. - TÍMÁR J. - VARGA J. 2001: Pályakezdő diplomások a munkaerőpiacon I. Magyar felsőoktatás, 1-2. sz. pp. 46-48.
- GALASI P. - TÍMÁR J. - VARGA J. 2001: Pályakezdő diplomások a munkaerőpiacon II. Magyar felsőoktatás, 3. sz. pp. 48-49.
- KAMARÁS F. 2005: „Családalapítás és gyermekvállalás Európában. Kérdések és kérdőjelek” in: Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről, 2005. Nagy Ildikó, Pongrácz Tiborné, Tóth István György, (szerk.). Budapest: TÁRKI, Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium, pp. 87–101.
- KERESZTES L. L. - JÁRÁSI F. 2006: A vasút szerepe a Baranya megyei falusi lakosság munkaerőpiaci mobilitásának kielégítésében. Közlekedéstudományi szemle, (56. évf.) 1. sz. pp. 29-35.
- KERESZTES L. L. 2006: Munkaerő-piaci lehetőségek és a területi alkalmazkodás Baranya falvaiban. Humánpolitikai szemle, (17. évf.) 7-8. sz. pp. 41-53.
- BERDE É. 2005: A pályakezdő diplomások munkanélkülisége. Statisztikai szemle, (83. évf.) 12. sz. 1093 p.
- KISS F. 1998: A pályakezdő munkanélküliek foglalkoztatásának támogatási rendszere. Munkaügyi szemle, (42. évf.) 10. sz. pp. 49-52.

- REZSŐFI I. 2004: Iskolarendszerű szakképzés, pályakezdő munkanélküliek, munkaerőigények összefüggései Hajdú-Bihar megyében. Munkaügyi szemle, (48. évf.) 6. sz. p. 33.
- TÖRÖKNÉ IVICZ Á. 2006: Pályakezdő álláskereső munkarő-piaci helyzete, törekvések elhelyezkedésük elősegítésére. Munkaügyi szemle, (50. évf.) 2. sz. pp. 41-43.
- VÁMOSI T. 2005: A szakképzési rendszer területi problémái. Humánpolitikai szemle, (16. évf.) 1. sz. pp. 49-59.
- VERES G. 2009: Munkanélküli pályakezdő diplomások jövedelempótló ellátásainak kérdése. Humánpolitikai szemle, (20. évf.) 7-8. sz. pp. 58-61.

A MAGYAR JÁTÉKFILMEK KÜLFÖLDI MEGJELENÉSÉNEK TÉRSTRUKTÚRÁJA

BORSOS ÁRPÁD*

The spatial network of the spread of Hungarian feature films in the World

The paper shows a possible direction of the researches of a developing new discipline, the geography of film. It analyses the spread of Hungarian feature films in three different structure: film festivals, national days of films, film market.

Based on statistical data of 25 years (1980-2004) it draws the characteristic signs of the spreading in different continents, countries and shows which settlements (capitals, cities, towns) were the centres of the Hungarian film culture in the World in this time.

1. BEVEZETÉS, A KUTATÁS ELVI MEGALAPOZÁSA

Az a technikai találmány, mely lehetővé tette a mozgás mint folyamat képi rögzítését és tetszőleges számú reprodukálását, kulturális forradalmat, kultúraváltást eredményezett. A film, a mozgókép a szórakoztatásban, a művészetben, a tudományban, a tények, jelenségek, folyamatok dokumentálásában és archiválásában, a kommunikációban – megeléven saját helyét – napjainkig jelentős szerepet játszott és úgy tűnik, ezt a pozíciója egyre tovább erősödik. MCLUHAN szerint egyenesen leváltotta, kiszorította a Gutenberg galaxist (MCLUHAN, M. 1955).

A számtalan felhasználási terület közül a klasszikus megjelenési forma, a szűkebb értelemben filmnek nevezett fenomén, a kezdeti rögzítő-reprodukáló funkcióból művészetté is vált. Az évszázadot meghaladó fejlődési folyamat mellett és ellenére mind dokumentum, mind fikciós válfajának két alapvető jellegzetessége változatlan maradt.

Az egyik, az elsődleges, a rendkívül mély társadalmi kötődés. A vizuális látvány tartalma, megközelítésmódja, technikai, dramaturgiai eszközrendszere számtalan jellel, elemmel utal, s ezáltal árulkodik a korról, melyben létrejött, az alkotó, az ábrázolt jelenség kulturális, nemzeti kötődéséről. Például: A „békeharc”, az „imperialista szabotázs” mint tartalmi, verbális elem, a jellegzetes szabású lóden kabát mint divatcikk, mint formai elem nyilvánvalóan az 1940-es évek végének, az 1950-es évek első felének Magyarországot testesíti meg. Hasonló árulkodó jegy az antropogén táj, a tömegközlekedési, tömegkommunikációs szokások és lehetőségek, az utcai plakátok, a közintézményi feliratok, a mindennapi társadalmi érintkezési szabályok stb. A fehér és a színes bőrűek törvényes megkülönböztetése – mint alapvető társadalmi jellegzetesség – az

* PhD borsosl@t-online.hu

1970-es évek előtti Amerikát vagy az 1990 előtti Dél-Afrikai Köztársaságot intonálja. A statikusabb, kötöttebb kameramozgás, ezáltal a stabilabb, nem „lengő”, „rezgő”, szabadon kószáló kép kizárólagossága nagy biztonsággal utal a kézi kamera használata előtti filmttechnikára, formanyelvileg a francia új hullám előtti időszakra.

Ezen árulkodó jegyek okán válhatott a film – s ez a másik stabil jellegzetesség – az idegen kultúrák, magatartásformák, szokások, divatok megismerésének, közvetítésének, egymásra hatásának számottevő eszközévé, s kelthetik fel az érdeklődést más kultúrák produktumainak fogyasztása iránt. Szinte filmszakmai sztereotípiá például, hogy a 20. század elején az amerikai bevándorlók szocializációját a nyelvi nehézségeket elimináló némafilm mint szórakozásuk egyik domináns eszköze milyen jelentős mértékben segítette elő.

A magyar játékfilmek kapcsolatrendszerének, térbeli terjedésének vizsgálatát sugallja a magyar alkotók (rendezők, operatőrök, írók, forgatókönyvírók, zeneszerzők, színészek, producerek) jelenlétének súlya a világ filmgyártásában. E jelenlét a kezdetektől fogva napjainkig folyamatos, és kitörölhetetlen nyomot hagyott és hagy általában a film világtörténetében ugyanúgy, mint egy-egy nemzeti filmgyártásban. Tudós teoretikusként és gyakorlati szakemberként vált világhírűvé BALÁZS BÉLA. Az angol nemzeti filmgyártás megmentőjeként, atyjaként tisztelik a róla elnevezett Lex Korda okán sir ALEXANDER KORDA-t, alias Korda Sándort (VERESS J 1993). Mellettük BÁNKY VILMA, BENEDEK LÁSZLÓ, BÍRÓ LAJOS, FEJŐS PÁL, a nevét ma is viselő konzern alapítója, WILLIAM FOX (alias Friedman Viktor), LESLIE HOWARD (azaz Steiner László), MICHAEL CURTIZ (született Kertész Mihály), JOSEPH KOZMA (Kozma József) LUGOSI BÉLA, MOLNÁR FERENC, MURÁTI LILI, RÁTHONYI ÁKOS, SZŐKE SZAKÁLL, TRAUNER SÁNDOR, ADOLPH ZUKOR fémjelzi a ma már történelminek nevezhető időszakot. A napjainkban is alkotó személyiségek közül JEAN BADAL (Badal János), JOE ESZTERHAS, LASZLO GEORGE (Gyurikó László), HERSKÓ JÁNOS, KOVÁCS LÁSZLÓ, LENTE MIKLÓS, MAGYAR DEZSŐ, ZSIGMOND VILMOS, ANDREW G. VAJNA nélkül az amerikai, a kanadai, a francia, a svéd filmtörténet csak hézagosan írható meg (GELENCSÉR G. 1996, NÁVAI A. 1998)). A hazánkból emigrálni nem kényszerült alkotók közül több nemzeti filmművészetet, filmipart (USA, olasz, német, cseh, lengyel) gazdagított egy-egy megbízással, hosszabb-rövidebb alkotói jelenlétével például BÁN JÁNOS, GAZDAG GYULA, JANCSÓ MIKLÓS, MÉSZÁROS MÁRTA, SZABÓ ISTVÁN (NOWELL-SMITH, G. 1998). Személyük ma is garancia a magyar film iránti érdeklődés ébren tartására.

A harmadik érv a kutatás mellett, hogy a világ távolabbi részein (Amerikai Egyesült Államok, Ausztrália, Kanada) élnek diaszpórák, melyek tagjai az óhaza és a nemzeti kultúra iránt erős kötődést, érdeklődést mutatnak.

2. CÉLOK, MÓDSZERTANI KÉRDÉSEK

Jelen tanulmány mindezek okán a magyar játékfilmek (tehát nem dokumentum és animációs filmek) elterjedésének vizsgálatával tesz kísérletet a kialakulóban lévő filmföldrajz egy lehetséges kutatási területének bemutatására, létjogosultságának bizonyítására (BORSOS Á. 2010). Negyed évszázados időintervallumban azt vizsgálja, hogy a magyar játékfilmek az egyes országok kulturális fogyasztásában milyen mértékben játszanak szerepet, ezen belül, hogy

- a világ városai közül melyek tekinthetők a magyar filmkultúra-terjesztés centrumainak;
- e centrumok a földrajzi térben milyen textúrát mutatnak;
- van-e és milyen különbség e tekintetben az egyes kultúrkörökhöz tartozó államok, centrumvárosok között;
- milyen összefüggés mutatható ki a kulturális (filmfesztiválok, filmhetek/napok) és a kereskedelmi megjelenés (bemutatói jog vásárlása mozi, illetve bármilyen más közvetítő csatorna részére) között.

A kutatás adatbázisát a Magyar Nemzeti Filmarchívum és jogelődei által kiadott filmvékonyok, valamint a Magyar Filmunió által rendelkezésre bocsátott információk képezték.

Felmerülhet a kérdés, miért éppen 25 év, és miért éppen ez a negyed évszázad. Az állami adatszolgáltatásnak a kutatást megalapozó információk nem képezték, nem képezik részét (az évenként külföldre eladott játékfilmek címe, száma, a vásárló ország; a magyar filmeket fogadó fesztiválok helyszíne, a programra tűzött alkotások címe; a külföldön rendezett filmnapok, filmhetek helyszíne, melyeken magyar játékfilmek szerepeltek, az érintett produkciók címe). Azonos szemlélettel rendszerezve, azonos szerkezetben csupán a Magyar Filmarchívum és jogelődei által kiadott „*Filmvékony*”-ek tartalmazzák. Kézenfekvőnek tűnt ezen egyetlen forrás felhasználása. Ezáltal a különböző eredetű adathalmazok egymáshoz illesztésével együtt járó esetleges hibák veszélye sem áll fenn.

A negyed évszázad elegendő lehet megalapozott, általánosítható értékítéletek megfogalmazásához, ráadásul ez az korszak – társadalmi, politikai, gazdasági és filmszakmai jellemzők mentén – három önálló egységre tagolódik. Az 1980-1989-ig terjedő szakasz a szocialista társadalmi berendezkedés válságának, összeomlásának időszaka, 1990-1994-et a piacgazdaság kiépítéséhez vezető átmenet, a filmszakmai irányítás és az állami mecénatúra új alapokra helyezése fémjelzi, 1995-2004-ig, a mozgóképtörvény hatályba lépéséig – mely új korszak nyitánya – a kialakított új rendszer működésének első évtizede.

3. A FILMEK ÚTJA A HATÁRON TÚLI BEFOGADÓKHOZ

Egy-egy nemzet filmjei zömmel három csatornán jutnak el határaikon túli befogadókhöz: filmfesztiválok, nemzeti filmnapok, filmheteken, tematikus rendezvényeken, valamint a nemzetközi filmkereskedelem csatornáján. Mindhárom struktúrának megvannak a sajátos szervezési, szervezeti keretei, van sajátos nézőközönsége (bár e tekintetben átfedés, átjárás nem zárható ki), emellett hatásmechanizmusuk, hatókörük lényeges eltéréseket is mutat.

A kétpólusú világrend fennállásának idején mindhárom közvetítő csatorna erős politikai befolyás, kontroll alatt állt. Az „Új Filmlexikon” (1971) e tényt a *filmfesztivál* szócik-kében rögzíti is: „A nyugati filmrendezvények között nem ritka a provokatív jellegű fesztivál – ilyen volt az ötvenes években a nyugat-berlini is” (p.326). Ez a befolyás a szocialista világrend válságjeleinek megszorodásával az 1980-as évek derekán folyamatosan gyengült, a rendszer bukásával – az évezred utolsó évtizedében, az új évezredben keletkezett politikai, etnikai konfliktusokat leszámítva – többé-kevésbé eliminálódott, de teljesen meg nem szűnt. Ékes bizonyítéka a 2010. évi Cannes-i Filmfesztivál, melynek az *Arany Pálmá*-t odaítélő zsűri iráni tagját, JAFAR PANAHI filmrendezőt a fesztivál zárását követően engedték szabadon. Hazájában ugyanis márciusban rendszerellenes magatartása, a választások tisztaságának vitatása miatt – a filmvilág tiltakozása ellenére – bebörtönözték.

3.1. A magyar játékfilmek a világ filmfesztiváljain

„A filmfesztivál nemzetközi vagy nemzeti filmverseny, melynek keretében – nevezés vagy előzetes válogatás alapján – egy meghatározott időszak (általában egy év) termését mutatják be. A műveket zsűri bírálja el, de vannak olyan fesztiválok is, ahol egyáltalán nem osztanak díjakat. A jelentősebb fesztiválok diplomái, díjai rangot és elismerést jelentenek a részt vevő nemzetek és alkotók számára, nem is beszélve a kereskedelmi sikerről. A vetítések és rendezvények rangját emeli, hogy azokon a benevezett filmek alkotói és közreműködői is megjelennek. Egy-egy fesztivál valóságos nemzetközi találkozóznak számít, ahol a világ kiválóságai gondolatokat cserélnek” (Új Filmlexikon I. 1971).

Az „Új Filmlexikon” meghatározása négy évtized múltával sem változott érdemben. A filmfesztiválok struktúrája, palettája elsősorban az új műfajok (tv, és videó művek), új tematikák (fiatal filmesek versenye, női rendezők filmjei, homoszexualitással foglalkozó filmek,

cigányfilmek) megjelenésével változott, színesedett. Miközben a legtekintélyesebb fesztiválok (Berlin, Cannes, Karlovy Vary, London, Locarno, Montreal, Moszkva, Velence) pozíciója erős, a kisebb jelentőségű fesztiválok száma nőtt.

Pontos regiszter a világ filmfesztiváljairól nincs. Ennek okai közül kettőt érdemes kiemelni. Az egyik: a fesztivál elnevezést előszeretettel használják olyan rendezvények is, melyek szakmai reprezentativitása, hatóköre minimális, a lokális-regionális szintet alig haladja meg, vagy máshonnan minőségi okokból kiszoruló, az alternatív irányzat szintjét el nem érő produkciók fóruma. A másik: jó néhány rendezvény tiszavirág életű, illetve periodicitása bizonytalan. Szinte általános szakmai vélemény szerint a filmfesztiválok száma a világon az 1990-es években 200 körül mozgott évente.

A klasszikus értelemben fesztiválnak tekinthető rendezvények valódi filmünnepek, egyben a kulturális turizmus grandiózus attrakciói. Közönségük – a szerencsés „civil” érdeklődők és megszállottak mellett – jelentős mértékben, nemzetközi méretekben a szakmai elitből, a kötelező protokollból, a filmpiac képviselőiből és a tömegkommunikációs szférából rekrutálódik. Ebből fakadóan a résztvevők véleményének, tapasztalatának nemzeti és nemzetközi szempontból meghatározó lehet a produkciók jövőjét illetően.

A szakmai, a civil (laikus) sajtóban közzétett állásfoglalások, a kedvező fogadtatás, egy-egy fesztiváldíj a producerek, rendezők és színészek számára különösen nagy jelentőségű, mivel ez gyakran belépő a nemzetközi filmpiacra. A fesztiválokra akkreditált újságírók pedig hivatásuk természetéből fakadóan gondoskodnak a pozitív vagy negatív értékítéletük népszerűsítéséről, ami számos produkciónak – nem egyszer annak kicsengésétől függetlenül – mozikközönséget szervez.

A negyed évszázadot reprezentáló, szakmai természetes mutatókból álló adatbázis (magyar filmeket programra tűző fesztiválok illetve az ott szereplő alkotások száma, a rendezvények gyakorisága, eloszlása évek, települések, országok, kontinensek szerint) feldolgozása, elemzése a megközelítésmód több szempontjának lehetőségét is felkínálja. Így például:

- - a fesztiválokban való jelenlét folyamatossága, gyakorisága;
- - a magyar filmeket is programon szerepeltető fesztiválok és
- - a bemutatott magyar filmek száma, területi, időbeli eloszlása.

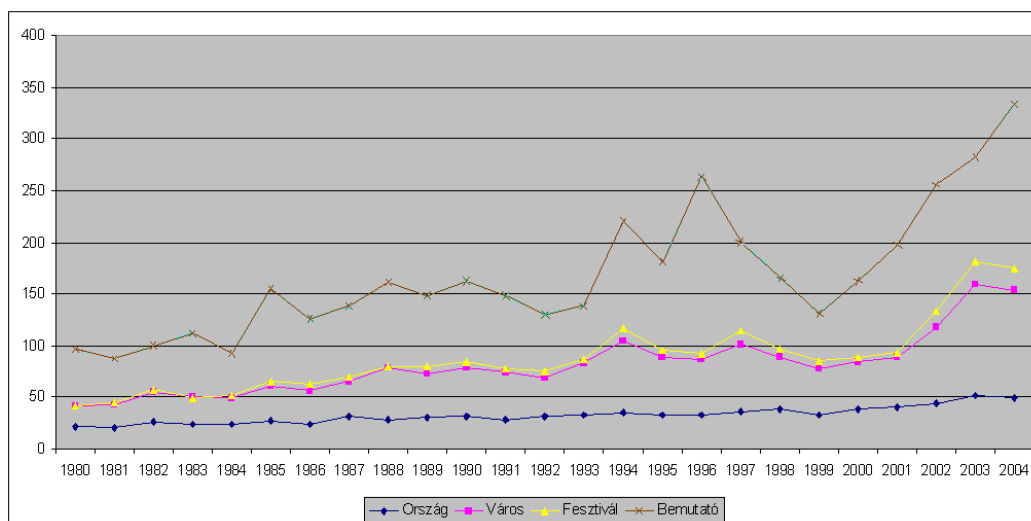
Mindhárom esetében a vizsgált időszak korábbiakban vázolt szakaszai közötti hasonlóságok, különbözőségek kiemelése.

A maga módján mindegyik szempontnak megvan a maga értelme, funkciója, ám rejtett csapdája ugyanúgy. A fesztiválok folyamatossága, gyakorisága önmagában csak korlátozottan lehet értékmérő. Ennek egyik fő oka, hogy a találkozókat nem azonos periodicitás szerint rendezik. A második, hogy vizsgálat által felölelt időszak alatt egyes rendezvények megszűntek,

mások később, főképpen az 1990-es évek második felében, az európai államszerkezet (pl. Jugoszlávia, Szovjetunió) átalakulása, letisztulása után keletkeztek. További ok, hogy volt olyan seregszemle, melynek szervezési ritmusa változott meg. Karlovy Vary-ban a kétévenkénti szisztémát az éves váltotta fel.

A számottevő *folyamatosság, illetve gyakoriság* azonban meglehetősen használható értékmérőnek látszik. A mérték határának meghúzása – bárhol is jelöltetik ki – önkényesnek tűnik, s a „Miért éppen ez az érték, miért nem egy másik?” kérdést involválhatja. E tényt véve figyelembe a biennálé típusú seregszemlék 25 év alatti megrendezhetősége, a 13 mint mennyiségi mérőszám használható értéknek tűnik. E tekintetben meglehetősen racionális érv az a tényszerűség, hogy kétévenkénti szervezés esetében a szemlék elő- és utóélete időben majdnem összeér, s az egybefüggő folyamat érzetét kelti. A rendezvény, az általa képviselt és közvetített érték, érdeklődést felkeltő mozzanat rövid időre sem esik ki a figyelem fókuszából. Nem arányos eloszlás esetén a sűrűsödés, az intervallumok egy évre szűkülése óhatatlanul egyik vagy másik, a korábbiakban bemutatott három korszak valamelyikére esik, s e tény további kutatások (általános társadalmi, geo- és kultúrpolitikai tényezők jellemzői, hatásuk stb.) kiindulópontja lehet.

A vizsgált időszakban megrendezett filmfesztiválok közül 458 helyszínen 2192 rendezvényen, 4187 alkalommal tűztek programra magyar filmet, évenként, városonként, országonként, kontinensenként eltérő számban (1. ábra).

1. ábra

A magyar filmek fesztiválszereplésének jellemző mutatói, 1980-2004

Forrás: filmévkönyvek alapján saját számítás és szerkesztés

A magyar filmeket is felvonultató fesztiválokból a legnagyobb mértékben (65%) Európa részesedett, ami a földrajzi távolságot, az azonos kultúrterülethez való tartozást véve figyelembe nem szorul különösebb magyarázatra. Az egyébként erős európai gyökerekkel rendelkező multikulturális Amerika második helye (20,5%) sem meglepő. Szembetűnő, de legalább is érdekes a szellemi, vallási értelemben a legkevésbé, illetve egyáltalán nem európai orientációjú ázsiai és afrikai államok (9,2% és 2,7%) Ausztráliát (ausztrál-európai kultúr-terület) megelőző pozíciója (1. táblázat).

Az évenkénti megoszlást vizsgálva érzékelhető, hogy a kisebb-nagyobb ingadozások ellenére a fesztiválok száma folyamatos emelkedést mutat a 25 év alatt. Az 1980-as esztendői 42-ről 2003-ra több mint négyszeresére, 181-re nőtt az évente megtartott rendezvények száma. Míg Afrikában és Ausztráliában évi 1 és 5 közötti ingadozás tapasztalható a vizsgált időszakban, Ázsiában az 1980. évi 1-ről 30-ra, Amerikában 7-ről 36-ra, Európában 31-ről 115-re emelkedett e mutató.

A magyar filmeket bemutató rendezvények számának szaporodása összefügg a fesztiváloknak helyt adó városok, országok számának gyarapodásával. A paletta színesedése csak részben függ össze az ezredfordulóra kialakult új államszerkezettel. Az önállósult országok egy része nemcsak a volt „anyaállam” (Szovjetunió, Jugoszlávia, Csehszlovákia) fesztiváljait működtette tovább, de újabakkal is bekapcsolódott a kulturális vérkeringésbe (Szentpétervár, Pozsony, Prága, Trencsénteplice). Ezzel egy időben nem járt csökkenéssel a két Németország újraegyesítése. Míg 1990-nel bezárólag az NDK 2 városának 6 fesztiválja, az NSZK 11 városának 47 fesztiválja fogadott magyar filmeket, 1991 és 2004 között az egyesített Németország 37 városának 116 fesztiválja.

A településsoros *folyamatossági vizsgálatból* kiderül, hogy a 458 fesztiválhelyszín közül egyedül Montrealban volt mind a 25 évben filmes seregszemle. Londonban, Berlinben (az egykori Nyugat- és Kelet-Berlint együtt véve figyelembe) 24-24, Chicagóban 23, Kairóban 22, Sao Paoloban és Isztambulban 21-21, Cannes, Hongkong és Toronto esetében 20-20 esztendőben. A *számottevő folyamatossági* mértéket (13 esztendő) 46 város, a helyszínek 10%-a érte el, illetve haladta meg (2. táblázat) A top 46-ba 23 ország pozícionálta magát. A legnagyobb előfordulással (8) az Amerikai Egyesült Államok képviselteti magát, követi Németország (NDK, NSZK és újraegyesített Németország együttesen), Olaszország (4-4 előfordulás), Franciaország és Kanada (3-3 előfordulás), Ausztrália, Belgium, Egyiptom, Izrael, Nagy-Britannia és Törökország (2-2 előfordulás).

1. táblázat
A magyar filmeket bemutató fesztiválok megoszlása a kontinensek között, 1980-2004

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Ausztrália	3	2	2	2	2	2	1	2	3	0	3	1	2
Afrika	0	0	1	1	1	3	3	3	4	1	3	2	5
Ázsia	1	2	2	6	3	4	3	8	4	7	4	6	3
Amerika	7	7	9	9	11	9	9	15	19	22	18	14	12
Európa	31	34	43	31	35	47	47	41	50	49	56	54	53
Összesen	42	45	57	49	52	65	63	69	80	79	84	77	75

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Össz.
Ausztrália	1	5	4	1	4	1	2	2	2	1	5	4	57
Afrika	1	3	3	3	3	4	2	2	2	1	5	3	59
Ázsia	7	7	11	9	12	6	5	14	12	15	30	21	202
Amerika	25	35	22	19	26	20	17	17	15	24	36	32	449
Európa	52	67	55	60	69	65	59	53	62	92	105	115	1425
Összesen	86	117	95	92	114	96	85	88	93	133	181	175	2192

Forrás: filmévkönyvek alapján saját számítás

2. táblázat
A számottevő folyamatosság mértékét elérő fesztiválvárosok 1980-2004

Sor- szám	Település	Ország	Évek száma	Sor- szám	Település	Ország	Évek száma
1	Montreal	Kanada	25	24	Sydney	Ausztrália	16
2	London	Nagy-Britannia	24	25	Belgrád	Szerbia	16
3	Berlin	Németország	24	26	Göteborg	Svédország	16
4	Chicago	USA	23	27	Moszkva	Oroszország	16
5	Kairó	Egyiptom	22	28	Denver	USA	15
6	Sao Paulo	Brazília	21	29	Portland	USA	15
7	Isztambul	Törökország	21	30	San Francisco	USA	15
8	Toronto	Kanada	20	31	Párizs	Franciaország	15
9	Hongkong	Kína	20	32	Mannheim	Németország	15
10	Cannes	Franciaország	20	33	Velence	Olaszország	15
11	Brüsszel	Belgium	19	34	Ankara	Törökország	15
12	Rotterdam	Hollandia	19	35	Jeruzsálem	Izrael	14
13	Locarno	Svájc	19	36	Edinburgh	Nagy-Britannia	14
14	Melbourne	Ausztrália	18	37	Cottbus	Németország	14
15	Gent	Belgium	18	38	Madrid	Spanyolország	14
16	Karlovy Vary	Cseh Köztárs.	18	39	Vancouver	Kanada	13
17	Bergamo	Olaszország	18	40	Cleveland	USA	13
18	Los Angeles	USA	17	41	Calcutta	India	13
19	München	Németország	17	42	Alexandria	Egyiptom	13
20	Troia	Portugália	17	43	Várna	Bulgária	13
21	New York	USA	16	44	Strasbourg	Franciaország	13
22	Seattle	USA	16	45	Salerno	Olaszország	13
23	Hajfa	Izrael	16	46	Trieszt	Olaszország	13

Forrás: filmévkönyvek alapján saját számítás

A teljesebb kép kialakításához elengedhetetlen az ellenpólus áttekintése is. A kutatás tárgyát képező fesztiválhelyszínek 43,9%-ban (201 település) a negyed évszázad alatt egyetlen fesztiválon vetítettek magyar játékfilmet. Azok egy része egyszeri jelenségként beleilleszkedik az adott ország fesztiválstruktúrájába, kiegészíti, szakmailag színesíti azt. Tizenkét ország (Equador, Észak-Írország, Kuba, Litvánia, Malajzia, Mali, Málta, Nigéria, Taiwan, Tanzánia,

Zimbabwe, Venezuela) esetében viszont ez volt az egyetlen alkalom a megjelenésre. Bármelyikről van is szó, előzmény és utóélet nélkül – mely egy újabb, kiterjedtebb vizsgálat tárgya lehet – ezek az esetek a véletlenszerű, az ad hoc, a más aktuális eseményhez kötődő, de meg nem ismételt attrakciókként kezelhetők.

A fesztiválok folyamatossága mint megközelítésmód által nyújtott információk azonban – értéke mellett és ellenére – önmagában csak egyetlen szempontú pozíciósorrend bemutatására alkalmas, nem nyújt komplex képet játékfilmjeink jelenlétéről az adott ország kulturális életében.

Mivel e városok egy részében évente több, eltérő tematikájú, szakmai rangú seregszemlék is szerveznek, a magyar produkciók bemutatásával megtartott *fesztiválok gyakoriságának, a megtartott rendezvények számának* áttekintése további információkkal szolgálhat nemzeti filmkultúránk határainkon túli pozíciójáról alkotható képhez.

A 2192 rendezvény 1 és 40 közötti szóródással oszlik meg a rendező városok között. A meghatározó gyakoriság a halmazban a már említett egyetlen fesztivál a vizsgált 25 év alatt. E kategóriába – mint arról már esett szó – 201 város (43,9%) sorolódik. Magas elemszámú a 2 fesztivál/25 év (54 helyszín, 11,8%) és a 3 fesztivál/25 év (37 helyszín, 8,1%) csoport is. Az ellenkező pólus, a szakmai szempontból számottevő gyakoriság határát (13 fesztivál/25 év) viszont 51 fesztiválközpont éri el, illetve haladja meg (3. táblázat).

Ami szakmai szempontból jelentős, hogy a legrangosabb fesztiválközpontokban (Montreal, Berlin, London, Cannes, Moszkva, Locarno, Karlovy Vary) magas gyakorisággal vannak jelen magyar produkciók

Az országok közötti rangsort az Egyesült Államok tetemes előnnyel vezeti. Területén a 25 esztendő alatt évente átlag 11 fesztiválon szerepeltek magyar filmek. A filmszakmai fellegrákok (Los Angeles, New York), igazgatási és szellemi központok (Chicago, Washington, San Francisco, Seattle) mellett egzotikus vidékek városaiban, turisztikai központokban (Palm Beach, Las Vegas, Miami, Mill Valley) egyaránt pergett a vásznon magyar film.

Az abszolút sorrendben 7. helyet elfoglaló Kanada filmszakmai fellegrájaiban (Montreal, Toronto, Vancouver) is kiemelkedő, illetve magas jelenlétről tanúskodnak az adatok.

Az európai országok közül az élmezőnyhöz (2-6. hely) Olaszország, Franciaország, Németország (NDK, NSZK, újraegyesített ország együttesen), Spanyolország, Törökország tartozik.

A kontinensek közül a legnagyobb mértékben az európai fesztiválok a magyar film megjelenésének terepei (56,5%), a legkisebb Afrika és Ausztrália részesedése (4,4 – 4,4%).

3. táblázat
Magyar filmeket bemutató fesztiválok száma helyszínenként, 1980-2004

Sor- szám	Település	Ország	Fesztivál- szám	Sor- szám	Település	Ország	Fesztivál- szám	Sor- szám	Település	Ország	Fesztivál- szám
1	Montreal	Kanada	40	19	Gent	Belgium	18	35	Velence	Olaszország	15
2	Berlin	Németország	32	20	Karlovy Vary	Cseh Köztárs.	18	36	Denver	USA	15
3	Brüsszel	Belgium	31	21	Belgrád	Szerbia	18	37	Portland	USA	15
4	Isztambul	Törökország	31	22	München	Németország	18	38	Calcutta	India	15
5	London	Nagy-Britannia	30	23	Bergamo	Olaszország	18	39	Bécs	Ausztria	14
6	Ankara	Törökország	27	24	San Francisco	USA	18	40	Várna	Bulgária	14
7	Kairó	Egyiptom	27	25	Seattle	USA	18	41	Prága	Cseh Köztárs.	14
8	Cannes	Franciaország	26	26	Sydney	Ausztrália	18	42	Edinburgh	Nagy-Britannia	14
9	Chicago	USA	26	27	Párizs	Franciaország	17	43	Jeruzsálem	Izrael	14
10	New York	USA	26	28	Róma	Olaszország	17	44	Strasbourg	Franciaország	13
11	Sao Paolo	Brazília	25	29	Troia	Portugália	17	45	Dublin	Írország	13
12	Hongkong	Kína	22	30	Madrid	Spanyolorsz.	17	46	Salerno	Olaszország	13
13	Moszkva	Oroszország	21	31	Göteborg	Svédország	17	47	Trieszt	Olaszország	13
14	Toronto	Kanada	21	32	Mannheim	Németország	16	48	Izmír	Törökország	13
15	Rotterdam	Hollandia	20	33	Haifa	Izrael	16	49	Vancouver	Kanada	13
16	Los Angeles	USA	20	34	Cottbus	Németország	15	50	Cleveland	USA	13
17	Melbourne	Ausztrália	20					51	Alexandria	Egyiptom	13
18	Locarno	Svájc	19								

Forrás: filmévkönyvek alapján saját számítás

A fesztiválokön való jelenlétről teljessé a képet az ott szereplő *filmek száma* teszi. Mint már a korábbi szempontok szerinti megközelítések adatai sejtették meglehetősen magas az egy-
 szeri megjelenés száma és aránya. A rendező városok közül 139-ben egyetlen magyar filmet lát-
 hatott fesztiválközönség a negyed évszázad alatt. Közöttük fővárosok (Canberra, Kuala-
 Lumpur, Peking, Rabat, Tel-Aviv, Vilnius), kiemelkedő jelentőségű igazgatási, szellemi, turisz-
 tikai centrumok (Adelaid, Antalaya, Dzsakarta, Heidelberg, Islamabad, Katowice, Lausanne,
 Marseilles, Montreuil, Nápoly, Orleans, Osaka, Tampere, Turku) egyaránt megelhető.

Akár meglepetésnek is számíthat a városok sorrendjének élcsoportja (4. táblázat).

4. táblázat

A legtöbb magyar filmet bemutató fesztiválhelyszínek, 1980-2004

Sor- szám	Település	Ország	Film- szám	Sor- szám	Település	Ország	Film- szám
1.	Kairó	Egyiptom	100	17.	Torino	Olaszország	44
2.	Isztambul	Törökország	96	18.	Belgrád	Szerbia	43
3.	Montreal	Kanada	94	19.	Brüsszel	Belgium	42
4.	Moszkva	Oroszország	77	20.	Palics	Szerbia	42
5.	Berlin	Németország	68	21.	Los Angeles	USA	41
6.	Ankara	Török	66	22.	Cottbus	Németország	41
7.	Calcutta	India	62	23.	Prága	Cseh Köztárs.	40
8.	Karlov Vary	Cseh Köztárs.	59	24.	Bergamo	Olaszország	40
9.	Sao Paolo	Brazília	56	25.	Trieszt	Olaszország	39
10.	London	Nagy-Britann.	54	25.	Új Delhi	India	38
11.	Toronto	Kanada	52	27.	La Rochelle	Franciaország	37
12.	Marosvásárhely	Románia	50	28.	New York	USA	36
13.	Chicago	USA	49	29.	Strasbourg	Franciaország	36
14.	Troia	Portugália	46	30.	Sydney	Ausztrália	35
15.	Hongkong	Kína	45	31.	Locarno	Svájc	35
16.	Cannes	Franciaország	45				

Forrás: filmévkönyvek alapján saját számítás

Az első négy helyen az európai kultúrterületen kívüli fesztiválváros áll (Kairó, Isztambul, Montreal és Moszkva). A képzeletbeli dobogón az iszlám kultúrterület két kiemelkedő közpon-
 tja áll. Az első hat között rajtuk kívül még Ankara képviseli e régiót.

A magyar film nemzetközi elismertségéről tanúskodik, hogy a legjelentősebb fesztivál-városok (Berlin, Cannes, Karlovy Vary, Locarno, London, Moszkva, Toronto) magas filmszámmal vannak jelen az élcsoportban. Mindenképpen kiemelendő – elsősorban a határon túli magyarság nemzeti kultúrához kötődése szempontjából – Marosvásárhely előkelő 12. helyezése. Az 1995-ös kezdőévet követően egy évtized alatt 50 magyar filmet mutattak be a városban rendezett fesztiválon.

A legtöbb fesztiválszereplésre az Egyesült Államokban (430), Olaszországban (360), Franciaországban (322) került sor. Az egyes kontinensek részesedésének sorrendje a korábbi két vizsgálati szempont esetében tapasztaltakhoz képest nem, csak a belső arányokban tér el.

A három vizsgált terület számszerű adatainak összegzésével már sor kerülhet a magyar filmek külföldi fesztiváljelenlétének minősítésére helyszínek szerint. Az egyes tényezők (fesztiválévek, fesztiválok, fesztiválszereplések száma) számszerűsített értékét összegezve kapunk egy pozíciószámot, melyet a fesztiválévek mértéke (azaz a jelenlét folyamatossága) mentén súlyozva öt kategóriát állapíthatunk meg:

- *Folyamatos* a jelenlét azon helyszíneken, ahol legalább 20 évben vetítettek magyar filmet a fesztiválokon (5. táblázat).

5. táblázat

Fesztiválhelyszínek, ahol a magyar film jelenléte folyamatos, 1980-2004

Sorsz.	Város	Ország	Fesztiválév	Fesztivál	Bemutató	Pozícióérték
1	Montreal	Kanada	25	40	94	159
2	Kairó	Egyiptom	22	27	100	149
3	Isztambul	Törökország	21	31	96	148
4	Berlin	Németország	24	32	68	124
5	London	Nagy-Britann.	24	30	54	108
6	Sao Paolo	Brazília	21	25	56	102
7	Chicago	USA	23	26	49	98
8	Toronto	Kanada	20	21	52	93
9	Cannes	Franciaország	20	26	45	91
10	Hongkong	Kína	20	22	45	87

Forrás: filmévkönyvek alapján saját számítás

- *Szakaszosan jó*, a jelenlét, ha a fesztiválévek száma a vizsgálat idejére eső biennálék mértéke, azaz 13 és 19 közötti (6. táblázat).

6. táblázat

Fesztiválhelyszínek, ahol a magyar film jelenléte szakaszosan jó, 1980-2004

Sorsz.	Város	Ország	Fesztiválév	Fesztivál	Bemutató	Pozícióérték
11.	Moszkva	Oroszország	16	21	77	114
12.	Ankara	Törökország	15	27	66	108
13.	Karlovy- Vary	Cseh Közt.	18	18	59	95
14.	Brüsszel	Belgium	19	31	42	92
15.	Calcutta	India	13	15	62	90
16.	Troia	Portugália	17	17	46	80
17.	Los Angeles	USA	17	20	41	78
18.	New York	USA	16	26	36	78
...
45.	Cleveland	USA	13	13	19	45
46.	Salerno	Olaszország	13	13	18	44

Forrás: filmévkönyvek alapján saját számítás

- - *Közepes* a jelenlét, ha fesztiválévek száma az időszakra eső triennálék mértéke, azaz 8, illetve 12 között mozog (7. táblázat).
- - *Gyenge* a jelenlét, ha a fesztiválévek száma 3-7 (8. táblázat).

7. táblázat

Fesztiválhelyszínek, ahol a magyar film jelenléte közepes, 1980-2004

Sorsz.	Város	Ország	Fesztiválév	Fesztivál	Bemutató	Pozícióérték
47.	Marosvásárhely	Románia	10	10	50	70
48.	Prága	Cseh Köztárs.	10	14	40	64
49.	Torino	Olaszország	10	10	44	64
50.	La Rochelle	Franciaország	12	12	37	61
51.	Új Delhi	India	11	11	38	60
52.	Róma	Olaszország	11	17	31	59
53.	Izmir	Törökország	10	13	32	55
...
88.	Frankfurt	NDK	8	8	9	25
89.	Huelva	Spanyolo.	8	8	8	24

Forrás: filmévkönyvek alapján saját számítás

8. táblázat

Fesztiválhelyszínek, ahol a magyar film jelenléte gyenge, 1980-2004

Sorsz.	Város	Ország	Fesztiválév	Fesztivál	Bemutató	Pozícióérték
90.	Palics	Szerbia	7	7	42	56
91.	Szófia	Bulgária	7	11	17	35
92.	Umea	Svédország	7	7	21	35
93.	Szentpétervár	Orosz	7	9	18	34
94.	Trencsénteplice	Szlovák Közt.	7	7	18	32
95.	Koppenhága	Dánia	6	8	15	29
96.	Vevey	Svájc	6	6	17	29

Sorsz.	Város	Ország	Fesztiválév	Fesztivál	Bemutató	Pozícióérték
...
196.	Poznan	Lengyelo.	3	3	3	9
197.	Skopje	Macedonia	3	3	3	9

Forrás: filmévkönyvek alapján saját számítás

- *Esetleges, véletlenszerű a jelenlét, ha a fesztiválok száma 1-2 (9. táblázat).*

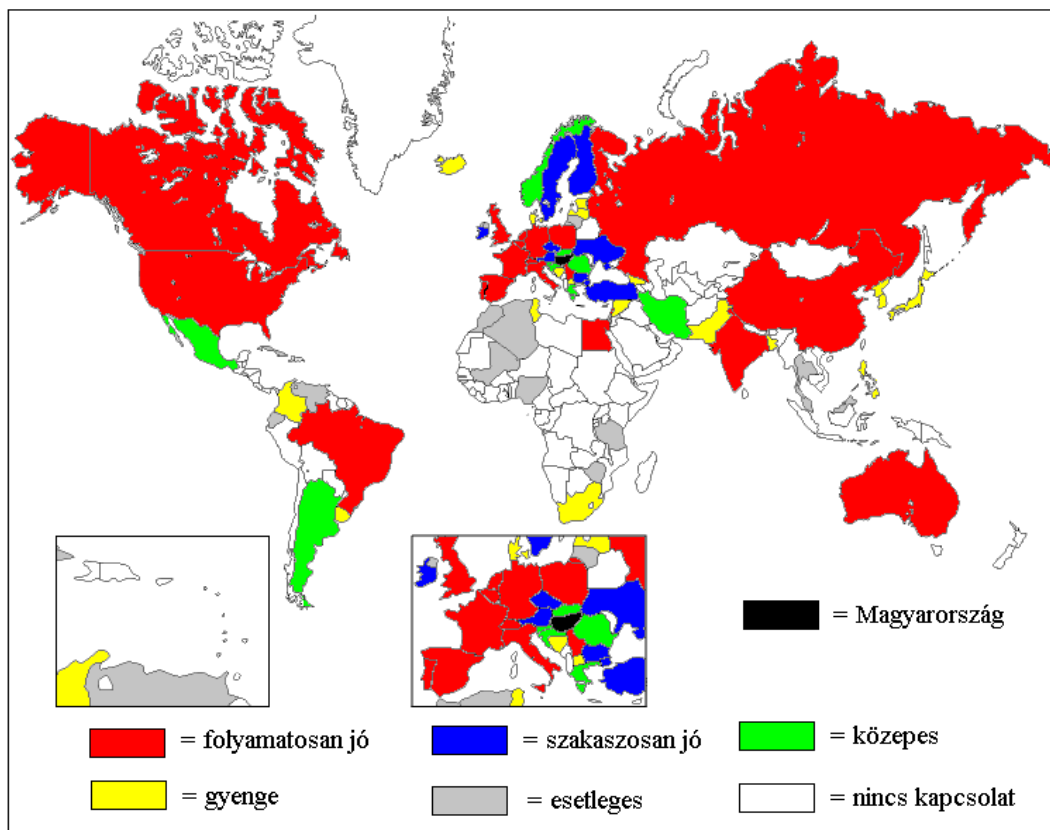
9. táblázat

Fesztiválhelyszínek, ahol a magyar film jelenléte esetleges, véletlenszerű, 1980-2004

Sorsz.	Város	Ország	Fesztiválév	Fesztivál	Bemutató	Pozícióérték
198.	Genova	Olaszo.	1	1	11	13
199.	Gdansk	Lengyelo.	2	3	7	12
200.	Orsay	Franciaország	2	2	8	12
201.	Pordedone	Olaszo.	1	1	10	12
202.	Savigny-le-T.	Franciaország	2	2	8	12
203.	Sodankyla	Finnország	2	2	8	12
204.	Johannesburg	Dél-Afr. K.	2	2	7	11
...
457.	Wundsiedel	Németország	1	1	1	3
458.	Yamagata	Japán	1	1	1	3

Forrás: filmévkönyvek alapján saját számítás

Ha a két első kategóriát kétséget kizáróan a vizsgált 25 esztendő esetében a magyar filmek fesztiválszereplésének határon túli bázisaként tekintjük, úgy 46 települést minősíthetünk ekképpen. Zömük (26) Európa 15 országában található, 12 az amerikai kontinentet képviseli Kanadában, Egyesült Államokban és Brazíliában, 4 Ázsiában, 2 Ausztráliában, 1 pedig Afrikában lelhető fel. A folyamatos jelenlét, a teljes hiány, illetve a kettő közötti állapotot a 2. ábra szembevetően érzékelteti.

2. ábra

A magyar játékfilmek fesztivál jelenléte a Föld egyes országaiban, 1980-2004

Forrás: filmévkönyvek alapján saját számítás és szerkesztés

3.2 Filmnapok, filmhetek, filmbemutatók

Ünnepi, protokolláris elemektől sem mentes, részben a szakmának, részben a nagyközönségnek szervezik – országonként, helyszínenként eltérő módon – a filmnapokat, filmheteket, az egyéb tematikus rendezvényeket (retrospektív vetítések, más kulturális akciók kiegészítő programja, klubrendezvény stb.). E típus erős függvénye a szervező ország aktuál-, illetve kultúrpolitikájának. Kézenfekvő, hogy állami, önkormányzati támogatói háttérrel jobbra az uralkodó politikai, szellemi irányzat elveinek megfelelő munkák kerülnek a vászonra. Ennél fogva ez a találkozó a fesztiváloknál jobban leképezi az országok közötti politikai, kulturális kapcsolatokat, az adott két nemzet (a fogadó és a meghívott) egymás kultúrája iránti fogékonyságát, egymás művésze, valamint az általa közvetített értékek és napi valóság iránti érdeklődését.

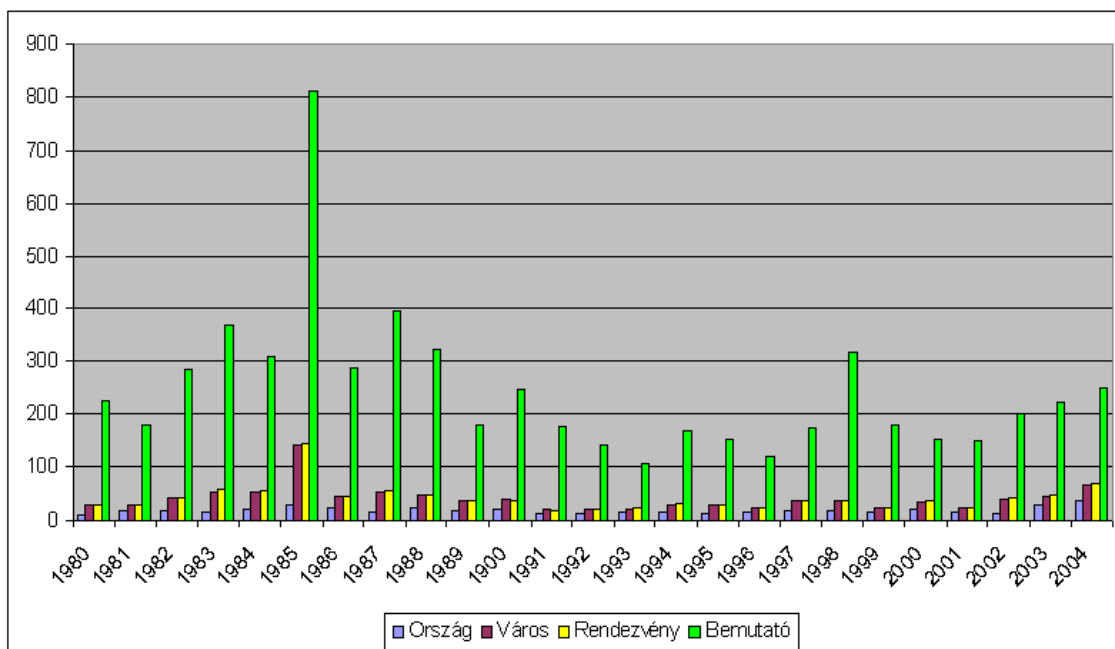
A filmnapok, filmhetek hatóköre – néhány, a kulturális élményért időben és anyagiakban többet is áldozni tudó és hajlandó néző kivételével – általában az adott településre, annak közvetlen vonzaskörzetére szűkül le. A hatókör tágítását szolgálja a több országban meghonosodó gyakorlat, a központi program egészének vagy egy részének „utaztatása” más településekre, kisebb-nagyobb régiócentrumokba, olyan helyekre, melynek lakossága valamilyen okból a film, az adott nemzet kultúrája iránt nagyobb affinitást mutat (civil filmklubok, felsőoktatási intézmények működnek). Például Hollandiában: Amszterdam, Eindhoven, Hága, Utrecht; Marokkóban: Agadir, Tetouan, Rabat, Casablanca, Safi; Finnországban: Helsinki, Tartu, Tampere; Szerbiában, a Vajdaságban: Palics, Topolya, Ada, Zenta, Kanizsa, Szabadka esetében találunk erre példát. E kitelepülések informatív értéke azonban a formai, szervezeti jellegzetességek függvényében lehet számottevő piaci befolyásoló tényező is.

Bár a filmnapok esetében a klasszikus, nagy hagyományokkal rendelkező fesztiválok regulált periodicitása nem jellemző, illetve kisebb mértékben mutatható ki, az adatok feldolgozása ugyanazon módszerrel elvégezhető.

A vizsgált időszakban az elemzés adatbázisát képező filmévkönyvek 443 geográfiailag beazonosítható településen (76 ország) rögzítettek magyar alkotást (alkotásokat) bemutató filmnapokat, filmheteket. Mintegy tucatnyi esetben csupán országot (pl. „Jugoszlávia, NDK, NSZK, USA több városa”), országrészt („Vence tartomány 8 városa”, „Hargita megye”) jelölnek meg az évkönyvek. Ezek a feldolgozás során nem képezték az elemzés tárgyát.

A globális képet érdemben nem befolyásoló kényszerű szűkítés szerint szerte a világon magyar produciók jelenlétével 1980 és 2004 között öt kontinensen 1046 filmnapokat/heteket rendeztek, évenként, országonként, városokként eltérő gyakorisággal (3. ábra). Ez a rendezvényesség a fesztiváloknál lényegesen kevesebb, annak csupán 47,7%-a.

A filmfesztiválokéhoz hasonlóan a filmnapok/hetek számában is szervező országonként, városokként ugyanaz a visszaesésekkel meg-megtört növekedés tapasztalható. Figyelmet érdemel azonban az egyes jellemző mutatók változásának eltérő mértéke. Az országok számának megnégyszereződése mellett a rendező városok száma csak 2,5-szeresre nőtt, ami a helyszínek jelentős fluktuációjáról, több kieső, mint újonnan belépő helyszínről árulkodik. A rendezvények számának 2,7-szeres növekedése mögött arányát tekintve jelentősen elmarad a vetítések számának 10%-os emelkedése, ami viszont az érdeklődésre számot tartó filmek mennyiségének csökkenését sugallja. A „Miért?”-re filmszakmai vizsgálat adhatna választ.

3. ábra
A magyar filmnapok eloszlása, 1980-2004

Forrás: saját szerkesztés

Különös kiugrással hívja fel magára a figyelmet az 1985-ös esztendő. A 813 bemutató 143 város 147 rendezvényén rendkívüli kulturális diplomáciai tevékenységet, vagy a forrásdokumentumnak a megelőző és követő időszaktól eltérő szerkesztési elveit sejteti maga mögött. Az sem zárható ki, hogy valamiféle növekedés-centrikus szemlélet hatására olyan egyedi rendezvényeket is beemltek a statisztikába, melyek szigorúan véve nem sorolhatók ide (pl. kisebb-nagyobb közösségek, politikai, érdekképviseleti testületek számára szervezett egyedi vetítések). E gyanút erősíti meg az előzmény és utóélet nélküli rendezvények magas száma, közöttük a mintegy félszáz olyan esemény, melynek programjában egyetlen magyar film jelent meg.

A filmnapok szervezésében, a bemutatók számának csökkenésében egyaránt érzékelhető az 1990-es évek első felének – a filmfesztiválok kapcsán már említett – apályos időszaka. Ez a visszaesés valamennyi kontinens esetében fennáll, s minden bizonnyal összefügg a filmszakma rendszerváltás utáni elbizonytalanodásával, szervezeti, tematikai válságjeleivel.

A filmnapok kontinensenkénti eloszlása az európai dominancia (75%) erősödése, vele párhuzamosan a többi földrész pozíciójának gyengülésével járt. Amerika részesedése 15,7%-ra, Ázsiáé 6,8%-ra, Afrikáé 2,4%-ra csökkent, Ausztráliáé pedig felfelé kerekítve is alig érte el a 0,1%-ot (11. táblázat).

11. táblázat
A magyar filmeket bemutató filmnapok évenkénti megoszlása a kontinensek között, 1980-2004

	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Európa	25	27	46	43	126	33	43	36	30	31	13	17
Amerika	1	13	10	4	8	13	11	9	6	4	3	3
Ázsia	1	3	0	5	13	1	1	2	1	2	3	0
Afrika	0	2	2	2	1	1	0	2	1	1	0	0
Ausztrália	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Összesen	27	45	58	54	148	48	55	49	38	38	19	20

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Össz.
Európa	21	27	16	17	24	26	18	23	21	30	35	43	785
Amerika	1	3	9	6	10	10	3	7	2	9	4	7	164
Ázsia	1	0	2	0	2	1	0	4	2	3	10	14	71
Afrika	0	0	1	0	0	1	2	1	0	1	0	7	25
Ausztrália	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Összesen	23	30	28	24	36	38	23	35	25	43	49	71	1046

Forrás: filmévkönyvek alapján saját számítás

Arra a kérdésre, hogy a filmnapok mint a kultúráközvetítés egyik intézménye a magyar filmek esetében milyen szerepet játszik, a településsoros vizsgálat adja válasz alapját.

A folyamatos jelenlétet vizsgálva az állapítható meg, hogy a 443 helyszínből mindössze nyolc érte el a biennálészerű rendezvényekhez igazított *számottevő folyamatossági* minimumot. A rangsor élén Párizs áll, ahol 22 esztendőben rendeztek magyar filmnapokat (12. táblázat).

12. táblázat

A magyar alkotásokat érintő filmnapok rendezésében a számottevő folyamatosság mértékét elérő városok, 1980-2004

Sor-szám	Település	Ország	Évek száma	Sor-szám	Település	Ország	Évek száma
1.	Párizs	Franciaország	22	5.	Bécs	Ausztria	14
2.	Róma	Olaszország	17	6.	London	Nagy-Britannia	14
3.	Moszkva	Oroszország	15	7.	Berlin	Németország	13
4.	New York	USA	15	8.	Cannes	Franciaország	13

Forrás: filmévkönyvek alapján saját számítás

Az élvonalban – New York kivételével – kizárólag európai városok találhatók. Franciaország az egyetlen helyszín, mely két várossal képviselteti magát. Szembetűnő, hogy 55 ország 287 településén (64,6%) viszont a negyed évszázad alatt egyetlen alkalommal rendeztek magyar filmnapokat, vagy filmnapokat magyar részvétellel. Közülük a legtöbb (45) Lengyelországban, kettő kivételével valamennyi a már említett 1985-ös esztendőben volt. A sorban Franciaország (39), Németország (36), az Egyesült Államok és Olaszország (21) követi, sajátos módon azok az államok, ahol a magyar film reprezentációja egyébként általában magas. Az „*egyrendezvényes*” esetek mintegy kétharmada a rendszerváltás előtti időre, ezen belül 88 pedig az inkriminált 1985-ös esztendőre esik.

Tekintettel a rendezvény jellegzetességére, a szorosabb kapcsolatra a civil szférával, e mutató országokénti vizsgálata közelebb visz filmjeink folyamatos jelenlétének megítéléséhez az adott terület kulturális életében. Kedvezőnek minősül, hogy a vizsgált időszakban 13 érte el, illetve haladta meg a számottevő folyamatosság küszöbét (13. táblázat)

13. táblázat

A magyar alkotásokat érintő filmnapok rendezésében a számottevő folyamatosság mértékét elérő országok, 1980-2004

Sor-szám	Ország	Kontinens	Évek száma	Sor-szám	Ország	Kontinens	Évek száma
1.	USA	Amerika	24	8.	Kanada	Amerika	15
2.	Németország	Európa	23	9.	Hollandia	Európa	15
3.	Franciaország	Európa	22	10.	Lengyelország	Európa	15
4.	Olaszország	Európa	22	11.	Nagy-Britannia	Európa	15
5.	Oroszország	Európa	17	12.	Szerbia	Európa	14
6.	Ausztria	Európa	16	13.	Horvátország	Európa	13
7.	Svájc	Európa	16				

Forrás: filmévkönyvek alapján saját számítás

A *gyakorisági vizsgálatból* kiderül, hogy a filmnapok, filmhetek e tekintetben is alatta maradnak a fesztivál „rangú” rendezvényeknek. Ez utóbbiak esetében 10 város évente több fesztiválnak is otthont adott, az előbbieket tekintve az évenként legalább egy rendezvény állapot mindössze Párizs esetében áll fenn, s tíz helyszín éri el a számottevő gyakoriság szintjét (14. táblázat).

14. táblázat

A magyar alkotásokat érintő filmnapok rendezésében a számottevő gyakoriság mértékét elérő városok, 1980-2004

Sor-szám	Város	Ország	Rendezvény	Sor-szám	Város	Ország	Rendezvény
1.	Párizs	Franciaország	25	6.	New York	USA	17
2.	London	Nagy-Britannia	19	7.	Berlin	Németország	15
3.	Bécs	Ausztria	18	8.	Moszkva	Oroszország	15
4.	Róma	Olaszország	18	9.	Prága	Cseh Köztárs.	13
5.	Washington	USA	18	10.	Zágráb	Horvátország	13

Forrás: filmévkönyvek alapján saját számítás

Az élvonalban Európa, az Egyesült Államok, Kelet és a Balkán szellemi, anyagi, kulturális és hatalmi központjai találhatóak. Közöttük néhány a legrangosabb fesztiválvárosok sorából (London, Berlin, Moszkva), ami annak bizonyítéka, hogy a magyar film iránti érdeklődés e városokban, országokban nem korlátozódik csupán a megmérettetéssel, piaci kapcsolatok építésével is járó szakmai ünnepekre.

Az országok szintjét vizsgálva a kép mennyiségileg már kedvezőbb. Az „elit klubnak” kétszer annyi tagja van. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni az 1985. évi bumm torzító hatását, mely elsősorban Lengyelország esetében áll fenn (15. táblázat).

15. táblázat

A magyar alkotásokat érintő filmpapok rendezésében a számottevő gyakoriság mértékét elérő országok, 1980-2004

Sor-szám	Ország	Kontinens	Rendezvény	Sor-szám	Ország	Kontinens	Rendezvény
1.	Németország	Európa	132	12.	Románia	Európa	23
2.	USA	Amerika	122	13.	Szerbia	Európa	23
3.	Olaszország	Európa	82	14.	Oroszország	Európa	21
4.	Franciaor.	Európa	78	15.	Horvátország	Európa	20
5.	Lengyelorsz.	Európa	77	16.	India	Ázsia	19
6.	Hollandia	Európa	50	17.	Cseh Köztárs.	Európa	19
7.	Svájc	Európa	35	18.	Szlovák Közt.	Európa	18
8.	Nagy-Britan.	Európa	31	19.	Svédország	Európa	15
9.	Kanada	Amerika	30	20.	Belgium	Európa	14
10.	Ausztria	Európa	28	21.	Bulgária	Európa	13
11.	Finnország	Európa	25				

Forrás: filmévkönyvek alapján saját számítás

A fesztiválokhoz hasonlóan a filmek bemutatásának gyakorisági sorrendjében itt is európai dominancia érzékelhető, melyet csupán az Egyesült Államok, Kanada és India tör meg.

A magyar filmek jelenlétéről megrajzolható kép teljessé a bemutatók számának figyelembe vételével lesz. A közel 6300 bemutató zöme Európában zajlott le, 16,4%-a Amerikában, 3,8%-a Ázsiában 1,5%-a Afrikában, 0,2%-a Ausztráliában.

Az országos szint vizsgálatának tanúsága szerint a korábban már górcső alá vett viszonylatokban (folyamatosság, gyakoriság) is listavezető államok alkotják az élbolyt. Vele mennyiségileg hasonló nagyságrendet képvisel viszont az ellenpólus, a 25 év alatt mindössze 1-2 bemutatóval besorolható esetek száma (16. táblázat). Szakmai elemzés tárgyát kellene képeznie a ténynek, hogy rendkívül magas, 55,1% azon, zömében ázsiai és afrikai államok száma, amelyek még az évi egy film átlagot sem érték.

16. táblázat

A magyar filmheti, filmnapi bemutatók száma az egyes országokban, 1980-2004

Sor-szám	Ország	Kontinens	Bemutató	Sor-szám	Ország	Kontinens	Bemutató
1.	Olaszorsz.	Európa	731	69.	Koreai NDK	Ázsia	2
2.	Németorsz.	Európa	627	70.	Libanon	Ázsia	2
3.	USA	Amerika	619	71.	Pakisztán	Ázsia	2
4.	Franciaország	Európa	595	72.	Szaud-Arábia	Ázsia	2
5.	Hollandia	Európa	472	73.	Vietnam	Ázsia	2
6.	Lengyelország	Európa	358	74.	Martinique	Amerika	1
7.	Svájc	Európa	304	75.	Kambodzsa	Ázsia	1
8.	Kanada	Amerika	241	76.	Kirgizisztán	Ázsia	1
9.	Ausztria	Európa	211	77.	Laosz	Ázsia	1
10.	Nagy-Brit.	Európa	208	78.	Mongólia	Ázsia	1
...				

Forrás: saját számítás

A legtöbb bemutatót Párizsban (211) és Rómában (210) tartották. Az évi négy bemutatós átlagot további öt város érte el, Bécs (159), London (127), Los Angeles (115), New York (108). Mindössze egyetlen bemutatóra került sor viszont 93 helyszínen (20,9%).

A filmfesztiválok esetében alkalmazott klasszifikációs módszer szerint:

- *Folyamatos* a magyar film jelenléte filmnapokon, - heteken, -bemutatókon, ha a folyamatossági mutató legalább 20. E kritériumoknak kizárólag Párizs felelt meg, ahol a negyed évszázad alatt 22 évben 25 rendezvényen 211 bemutatót tartottak (pozícióérték: 258).
- *Szakaszosan jó* a magyar film jelenléte, ha a folyamatossági mutató a 13-19 (17. táblázat). A csoport tagjai vezető gazdasági, politikai, illetve kulturális hatalmak fővárosai, egyben jelentős fesztiválvárosok.

17. táblázat
Szakaszosan jó a jelenlét filmnapokon, 1980-2004

Sorsz.	Város	Ország	Folyamatos- ság (év)	Rendezvény- szám	Bemutatók száma	Pozíció- érték
2.	Róma	Olaszország	17	18	210	245
3.	Bécs	Ausztria	14	18	159	191
4.	Berlin	Németország	18	23	131	172
5.	London	Nagy-Britannia	14	19	127	160
6.	New York	USA	15	17	108	140
7.	Moszkva	Oroszország	15	15	99	129

Forrás: filmévkönyvek alapján saját számítás

- - *Közepes* a magyar film jelenléte, ha a folyamatossági mutató 8-12. (18. táblázat).

18. táblázat
Közepes 1980-2004

Sorsz.	Város	Ország	Folyamatos- ság (év)	Rendezvény- szám	Bemutatók száma	Pozíció- érték
8.	Los Angeles	USA	11	11	115	137
9.	Washington	USA	11	18	89	118
10.	Chicago	USA	11	12	88	111
11.	Genf	Svájc	9	9	92	110

Sorsz.	Város	Ország	Folyamatos- ság (év)	Rendezvény- szám	Bemutatók száma	Pozíció- érték
12.	Köln	Németország	10	11	89	110
13.	Montreal	Kanada	11	11	85	107
14.	Belgrád	Szerbia	11	12	77	100
15.	Amszterdam	Hollandia	9	9	78	96
16.	Brüsszel	Belgium	11	11	74	96
17.	Zábráb	Horvátország	9	13	71	93
18.	München	Németország	10	10	57	77
19.	Strasbourg	Franciaország	10	11	53	74
20.	Trieszt	Olaszország	10	10	52	72
21.	Helsinki	Finnország	9	10	44	63
22.	Bukarest	Románia	9	11	42	62
23.	Prága	Cseh Köztárs.	10	13	35	58

Forrás: filmévkönyvek alapján saját számítás

- Gyenge a magyar film jelenléte, ha a folytonossági mutató 3-7 (20. táblázat). E csoportban az egyes mutatók értékei közötti már nagyobb a szóródás, mint a megelőző esetekben. Előfordul, hogy valamelyik mutató magas, de a másik kettő nem. Gyakoribbak a hosszabb rendezvény nélküli periódusok. A csoport elemszámát tekintve a második legnépesebb kategória, 71 tagot számlál.

20. táblázat
Gyenge a jelenlét a filmnapokon, 1980-2004

Sorsz.	Város	Ország	Folyamatos- ság (év)	Rendezvény- szám	Bemutatók száma	Pozíció- érték
24.	Toronto	Kanada	7	8	88	103
25.	Utrecht	Hollandia	7	7	68	82
26.	Lausanne	Svájc	6	7	68	81

Sorsz.	Város	Ország	Folyamatos- ság (év)	Rendezvény- szám	Bemutatók száma	Pozíció- érték
...
40.	Milano	Olaszország	7	7	35	49
...
60.	Dortmund	Németország	4	4	25	33
...
80.	Vilniusz	Litvánia	3	3	16	22
...
93.	Brno	Cseh Köztárs.	3	4	4	11
94.	Bergen	Németország	3	3	4	10

Forrás: filmévkönyvek alapján saját számítás

- - *Esetleges, véletlenszerű* a jelenlét, a folytonossági mutató 1-2. (21. táblázat).

21. táblázat

Esetleges, véletlenszerű a jelenlét a filmnapokon, 1980-2004

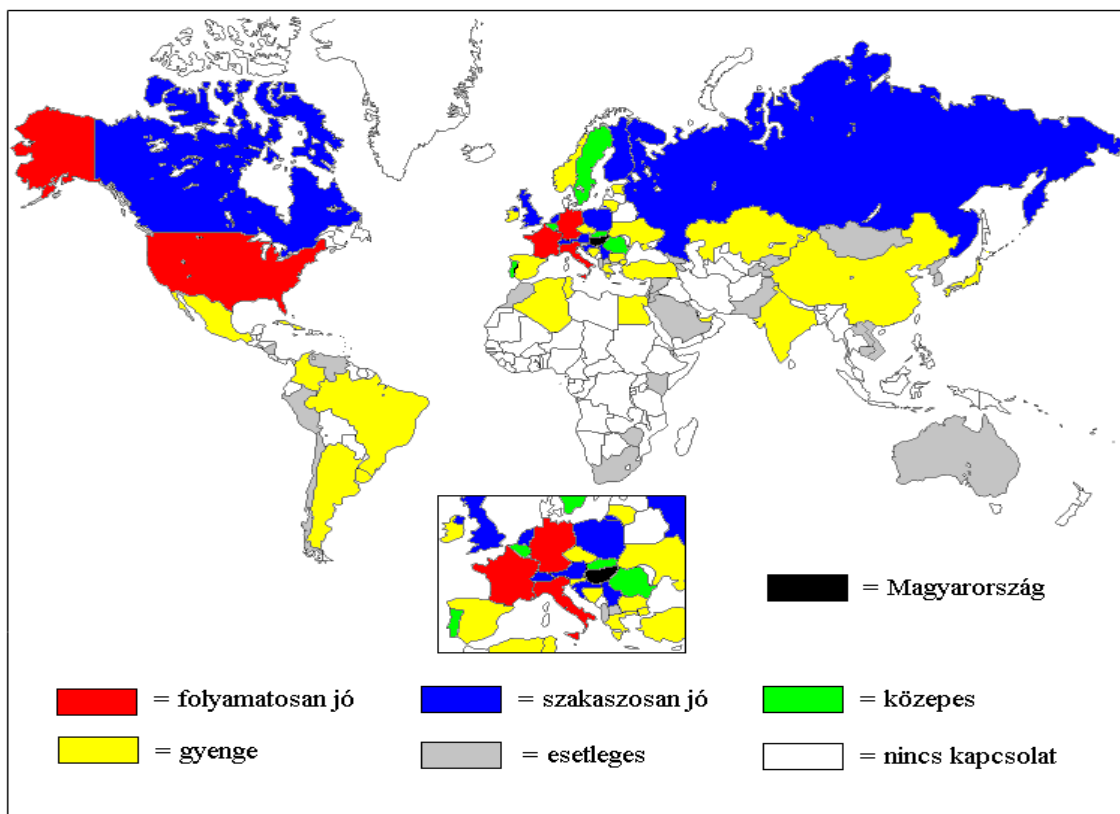
Sorsz.	Város	Ország	Folyamatos- ság (év)	Rendezvény- szám	Bemutatók száma	Pozíció- érték
95.	Pesaro	Olaszország	1	1	50	52
96.	Jyväskylä	Finnország	2	2	37	41
97.	Saint Etienne	Franciaország	1	1	34	36
98.	Montevideo	Uruguay	2	2	31	35
99.	Salzburg	Ausztria	2	2	30	34
100.	Bradford (GB)	Nagy-Britannia	2	2	29	33
...
200.	Nantes	Franciaország	1	1	7	9

Sorsz.	Város	Ország	Folyamatos- ság (év)	Rendezvény- szám	Bemutatók száma	Pozíció- érték
...
338.	<i>Agadir</i>	<i>Marokkó</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>3</i>
...
443.	<i>Zwickau</i>	<i>Németország</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>3</i>

Forrás: filmévkönyvek alapján saját számítás

Ez a legnagyobb elemszámú csoport. Az értékek közötti szóródás itt a legtekintélyesebb. Jellegzetesen szélsőséges *Pesaro* esete, ahol 1982. június 12-19-én 71 magyar alkotás, közöttük a vizsgálat tárgyát képező 50 klasszikus játékfilm került a filmhét programjára. A rendezvénynek a vizsgált intervallumban sem előzménye, sem folytatása nem volt, hacsak az 1987. és 1994. évi öt, illetve egy filmet programjára tűző fesztivált nem tekintjük annak.

Országos összesítésben Olaszország, Németország, az Egyesült Államok, Franciaország áll az élen. A sorrend első 15 helyén az Egyesült Államok és Kanada kivételével csak európai államok helyezkednek el (4. ábra).

4. ábra

A magyar játékfilmek jelenléte filmnapokon az egyes országokban, 1980-2004

Forrás: saját szerkesztés

Figyelmet érdemel, hogy a rangsor élén fejlett nyugati államok, illetve a világ kulturális életére eltérő területeken és impulzusokkal ugyan, de történelmileg is komoly hatást gyakorló országok állnak. A már említett vezető négyes mellett Hollandia, Svájc, Kanada, Ausztria, Nagy-Britannia tartozik e csoportba, ahol éves átlagban – esetleg egy-két éves kihagyással ugyan, de – 8-29 magyar produkció pergett filmnapokon.

Eltérő kulturális jelleggel, mennyiségi és minőségi jellemzőkkel írható le a második csoport (Szerbia, Finnország, Oroszország, Horvátország, Románia, India, Belgium és Svédország), ahol 25 éves intervallumra vetítve évi 4-8 volt a magyar filmek elérhetősége kulturális rendezvényeken.

Valamennyi kontinens képviselteti magát a rangsor utolsó 40 országból álló csoportjában, ahol a negyed évszázadra vetített átlag az évi egyszeri gyakoriságot sem éri el. Meglehetősen színes a 20 országból álló ázsiai paletta. Kína, Mongólia, az Egyesült Arab Emírátsok, a két

Korea, Jordánia mellett szovjet utódállamok találhatók (Grúzia, Kazahsztán, Kirgizisztán, Örményország, Tadzsisztán). A második legnépesebb alcsoportot közép- és dél-amerikai országok alkotják (Kolumbia, Argentína, Peru, Venezuela, Nicaragua, Martinique). Az afrikai kontinenst a Dél-Afrikai Köztársaság, Kenya, Marokkó, Mauritius, Tunézia, Zimbabwe, Európát Albánia, Borsznia és Hercegovina, Görögország, Ciprus, Macedonia képviseli. A sort teljessé Ausztrália teszi. Elmélyültebb kutatás hiányában csak feltételezhető az ok-okozati összefüggés, hogy a tényleg szerepet játszhat a vizsgált 25 év alatt krízist megélt, hosszabb-rövidebb időre destabilizálódott országok tekintélyes aránya.

Összegezve a két kulturális szegmens (filmfesztiválok, filmhetek) adatait, figyelembe véve az érdeklődést általában befolyásoló kedvező és kedvezőtlen tényezőket (érdekfeszítő témafelvetés, művészi megoldással szemben a nyelvet értők, beszélők, a kultúrához kötődők szűk köre), nem megfelelően a magyar filmgyártás nemzetközi mértékben alacsony produkciószámaról, a magyar film kedvező pozíciójáról beszélhetünk. Ha nagyon erős szóródással is, de a vizsgált időszakban a világ közel száz országának több mint hétszáz településén mutatkozott be, vagy volt folyamatosan látható magyar film, évi 8-45 közötti bemutatószámmal. Közülük 185 helyszínen (55 ország) mindkét rendezvénytípust megszervezték. Párizsban és Montrealban minden évben volt valamilyen rendezvény. A legtöbb alkalommal Berlinben (55) és Montrealban szerepeltek magyar produkciók. A legtöbb film Rómában (241) és Párizsban (239) került a programba.

A bemutatott filmek számának erős, a rendezvények számának jelentős szóródása mellett folyamatos volt a magyar filmek jelenléte a település kulturális életében 16 esetben (22. táblázat). A helyszínek paramétereiktől (terület, népességszám, agglomeráció) függetlenül funkcionális értelemben világvárosok. A csoportban a világ nagy kultúrterületei közül az indiai, a fekete afrikai, az ausztrál-európai és a délkelet-ázsiai nem képviselteti magát.

22. táblázat

A magyar filmek jelenléte a település kulturális életében folyamatos, 1980-2004

Sorsz.	Város	Ország	Folyamatos-ság (év)	Rendezvény-szám	Bemutatók száma	Pozíció-érték
1.	Párizs	Franciaország	25	42	239	306
2.	Berlin	Németország	24	55	199	278
3.	Montreal	Kanada	25	51	179	255

Sorsz.	Város	Ország	Folyamatos- ság (év)	Rendezvény- szám	Bemutatók száma	Pozíció- érték
4.	London	Nagy-Britannia	24	49	181	254
5.	Moszkva	Oroszország	22	36	176	234
6.	New York	USA	20	43	144	207
7.	Chicago	USA	24	38	137	199
8.	Toronto	Kanada	21	29	140	190
9.	Brüsszel	Belgium	20	42	116	178
10.	Kairó	Egyiptom	23	30	121	174
11.	Isztambul	Törökország	22	34	112	168
12.	München	Németország	21	28	83	132
13.	Sao Paulo	Brazília	21	29	81	131
14.	Rotterdam	Hollandia	21	25	64	110
15.	Cannes	Franciaország	20	29	49	98
16.	Hongkong	Kína	20	23	51	94

Forrás: filmévkönyvek alapján saját számítás

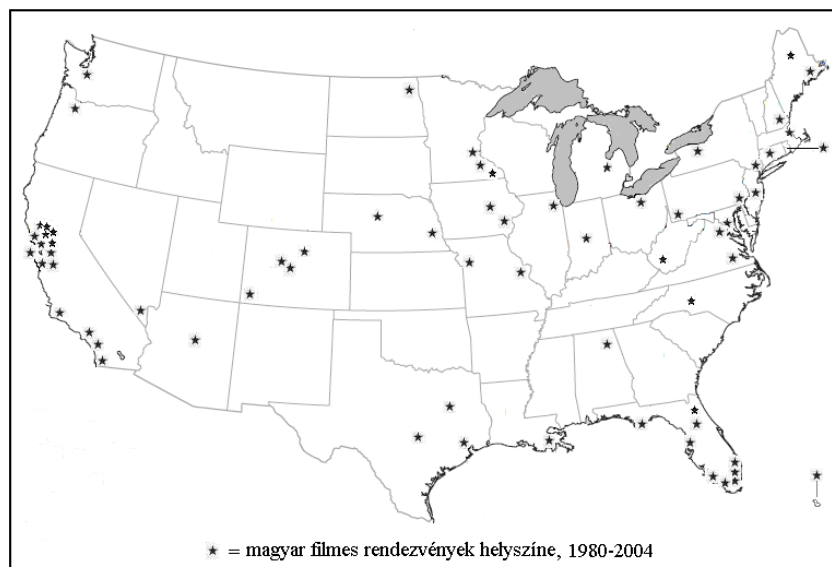
Szakaszosan jó volt a magyar filmművészet jelenléte 46 városban. E csoport tagjai között az egyes vizsgált mutatókban szintén nagy eltérések tapasztalhatók: a rendezvények számában 35 (Róma) és 13 (Alexandria, Marosvásárhely, Salerno) közötti a szóródás, a bemutatott alkotások számában 241 (Róma) és 21 (Alexandria) közötti. Az ide sorolódó helyszínek között az előbbiekhöz hasonló világvárosok (pl.: Róma, Bécs, Melbourne, Los Angeles, Új-Delhi, Washington, Amszterdam) mellett fesztiválvárosokat (Locarno, Karlovy-Vary, Troia, Mannheim, Velence, Alexandria), régi és új fővárosokat (Ankara, Ljubljana, Pozsony, Kijev, Stockholm) egyaránt találunk. A csoport kiegészül az indiai (Újdelhi, Kalkutta) és az ausztrál-európai kultúrterületeket (Melbourne, Sydney) képviselő városokkal.

Közepes mértékben volt része a magyar film 49, zömében (75,5%) európai és néhány ázsiai, amerikai város kulturális életének. E körben jelenik meg a csoporton belüli derékhadhoz tartozva a délkelet-ázsiai kultúrterületet képviselő Szingapúr. A halmazon belül nagy inter-

vallumú szóródás a programon szereplő alkotások esetében jelentkezik. Varsóban 11 évben, 16 rendezvényen 77 film került a vászonra, Huelvában 8 esztendőben, évi egy-egy alkalommal egyetlen, összesen 8.

Gyenge volt a jelenlét 145 (20,2%), *esetleges, véletlenszerű* 460 esetben (64,2%).

Szembevetően az *esetleges, véletlenszerű* kategória rendkívül magas aránya, mely az éves mértéket tekintve 8 és 95 között szóródik, az esetek zömében 10-20 közötti értéket mutat, ám a harmadik évezred első éveiben 59-es nagyságig meredeken emelkedő tendenciát mutat. A háttérben – esetenként eltérő mértékben ugyan, de – politikai, gazdasági, szakmai, minőségi és személyi okok minden bizonnyal szerepet játszanak. Tekintettel azonban e rendezvények anyagi és erkölcsi konzekvenciáira, elmélyült szakmai vizsgálatot az okok feltárására, a tanulságok levonására, megérdemelne az ügy.

5. ábra

A magyar filmek bemutatkozásának helyszínei az Egyesült Államokban, 1980-2004

Forrás: Saját szerkesztés

Országos szinten a legmagasabb statisztikai mutatók az Egyesült Államok esetében tapasztalhatók. *Olaszország* pusztán a rendezvények számában szorul a második helyre. Rajtuk kívül Németország és Franciaország előzi meg nagyságrenddel a többi országot (23. táblázat).

23. táblázat

A magyar filmek jelenlétének mutatói a fesztiválokon és filmnapokon az egyes országokban, 1980-2004

Sorsz.	Ország	Rendezvény- év	Rendezvények száma	Filmszereplés	Pozíció- érték
1.	<i>Egyesült Államok</i>	25	406	1037	1468
2.	<i>Olaszország</i>	25	261	1091	1377
3.	<i>Németország</i>	25	297	901	1223
4.	<i>Franciaország</i>	25	255	917	1197
5.	<i>Hollandia</i>	24	87	536	647
6.	<i>Lengyelország</i>	24	136	468	628
7.	<i>Kanada</i>	25	112	425	562
8.	<i>Svájc</i>	24	74	373	471
9.	<i>Nagy-Britannia</i>	25	98	324	447
10.	<i>India</i>	25	79	291	395
11.	<i>Török</i>	23	99	273	395
12.	<i>Spanyolország</i>	25	120	204	349

Forrás: filmévkönyvek alapján saját számítás

Az *Egyesült Államokban* 1980-2004 közötti időszakban 71 településen (ország részben), 406 rendezvényen 1037 bemutatót szerveztek magyar film számára, az 50 tagállamból 32-ben, a 12 legnagyobb városból 8-ban (5. ábra).

A helyszínek többsége az államok nyugati partvidékén található. Különösen nagy sűrűsödés érzékelhető San Francisco környezetében, ahol 11 településen voltak rendezvényeink. Kalifornia önmagában jónéhány európai állam mutatóit felülmúlja. Jelentős koncentráció rajzolódik ki a keleti-északkeleti részen, ahol a legmagasabb a népességkoncentráció, legsűrűbb a közúti hálózat, beleértve az államközi autópályákat is. Nyilván nem európai mércével mérve, az államoknak ebben a részében magas lefedettségéről, a helyszínek sűrű textúrájáról beszélhetünk. Hatékony bizonyítéka ennek, hogy a három legjelentősebb település (Chicago,

6. ábra
A magyar filmek bemutatkozásának
helyszínei Olaszországban, 1980-2004

Forrás: saját szerkesztés

New York, Washington) agglomerációjukkal európai államok lakosságát képviselik. A három település – nem elhanyagolható – valamennyi vizsgálati szempont szerint a toplisták élén áll. Kilenc rendezvényhelyszínével a tagállamok között rangsorban a második Florida. A magas (1037) bemutatás szám tekintélyes nagyságú népesség számára nyújtott kulturális kínálatot.

Olaszországban 74 településen, 261 rendezvényen, 1091 bemutatón láthattak magyar filmet a nézők. Területi méretei okán az Egyesült Államokban tapasztaltnál lényegesen nagyobb lefedettség, a rendezvényhelyszínek sűrűbb textúrája tapasztalható (6. ábra).

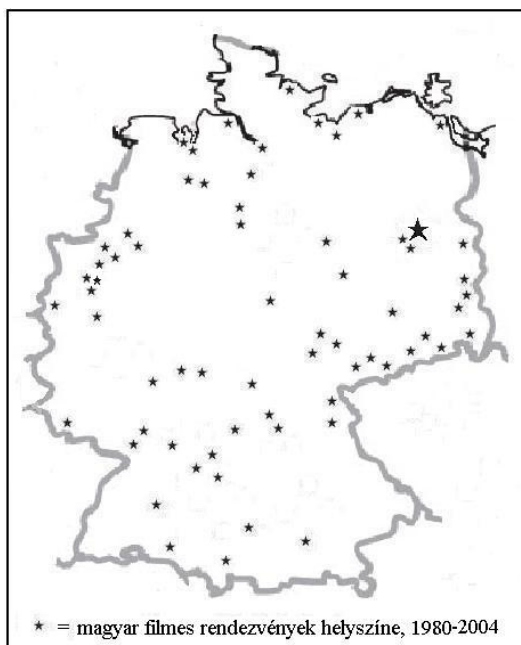
Észak-Olaszországban – tekintettel a közlekedési viszonyokra – rendkívül magas lefedettség érzékelhető, az ország középső részén, a fővárossal bezáróan még meglehetősen jó. A Salerno - Lecce vonaltól délre viszont négy szicíliai várost (Palermo, Taormina, Catania, Agrigento) leszámítva csupán Reggio di Calab-

riában láthattak magyar filmet a kultúraközvetítés vizsgált szegmensében.

Németországban 67 település 297 rendezvényén 901 bemutatóra került sor. A sűrűsödéssel tarkított és hiatuszokkal megtört textúra ellenére az érintett települések arányos szóródása érzékelhető. Számottevő lefedetlen területek a Bonn – Schwerin és a Mannheim – Berlin tengelyek közé eső részekben, illetve Bajorország keleti-délkeleti részén voltak. Az ellenpólust Észak-Rajna-Vesztfália, illetve Szászország képviseli (7. ábra).

Franciaországban 87 településen, 255 rendezvényen 917 bemutatót vetítettek magyar filmet. A magas megjelenés – átlagosan évi 10 esemény, 36-37 film – mellett a fesztiválok, a magyar filmnapok, filmhetek, bemutatók helyszíneinek térbeli rajzolata meglehetősen egyensúlytalan, torz (8. ábra).

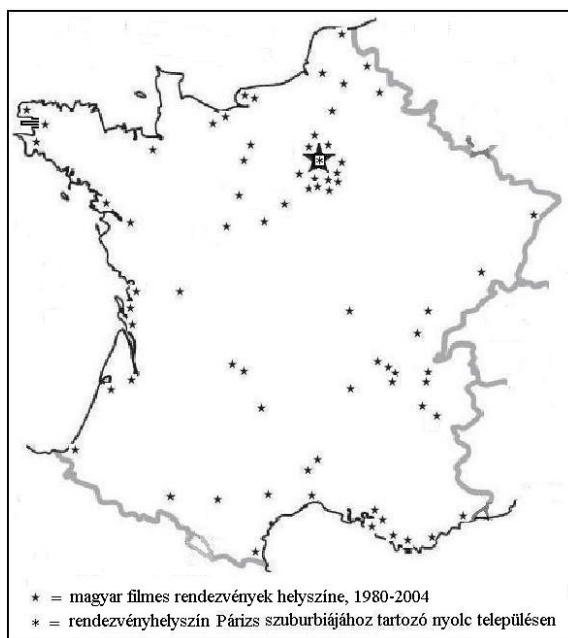
A Biarritz – Párizs – Valenciennes és a Toulon – Strassbourg tengelyek közé eső sávban a főváros közvetlen vonzáskörzetének déli részétől eltekintve a teljes hiányt csupán Aurillac, Dordone, Prigord és Nevers rendezvényei oldották fel. A textúra jellegzetessége a rendkívüli főváros-centrikusság. Párizs szuburbiájában és annak közelében lévő települések közül mintegy

7. ábra

**A magyar filmek bemutatkozásának
helyszínei Németországban, 1980-2004**

Forrás: saját szerkesztés

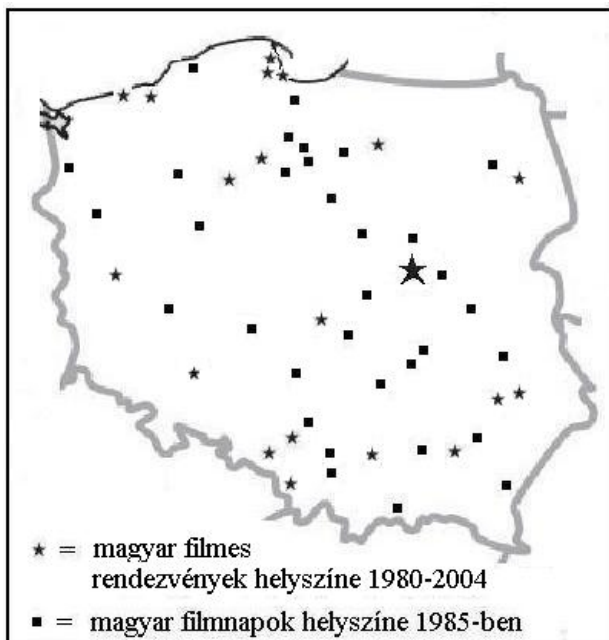
8. ábra

**A magyar filmek bemutatkozásának helyszínei
Franciaországban, 1980-2004**

Forrás: saját szerkesztés

20-ban voltak magyar film megjelenésére lehetőséget nyújtó események. Jelentősebb koncentráció mutatkozik Lyon környékén és a Cannes Montpellier közé eső tengerparti szakaszon. Országgra kiterjedő teljes lefedettségről nem beszélhetünk, még a rendezvénycentrumok jelentős vonzáskörzetét feltételezve sem.

Sajátos példa Lengyelország, mely legkézenfekvőbb bizonyítéka a folyamatossági vizsgálat szükségességének. A magyar produkciókat vetítő filmnapokat rendező települések térbeli textúrája a legsűrűbb, és meglehetősen arányos is (9. ábra). Nagyobb hiátuszok az ország észak-nyugati és észak-keleti részében, illetve a Varsó–Wrocław–Poznan háromszögben érzékelhető. Ám e sűrű textúrájú térben időbeli folytonosságról az 1985-ös évi bumm torzító hatása miatt nem beszélhetünk. Az 50 településből 34 az 1985. esztendei csúcs eredménye. E helységeket leszámítva a 25 évet véve figyelembe mindössze 16 település került volna fel a térképre.

9. ábra: Magyar filmek bemutatkozásának helyszínei Lengyelországban, 1988- 2004

Forrás: saját szerkesztés

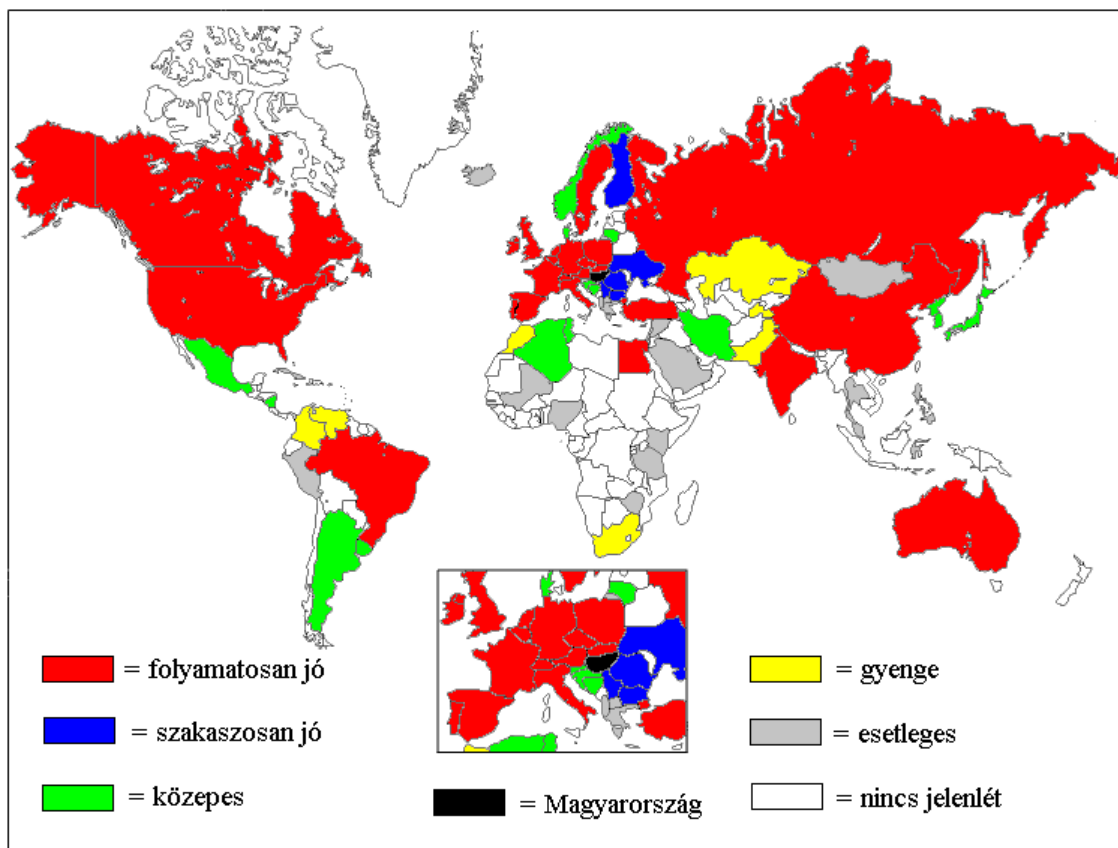
Hogy világméretben a magyar film az egyes országok kulturális életében milyen mértékben van jelen, a jelenlét területi, térbeli tagolódása milyen, a 10. ábra érzékelteti.

Meggyőzően illusztrálja, hogy Földünk nagyobb részén – a vizsgált időszakban, a kultúraterjesztés két vizsgált szegmensében – a magyar film jelenléte folyamatosan, számottevő területein pedig időszakonként jó. Kiterjedt „fehér foltok” Afrika É-D irányú tengelye mentén, Afganisztán térségében, Délkelet-Ázsiában és Dél-Amerika középső részén (Bolívia, Paraguay) voltak.

3.3. Kereskedelmi kapcsolatok

A harmadik csatorna, mely a civil nézők tömegéhez hivatott eljuttatni a filmet, sem mentes a politikai befolyástól. Egy adott ország cenzurális viszonyai, a politikai, ideológiai cenzúra léte vagy nemléte, kulturális (erkölcsi, hagyományőrző stb.) önvédelmi mechanizmusai értelemszerűen filmpiaci korlátozó, de legalább is befolyásoló tényezőként működhetnek.

Az előbbire klasszikus példa a volt szocialista országok állami monopóliumként működő filmvásárlási gyakorlata. Magyarországon a filmforgalmazás liberalizálásáig, az 1980-as évek végéig, a külföldi filmek vásárlása az állami hatalom által jóváhagyott, e célra esetenként létrehozott bizottság ideológiai, tartalmi, esztétikai értékítéletével megalapozott javaslata alapján történt. Ez utóbbira az egymással konfliktusos helyzetben álló országok, vagy az eltérő kultúrterületekhez tartozó országok filmvásárlási gyakorlata (vö.: UNESCO Statistical Yearbook különböző évfolyamai).

10. ábra: A magyar film jelenléte a Föld egyes országaiban a kultúraközvetítés szegmenseiben, 1980-2004

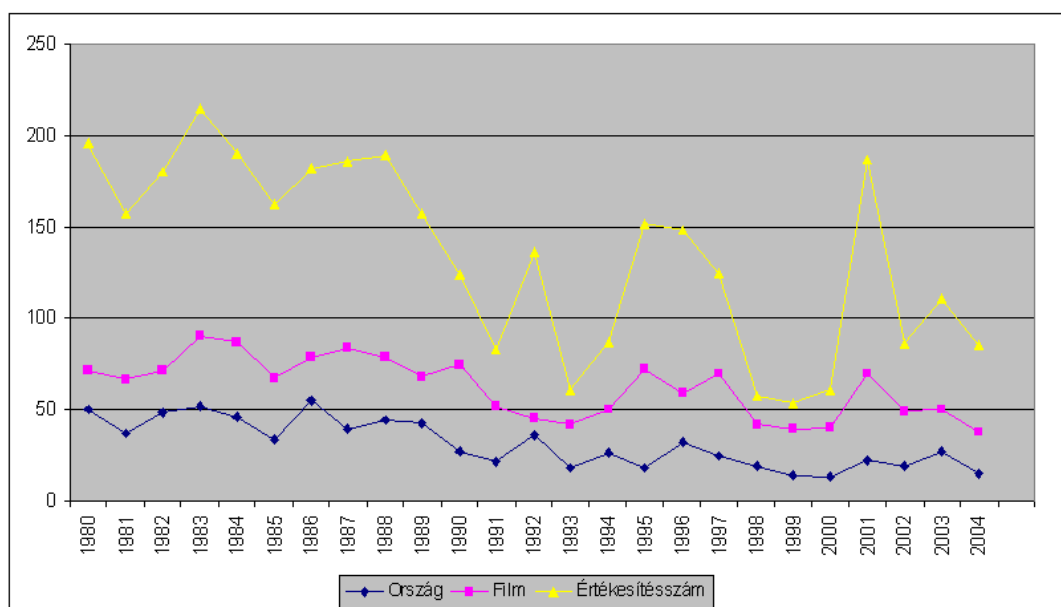
Forrás: saját szerkesztés

A teljesen piaci mechanizmusokra épülő filmkereskedelem esetén a választás a világ kínálatából a tulajdonosi kör értékpreferenciája (ha van ilyen) és a befektetett tőke megtérülése, illetve a nyereségvárakozás függvénye. Ugyanakkor, konszolidálódott, ideológiai ellentétek nélküli két ország pillanatnyi diplomáciai kapcsolatainak minősége (hűvös, feszült, neutrális, élénk) is rövidebb-hosszabb időre befolyásolhatják a filmkereskedelmet.

A nézőhöz juttatás e csatornája az előző kettőhöz viszonyítva lényeges eltéréseket mutat. Közülük kettő feltétlenül kiemelésre érdemes: Az egyik, hogy a fesztiválokkal és a filmhetekkel szemben a kereskedelmi forgalmazás térbeli hatóköre lényegesen nagyobb. Míg a filmnapok térspecifikus jellegzetessége jobbra a lokalitás, a fesztiválok esetében a centrum - periféria viszony, melynek értelmében a központtól való távolság növekedésével a vonzerő csökken, a kereskedelmi forgalmazás esetében a megvásárolt terjesztési, bemutatási jog az adott ország

viszonylatában homogén, azaz globális. A televízió és egyéb hordozón való terjesztés pedig még az adott területi egység mozi-struktúrájának megkülönböztető hátrányait is eliminálja. A másik eltérés, hogy a kereskedelmi vásárlás az előző kettővel szemben egy rizikófaktorral terhelt. A forgalmazási, bemutatási jog megvásárlása nem jelenti az azonnali és automatikus nézőhöz jutást. A bemutatás késleltethető, de egyéb tényezők miatt (politikai, vallási, közízlésbeli) akár meg is akadályozható.

A magyar filmeknek a vizsgált időszakban e politikai, ideológiai, gazdasági tényezőkn túl a világpiacon – tehát nem a kulturális kapcsolatrendszer szférájában – a nyelvi sajátosságból fakadó hátrányokkal fokozottabb mértékben kellett s kell megbirkóznuk. A költséges

11. ábra

A magyar filmek piacának főbb jellemzői, 1980-2004

Forrás: filmévkönyvek alapján saját számítás és szerkesztés

szinkronizálás vagy feliratozás nélkül ugyanis nagyon szűk körben forgalomképesek, szemben az angol, a francia, a spanyol nyelvű produkciókkal.

Eredményes üzletkötéssel záródva a világpiacon 1980 és 2004 között 456 magyar játékfilm fordult meg, évenként, kontinensenként és országoként eltérő érdeklődés mellett (11. ábra).

Az 1983-as és 1986-os esztendőket kivéve a negyed évszázad alatt állandó pulzálás mellett, folyamatosan csökkent azon országok száma, ahova magyar film terjesztési jogát megvásárolták. Az ingadozást – mint azt a grafikonon jól érzékelteti – közel azonos ritmusban követte a

megvásárolt filmek száma. Lényegesen hektikusabb és nagyobb mértékű az eredményes üzletkötések számának le és fel mozgása. A változások kontinensenként más-más ritmusban és mértékben következtek be (24., 25. táblázat).

24. táblázat

A forgalmazási jogkör megszerzésével érintett országok köre kontinensenként, 1980-2004

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Afrika	13	0	3	7	4	1	5	3	3	2	1	1	0
Ausztrália	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	1	2
Ázsia	5	5	6	12	7	5	3	6	5	5	4	4	5
Amerika	6	6	10	6	8	5	22	4	4	8	3	4	5
Európa	24	24	27	25	25	21	23	24	30	27	18	11	24
Összesen	50	37	48	52	46	34	55	39	44	43	27	21	36

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Afrika	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ausztrália	1	1	1	1	1	1	1	1	0	2	1	2
Ázsia	4	3	3	4	6	2	2	2	1	3	3	1
Amerika	2	2	2	6	4	3	3	3	13	1	2	2
Európa	10	20	11	21	14	13	8	7	8	13	21	10
Összesen	18	26	18	32	25	19	14	13	22	19	27	15

Forrás: filmévkönyvek alapján saját számítás

25. táblázat
Forgalmazói jogok értékesítésének száma, 1980-2004

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Ausztrália	11	9	3	25	21	13	17	3	11	5	4	5	5
Afrika	22	0	3	39	15	10	5	8	4	2	9	2	0
Ázsia	20	17	22	37	17	23	4	32	24	19	28	14	9
Amerika	17	18	16	10	16	31	45	26	36	37	10	34	10
Európa	126	113	136	104	121	85	111	117	114	94	73	28	112
Összesen	196	157	180	215	190	162	182	186	189	157	124	83	136

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Össz.
Ausztrália	6	3	17	1	3	1	1	1	0	3	7	1	176
Afrika	3	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	124
Ázsia	11	13	18	6	20	2	3	2	1	25	4	11	382
Amerika	3	3	4	58	32	4	17	22	108	9	8	16	590
Európa	38	68	111	83	70	50	32	36	78	49	92	57	2098
Összesen	61	87	152	148	125	57	53	61	187	86	11	85	3370

Forrás: filmévkönyvek alapján saját számítás

A kereskedelmi ügyletek csökkenése a kontinensek mint térbeli egység szintjén mutat azonosságokat és különbözőségeket egyaránt. Azonosság például, hogy mindegyik esetben érzékelhető egy-egy, az átlagtól jelentősen eltérő kiugrás, illetve apály. A különbség, hogy ezek időbelisége eltérő. Az ázsiai, afrikai, ausztráliai érdeklődés 1983-ban a korábbiakhoz képest kiugróan magas, miközben Európában és Amerikában arányaiban számottevő visszaesés érzékelhető. Szembeszökő az amerikai vásárlások 2001. évi, az ázsiai jogszerzések 2002. évi hirtelen, de egyetlen esztendeig tartó fellendülése. A világ egész területén kimutatható a rendszerváltást követő fél évtizedben – a filmszakma strukturális, finanszírozási, tulajdonjogi és szakmai, tartalmi problémákkal egyaránt terhelt időszakára tehető – visszaesés. Ez időszakot

követően az afrikai kontinens országainak teljes érdektelensége tapasztalható. A jelenségek hátterében számos, politikai, kultúrpolitikai, szakmai ok húzódhat meg, azok elemzése, feltárása újabb kutatások témája lehet.

A vizsgált időszakban a mai államhatárokat véve alapul 115 ország területére vásároltak terjesztési jogosultságot. Valamennyi esztendőben csupán az Egyesült Államok területére érvényes vásárlásra került sor. A számottevő gyakoriság mértékét 27 ország (23,5%) érte el, illetve haladta meg (26. táblázat). Ugyanennyi esetében a 25 év alatt mindössze egyetlen, további 19-ben (16,5%) két esztendőben került vásárlásra sor.

26. táblázat

Az üzletkötésekben a számottevő gyakoriság mértékét elérő országok, 1980-2004

Sor-szám	Ország	Kontinens	Évek száma	Sor-szám	Ország	Kontinens	Évek száma
1.	USA	Amerika	25	15.	Nagy-Britannia	Európa	17
2.	Ausztrália	Ausztrália	24	16.	Románia	Európa	17
3.	Kanada	Amerika	23	17.	Izrael	Ázsia	17
4.	Cseh Köztársaság	Európa	23	18.	Horvátország	Európa	17
5.	Lengyelország	Európa	22	19.	Svájc	Európa	16
6.	Szlovák Köztárs.	Európa	22	20.	Belgium	Európa	15
7.	Németország	Európa	21	21.	Spanyolország	Európa	15
8.	Ausztria	Európa	20	22.	FÁK*	Európa – Ázsia	15
9.	Franciaország	Európa	20	23.	Görögország	Európa	14
10.	Finnország	Európa	19	24.	Svédország	Európa	14
11.	Olaszország	Európa	19	25.	Szerbia	Európa	14
12.	Oroszország	Európa	19	26.	Mexikó	Amerika	14
13.	Hollandia	Európa	18	27.	Irán	Ázsia	13
14.	Japán	Ázsia	18				

* Oroszország nélkül

Forrás: filmévkönyvek alapján saját számítás

A piaci érdeklődést tanúsító vásárlási folyamatosság szempontjából az élcsoport országainak zöme európai, bár az első három helyen az Egyesült Államok, Ausztrália és Kanada osztozkodik.

Érdeemes és tanulságos megfigyelni – mert adalékul szolgálhat a filmkereskedelmi kapcsolatok és a politikai viszonyok összefüggésére – a volt szocialista tömb kereskedelmének alakulását. A KGST felbomlásáig a tagállamok – meghatározott rítus szerint – évente vásárolták egymás filmjeit. A szocialista világrend széthullásával csupán a csehszlovák utódállamok és Lengyelország érdeklődése maradt töretlen. Romániával már az 1980-as évek második felében valószínűleg a kiéleződő politikai és diplomáciai feszültségek miatt is mélypontot jelzett a filmszakmai kapcsolat, de 1990-1995 között filmvásárlásra már nem is került sor. A későbbiekben, 1999-2002 között szintén nem volt ilyen jellegű gazdasági interakció. Oroszország számára a rendszerváltást követő másfél évtizedes időszakban különböző ciklusokban bár, de 9 éven át nem vásároltak magyar filmet. A szovjet utódállamokat érintően csupán elenyésző alkalommal (a FÁK országai 5, Észtország, Lettország, Litvánia 2-2, Ukrajna, Türkmenisztán önállóan 1-1 esztendőben, de Belorusszia egyszer sem) érzékelhető kereskedelmi aktivitás. Pozíciójukat a 25 évet átfogó, összesített gyakorisági sorrendben a szocialista éra filmvásárlásai javítják fel jelentős mértékben. Hasonló a helyzet Bulgáriával. Az 1980-as években az egyik legaktívabb vásárló ország piaca a rendszerváltást követően mindössze két esztendőben, 1993-ban és 1996-ban tanúsított érdeklődést a magyar filmek iránt. Sajátos Németország példája. Az újraegyesítést követően különböző időszakban ugyan, összesen négy esztendőben nem történt vásárlás. Ha filmmennyiségben nem is, de vásárlási gyakoriságban alapjában véve megmaradt az NDK-s – NSZK-s időszakban mindkét államra jellemző magas érdeklődési szint. Figyelmet érdemel, hogy 1980-1990 között az NSZK számára majdnem kétszer annyi filmet (105-öt) vásároltak, mint az NDK számára (55-öt). A filmszámok jól érzékelhető csökkenésének egyébként lehetnek a magyar filmek rendszerváltást követő tartalmi, formai, kifejezőeszközbeli útkeresésére, váltására visszavezethető okai is. Ez utóbbi kérdésre azonban egy – a jelenlegitől eltérő tartalmú – elsősorban befogadás-szociológiai kutatás adhatna választ.

A piaci értékítéletet, az árucikk – így a film – iránti igényt is a vásárlási gyakoriság mellett a vásárolt mennyiség fejezi ki. A legnagyobb számú üzletkötéssel (205) Lengyelország vezet a sorrendet, Németország (203), illetve az Egyesült Államok (192) előtt. Az érdeklődés iránti szóródás mértékét mutatja, hogy míg a legelső között viszonylag csekély, a sorrendben az első és a kilencedik, illetve a további helyezésszám között már nagyságrendbeli a különbség (27. táblázat).

A vásárlások ügyletszámában egyértelmű az európai dominancia, a korábban már többször hivatkozott Egyesült Államok, Ausztrália és Kanada kiemelkedő pozíciója mellett és ellenére.

27. táblázat
A legtöbb üzletkötéssel érintett országok, 1980-2004

Sor-szám	Ország	Kontinens	Üzletkötés	Sor-szám	Ország	Kontinens	Üzletkötés
1.	Lengyelország	Európa	205	6.	Cseh Köztársaság	Európa	141
2.	Németország	Európa	203	7.	Bulgária	Európa	116
3.	USA	Amerika	192	8.	Románia	Európa	108
4.	Ausztrália	Ausztrália	151	9.	Görögország	Európa	97
5.	Szlovák Köztárs.	Európa	142	10.	Izrael	Ázsia	96

Forrás: filmévkönyvek alapján saját számítás

A véletlenszerűnek is titulálható 1-2 üzletkötési aktivitás 11 afrikai, 9 közép-, dél-amerikai, Karib térségi, valamint 10 ázsiai állam esetében áll fenn. Egyetlen eset kivételével – iraki bemutatási, forgalmazási területre 1996-ban két filmet vásároltak – valamennyi üzletkötés az államszocializmus 1980-1986 közötti időszakára esik. Ez az állapot 19 további, 3 és 27 közötti üzletkötést realizáló ország (pl.: Zambia, Tanzánia, illetve Angola, Kuba, Vietnam) esetében is fennáll, ahova a rendszerváltás után magyar film bemutatási jogának megvételére sor nem került.

A magyar filmek kereskedelmi jellegű jelenlétének minősítése egy-egy ország kulturális fogyasztásában a fesztiválok és a filmnapok esetében alkalmazott módszer adaptálásával az öt kategória elkülöníthető. Az adaptáció lényege, hogy folyamatossági és a gyakorisági mutató egybeesése miatt (mivel az évkönyvek az évenkénti vásárlást rögzítik) csak egy adattal számolunk. Ennek megfelelően a magyar filmek jelenléte:

- *Folyamatos*, ha a gyakoriság 20-25 feletti, a vásárlási ügyletek száma legalább 80 (a gyakoriság alsó értékére számítva 4 film/év) (28. táblázat);

28. táblázat

A magyar filmek jelenléte folyamatos a kereskedelmi forgalmazásban, 1980-2004

Sorsz.	Ország	Kontinens	Gyakoriság (években)	Ügyletszám	Pozícióérték
1.	Lengyelország	Európa	22	205	227
2.	Németország	Európa	21	203	224
3.	USA	Amerika	25	192	217
4.	Ausztrália	Ausztrália	24	151	175
5.	Cseh Köztárs.	Európa	23	141	164
6.	Szlovák Közt.	Európa	22	142	164
7.	Kanada	Amerika	23	93	139
8.	Franciaország	Európa	20	87	127

Forrás: filmévkönyvek alapján saját számítás

- Szakaszosan jó, ha a gyakoriság 13-19, a vásárlási ügyletek száma legalább 52 (29. táblázat);

29. táblázat

A magyar filmek jelenléte szakaszosan jó a kereskedelmi forgalmazásban, 1980-2004

Sorsz.	Ország	Kontinens	Gyakoriság (években)	Ügyletszám	Pozícióérték
9.	Románia	Európa	17	108	142
10.	Oroszország	Európa	19	94	132
11.	Izrael	Ázsia	17	96	130
12.	Horvátország	Európa	17	92	126
13..	Olaszország	Európa	19	87	125

Sorsz.	Ország	Kontinens	Gyakoriság (években)	Ügyletszám	Pozícióérték
14.	Görögország	Európa	14	97	125
15.	Spanyolország	Európa	15	75	105
16.	FÁK *	Európa – Ázsia	15	73	103
...
21.	Szerbia	Európa	14	60	88
22.	Mexikó	Amerika	14	55	83

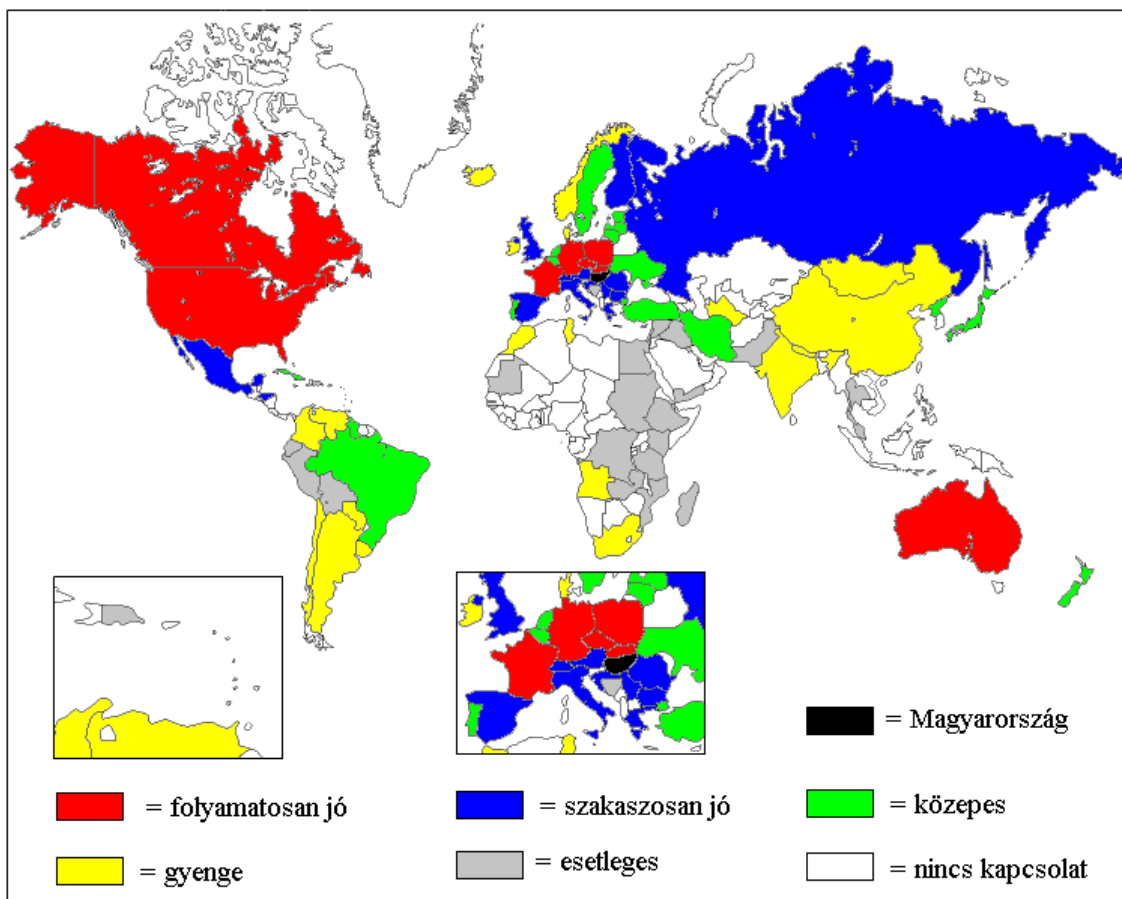
* Oroszország nélkül

Forrás: filmévkönyvek alapján saját számítás

- - *Közepes*, ha a gyakoriság 8-12, az ügyletszám legalább 32 (30. táblázat). E kritériumnak 18 ország felelt meg, zömmel európai államok, Japán, Irán, Brazília társaságában.
- - *Gyenge*, ha a gyakorisági mutató legalább 3-7 közötti, de az ügyletszám legalább 12. A csoportba 28 ország sorolható be.
- - *Esetleges*, ha a gyakorisági mutató 1-2, függetlenül az ügyletszámtól.

A vizsgálat alapján megállapítható jelenlét térszerkezetét a 12. ábra illusztrálja. „Fehér foltok” Afrika északi részének centrumában, az Arab-félszigeten, Ázsia északnyugati és délkeleti részében találhatók.

Érdeemes összevetni, hogy az egyes országok a három vizsgált területen milyen pozíciót foglalnak el. E célra kiindulási alapként a legnagyobb nemzetközi érdeklődéssel járó, nagy szakmai presztízsű filmfesztiválok pozíciólistájának első 15 helyezettjét választottam ki. Összevetve a másik két szegmensben elfoglalt helyezést (30. táblázat) megpróbáltam típusokat keresni. Ennek eredményeként az a kép rajzolódik ki, hogy:

12. ábra
A magyar filmek kereskedelmi terjedése, 1980-2004

Forrás: saját szerkesztés

- Komplex és mindhárom részterületen erőteljes a magyar film jelenléte a vezető négyes, az Egyesült Államok, Franciaország, Németország és Olaszország esetében. Nem annyira erőteljes, de egyenletesen jó Kanadában, mely mindhárom területen az élvonal derékhadában (7-8 pozíció) helyezkedik el.
- A nemzetközi jellegű filmfesztiválok körében az élmezőnyhöz tartozó Törökország és India pozíciója a nemzeti jellegre mindkét oldalról inkább építő filmnapok, illetve a kereskedelmi filmterjesztés esetében erősen legyengül. A jelenség Egyiptom esetében még pregnánsabban jelentkezik. Az okok között minden bizonnyal szerepet játszanak a kultúrterületek közötti különbségek.

- A kereskedelmi ügyletekre alapozott erős jelenléttel szemben Lengyelország, Ausztrália és a Cseh Köztársaság pozíciója szerényebb a kultúra intézményrendszerében.

30. táblázat

A kultúra és a kereskedelem csatornáján elfoglalt pozíciók egyes országok esetében,
 1980-2004

Ország	Filmszemlék	Filmnapok	Film-kereskedelem
	pozíciósorrendjében elfoglalt hely		
Egyesült Államok	1	3	3
Olaszország	2	1	13
Franciaország	3	4	8
Németország	4	2	2
Törökország	5	27	32
India	6	16	41
Kanada	7	8	7
Spanyolország	8	22	16
Nagy-Britannia	9	10	19
Lengyelország	10	6	1
Egyiptom	11	38	105
Belgium	12	17	35
Ausztrália	13	53	4
Cseh Köztársaság	14	23	5
Portugália	15	20	39

Forrás: saját számítás

A filmnapok szegmensben az első tizenötbe tartozó Hollandia, Svájc, Ausztria, Szerbia a másik két szegmens közül egyikben sem található az élbolyban. Az e csoport 13-15. helyén lévő Oroszország, Horvátország, Románia a kereskedelmi szektor 10., 12., illetve 9. pozícióját foglalja el.

4. ÖSSZEGZÉS

A vizsgálat – a formálódó új tudományterület, a filmföldrajz egy lehetséges kutatási területének és módszereinek reprezentálására – a magyar játékfilmek határainkon túli terjedését vette górcső alá annak három legáltalánosabb struktúrájának (filmfesztiválok, nemzeti filmnapok, bemutatók, illetve filmkereskedelmi interakciók) tükrében. Egy viszonylag homogén, negyed évszázadra kiterjedő adathalmaz különböző szempontú, természetes mutatókra épített statisztikai feldolgozásával, a földrajzi tér különböző szintjei (település, állam, kontinens, kultúrterület) szerinti csoportosításával törekedett jellegzetességek feltárására. A jellegzetességek mentén kísérletet tett típusok elhatárolására.

A filmterjesztés három vizsgált szegmensére jellemző interakciók folyamatosságának, gyakoriságának és konkrét filmmegjelenésének hosszú idősoros vizsgálatának eredményeként

- - *Kirajzolódott* egy globális kép, hogy a világ mely részei (városokban, országokban, kontinenseken) minősíthetők folyamatosan vagy időben szakaszosan a magyar filmértékek terjedésének centrumaként, mely helyeken gyenge vagy egyenesen esetleges, véletlenszerű a magyar alkotások jelenléte.
- - *Nyilvánvalóvá vált*, hogy az egyes szegmensekben való jelenlét súlya országonként, kultúrterületenként eltérő. Néhány ország esetében a jelenlét mindhárom esetben erős és kimagasló (Egyesült Államok, Franciaország, Németország, Olaszország), vagy kisebb mértékű, de kiegyensúlyozott (Kanada, Nagy-Britannia). Más esetekben jól kirajzolódó differenciák érzékelhetők (Lengyelország, illetve India, Egyiptom, Törökország).
- - *Meghatározhatóvá vált* azon városok köre (összességében 62), ahol a vizsgált negyed évszázadban a magyar film jelentős szerepet kapott a mindennapok kulturális életében, s mint ilyenek a magyar filmkultúra értékeinek terjesztésében stabil határon túli bázisként definiálhatók. Közöttük a világ vagy egy-egy kultúrterület gazdasági, politikai, szellemi életében jelentős szerepet játszó államok fővárosai (Ber-

lin, Kairó, London, Moszkva, Párizs, Róma, Újdelhi, Washington) mellett a kulturális, művészeti élet fellegrájként is híressé vált fővárosok (Bécs, Prága), városok (Cannes, Los Angeles, Sydney, Toronto) egyaránt fellegrájként.

- - A vezető államok esetében külön térkép *szemlélteti* a magyar filmek bemutatásában szerepet betöltő települések térbeli textúráját.
- - *Kiderült*, hogy mindhárom vizsgált szegmensben folyamatosan magas arányt képviselnek olyan városok, államok, ahol mindössze egyetlen alkalomra, eseményre, piaci interakcióra, filmre korlátozódik a jelenlét.
- - *Megfogalmazódott*, hogy az előzmény és utóélet nélküli egyedi – megkérdőjelezhető szakmai presztízsú, gazdasági hozamú – megjelenések okainak, tanulságainak feltárása megérdemelne egy elmélyült filmszakmai vizsgálatot.

A kutatás filmföldrajzi hozama lehet, hogy modellként szolgál tetszés szerinti időközök, más filmtípusok (animációs, dokumentum, tudományos-, ismeretterjesztő stb. filmek), markáns műfajok terjedésének vizsgálatához ugyanúgy, mint jellegzetes filmszakmai kapcsolatok (gyártási, finanszírozási együttműködés, bér munkák vállalása és igénybe vétele, forgatási helyszínek stb.) térspecifikus jellegzetességeinek bemutatásához.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ÁBEL P. et. al (szerk.) 1971: *Új Filmllexikon I.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 621 p.
- BORSOS Á. 2010: *Filmföldrajz, egy új tudományterület?* Földrajzi Közlemények 134. 4. pp. 419-430.
- GELENCSÉR G. (szerk.) 1996: *Magyar filmesek a világban. Hungarians in Film.* Magyar Filmunió, Budapest, 717 p.
- MCLUHAN, M. 1955: *Understanding media: the extention of man.* MIT Press, Cambridge, London, 365 p.
- NÁVAI A. 1998: *Oscar? Oscar! A huszadik század történetének legfontosabb filmdija.* Officina Nova. Budapest, 296 p.
- NOVELL-SMITH, G. (szerk.) 1998: *Oxford Film Enciklopédia.* Glória Kiadó, Budapest, 896 p.
- VERESS J. (szerk.) 1993: *Korda Sándor 1993-1993.* Túrkeve Város Önkormányzata, Túrkeve, 83 p.
- Filmévkönyvek 1980-2005. *Magyar Filmtudományi Intézet*, Budapest
- UNESCO Statistical Yearbook évfolyamai

THE POSSIBLE ROLE OF SOCIAL ECONOMY IN SURMOUNTING REGIONAL DISADVANTAGES

TÉSITS RÓBERT

Abstract: Social and economic cohesion also means reducing regional differences and supporting underdeveloped regions. This, however, can be achieved by increasing the efficiency and competitiveness of the regions and by the expansion of the employment. If in the underdeveloped regions the profit motivated sector does not offer enough job, not even in atypical forms, than it is worth searching in an other sector. Therefore social organizations are expected to offer more perspective opportunities. Supporting the social organizations' employment programs, so creating employment opportunities beyond the primary economic sectors is a potential way. The primary task for regional researches is to designate the most disadvantageous regions in Europe, to size up the possible ways of increasing employment, and then to make suggestion to the decision-makers in behalf of social organizations. Accordingly the organizational, functional, employment, financial and co-operational opportunities and limits of Hungarian non-profit organizations are being analyzed in this paper.

1. INTRODUCTION

After the millennium, many analyses showed, that if the competitive, profit motivated sector does not offer employment opportunities, then the unsatisfied needs are to be found outside of this sector. Social care for indigents – children, elderly and disabled people – seems to be this kind of area. In 1996 the European Commission started a special analysis in the social sector to improve the employment opportunities. Even the European Union appointed this sector as a potential area to increase employment. The social sector is the area of limitless potential. Even in countries, that pay the most attention to their inhabitants, the social care could be extended, because families and people need help in so many different situations. An extensive, more organized care system could create more employment opportunities, if the society is willing to pay the price for this. The main difficulty of making use of these possibilities and increasing employment is that the communities as well as the local and state budget should cover the costs; while the government is considering how to reduce the taxes. (LAKY T. 1999).

The role of non-profit organizations in employment and economy was not a well analyzed subject of rural development at the turn of the millennium. Local researches, that analyzed the possibilities and the conditions of establishment of social economy especially in the North-Hungarian region were born only after the millennium. (G. FEKETE É. – SOLYMÁRI G. 2004). So it is not surprising, that the early researches deal mostly with

theoretical summaries and Western European experiences. The research of the unsatisfied needs and of the establishment and the operational parameters of social economy, besides the most important tasks of the establishment, suggests to create and ensure marketing, professional and financial background.

The analysis of regional casemaps of the social economy was made with the supervision of G. FEKETE É. in 2006 at the Centre for Regional Studies of the Hungarian Academy of Sciences. At this time the researches were dealing rather with analyzing central and local readiness for acceptance of social economy development. They were searching for answers for questions like whether there is sufficient political willingness, professional and financial background for the development. The goal of the research of regional differences is to see whether the appearance of social economy is reasonable according to the economic, the employment and the demographic situation, or other factors are responsible for regional differences of the social sector. These researches have confirmed, that at least five development sectors are needed (organization development, professional, marketing, financial background, and partnership) to expand the social economy in the underdeveloped areas. However they emphasize, that on certain regional levels formulated strategies could have impact the development of social economy, if the social economy was defined as an instrument, that is able to handle certain problems and besides that specific financial funds were guaranteed to strengthen the organizations of the sector. Political purpose may affect the professional purpose, though. If in an area the organizations of social economy have been working well, and they are able to focus the attention of planners, experts and researchers on the importance of their work, then establishment of social economy will be more likely to get into development directives. Development subsidy may be successful, if they are to strengthen an already running process, so it is not irrelevant whether there was any antecedent, or it is a brand new opportunity (G. FEKETE É. 2006).

The well known social and economic cohesion also means reducing regional differences and supporting underdeveloped regions. This, however, can be achieved by increasing the efficiency and competitiveness of the regions and by the expansion of the employment. If in the underdeveloped regions the profit motivated sector does not offer enough job, not even in atypical forms, than it is worth searching in an other sector. The primary economic sectors – *profit motivated and state-run companies* – are not able to considerable and permanently reduce unemployment. Therefore social organizations are expected to offer more perspective opportunities. Supporting the social organizations' employment programs, so creating employment opportunities beyond the primary economic sectors is a potential way. The primary task for regional researches – with leaning

on the results of the analysis of non-standard forms of employment – is to designate the most disadvantageous regions in Europe, in these regions to size up the possible ways of increasing employment, and then to make suggestion to the decision-makers in behalf of social organizations. Accordingly, the organizational, functional, employment, financial and co-operational opportunities and limits of non-profit organizations are analyzed in this essay.

2. RESEARCH METHODS

The literature in this essay is part of researches without interference that is supposed to explain how this analysis fits in the logical order of former scientific researches. This chapter deals mainly with regional differences of organizational and employment opportunities, so in the secondary analysis also the most useful essays are being logically analyzed. This type of analysis has been made mostly at the North Hungarian Department of Centre for Regional Studies of the Hungarian Academy of Sciences.

The primary source of data gathering is the database of the Hungarian Central Statistical Office, referring to sub-regional populations, numbers of non-profit organizations, employment ratios, organization forms – including every single town in Southern Transdanubia. The regional differences of employment capacities are being presented through the calculated employment rate. In the calculation the weighting follows the logic that the number of full-time employees are multiplied by 1, part time employees by 0.5, and casual employees by 0.1 in the formula. To illustrate this sub-regional and Southern Transdanubian cartographs have been made, that have become the basic of regional analysis.

The evaluation essays unfold specifically the organizational, functional, employment, financial and co-operational opportunities and limits of the employment-motivated non-profit organizations with help of open and closed surveys. The selection process of these companies was supported by the list of winners of tenders of National Employment Foundation (NEF) and Human Resources Development Operational Program (HRDOP), as well as the list that contains the non-profit organizations charged by employment offices to buy services in connection with their basis functions. So the re-

search includes 300 domestic companies, 100 from Southern Transdanubia. The results of the surveys was complemented with interviews with the directors of southern transdanubian employment offices.

3. RESULTS

3.1. Organizational forms and functions

The analysis contains winning companies of NEF- and HRDOP-tenders, as well as the non-profit organizations charged by employment offices to buy services in connection with their basis functions. More than 75% of the 300 analyzed organizations are foundations and associations. However more than half of the non-profit organizations are associations, in the analysis the majority are foundations (42%). Only one third of the analyzed organizations are associations, one sixth of them are public companies. So besides foundations, the public companies participate in employment programs in a much higher ratio than their territorial ratio (3%). The analyzed umbrella bodies, unions and public foundations altogether do not reach 10%.

The function of more than four fifth of the analyzed organizations is in connection with some type of public services, either they deal with the whole thing or with part of it. The latter ones reach two-third of all. The companies taking over the whole function are mostly public foundations, public companies, or foundations with notable past and competence.

Analyzation of the scopes of the organizational activities shows, that most of the scopes are limited either in regional or in town-city level. As a matter of fact the county coverage is the most typical, it is one third in the pattern. One fourth of the organizations have regional coverage, and one third have country, sub-regional and town-city coverage. So the scope of the organizations, that are able to operate employment programs are usually administration medium level, not town-city or sub-regional.

If the organizations from Budapest are not taken into consideration, the result will be even more significant, more than 50% of southern transdanubian organizations have county coverage. More than half of the centers of employment motivated organizations are in county center towns. As a matter of fact those organizations, that have been able

to expand their scopes since their establishment have seats mostly from Middle Hungary or Middle Transdanubia. More than half of these organizations, approximately half of the west transdanubian ones, and only one quarter of southern transdanubian organizations have been able to do this. So it is possible, that those regions, that have less non-profit organizations correlated to the population, they fill the needs with bigger scope and coverage.

42% of the directors of the organizations think that the business position of their organizations are stable, however most of them think that the future is doubtful. More than half of the organizations are dynamically developing, a little less have temporary problems, and the smallest amount have permanent financial problems or are about to be shut down. According to the results, the economics of the organizations do not seem to be dependent on the seats, scopes or organizational structure. The organizational structure, however, may have an affect, that the position of budget organizations is more calculable, however their chance to grow is smaller, because of the tight tender opportunities.

If we talk about non-profit organizations, the keywords are community interest, social matter of work and community building. Profit and personal interest are the least important. In other words more than half of the respondents think profit is not so important or even irrelevant. The economic matter of work and development is essential but not the most important factor. So the long-distance importance is the well-being of community and society. The building of community is also relevant, because the economic development can be based on this. Perceptible, though, the traditional point of view, that focuses on groups of people not on work based function. Exceptions can be employment motivated and communal work organizations, contractor groups.

The mentioned groups are mostly unemployed, gypsies and women, because three quarter of organizations mentioned all of them. Nearly two third of them focus on entrants, a little more than half on people from minor areas, on people with disabilities and on people with low education. One third of the organizations mentioned the returnees from childbirth, elderly people, and people with social disorder, and less then one fifth mentioned addicts.

Most of the analyzed organizations depend on the state sector and on the state budget, only a little segment is business motivated. This seems to be demonstrated by the non-profit character of employment motivated organizations. Half of the respondents mentioned the patron-supporter character as primary function. At the same time only 2% mentioned that business function is the most important. These organizations decisively deal with rural development or ecology. 15% said that the business function

is important (but not the most important), principally with complex HR services, business development, innovation and training programs. However half of the organizations thought this last one is unimportant, or totally insignificant.

In aspect of employment more than two third of the respondents mentioned „bridge” as the main function of their organizations, so they are committed to employment reintegration, mainly with offering temporary employment, business development, communal work, labor exchange and registry, trainings, and co-operations. More than half of the organizations mentioned the protector role, so they offer job opportunities for those (people with disabilities, homeless people, permanent unemployed, people with systematic social aid, so basically the minorities), who would not be able to find a job without support. These are the organizations, that run – besides employment programs – employment agencies, job hunting clubs, job exploration, mentor programs and connect trainings to employment. Only 11% of the organizations think that business function is the most important. Usually they are interested in supporting small enterprises (running business incubators, guidance, economic services, accounting), care and attendance of public premises, cultural services (brochure making), and specifically in production and sales.

It is important though, that most organizations have – even if it is not always among their scope of duties – community and prosperity functions. The prosperity functions are mainly social (providing accommodation, human services like trainings, guidance, home assistance, home care, daily attendance, family care), hygienic (family health care, health care for the homeless) and cultural-environmental-town development (town catering, running internet club) services. The last one can be direct, like forums, field trips, team building, organizing spare-time activities and camps, running youth clubs, community centers, art groups, workshops, and civil networks, or it can be indirect, like cultural programs, trainings, professional conferences, study groups, that work as a small community.

The scope of duties of the employees also proves this, since nearly every function of the organizations is for the integration of the staff members, not for the profit. The long list also contains amongst others organizing programs, and education, community, employment and family care services. The list can be extended with guidance, tendering operation, project management, making brochures and community development etc. The list of profit motivated functions is much shorter, only production and sales, lease-work, guidance, different services, making brochures, accounting and administration belong here.

However most of the organizations think that their functions are innovative, lateral-thinking, especially the education-training and the HR services. Either with or without bringing home foreign examples, they provide new types of education and outlook that have not been presented in Hungary so far. Sometimes they record new professions. The complexity and the costumer centricity of the services and supporting new ideas help innovation. Reactions for changing needs, open-mindedness, customized, special services and the realizations of model and experimental programs, they all seem to be different forms of innovation (Figure 1).

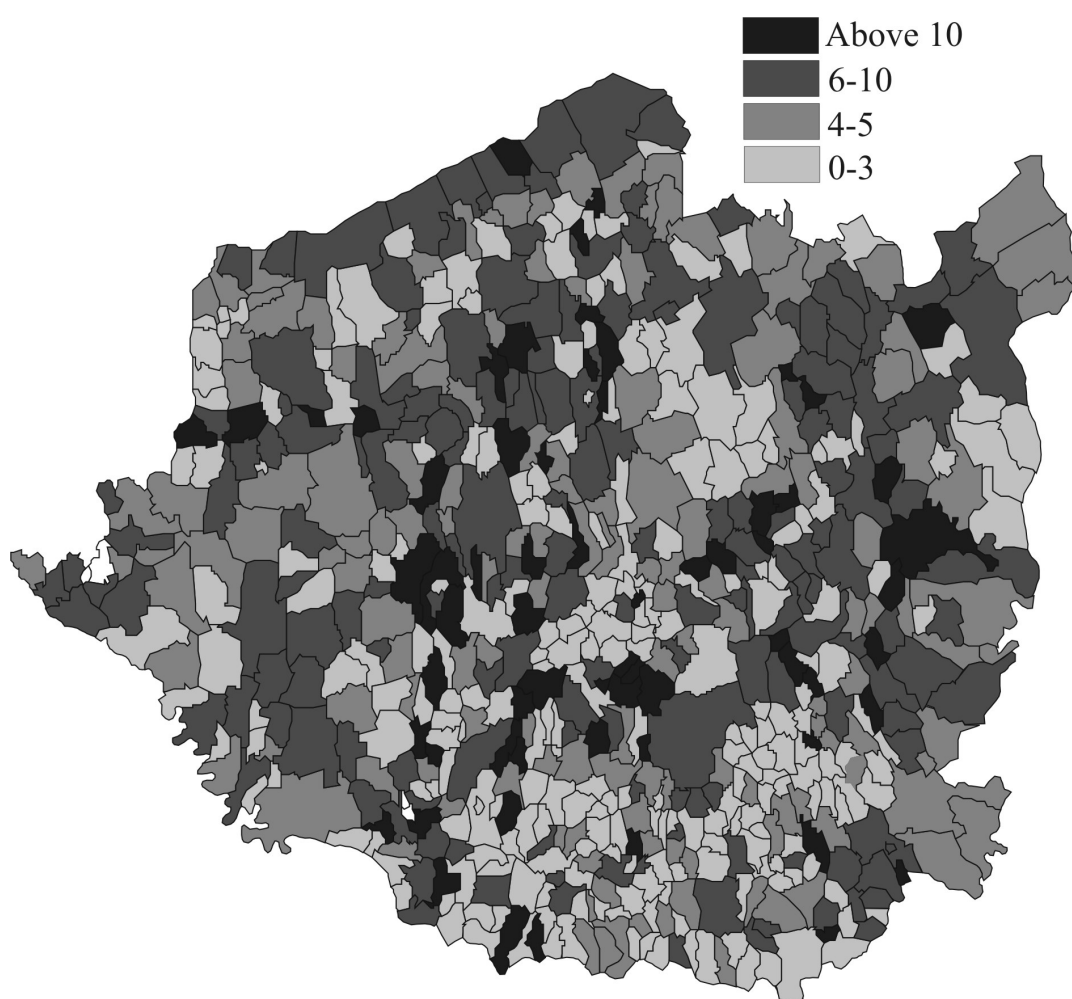

Fig. 1
Number of nonprofit organizations per 1000 people

3.2. Employment role

The relative employment efficiency of the analyzed employment motivated non-profit organizations exceeds by far the average of all national non-profit organizations. This latter ratio in case it is weighted average barely get up to 1.5 heads per organization, and even if it is not weighted it is still under 2 heads. The results of South Transdanubia certainly lag behind the national average. With this logic the number of employees of the analyzed employment motivated non-profit organizations reaches 20 heads per company. Certainly the biggest employers – except for the national organizations with great traditions and with couple hundred employees – are rehabilitation and other public companies, communal work organizations, business centers, regional education and training centers, umbrella bodies, and the county organizations of Red Cross.

So the analyzed organizations run employment programs. Most of the civil organizations – approximately half of them – deal with projects that provide alternative, unique services to permanent unemployed people, to people with disabilities and to gypsies and entrants. Another part of civil organizations focus on transit employment projects (youth training and work socialization), protected employment projects (rehabilitation of people with disabilities), and permanent employment projects. However some nationwide organizations provide holistic services.

The role of females is significant in the structural distribution of the employees, only one third of the employees are male. So in view of the results of Southern Transdanubia we are entitled to say that these organizations are able to offer jobs mainly to females. The gross average salary – especially because of the higher ratio of communal work organizations (that usually work with minimum wage) – barely exceeded 100.000 forints. However there are 200.000 forints salaries – probably in positions like chairmen, assistant chairmen and directors. The average age of employees is surprisingly high. However the group of 26-35 years old people is the biggest (more than one third is under 35), the average age converges to 40. This is obviously because of the high – 25% - ratio of 50 years old or older people.

The ratio of professionals is significant in the occupational distribution of the employees. According to the ratio of big organizations with couple hundred employees – that deal with communal work, rehabilitation, public utilities – in the pattern, the ratio of professionals are varying between 40-60%. In case of non-profit organizations the group of professionals can contain administrators, managers, registrars, social workers,

teachers, trainers, doctors, project managers and assistants, mentors, youth care experts, accountants, employment mentors, coordinators etc. In the order the semiskilled workers are followed by skilled workers, and last in line are the unskilled workers.

Approximately half of the employees belong to – in employment usage – disadvantageous groups. The organizations for permanent unemployed and for people with disabilities have the highest ratio that is approximately three quarter of all employees. They are followed by gypsies, entrants and lastly the returnees from childbirth.

Considering regional aspects, more than one tenth of the employees do not live in the city where the organization is located, so they live in surrounding towns. So these organizations can help the employment stabilization of the towns in their sub-region or even in their county.

The dynamic analysis of fluctuation shows, that the growth is considerable since 2005. The starting HRDOP-programs (supporting goals such as return of permanent unemployed, employment integration of youth, fighting against exclusion, integration and employment support of the most disadvantageous people – mainly gypsies) provided employ to mostly disadvantageous people by non-profit organizations. The prominent ratios of 2008 signify the beginning of a new period (Social Renewal Operative Program - SROP, Regional Operative Program - ROP). And also in 2008 the employment expansion was supported by the spread of order regulated social employment.

If the organizations had to decrease employment that was usually because of the expiration of the assistance, since the organizations by themselves were not able to employ on the same level. The needed sources were provided through tenders (employment offices buying employment services, ESF, etc.), and in order to access these tenders they can enrich their profile or take on new tasks. *If the state, municipality sphere were opened to civil sphere leaning on helping purpose and competency, then the local employment initiations could help the stabilization of employment in disadvantageous areas. Strengthening non-profit organizations, continuing outsourcing state/municipality services, appearance of new duties and expansion of functions are possibilities.*

According to the directors of the organizations, in the future the expansion of employment is still impossible without assistance. So their future is unpredictable, because it is dependent on tenders. Only 10% of the organizations thought that there is no possible way to recruit more. In their cases the tendering source was not enough even for operation. And furthermore sometimes the payments of the tenders are overdue or the amount is not enough, and they need to use their spare, so their pessimism make sense.

Sometimes, however, the infrastructure and the volumetric capacity are the limit of the employment. The organizations would expect increased assistance from the employment offices, because they often think that the present salary support is not enough.

If they are able to expand employment, then the new functions can be – besides manual workers – project leaders, project assistants, tender writers, accountants, administrators, education organizers and teachers. They intend to employ entrants and women, however more than half of the potential employees are permanent unemployed, gypsies or people from disadvantageous areas. The recruitment of employees usually happens through personal acquaintance, or with the assistance of the employment offices. Regarding acquaintance the former mutual work is the most significant. Job advertisements and offering are not so important.

As a matter of fact more than two third of the analyzed organizations use HR expansion opportunities, which is mostly supported by HRDOP and SROP funds, and usually happens through courses, trainings, supervisions and professional forums.

3.3. Connection system and partnership

All analyzed non-profit organizations think that partnership is important, most of them have already sized up the possible partners. Only one tenth of them do not have fixed partnership agreement, they have usually short tradition, but they are opened for connection in the future. The organizations have 3-5 partners on the average, but the traditional foundations and national organizations coordinate more than 20, sometimes even more than 100 agreements.

So it appears that with the EU accession, besides the operational conditions (judiciary environment, financing, administration, connection with partners), the social involvement and the roles in interest representation have been changed. Partnership, adequate professional background, growth of interest representation, faster information flow, they all are of primary importance for more efficient use of funds and capacity.

The organizational structure, which is required for operational functioning is not always worked out, so most of the partnerships are simple and the continuous connection is not provided. Partnership models and partnership experiences sometimes do not recognize the cooperation possibilities because of the lack of self-confidence and initiative skills, in these cases the partnerships become formal.

However the cooperation field of an area could be extended, because it affects other non-profit organizations with similar functions and goals, and other municipalities. Two third of the analyzed organizations are in partner connection with other non-profit organizations, and more than half with municipalities. The connections with state organizations (ministries, public administrations, employment offices), sub-regional associations, county municipalities, development agencies, professional organizations are marginal.

The co-operation with the employment office is also important because the growth of the role of civil sphere helps to realize the goal that is also struggled for by the employment organization, namely the social/employment integration of disadvantageous areas. Because of the professional/functional limits of state employment ministration it is necessary for the expanding network of civil organizations to play their part in flexible operation of employment. So permanent co-operations should be created between state and civil employment organizations. In order to realize the new employment goals new type of co-operations need to be formed between the employment ministration and the civil organizations regarding the services (lack of capacity and competency of employment office) and the employment (social economy, transit projects). This co-operation is supposed to fit these services to active employment policy. The introduction of alternative employment services is an important part of service development, especially in order to integrate, reintegrate permanent unemployed people. So this builds upon this type of function of non-profit organizations, helping their employment generative, abilities and skills improver and other services offering activities. So the establishment of employment service network is very important with participation of state, municipality, business and nonprofit partners and organizations.

But only 5% of the organizations are in connection with research institutes and only 10% with finance institutes or business centers. If they bid together with research institutes or higher education institutions, then these co-operations would meet the criteria of partnership, and also new information fields could be opened in the researches. The co-operation with financial and business companies would help the financing and the employment seeking. The media connection could also help the work of civil organizations.

The co-operation is very diverse, for example the municipalities usually help with arrangement of programs, financing, information transfer, sometimes providing infrastructure basis for out placed services. With the sub-regional associations the service and maintenance contracts are very important. Other civil organizations could help with experience exchange, consortium partnership, common tenders, projects planning, real-

izing educational, employment and equal opportunity programs, and the common tendering is also important to provide necessary funds. The employment co-operation of employers and contractors can help to make the work of non-profit organizations more efficient.

The analyzed organizations think that development of connection system is important, although still rather with municipalities, contractors and civil organizations. But in the future they want to expand their partner network to organizations with similar services from distant counties or even from other countries. The list also contains some other important organizations, such as adult and vocational training organizations, Regional Integrated Vocational Training Centres, employment offices, and hygienic, social, employment and training trade associations.

The opinions about interest representation possibilities are diverse. Three quarter of the respondents think that their organizations' abilities are ordinary or good, less than one fifth think that it is inadequate and only 6% think that it is excellent. To get a better view of interest representation let us mention, that approximately half of the analyzed organizations are members of umbrella bodies or civil conciliation forums. Only one third participate in civil workshops, and only one tenth take part in the work of local and county government. In this last case usually (more than 50%) they are either municipality delegates or the major's assistants. The other half is shared alike between majors, members of committees and presidents.

They are more active in the preparation of local decision making, half of the organizations participate in this. The participation can be – in lower ratio – direct decision preparatory or maker function. But mostly they are indirect functions, such as residential surveying, participation in social and civil forums, and previous judging of proposals.

Important element of the connection system is the relation to the target group. Almost two third of the organizations think that the relationship with service users is good, one third think it is excellent. Less than 10% think that the relationship is ordinary or inadequate. Sometimes they take the accomplishment of an employment program as an example of excellent partnership with the target group. They explain their valuations with the results of satisfaction surveys filled within the confines of standard controlling program, and the areas that should be improved are also mentioned in the yearly self evaluation. In other cases they use the target group's continuous, spontaneous feedbacks, since the costumers often come back with their needs or they offer a service to others. The systematic, daily contacts and the high participation ratio on the programs are important feedbacks for the organizations.

3.4. Business and finance

Approximately two third of the organizations use governmental subsidies. Most of these – except for the budgetary institutes – are normative subsidies that are needed for improvement of operation, sometimes for subsistence. Hiring experts and the lawful salaries and allowances consume most of the budget, and the decreasing amount of normative subsidies does not cover these. Another obligation for civil organizations is to create reserve fund, which also reduces their incomings. Under these circumstances the organizations struggle for existence and for survival of their services. At the same time calculable normative subsidies could be the fundament of steady finance environment. It could be the background for future development of these organizations. The other incomings are less calculable, however the size of municipality subsidies is related to these incomings.

Almost three quarters of the organizations are making their own incomings as well, which come partly from business activities. Adding to this there are tender funds, employment offices' subsidies, 1% of income taxes, membership dues, interests, sometimes incomes from selling assets and donations. The subsidies of employment offices that are – according to their target groups – used by three quarters of the organizations for – besides wages subsidy – public benefit work and getting work experience. Certainly the distribution of the incomes above is uneven. Most of the incomes (60% on the average) of non-profit organizations, though, stem from tender funds. The most popular tenders, besides the ones by NEF, are the ones from EU funds (HRDOP, SROP, ROP, Phare, Equal). The winning NEF- and HRDOP-tenders total up to half of all winning tenders. It is necessary to mention – besides the Phare subsidies – that the municipality and town tenders are also important resources. Also important resources are the National Civil Fund (NCF)-tenders, but besides the Leader and the Interreg, the ministries (particularly Health, Agriculture and Rural Development, Local Government and Regional Development, Social Affairs and Labour, Education and Culture) and different foundations (Hungarian National and Ethnic Minorities Foundation, Hungarian Gypsies Foundation, Partners Hungary, etc.) also play important role.

The subsidies above are followed by state subsidies, business, employment and other incomes and subsidies. The business income exceeded the average usually at those organizations, who provided – mainly for enterprises – economic or business services (office, professional, accounting, tender writing, lending credits), or produced and sold products. Rural development and business development foundations as well as rehabilitation employment public companies belong to this group. This is usually missing, or

does not reach 10% of the incomes. The amount of government subsidies was the highest at those organizations, who received projective development subsidy. The government subsidies and the tender funds together total up to the majority of the incomes. The other resources are significant at those organizations, where the business motivated founders provide most of the incomes.

More than half of the organizations make business plans to ensure efficient operation, to reduce defenselessness of external circumstances, to convince supporters, to create long distance strategy, or just to inform about the future operation. An even higher ratio (76%) makes strategy planning with defining the development directions and priorities. It is in close connection with need recognition of the target groups. Most of the organizations make market researches mostly with using the results of their own surveys and the databases of Hungarian Central Statistical Office. In the order of importance they are followed by office databases and informations of professional associations. Only 1-2% of the organizations do not use these opportunities, they are mostly small, traditional, or cultural organizations or stable organizations with steady financial background.

More than half of the analyzed foundations, associations and public companies think that their risk assessment and conformity ability is good, since they try to be proactive and look forward to changes, and only a small percentage follow the changes. Only 1-2% think, that changes mean crisis to them. The developed risk assessment culture does not mean that these organizations do not have financial problems. Approximately two third of the analyzed organizations mentioned this kind of difficulties, mostly because of the delays of tender payments, accounting problems, and the problems coming from the obligate self-preservation motivated business functions. Besides the doubtfulness of tender funds there are other problems, such as lack of funds (small number of tenders), repayment obligation in case of unsuccessful process, and also the changing legal environment, that makes business hardly calculable. It applies especially to the unpredictable normative financing. Everyone can feel the difficulty of start, because the 1% of income taxes and tenders are only available after one business year.

Those organizations who have not faced any business difficulties are usually budget companies with stable financial background or cultural associations with small number of employees and simple functions. Large associations with couple member organizations, umbrella bodies, successful EU and other tender participants and organizations with significant business functions also belong to this latter group. The organizations with significant government subsidy are in similar situation, that can be project development subsidy, or in case of hygienic service function social insurance subsidy.

3.5. Opportunities and limits

The main difficulty of the organizations in 2008 is the lack of funds. Almost three quarter of the organizations mentioned the financial limit as main or common problem. According to more than half of the civil organizations the lack of solvent demand is also significant and it is –especially for business organizations – also a common, temporary problem. This is remarkable, because most of the services of the organizations are affordable, but not free. More than half of this group does not see any opportunity to reduce the prices. The organizations that try to reduce the prices usually plan to use tender funds, tax allowances or other subsidies.

The HR deficiencies and the mistrust of costumers and partners do not seem to be significant problem for the organizations. As a matter of fact the municipalities are the main supporters of the civil organizations in local level, so it is a common interest to maintain a good relationship. The reason of mistrust between the municipality and civil spheres is usually that they do not know each other's functional logic. The municipalities usually expect the civil sphere to take over local services and make them more efficient, but sometimes they face the fact, that the civil organizations are not prepared, they need to create the fundament of services together based on municipality funds (OSVÁTH L. 2005). This research does not see the mistrust – in connection with efficiency, professionalism, misuses – which was significant earlier.

The most rare difficulties are the lack of partnership and the organizational mistrust. Only 15-20% of the civil organizations think that they can be temporary problems. The respondents are split over the question of infrastructural opportunities, though. Half of the organizations do not look at it as a problem, but at the same time one third think it is a common, temporary limit indeed.

The self evaluations rhyme the results above in many ways. 95% of the civil organizations take their professional preparedness for excellent or good, and three quarters of them think that their connection networks are also outstanding. The infrastructural circumstances are thought to be good by only half of the organizations, others think it is average or correct. Two factors have got low (average) grades in the self evaluation, and they are the business preparedness and the new employment creation ability. So they can be the main directions of future development.

Analyzing the reasons of successfulness, capacity of living, or even the unsuccessfulness, the organizations usually mentioned positive factors. Reasons for success can be qualities such as innovative thinking, complexity, experience, professionalism, flexibility and open mindedness. The problem focused and comprehensive planned, person-

alized, quick, precise, needed and effective employment services and with the support of successful national and EU tenders durative and active achievement of function targets are the main values that can complete the qualities above. Reputation, and county level fame, and the professional, employer and connection network – possible in all three spheres (municipality, state, business) – are also important. But this could not be achieved without the trust of supporters and the public, or without sufficient interest representation ability. Besides steady financial background business and market oriented approach and good communication and PR function may also be reasons for the success of the analyzed organizations.

The continuous social demand of civil organizations' services, diversified functions and providence also help. Among the aspects of inefficiency and unsuccessfulness, the post-financing of tenders, delays of payments – hence the obstruction of subventions – and sometimes even manipulating the results of tenders are mentioned.

Irrespectively of the positive attitude above most of the organizations (87%) necessitate the increased adjustment of the services to the costumers' needs and the improvement of services' standards. To fit the services more to the needs the expansion of supply and more efficient scheduling (open hours) would be needed, to improve the quality, besides the HR (own educational group, project leader, business manager, etc.) and infrastructure development (energy supply, engine modernization, office modernization) improvement of services' quality, thus mainly faster mediation and adjustment to the needs of costumers mentioned in surveys.

Processing profile expansion is not so obvious, though. A little less than half of the organizations see chances to enrich their business activities with exploration of new jobs, establishment of civil umbrella, introducing new type of employment services, on-line job consultation, or with capacity expansion to enrich business activities. Pessimists blamed the possible default of profile expansion on tax liabilities, financial difficulties, shortage of human resources, irregular timing of tender funds, and the already existing wide range of services.

Only one tenth would like to change the structure of the organization. Organization and conformation changes are generated partly by the expansion of functions, but mainly by the law, that forbids public companies to be functioning after 2009 July. Most of this type of organizations probably become non-profit Ltd.

It follows that the long term successfulness is mainly dependent on the expansion of tenders, the successfulness of the tenders, and the effective implementation and development of the projects. The financial success may also depend on the thriftiness and the efficient fund use. Opening for business activities can be also significant (business

planning, salesmanship, increasing production). But at least three other factors are needed for tender successfulness, such as profile and service expansion, connection network development and primarily the partnership of municipalities. Purchasing services and signing long term contracts can increase the chance for survival and development. The system and HR development and the information access increase the successfulness even further.

The enlargement of financial funds for civil organizations, so basically expansion of employment project opportunities could help the unfolding of social economy. The process would be surely strengthen by reduction of collateral costs of employment and support for employment, HR development and partnership formation. Besides favorable changing of tax and subsidy policies, the opening of state and municipality spheres to civil organizations and acknowledgement of professionalism and professional calling are also significant. Besides the factors above, providing calculable law environment and the development of interest representation ability are very important according to the organizations. The favorable processes are also supported by solidarity and social responsibility, so by the change of point of view.

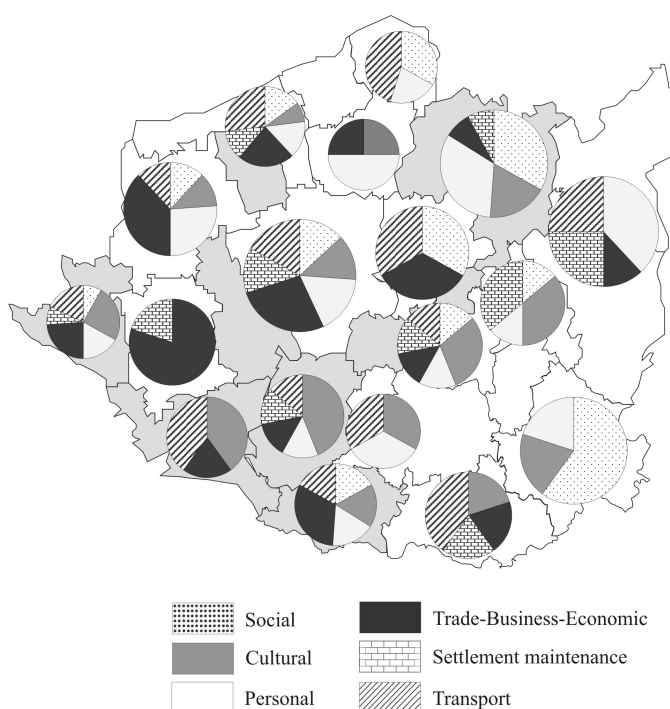
3.6. Unsatisfied demands

It is obvious that regarding the territorial extension of social economy it is significant to discover yet unsatisfied (not covered by business companies or municipalities) needs, that could be supplied by non-profit organizations. In Southern Transdanubia these needs are mainly personal (home care, child care, garden and yard catering), or transportation services (community bus, vehicle, moving house, moving library and shop), these are 40% of all opportunities. However a notable ratio of business, town catering, social and cultural services are supplied by business companies, municipality founded organizations or temporary workers in the year of the analysis.

There are underdeveloped sub-regions, though, in which – due to the special location of the area – different needs were mentioned. They usually come into view with number of social and existential difficulties, and unfavorable hygienic situation. The people living in these areas are getting further from the way of life, standard of living and life expectations of those who are able to improve their own situation. The number of alcoholics and addicts is high. It follows that the importance of social care and men-

tal health care for addicts is higher than the national average. The establishment of civil sphere is meant to be the future for these areas, which starts with community building. So besides social services this type of services is also significant.

The most underdeveloped areas are mainly agricultural areas with structural problems. The main role of primary sector is even more important here in the distribution of active employees. Even though agriculture used to be priority sector, but after the breakdown of collective farms this segment was not able to be renewed. However agriculture (forest economy, extended cow breeding, herbs and spicy plant growing) can be dominant sector in these areas, and it can be completed well by agritourism.

Forced by the needs of survival and the market – recently unsatisfied – agricultural co-operation could be the most important task among agricultural services. In the future commercial, mainly rental and transporter services may have main roles, because the density of public conveyances and the dis-used road-system make it hard to get to work. The mentioned – recently unsatisfied in most towns of these sub-regions – services are meant to be the fundament of social and cultural well-being. With non-profit establishment of these services 20-30 people could be permanently employed (Figure 2).

Fig. 2
Unsatisfied needs in South Transdanubia
(In the opinion of the labour market experts of the regions)

4. CONCLUSIONS

Geographical researches, after the change of system, analysed the Hungarian non-profit sector from two important points of view (RECHNITZER J. 1998):

- 1) Are the appearance of nonprofit organizations determined by geographic location?
- 2) Is regional income potential or economic activity connected to the rate of nonprofit organizations?

The answer is unambiguously yes. Moreover, nonprofit organizations followed the spreading of economic innovations as well. Thus, economic potential and the rate of nonprofit organizations show close ties. The Hungarian nonprofit sector shows remarkable regional differences. The rate of the organizations do not follow the east-west dichotomy, but rather the economic power of the regions. Thus the social-economic situation is reflected by the nonprofit sector.

It is well-known, that in the underdeveloped regions the profit-oriented economy hardly offers employment opportunities, then the unsatisfied social needs are to be found outside of this sector. Thus, social service, social sphere has to be mentioned, which is the field of almost unlimited possibilities. Broader and well-organised care can create regular employment opportunities, but only if the individuals are able pay for it, or - if it is imaginable in the most underdeveloped regions – society is willing to foot the bill.

It is not a coincidence that social economy gets established within the confines of non-profit organizations. This new, rational way of creating employment opportunities seems to be very viable in many countries in Europe. Unfortunately in Hungary the little economic opportunities and the low social cohesion make establishment of social economy very difficult.

According to the researches this study is based upon, in aspect of the work of non-profit organizations communal interest, social matter of work and community building are very important, but profit and individual interest are marginal. In their aspect the traditional approach is typical; they rather focus on people, not on employment. If we take a look at the function of the organizations it is conspicuous how hard the ambition is to deepen the social integration of the employees.

The employment and economic role of non-profit sphere did not get enough attention at the millennium. Consequently the efforts to support development and to help regional employment were less efficient. This study also confirms the fact that in order to increase work efficiency, the needs that root in the demands of regional society and are not satisfied by municipality or profit orientated companies should be discernible so the non-profit sphere could take care of them.

In order to establish social economy more steady financial funds should be created, because non-profit organizations need more employment projects to increase efficiency. Besides favorable changing of tax and sponsorship policies the state and municipality sphere should recognize the vocation and expertise of civil organizations. It is also a problem, that long-term planning is barely possible, because the organizations are overly dependent upon tender opportunities. Most of the analyzed organizations are dependent upon the state budget, only a small proportion is opened for profit orientated activity.

Considering regional aspects it is edifying that more than one tenth of the employees do not live in the city where the organization is located, but in surrounding towns. So these organizations can help the employment stabilization of the towns in their sub-region or even in their county. And another important observation is that the scope of employment motivated organizations is not so much of town or sub-regional level, but administrative medium level. This fact is also a proof of the lack of local information available to employment motivated organizations.

REFERENCES

- G. FEKETE É. – SOLYMÁRI G. 2004: "A szociális gazdaság kiépítésének esélye és feltételei az Észak-magyarországi régióban". In: Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek I. évf. 2. szám 2004, 32-78.p.
- G. FEKETE É. et al. 2006: „A szociális gazdaság regionális feltételrendszere Magyarországon” c. kutatási összefoglaló. OFA/5341/1. Miskolc, MTA RKK ÉTI 2006, 11 p.
- LAKY T. 1999: *Az atipikus foglalkozásokról*. Budapest, 1999, 60 p.

TÉSITS Róbert: The Possible Role of Social Economy in Surmounting Regional Disadvantages
Modern Geográfia, 2011. 2. szám,
http://www.moderngeografia.hut/tanulmanyok/munkaeropiac/tesits_robert_2011_2.pdf

RECHNITZER J. 1998: Nonprofit szervezetek területi szerkezete. In: Kurtán S. – Sándor P.–
Vass L. (szerk.) Magyarország évtizedkönyve 1988–1998. Demokrácia Kutatá-
sok Magyar Központja Alapítvány, Budapest, pp. 539–553.

A LEENDŐ PÁLYAKEZDŐK MUNKAERŐPIACI - TERÜLETI ESÉLYEINEK NÉHÁNY ASPEKTUSA A SÁRBOGÁRDI KISTÉRSÉGBEN

ALPEK B. LEVENETE – TÉSITS RÓBERT

1. BEVEZETÉS

Az elmúlt két évtizedben bebizonyosodott, nincs biztos szakma és diploma, a jelen munkavállalójának egyik legfontosabb tulajdonsága a megújulás képessége. Ennek egyik legfontosabb oka a munkaerőpiac instabilitása, valamint a bizonytalanná vált foglalkoztatás. A frissen végzeteknek életük folyamán valószínűleg tucatnyi munkahelyen kell majd bizonyítani az alkalmasságukat. A továbbképzéshez még további képzésekbe kell beruházniuk, mert nem szalaszthatják el a kínákozó lehetőségeket. Ezért fontos, hogy a pályaválasztás előtt megfelelően mérlegeljenek és mérjék fel képességeiket és lehetőségeiket. Ugyanakkor a pályaválasztás jövőre is kiható döntésével inkább középiskola után szembesülnek a továbbtanulók. A pályakezdők helyzete tehát sok szempontból nehéz és számos problémával terhelt. Az iskolát elhagyó és az életben boldogulni vágyó fiatalok egy elvárásaiban folyamatosan erősödő, munkalehetőségeiben pedig – arányaiban mindenképp – egy egyre beszűkülő piacon kénytelenek „szerencsét próbálni”.

A Sárbogárdi kistérség munkaerőpiaci-területi esélyeinek vizsgálata több szempontból indokolt. Egyfelől tény, hogy Fejér megye viszonylatában az adott terület számos mutató tekintetében a sereghajtók között szerepel (a munkanélküliek aránya a gazdaságilag aktív népesség viszonylatában itt a legmagasabb a megyében, míg a pályakezdők aránya az összes álláskereső %-ban a 2. legmagasabb (Állami Foglalkoztatási Szolgálat). Ebből kifolyólag elemzése megyei szinten is fontos, mivel – néhány speciális esettől eltekintve – kimondható, hogy a leggyengébb elem fékezi a legnagyobb mértékben adott csoport fejlődését. Mindezek mellett a Sárbogárdi kistérség remek példája annak, hogy egy alföldies térségben az egyes nagyvárosok (gyakorlatilag a településhierarchia) milyen lenyomatot hagynak a munkaerőpiac képén, illetve miképp torzítják az egyes települések közötti kapcsolatokat, a munkaerő áramlásának irányát.

Jelen tanulmány célja a Sárbogárdi kistérség vizsgálata, több, a munkaerőpiacra való eljutás, illetve az ott történő boldogulás tekintetében fontos kérdés szempontjából. Kiemelt figyelmet fordítva a pályakezdők munkaerőpiaci esélyeire, amelynek bemutatását a munkaerőpiac keresleti és kínálati oldalának, illetve a kettő összefüggésrendszerének területi vizsgálatán keresztül közelíti meg.

A keresleti oldallal kapcsolatban felméri a pályakezdő fiatalokkal szemben támasztott minőségi elvárásokat, illetve a vállalkozók hozzáállását az adott csoporthoz. Sort kerít a térségben érdekelt fő foglalkoztatók profiljának, foglalkoztatási volumenének bemutatására, amennyire lehetséges, területi vetületben. A kínálati oldal esetében külön kitér a – leendő pályakezdőket kibocsátó, át- és/vagy továbbképző intézményekre úgy, mint a helyi általános-, illetve középiskolára, illetve a Sárbogárdi kistérségből több fiatalt vonzó távolabbi gimnáziumokra, szakközépiskolákra és szakmunkásképzőkre.

A dolgozat képzéssel kapcsolatos része képet ad a fiatalság munkaerőpiaci jövőképéről, orientációiról, a pályaválasztás mögött álló tényezőkről, illetve a munkavállalás szempontjából kiemelt fontosságú kompetenciáikról, azok fejlődési vonaláról. A leendő pályakezdők csoportjának elemzése a 8. osztályosokkal indul, mivel ők azok, akik először találkoznak a jövőbeni életpálya kiválasztásának korántsem egyszerű feladatával. A megkérdezésükben emellett az is szerepet játszott, hogy az általuk legnagyobb arányban választott középiskolák azok, amelyekből már sokak számára egyenesen a munkaerőpiac felé vezet az út. Ahhoz, hogy a fiatalok által leggyakrabban választott iskolák köre kijelölésre kerülhessen, első kézből tőlük nyerhető információ.

A 8. osztály elvégzését követő lépés az esetek túlnyomó többségében valamiféle középfokú képzőintézménybe kerülés. Az, hogy ez egy szakmunkásképző, szakközépiskola vagy gimnázium, meghatározó a jövő, és így a munkaerőpiacra való kilépés szempontjából is. Míg a szakmunkásképzőt végző fiatalok jelentős hányada 3-4 éven belül (normál esetben) a munkaerőpiacon munkahelykeresővé válik, addig a szakközépiskolásoknál ez csak esetleges, míg a gimnáziumokba jelentkezőknél már alig jellemző. Jelen dolgozat megmutatja, hogy a Sárbogárdi kistérség diákjai által leggyakrabban választott iskolák miképpen transzformálják a fiatalok jövőbeni pályáját, így képet kapunk arról a folyamatról, amely a térség munkaerőpiacának személyi állományát újratermeli, és a problémát – bizonyos szempontokból – életben tartja. Természetesen nem hagyja figyelmen kívül azt a tényt sem, hogy az általános iskolás diákok továbbtanulási motivációi bizonyos esetekben jelentős fluktuációt okozhatnak a választott intézmények tekintetében, illetve hogy az egyes iskolákba belépő fiatalok sem azonos módon változnak képzettségüket tekintve. Nagy átlagban és az iskolatípusok viszonylatában szélsőséges eltéréseket tapasztalva azonban ezek a kilengések elsimíthatónak tekinthetők, és ezáltal a jelen dolgozat elvárásainak megfelelő kép alakítható ki.

2. KUTATÁSI MÓDSZEREK

A vizsgálatban primer források segítségével kerül sor a munkaerőpiac keresleti oldalának vizsgálatára, különös figyelmet fordítva a térség vállalkozóira, elsősorban azokra, akik jelenleg is munkaerőigénnyel rendelkeznek, és/vagy a térség viszonylatában potenciális foglalkoztatók (nem csupán önfoglalkoztatók). Prioritásuk legfőbb indoka, hogy mint munkaerő-keresleti tényezők, ők alkotják a munkaerőpiac egyik meghatározó oldalát, míg az önfoglalkoztató vállalkozók inkább csak a munkaerő kínálatot mérséklék, emberi erőforrásra irányuló keresletük nem, vagy csak elenyésző mértékben generálódik. A fő foglalkoztatók megkérdezése az interjú, illetve a kérdőívezés eszközkészletének felhasználásával történik.

A kínálati oldallal kapcsolatban az iskolák, illetve a kistérség településeinek munkaerőpiaci kérdéseiben érdekelt munkaügyi kirendeltségek vezetői kerülnek megkérdezésre. Az oktatási intézmények felmérésénél elsősorban a 8. osztályosok, illetve a középiskolás végzősök körében lebonyolított átfogó kérdőíves vizsgálat adja az alapot.

Előbbiek körében a felmérésen 177 diák vett részt (ez a teljes csoport 83,9 %-a), míg a középiskolai végzősöknek szánt kérdőívet 171 diák töltötte ki (ez a teljes csoport 68,1%-a). Természetesen utóbbiak esetében csak azoknak a középiskoláknak a diákjai kerültek megkérdezésre, amelyek jelentős arányban veszik föl a térség általános iskoláiban végzeteket, így kistérségi területi kép kialakítására esetükben nincs mód. A választott iskolák közül a Fejér Megyei Önkormányzat Eötvös József Szakképző Iskolájában a felmérésre az összes szakmunkás végzős osztályban sor került (37 diák, a csoport 72,5%-a), míg az Árpád Szakképző Iskolában mind-egyik szakközepes osztályban (61 diák, a csoport 49,2%-a), a Deák Ferenc Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakképző Iskolában a végzős szakközepes osztályok felében (26 diák, az osztály 96,3%-a) folyt a kérdőívezés. A Fejér Megyei Önkormányzat Petőfi Sándor Gimnáziumában és Szakközépiskolájában a gimnáziumi osztályok mindegyike kitöltötte a kérdőívet (47 diák, a csoport 95,9%-a).

A vizsgálat során több alkalommal mutatószám – a lokálpatriotizmus mértéke – került felhasználásra. A képzéséhez vett alapparaméterek a megkérdezettek empirikus, nem konkrét km-ben kifejezett munkavállalási távolsági szándékai, hajlandóságai voltak. A vizsgált csoport tagjai a „Hol lenne hajlandó munkába állni, ha majd sor kerül rá?” kérdésre az alábbi válaszokat adhatták:

1. Ott ahol most lakom (-4)
2. A jelenlegi lakhelyem közelében (-2)
3. Fejér megyében (0)

4. Az országban bárhol (2)
5. Akár külföldön is (4)
6. Mindenképpen külföldön (1)

A mutató képzésekor az egyes kategóriákhoz adott értékek rendelődtek, melyek célja nem a súlyozás mértékének, csupán létének a kifejezése volt. A „lokálpatriotizmus mértékét” az alábbi képlet adja meg:

$$100 - \left(\sum_{i=1}^6 x_i \cdot y_i \right)$$

ahol „i” az adott válaszlehetőség sorszámát¹, „x” a vizsgált területi entitáson, adott típusú válaszok számát, „y” pedig a kategóriához tartozó szorzót jelöli.

Az így kapott mutatószám azt fejezi ki, hogy a megkérdezettek összességében milyen mértékben hajlandóak munkavállalás szempontjából eltávolodni az adott településtől. Magas értékek esetén ez a „távolság” kicsi, alacsonyabb értékek esetén nagyobb. Fontos azonban, hogy ez nem feltétlenül jelent ingázási hajlandóságot, a háttérben elköltözési szándék, illetve egyéb tényezők is állhatnak.

3. EREDMÉNYEK

3.1. A munkaerőpiac keresleti oldalának területi jellemzői

A versenyszféra fő foglalkoztatói

A Sárbogárdi kistérség fejletlenségét is igazolja, hogy területén egyetlen egy nagyobb üzemmérettel rendelkező foglalkoztató sem található. A kis települések viszonylatában 5-10 fősek a – helyi szerepüket tekintve – kiemelhető vállalkozások, és a központban, Sárbogárdon sem

¹ Pl. ha i=1 akkor a lakhelyén, ha i=2 akkor a lakhelye közelében... stb.

lép ez az érték a 30-50 fős határ fölé. A foglalkoztatásban legnagyobb szeletet kitevő szolgáltatási szféra mögött elsősorban egyéni vállalkozók állnak, illetve olyan személyek, akik egyszemélyes cégeként (kft. vagy rt. formájában) végzik a legváltozatosabb tevékenységeket (ügynökök, fodrászok, boltvezetők, stb.).

Az egyéni vállalkozások aránya – az összes vállalkozáshoz viszonyítva – a központ, Sárbogárd esetében már 2007-ben is magas volt a maga mintegy 74%-val (KSH), amit sok egyéb, a kistérséghez tartozó település ugyanebben az évben még túl is szárnyalt (Hantos 77,8 %, Alap 77,5 %, Alsószentiván 89,5 % (KSH)). A világgazdasági válság országos szinten megnövelte az ilyen típusú vállalkozások számát és – tekintve, hogy jelentős foglalkoztatók hosszú sora ment tönkre – arányát is. A térségben őket a téma szempontjából három kiemelkedő fontosságú tulajdonság jellemzi:

- Az egyéni vállalkozók tevékenységüket általában kevés, vagy konkrétan nulla alkalmazottal végzik, így munkaerő keresletet nem, vagy csak kis mértékben, akkor is inkább időszakosan támasztanak.
- Jelentős arányban önfoglalkoztatók és sokan csak azért kezdtek vállalkozásba, hogy így meneküljenek meg a munkanélküli státusz elől.
- Körükben a vállalkozások kisebb stabilitást mutatnak, rentabilitásuk sok esetben megkérdőjelezhető, fluktuációjuk magas.

A szférán belül – minimális, de a nullától különböző foglalkoztatási értékekkel – kiemelkedik a banki és biztosítási szektor. E tekintetben a helyi bankok, illetve a biztosítók fiókhelyei kötnek le egyenként 4-7 főt, jellemzően a magasabb iskolai végzettséggel (általában felsőfokú) rendelkező munkavállalók köréből.

A szolgáltatási szektorban két olyan foglalkoztató található, aki a helyi munkaerőpiaci struktúrában – az alkalmazottak számát tekintve – az első hatba bekerült, a TESCO-GLOBAL Áruházak Zrt. sárbogárdi hipermarkete, illetve a KÖZÉV Kft. Ez utóbbi szerepe (amellett, hogy jelentős számú munkást foglalkoztatnak) abban kiemelkedő, hogy sok olyan embernek is munkát tudnak adni, akiket a munkaerőpiac nagy része már nem, vagy csak nehezen venne fel. Dolgozóik jelentős hányada kerül ki ugyanis alacsonyabb végzettségű, rosszabb anyagi helyzetű emberek köréből. A fő tevékenységét – a nem veszélyes hulladék gyűjtését – 1993 óta folytató vállalkozás székhelye Sárbogárdon található. Jelenleg mintegy 43 alkalmazottal működnek. Az ellátandó feladatok jellegéből kifolyólag fizikai munkára és elsősorban férfiakat tudnak alkalmazni. Az időszakos foglalkoztatás és az alkalmi munka egyáltalán nem jellemző, a foglalkoztatókat csakis teljes munkaidőre teljesítmény alapú bérezéssel veszik föl.

Sem a szellemi, sem a fizikai dolgozóknál nem alapelvárás az idegennyelv-ismeret. A helyi tartózkodás persze előny a munkavállalónak és a foglalkoztatónak is, de nem alapfeltétel, hogy a dolgozó a munkahelyre való eljutást saját erőből tudja megoldani. Így értelemszerűen nem szükséges, hogy esetleg saját autóval, vagy kerékpárral rendelkezzen. Ugyancsak nem jelenik meg követelményként semmiféle speciális szakismeret, képzettség vagy gyakorlat sem, mivel az ellátandó feladatok könnyen és nagy hatékonysággal betaníthatók/betanulhatók. A szellemi és a fizikai dolgozók felé támasztott elvárások némiképp eltérnek. Előbbiekénél fontos, hogy a munkavállaló jó kommunikációs készséggel rendelkezzen, bírja a munkát, kitartó és tanulékony legyen. Utóbbiaknál elsősorban a csapatban való hatékony boldogulás, a jó munkabírás és a kitartás elengedhetetlen. A foglalkoztatottak legtöbbször 26 és 50 éves kor közötti. Pályakezdekőket nem igazán foglalkoztatnak, amelynek egyik meghatározó oka, hogy a legtöbb fiatal nem is szeretne hasonló munkakörben kezdeni.

Az alkalmazottak többsége a Sárbogárdi kistérségből, meghatározó mértékben Sárbogárdról kerül ki, így egyértelmű, hogy a kistérség munkaereje nagyon meghatározó a vállalkozás életében. Tekintve az elvárásokat és ismerve a pályakezdekők csoportjának hasonló paramétereit nem meglepő, hogy a cég munkaerőhiánnyal soha nem küzd, a szükséges munkaerő keretek maradéktalanul feltölthető. Bár a szolgáltatási szférát igen kis létszámmal működő, sok apró vállalkozás alkotja, a tapasztalatok mégis azt mutatják, hogy ez az a szektor, ahol a pályakezdekők a legnagyobb eséllyel boldogulhatnak.

A TESCO visszautasította a felmérésben való részvételt, így foglalkoztatási alapelveivel kapcsolatban első kézből az ott dolgozók beszámolóira lehet támaszkodni. Mivel az ő álláspontjuk nem mentes az emócióktól, meglátásaik kritikával kezelendők. Ami tényként elfogadható, az az, hogy a TESCO előszeretettel alkalmaz diákmunkaerőt, illetve pályakezdekőket, mivel a foglalkoztatásuk – tekintve a munkakörök többségének könnyen betanulható jellegét – számottevő hátrányt nem jelent, viszont a bérköltségek szempontjából előnyös. A diákmunkaerő alkalmazása mellett kifejezetten, de a pályakezdekők nagyszámú foglalkoztatásával kapcsolatban is felmerülnek olyan előnyök, amelyeket más alkalmazottaknál nem lehet minden esetben elmondani. Ezek közé tartozik a rugalmasabb kezelhetőség, az éjszakázás, a hétvégi munka, a részmunkaidő magasabb arányú vállalása, amely mögött a saját alapítású család hiánya és ezáltal a köztöltések gyengébb volta húzódik meg.

Az ipar a maga 21%-os részarányával a második helyet foglalja el a foglalkoztatottak számának tekintetében. Az egyéni vállalkozások száma ebben a szektorban is magas és itt is elmondhatók azok az általánosságok, amelyek a szolgáltatási szféra egyéni vállalkozásainál említésre kerültek. A különbség abban áll, hogy a helyi ipar keretében már több 20-50 főt foglalkoz-

tató vállalkozás is kiemelhető. A jelentősebb ipari foglalkoztatók mind építőipari vállalkozások. Közülük a két legnagyobb, a Szeplető '91 Kft. és a Fodor és Molnár Építőipari és Szolgáltató Kft.

A Fodor és Molnár Építőipari és Szolgáltató Kft. elsősorban magasépítőipari tevékenységet végez, amelyből a kivitelezést saját hatáskörben, az esetlegesen felmerülő tervezési feladatokat pedig alvállalkozók bevonásával végzik el. Az 1993-as alapítású, azóta stabilan működő kft. székhelye Sárbogárdon található. A vállalkozás közvetlenül, mintegy 20-30 főnek kínál állandó, és a tapasztalatok alapján stabil, megbízható munkalehetőséget², amelyhez társul az alvállalkozók közvetett foglalkoztatása is. A közvetlenül alkalmazott munkaerő jelentős hányada (80-85%-a) – a cég profiljából kifolyólag – fizikai munkát végez (főleg építőmesteri tevékenységet), míg a szellemi munkát ellátók száma 4-5 főre tehető. A fentiekből következik, hogy a vállalkozás elsősorban férfiaknak tud munkalehetőséget kínálni, amit némiképp színesít, hogy az adminisztrációban viszont a női munkaerő dominál. A foglalkoztatottak mindegyike állandó, teljes munkaidőben és egész évben, főállásban kerül alkalmazásra, míg az alkalmi, illetve az időszakos munka szinte elő sem fordul a vállalkozásnál. Ennek elsődleges oka, hogy a bizalom – ami jellemzően csak a hosszabb együttműködés keretei között alakulhat ki – és a munkaerő termelékenységének pontos ismerete elengedhetetlen a hatékony és felelősségteljes tevékenység folytatása szempontjából. Az időszakosan, alkalmi munkákra felvett embereknél – az esetek többségében – ezen elemek mindegyike sérülne. A vállalkozás munkaerőigénye Sárbogárdra és közvetlen környezetére koncentrálódik, amelynek elsősorban logisztikai okai vannak. A cég filozófiájához tartozik, hogy – tekintettel dolgozói gyakran előforduló kétlaki életmódjára – munkásait a munkavállalók szempontjából sokszor nehezen elviselhető bentlakásos megoldás helyett mindennap hazaszállítja. Ez csak úgy oldható meg, ha a munkások nem elszórtan, hanem egy tömbben, lehetőleg egy városban élnek. Mivel a tevékenység folytatásához szükséges keret magából a kistérségi központból gyakorlatilag 100%-ban feltölthető, a fenti koncentráció elérésének nincsenek akadályai.

Az alvállalkozók és a beszállítók esetében – többségüket tekintve – az évek során már kialakultak a stabil kapcsolatok, így körük csak ritkán változik. A beszállítók elsősorban Sárbogádról, illetve a megye két nagy településéről, Székesfehérvárról és Dunaujvárosból kerülnek ki, míg az alvállalkozók jellemzően sárbogárdiak vagy a környékbeli településekről valók. Bizonyos alapanyagok esetében – pl. beton – a gazdasági racionalitás megkívánja, hogy az építkezéshez legközelebbi alkalmas beszállító kerüljön megbízásra, ami a vizsgált kft. hasonló igényeit kielégítő vállalkozások jelentős fluktuációját eredményezi (körük gyakorlatilag építkezésenként más és más lehet).

² Ezt igazolja, hogy a munkaerő egy része az alapítástól kezdve egészen napjainkig része a csapatnak, illetve az a tény is, hogy a vállalkozás működésének 18 éve alatt már 5 olyan ember is akadt, aki erről a munkahelyről ment nyugdíjba

A munkaerőpiaci kereslet meghatározó elemei azok az elvárások, amelyeket a munkaadó támaszt foglalkoztatottai felé. A Fodor és Molnár Kft. esetében – a szinte magától értetődő jó munkabírás, egészség, precizitás, felelősségteljeség mellett – alapvető, hogy a felvett munkavállaló legalább egy szakmával rendelkezzen. A szakma ez esetben valamiféle építőmesteri, az adminisztrációval foglalkozó szellemi munkaerő esetében pedig felsőfokú vagy középfokú szakközépiskolai, esetlegesen OKJ-s végzettség kell hogy legyen. Mindemellett elvárás – bár nem a kezdetektől fogva, hanem csak idővel –, hogy a munkás egyfajta mindenessé váljon, és a könnyen megtanulható, de a szakmájához szorosan nem feltétlenül kapcsolódó munkafolyamatok elvégzésére alkalmas legyen, azaz kiemelt jelentőségű a tanulékonyság. A vállalkozás fontosnak tartja, hogy dolgozói a naprakész modern technikákkal is megismerkedjenek, azok elsajátításában támogatásokat nyújt, a tudás megszerzése azonban kellő egyéni motivációt és szorgalmat is követel. A szakma megléte mellett elvárás, hogy a cégnél munkát kereső személy legalább 4-5 év szakmai tapasztalattal is rendelkezzen, azon egyszerű okból kifolyólag, hogy a versenyképesség jelen elvárásai mellett már nincs idő a kezdők korábban jellemző brigádon belüli fejlesztésére. Egyszóval a munkaerőnek meg kell termelnie legalább azt a költséget, amennyibe kerül, és ha erre nem képes – természetesen már az első naptól –, akkor veszélyeztetni nemcsak a brigád, de a vállalkozás hatékony működését is. A pályakezdők ilyesformán szinte esélytelenül kopogtatnak a fenti cég ajtaján, ami persze korántsem jelenti azt, hogy közülük senki sem kezdheti a munkáját első munkahelyként a nevezett kft.-nél. Ha a munkaerőpiacról közvetlenül nem is, de a Fodor és Molnár Kft. kamarai jogosítvánnyal működtetett gyakorlati képzésén keresztül – amelyeken a részvételre a szakmunkásképzők és szakközépiskolások 11., illetve 12. osztályosainak van lehetősége – azért nyílik lehetőség arra, hogy a fiatalok elsajátítsák a csapatmunka alapjait, a vállalkozásban jellemző munkakultúrát, és így papírt szerezvén pályájukat már rögtön itt kezdhessék el. A program sikerét jelzi, hogy jelenleg a 7. és a 8. fiatalnak kínálnak ilyesformán gyakorlatszerzési lehetőséget, sőt a vállalkozás jelenlegi, állandó munkaerejének közel 10%-a ebből a forrásból származik. A klasszikus, a munkaerőpiacon egyre szélesebb körben elvárt kompetenciák közül a számítástechnikai, a jogi és a nyelvi ismeretek jelen vállalkozás esetében nem fogalmazódnak meg, s a bentlakás esetleges vállalása, sőt a saját jármű megléte sem jelent előnyt a többi – ezen elemekkel esetleg nem rendelkező – munkakeresővel szemben. Ezek oka abban áll, hogy a cég tevékenysége mintegy 100-110 km-es körre koncentrálódik, a külföldi export pedig egyáltalán nem jellemző. A számítógép kezelésének ismerete csak az adminisztrációban foglalkoztatott pár fő felé jelentkezik elvárásként.

A Szegletkő '91. Építőipari, kereskedelmi és Szolgáltató Kft., 1991 óta végzi tevékenységét. A vállalkozás központja a Sárbogárdi kistérségben található, de az elvégzett feladatok jellegeből kifolyólag a tevékenység nem helyhez kötött. A mintegy 70-80 főt foglalkoztató vállalkozás jellemzően férfiaknak tud munkát kínálni, míg nőket elsősorban az irodai feladatok ellátására alkalmaznak. Az időszakos foglalkoztatás egyáltalán nem jellemző és amennyire lehet az alkalmi munkát is kerülnek, amelyben hasonló tényezők játszanak közre, mint a Fodor és Molnár Kft. esetében. A dolgozókat a térségben – a pályakezdekők körében is – legnépszerűbb foglalkoztatási formában, teljes munkaidőben és kötött havibérrrel alkalmazzák.

Az idegennyelv-ismeret sem a fizikai, sem a szellemi dolgozók felé nem jelenik meg elvárás-ként. A munkák jellegeből kifolyólag elsősorban szakmunkás végzettségű emberekre tartanak igényt (főleg Ács-állványozóra, vasszerelőre, kőművesre, festőre, lakatosra), illetve bizonyos munkakörökre technikus (magasépítő) és egyetemi főiskolai végzettségűeket (építész, illetve építőmérnök) is felvesznek. A fizikai foglalkoztatottaknak kreatívnak, precíznek, tanulékony-nak és jó munkabírással rendelkezőknek kell lenniük, míg a szellemi foglalkoztatottak felé a fentiek mellett elvárás-ként jelenik meg a jó kommunikációs készség és a kitartó jellem megléte is. A munkahelyre való eljutást a vállalkozás biztosítja, de esetenként távolabbi területeken is folytatnak építkezést, így a bentlakást is vállalók előnyt élveznek.

Életkor tekintetében a 18 évesektől kezdve a nyugdíjkorhatárig terjedően foglalkoztatnak munkavállalókat, akik között a pályakezdekők is számottevő arányt képviselnek. A munka nem betanulható jellege, illetve a speciális szakismeret birtoklásának igénye miatt a gyakorlattal nem rendelkezők csak szűkebb munkakörben kerülhetnek alkalmazásra. A feladatok bizonyos szegmensét (pl. segédmunkákat) azonban könnyen és nagy hatékonysággal tudják ellátni.

Logisztikai és egyéb praktikussági okokból a foglalkoztatottak többsége a Sárbogárdi kistérségből kerül ki, tehát nem meglepő, hogy a terület munkaereje meghatározó a vállalkozás számára. A szakmunkáshiány tükröződik abban, hogy a Szegletkő '91 Kft. gyakran szembesül vele, hogy nincs kellő mennyiségű olyan végzettségű ember, akik a szükséges munkákat elláthatnák. Bár ez nehézségeket okoz, és egy folyamatos munkaerőigényt támaszt a vállalkozás részéről, a jó menedzsmentnek köszönhetően még soha nem merült föl a folyamatos működést veszélyeztető munkaerőhiány.

A mezőgazdaság rendszerváltozás utáni átalakulása a koncentráció felé vitte az ágazatot. A tsz-ek jelentős része – vagy azok valamilyen utódszervezete – ugyan életben maradt, a mellék- iparágak leépülése, és a gépesítettség fokozódása miatt élőmunkaerő igényük jelentősen lecsökkent. A részint kárpótlási jegyekből vásárolt háztáji, lakossági földeket mára már nagyrészt elvagy bérbébe adták, így azokat jelenleg egy-egy nagyobb mezőgazdasági vállalkozó műveli (egy két embernek vannak 50-től 500 hektárig terjedő földterületei). Élőmunkaerő-igényük nekik

sem számottevő, mivel a legtöbben jelentős gépesítettség mellett olyan növényeket termesztnek, amelyek előállításához kevés dolgozó szükséges. Ők tudnák egyébként nagyobb számban felvenni a különböző mezőgazdasági szakmák képviselőit (mint például a seregélyesi iskola mezőgazdasági gépszereelőit), illetően igényük azonban a fenti okok miatt relatíve alacsony.

Az állami szféra, mint foglalkoztató

A térség településeinek polgármesteri hivatalai – elsősorban a közintézmények fenntartói-ként, illetve a közmunkaprogram révén – sok esetben elsődleges foglalkoztatóvá lépnek elő az adott település viszonylatában. Ott, ahol működik még az óvoda, az iskola, illetve van állandó orvosi szolgálat, több lehetőség adódik a magasabb végzettségűek foglalkoztatására is. A különböző közintézményekben azonban az alacsonyabb képzettségűek is jó arányban alkalmazhatók.

Az elmúlt években kiemelkedő szerepet játszott a foglalkoztatásban a közmunkaprogram, amely napjainkban került átszervezésre. Az erre szánt anyagi források csökkentek, így mind a foglalkoztatottak száma, mind a foglalkoztatásuk ideje jelentősen visszaesett. Nagylókon 2010-ben például átlag 13 dolgozó vett részt a programban, míg idén mindössze 5 fő (Hantoson 38-40 ember helyett idén 24). Ezek közül csak két fő van napi 8 órás alkalmazásban. Fontos változás, hogy jelenleg csak olyan személyt lehet közmunkaprogramban foglalkoztatni, aki az önkormányzat által nyújtott bérpótló támogatásban részesül. Ennek alapfeltétele, hogy az egyén olyan családban éljen, ahol az egy főre eső jövedelem nem haladja meg az 26500 Ft-ot, amelyből már következik, hogy a pályakezdők mely csoportjai számára érhető el a közfoglalkoztatás. A program átszervezésének elsődleges célja az volt, hogy az embereket a magánszféra felé terelje. A hátrányos helyzetű pályakezdők azonban a munkaerőpiacon csak elenyésző eséllyel tudnak elhelyezkedni, tehát számukra a közmunkaprogram (mint reális elhelyezkedési alternatíva) helyett az út nem a munkaerőpiacon való boldogulás, hanem a tartós munkanélküliség felé vezet.

A Sárbogárdi kistérség területén kívül található fő foglalkoztatók munkaerő-keresleti viszonyai

A Sárbogárdi kistérség életében meghatározó szereppel bír Székesfehérvár, Dunaújváros és Paks városa is. Ezen térségen kívüli települések adnak ugyanis helyet azoknak a fő foglalkoztatóknak, amelyek a Sárbogárdi kistérség életében még a helyieknél is nagyobb szereppel bírnak. Körülből kettő – kivétel nélkül – ipari üzemet emelek ki.

A Paksi Atomerőmű Zrt. fő profilját, a villamosenergia-termelést 1976 óta folytatja, ezzel mintegy 2650 főnek kínálva elsősorban teljes állást, 8 órás időbeosztásban folytatható munkalehetőséget. A dolgozók egy részét rész munkaidőben alkalmazzák, de ez a forma a teljes foglalkoztatáshoz képest kis hányadot képvisel. Az erőműben végzendő feladatok sokszínűségéből kifolyólag férfiakat és nőket, szellemi és fizikai munkaerőt egyaránt tudnak alkalmazni. Sem az időszakos foglalkoztatás, sem az alkalmi munka nem jellemző a vállalkozásnál. A bérezés típusát tekintve csak a kötött havibért alkalmazzák.

Mint a helyi foglalkoztatóknál, a térségen kívülieknél is kulcskérdés, hogy melyek azok az alapvető elvárások, amelyeknek egy foglalkoztatottnak meg kell felelnie. Az atomerőmű üzemeltetésével kapcsolatos feladatok heterogenitása nyilván eltérő képzettségű, jellegű munkaerőt kíván, a munkakörtől függően eltérő elvárásokkal. A vezető, illetve a felsőbb beosztásban lévő munkavállalók esetében így elvárásaként jelenhet meg az idegennyelv-ismeret, amit általánosságban és a foglalkoztatottak többségénél nem követel meg a vállalkozás. A munkavállaló helyben lakása természetesen előny – mind a munkavállalónak, mind az erőműnek –, de nem elvárás és nem ér „plusz” pontot a munkahelyek megpályázásánál, csakúgy, mint a bentlakásra való hajlandóság sem, amely ez esetben fel sem merül. A munkahelyre való eljutást az erőmű segíti. A munkakörök differenciáltságának köszönhetően – a kemény fizikai erőlkifejtést igénylő munkáktól a komolyabb szellemi kapacitást követelő feladatokig gyakorlatilag minden előfordul – az erőmű 18 éves kortól a nyugdíjba vonulásig képes az egyéneket foglalkoztatni. A munka természetesen nem tanulható be könnyen, sőt a feladatok többsége speciális szakismeretet, komolyabb szakmai tapasztalatot kíván. Előbbi maradéktalanul elsajátítható a társaság képzéseiben, utóbbi pedig – feltéve, ha a résztvevő leendő foglalkoztatott megfelelően teljesít – szintén az erőmű falain belül megszerezhető.

A legfontosabb elvárt tulajdonságok között a precizitás és a kitartás mellett a gyors tanulási képesség és a csapatban való megfelelő boldogulás is szerepel, amely a munka súlyából és a vele járó kockázatból adódóan egyáltalán nem meglepő. A vállalkozásnál alkalmanként foglalkoztatnak pályakezdőket. Nem zárkóznak el tőlük, de a munkák bizonyos körénél elvárás a tapasztalat.

A Paksi Atomerőmű Zrt. esetében nem igazán meghatározó a Sárbogárdi kistérség munkaereje, sőt, a közel 3000 foglalkoztatottnak csak igen kis hányada származik innen, amely persze nem jelenti azt, hogy fordított relációban hasonlóan érdektelen lenne Paks a kistérség számára. Jelenleg az erőmű nem küzd munkaerőhiánnyal, mind képzettségét, mind képességeit tekintve van kellő mennyiségű olyan ember, akiből a keretek maradéktalanul feltölthetők.

A térségen kívüli fő foglalkoztatók – a Sárbogárdi kistérség szempontjából – egyik legfontosabbika a Hankook Tire dunaújvárosi gumiabroncs üzeme. A cég mintegy 1900 főnek kínál munkát, férfiaknak és nőknek egyaránt. Az időszakos foglalkoztatás, illetve az alkalmi munka eszközével egyáltalán nem élnek, a munkaerőt állandóan foglalkoztatottként, teljes munkaidőben alkalmazják. A gyártás során a fizikai munkaerő – létszámát tekintve – nagyobb hányadot képvisel, annak ellenére, hogy a gyártási folyamat komoly szellemi kapacitásokat is leköt. A menedzsment körében egyértelműen a szellemi foglalkoztatottak a meghatározóak. Néhány esettől eltekintve az órabér a jellemző bérezési forma. A konkrét értelemben vett – három műszakban foglalkoztatott – ipari munkások szinte kivétel nélkül így kapják fizetésüket.

A szellemi alkalmazottakkal szemben támasztott elvárások egyes pontokon jelentősen eltérnek a fizikai foglalkoztatottakétól. Ilyen terület az idegennyelv-ismeret is, amely utóbbiaknál nem, míg előbbieknél egyértelmű elvárásként fogalmazódik meg. A Hankook igyekszik minél közelebről beszerezni munkaerejét, így a helyi munkaerőt részesíti előnyben. Mindemellett igen nagy számban foglalkoztatnak távolabbi, az üzemtől akár 30-40 km-es távolságban élő személyeket is, akiknek a munkahelyre való eljuttatását mindenképpen megoldják (pl. üzemjáratokkal). Mivel a munkák többsége komoly erőnlétet követel, így az 51 éves kor fölött már nem igen foglalkoztatnak. A másik oldalon viszont üdítőbb a kép: amennyiben a dolgozó vállalja, akár 18 éves kortól munkába állhat.

Azzal ellentétben, ahogy elsőre gondolnánk, a gumiabroncsgyártásban végezhető munkakörök legtöbbször nem tanulható meg könnyen. A betanított munka elenyésző, mivel még a fizikai dolgozók többségével szemben is elvárás valamiféle a munkához kapcsolódó OKJ-s végzettség, vagy egyéb szakismeret. A szakmai tapasztalat a szellemi foglalkoztatottaknál gyakran jelenik meg elvárásként, míg a fizikai dolgozók esetében ez – a leggyakrabban – nem feltétel. Előbbiek esetében egyébként a felsőfokú végzettség megléte alapkövetelmény. A Hankookban való munkába állás megköveteli néhány fontos alapképesség meglétét. Kiemelten preferált tulajdonság a precízség, a csapatban való jól boldogulás képessége, a jó munkabírási, a különböző munkafolyamatok gyors elsajátítása és a kitartás.

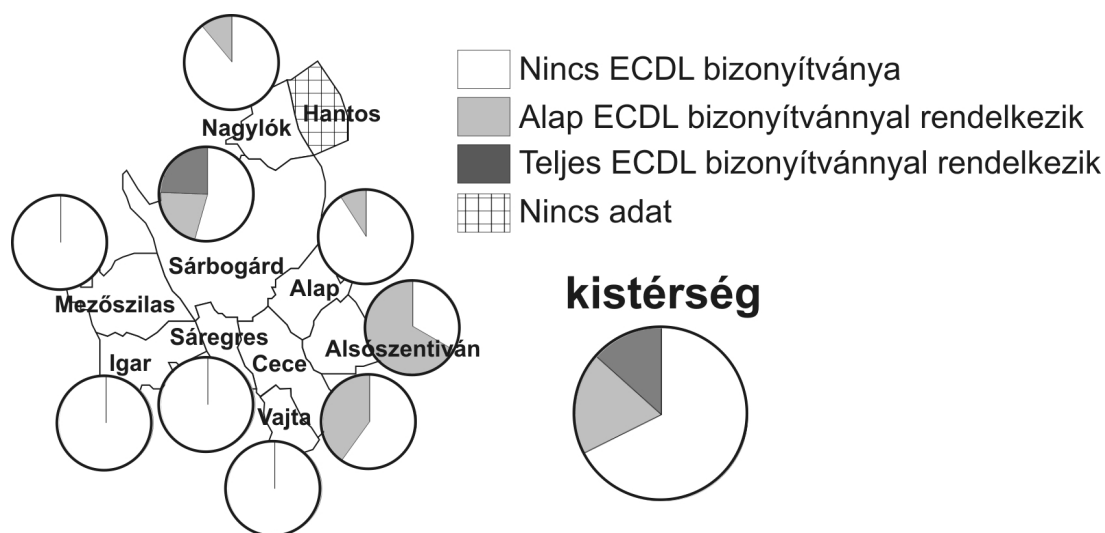
A Hankook remek – bár az esetek többségében nem a legkönnyebb – munkalehetőséget kínál a pályakezdők számára. A cég filozófiájával nem ütközik a tapasztalat nélküli, az esetek többségében még fiatal munkanélküliek, pályakezdők alkalmazása, így rendszeresen igénybe veszik – elsősorban fizikai munkakörben – az ő munkaerejüket is. A Sárbogárdi kistérség esetében a Hankook, mint foglalkoztató az elsők közt szerepel. A kistérség munkaereje az erőművel szemben jóval meghatározóbb a vállalkozás életében mindamellett, hogy – ahogy ez egy ekkora

üzemnél lenni szokott –, a munkaerőt jelentős távolságból és több kistérségből szedik össze. A szükséges munkaerőkeret így maradéktalanul feltölthető, a cég sem most, sem a múltban nem küzdött számottevő munkaerőhiánnyal.

3.2. A munkaerőpiac kínálati oldalának területi jellemzői

Az általános iskolások munkaerőpiaci jövőképe

A vizsgálat évében a Sárbogárdi kistérségben 211 gyerek jár nyolcadik osztályba (oktatási intézmények adatai). Ők 7 iskolában tanulnak, amelyekből 3 a központban, a többi pedig Alapon, Alsószentivánon, Cecén és Mezőszilasra található. Az igari diákok főleg Mezőszilasra, míg a vajtaiak és a sáregresiek Cecére járnak. A nagylóki felső tagozatosok elsősorban sárbogárdi iskolákban fejezik be a 8. osztályt. A tanulók többsége 1996-ban, 1997-ben született. Képzettségüket tekintve meglehetősen heterogén csoportról van szó. Saját megítélésük szerint számítástechnikai ismereteik a legmélyebbek, amelyet eredményeik is igazolnak

1. ábra

Az ECDL-vizsgák megoszlása a település nyolcadik osztályosainak körében

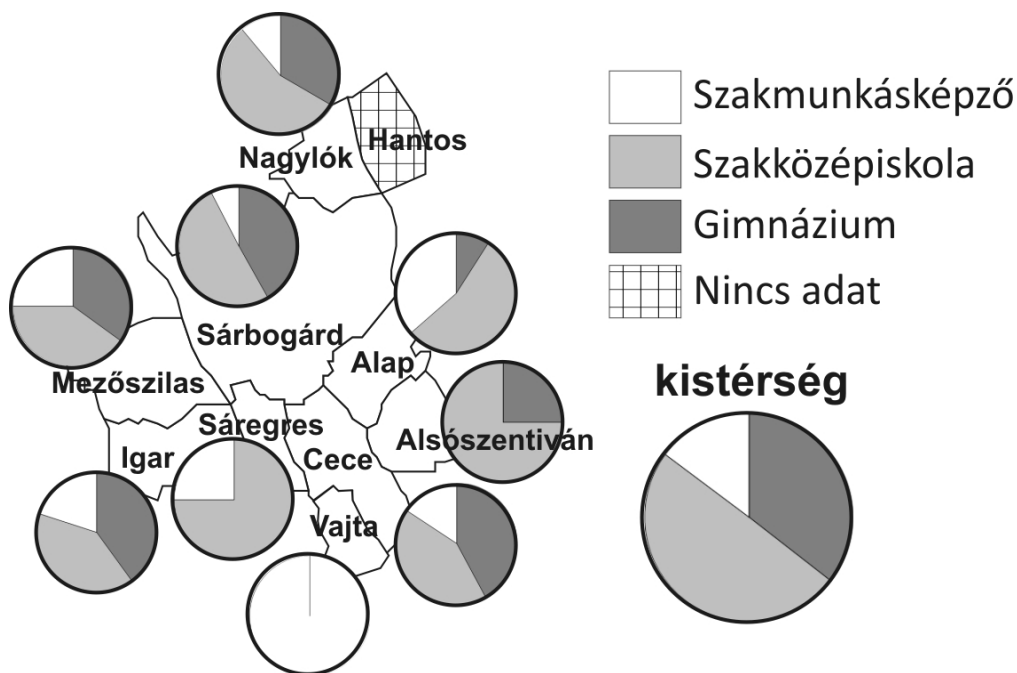
(Szerk.: Alpek B. L. 2011. Adatok forrása: kérdőíves vizsgálat)

A térségben napjainkban is népszerű ECDL-vizsgák száma és területi megoszlása nagyon heterogén képet mutat (*1. ábra*). Míg a kistérség nyugati településein gyakorlatilag senkinek sincs hasonló végzettsége, addig a keleti falvakban és a központban is magas (néhol 50%-ot meghaladó) a vizsgával rendelkező diákok aránya. Ennek elsődleges oka természetesen nem a fiatalok különböző adottságaiban, hanem abban áll, hogy míg Cecén, Alapon, Alsószentivánon és persze Sárbogárdon a számítástechnika órák keretében a diákokat ösztönzik, sőt például a Mészöly Géza Általános Iskolában külön szakkörökön segítik jelen vizsga letételében, addig a többi településen nem ezt tekintik prioritásnak az oktatók.

A munkaerőpiacon sokkal keresettebb nyelvvizsgák szempontjából a térség – mint ahogy azt a diákok is érzik – már rosszabb mutatókkal rendelkezik. Nyelvvizsgával a megkérdezettek mindössze 10,2 %-a bír, amely azt mutatja, hogy – bár a piacképes nyelvtudás elsajátításának segítése minden iskolában kiemelt cél – nem jellemző, hogy valaki a 8. osztály végére erről bizonyítványt is szerez. A munkavállalás szempontjából további fontos ismeretek (önéletrajzírás, munkajog, pályázatírás, csoportirányítás, munkaszervezés), gyakorlatilag ismeretlenek a 8. osztályosok számára, amely azért sem meglepő, mert a jelenlegi oktatási rendszerben ezek közül egyedül a csoportirányításra, a csapatban dolgozásra fordítanak hangsúlyt. Az általános iskolát tehát jobb számítástechnikai ismeretekkel, de elenyésző idegennyelvtudással hagyja el a legtöbb fiatal, akik a munkaerőpiac szempontjából egyébként keresett, de az alapfokú oktatásban kevésbé előkerülő, egyéb kompetenciákkal csak szórányosan rendelkeznek. A megszerzett tudás már hat arra, hogy egy fiatal merre indul tovább (aki egész életében ötös volt idegen nyelvből, az nagy valószínűséggel folytatja tanulmányait kéttannyelvű középiskolában...stb.). A kérdés csak az, hogy milyen mértékben. Felmerül továbbá, hogyha mégsem ez, akkor mi játszik meghatározó szerepet a középiskola kiválasztásában.

A továbbtanulás irányában kimagasló mértékben (32%) a család javaslata, a szülői ráhatás a döntő. Tekintve, hogy bizonyára több fiatalnak kényelmetlen lehet ezt beismerni, az arány valószínűsíthetően még ennél is nagyobb. Ez persze még nem feltétlenül gond. A probléma elsősorban abban áll, ha a szülők saját életpályájukat akarják ráerőltetni a fiatalokra, amely egy komoly strukturális munkanélküliséggel jellemezhető térségben gátolhatja a piaci igényeknek megfelelő pályaválasztást. Igen kedvező lenne, ha az orientációkat legnagyobb mértékben a munkaerőpiaci kimutatásokra építő pályaválasztási tanácsadások határoznák meg. Ez persze koránt sincs így, amit az is igazol, hogy a megkérdezettek mindössze 3%-a döntött ezek hatására. A középiskolák saját kampánya sokkal számottevőbbnek bizonyult. A diákok mintegy 15%-a egy nyílt nap után döntött az adott intézmény mellett. Kedvező, hogy a megkérdezettek közel fele (42%-a) már a munkaerőpiacot is számításba vette a választásnál, és ha nem is a jövőbeni elhelyezkedés esélye volt a meghatározó, de legalább ott volt közvetlenül az emóciók után. A

döntések tehát elsősorban a fenti hatótényezők következtében születtek meg. Az eredmény pedig – a korábbi rendszer megszokásait és a rendszerváltás utáni továbbtanulási irányokat is figyelembe véve – tipikus.

2. ábra

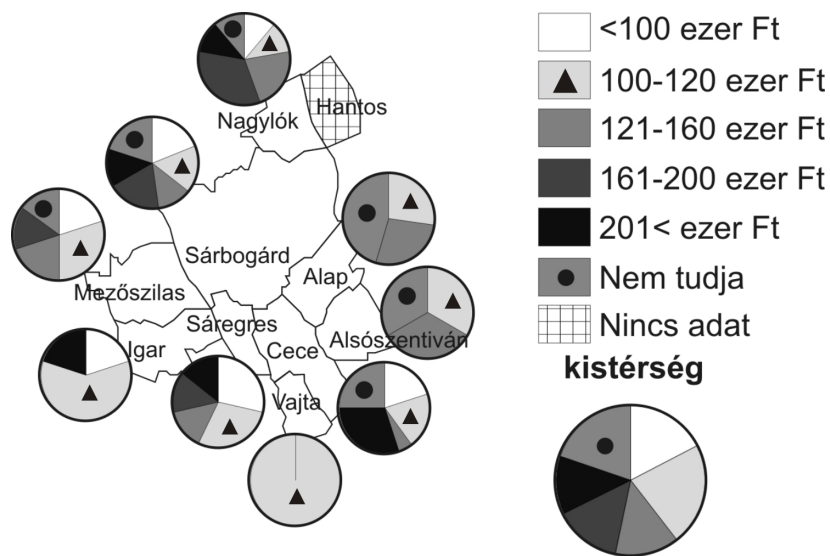
A nyolcadik osztályosok által első helyen választott iskola típusa

(Szerk.: Alpek B. L. 2011. Adatok forrása: Kérdőíves vizsgálat)

A kistérségi összesítésből kitűnik (2. ábra), hogy még mindig az érettségit és szakmát is adó szakközépiskola a legkedveltebb továbbtanulási célpont. A második legnépszerűbb iskolatípus a gimnázium, míg az egyébként a munkaerőpiacon keresett szakmunkás végzettséget adó szakképzők – még egy ilyen erőteljesen rurális térségben is – sokkal lemaradva a harmadik helyen állnak. Faluból jóval kevesebben mennek gimnáziumba, sőt Vajtán az összes diák szakmunkásképzőbe készült 2010-ben. Ennek oka elsősorban a hagyományokban, a falusi értékrendben, illetve az itteni lakosok képzettségének jellegében gyökerezik. A falusi iskolák közül a mezőszilasiban és a ceceiben népszerűbb csak a gimnázium a térségi átlagnál. Mivel az említett intézményekben nem helyeznek kiemelt hangsúlyt arra, hogy a fiatalokat a gimnáziumokba tereljék, az eltérés hátterében valószínűsíthetően a megkérdezettek pillanatnyi emóciói állnak. Sárobgárd már egy sokkal városiasabb megoszlást mutat. Bár itt is a szakközépiskola a legnépszerűbb, a községekben tapasztaltnál jóval nagyobb arányt képvisel a polgári értékrendhez és

gondolkodásmódhoz közelebb álló gimnázium. Összességében a három típusú oktatási intézmény megoszlása 1:2,4:3,4-hez, ahol a szakközép képviseli a legnagyobb, a szakmunkásképző a legkisebb hányadot.

A munkaerőpiaci jövőkép szempontjából több pozitívum is kiemelhető. A 8. osztályosok szinte mindegyike optimista jövőbeni boldogulásával kapcsolatban, sőt a legtöbben még akkor is bizakodnak, ha tisztában vannak vele, hogy a választott szakmájukkal nehezebb lesz az elhelyezkedés. A jövedelmi elvárások vizsgálata kimutatta, hogy a 14-15 évesek feltűnően reálisan látják várható fizetésük mértékét (3. ábra). Egyes esetekben a fiatalok 5%-os hibahatáron belül találták el a jelenlegi átlagbérek tekintetében a szakmájukban szereshető várható keresetet, amely elsőre meglepőnek tűnhet. Érdekesség, hogy falun a 8. osztályosok képe reálisabb, mint a kistérségi központban lakóké. A jelenség hátterében természetesen nem a fiatalok komoly közgazdaságtani ismeretei állnak, hanem sokkal inkább az, hogy a többség az otthon hallott adatokat mondja vissza. Falun, ahol „mindenki-mindenkit” ismer, ez a hatás még erőteljesebb. Ahogy a jövedelmi viszonyok kérdése mindennapos témának számít, a fiatalok legtöbbször átlagosnak megfelelő fizetésekről hallhatnak, így belső jövedelmi várakozásaik is az átlag felé tolnak el.

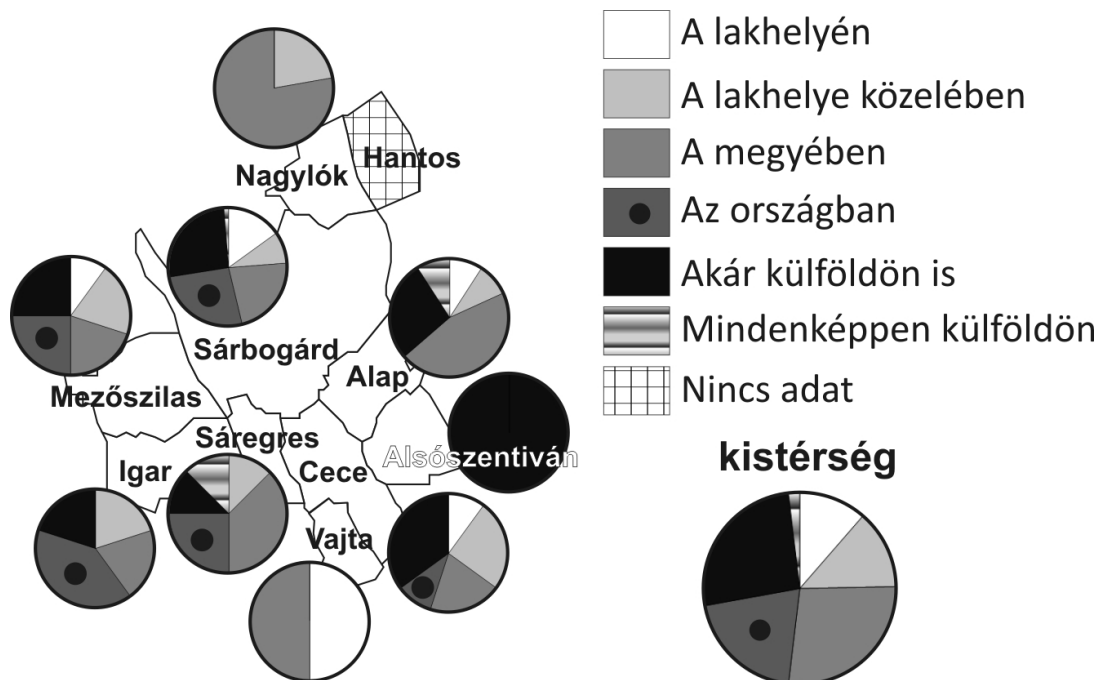

3. ábra

A nyolcadik osztályosok jövedelmi várakozásai a Sárbogárdi kistérségben

(Szerk.: Alpek B. L. 2011 Adatok forrása: Kérdőíves vizsgálat)

A kérdés szempontjából fontos információt szolgáltat a „lokálpatriotizmus” mértéke (5. ábra), amelynek alapja a munkavállalási hajlandóság területi megoszlása (4. ábra).

4. ábra

A nyolcadik osztályosok munkavállalási hajlandóságának területi vetülete

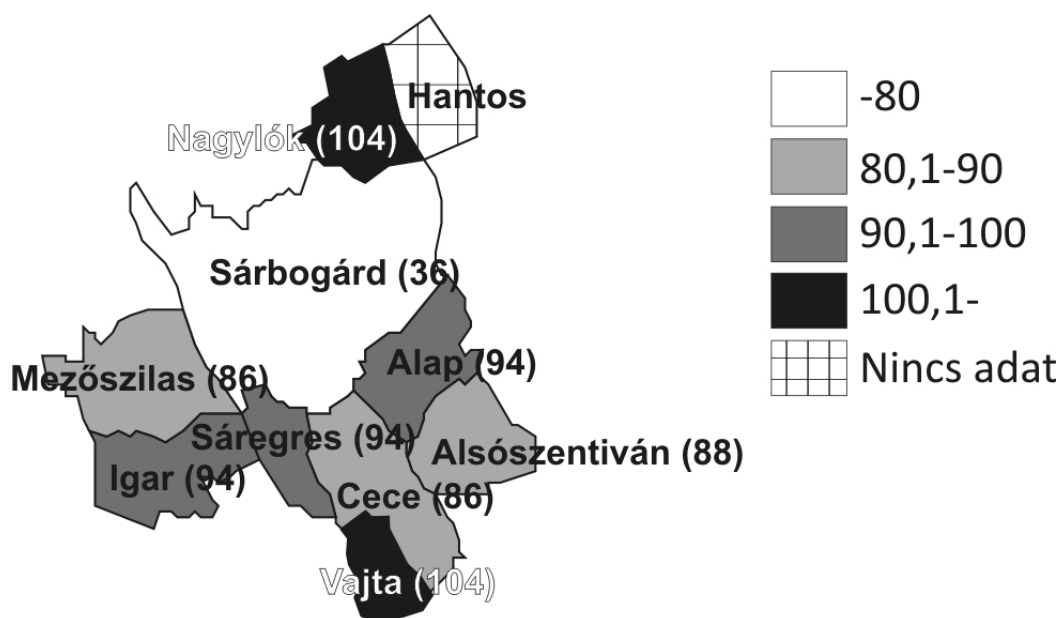
(Szerk.: Alpek B. L. 2011. Adatok forrása: Kérdőíves vizsgálat)

Néhol feltűnően sokan képzelik el jövőjüket a lakhelyükön vagy annak közelében. Erre az esetre tipikus példa Vajta, ahol elsősorban a megszokás, a településszeretet, illetve a szülők mezőgazdasági vállalkozásának továbbvitele játszik fontos szerepet az eredményben. Ipari üzem és jelentősebb szolgáltatási szféra hiányában a jó helyi munkalehetőségek nem jöhetnek szóba sem itt, sem a többi falunál a magas „lokálpatriotizmus” okaként. Vajta esetében különösen, de a többi kis településnél sem szabad azonban elfeledkezni arról, hogy az alacsony tanulólétszám jelentősen torzíthatja a statisztikát. Az ide tartozó települések ezért típusképzésre alkalmatlanok.

A kistérség munkaerőpiaci helyzetét is számításba véve egy jóval jellemzőbb falutípus körvonalazódik. Az ebbe tartozó településeken, a lakhelyen csak igen kis hányad akar munkába állni, miközben az annak közelében való munkavállalási szándék aránya már jóval magasabb. Ezeknél a településeknél a legnagyobb hányadot szinte kivétel nélkül a megyében való elhelyezkedési hajlandóság teszi ki. A fiatalok boldogulásukat tehát elsősorban az e mögött álló településeken (elsősorban Székesfehérváron és Dunaújvárosban) képzelik el. Ezt a falutípust képviseli a kistérségből többek között Alap, Mezőszila, Cece, de némi kritikával Igar is. A sárobgárdi felmérés eredménye híven tükrözi a központ térségi munkaerőpiaci szerepét. A városban már jó-

val nagyobb arányban tervezik jövőbeni boldogulásukat a 8. osztályosok, mint a térség legtöbb településén. A közelben nem nagyon látnak semmit, míg a megye itt is tetemes hányadot képvisel.

Kistérségi szinten a fiatalok közel fele a megyén kívül is hajlandó lenne munkába állni, sőt, a diákok több mint negyede hajlandó külföldre is elmenni (4. ábra). Nézőpont kérdése, de az ország foglalkoztatási helyzetét is figyelembe véve pozitív, hogy a mindenképpen külföldre készülők az általános iskolások között mindössze 2%-ot tesznek ki. A fentieket foglalja össze a „lokálpatriotizmus” mértéke (5. ábra).

5. ábra: A nyolcadik osztályosok „lokálpatriotizmusa”
 (Szerk.: Alpek B. L. 2011. Adatok forrása: Kérdőíves vizsgálat)

Látható, hogy míg Vajtán és Nagylókon a 8. osztályosok többsége kevésbé hajlandó munkavállalás céljából eltávolodni a településről, addig egyes falvak diákjai, mint például a mezőszilasiak, alsószentivániak illetve ceceiek már kevésbé „lokálpatrióták”. A falvak tekintetében valószínűsíthetően az érzelmi kötődés magasabb foka is hozzájárul ahhoz, hogy a diákok nem szeretnék túl messze munkába állni szeretett településüktől. Kiemelkedik a sorból a sárbogárdi diákokra kapott 36-os érték, amely azt mutatja, hogy itt – bár arányaiban az átlagnál többen képzelik el boldogulásukat a lakhelyükön – mindent összevetve a 8. osztályosok mégis nagyobb távolságokban gondolkoznak, mint bármelyik másik kistérségi településen.

A középiskolások munkaerőpiaci jövőképe

Az Eötvös József Szakképző Iskola végzősei

A továbbtanulási statisztikákkal korrigált felmérésből kiderült, hogy a Sárbogárdi kistérség 8. osztályosainak évente körülbelül 10-20%-a folytatja tanulmányait szakmunkásképzőkben. A választott iskolák közül azonban nehéz kiemelni egy konkrét intézményt, mivel a fiatalok eloszlása elég kiegyenlített – általában 1-2 fő/iskola – a térségi szakmunkásképzők között. A sorból – bár kis értékekkel (A legtöbben 2010-ben ezt a szakmunkásképzőt jelölték meg. Az összes jelentkezett 3,75%-a kívánta itt folytatni a tanulmányait.) –, de kiemelkedik a seregélyesi Fejér Megyei Önkormányzat Eötvös József Szakképző Iskolája és Kollégiuma, amelyet a felmérésben résztvevő diákok a szakmunkásképzők közül a legnagyobb arányban céloztak meg. Az említett intézmény az előző években is az elsők közt szerepelt.

Az ide – de általánosságban is mondhatjuk, hogy a szakmunkásképzőkbe – jelentkező fiatalok elsődlegesen valamiféle szakmát, konkrét szakismeretet kívánnak szerezni. A képzésüket az ilyen speciális ismeretek elsajátítását támogatni kívánó intézmények úgy építik fel, hogy abban a hangsúlyok a konkrét szakmai tudásra, és kevésbé a munkaerőpiacon egyre inkább keresett egyéb ismeretekre (pl. munkajogi ismeretek, idegen nyelv tudás...stb.) kerülnek. Nem meglepő tehát, hogy az egyébként képzett szakemberek szinte egyáltalán nem szereznek számítástechnikai és/vagy nyelvtudást igazoló papírt. A vizsgált iskolában a 37 végzős diákból mindössze 6 rendelkezett alap ECDL-vizsgával, illetve 5-en alapkörű nyelvvizsgával. Ezekkel a hiányosságokkal a tanulók is tisztában vannak. A csoportok összesítve is csak a számítástechnikai ismereteiket, az önéletrajzírást, illetve a csoportirányítással kapcsolatos képességeiket értékelték kettesnél jobbra.

Elsőre persze feltételezhető, hogy valójában ezek az ismeretek nem is szükségesek egy jól képzett szakembernek, mivel a megszerzett szaktudás biztosítani fogja a további boldogulást, amelynek csak rovására menne, ha például a szakmai órák helyett munkajogot oktatnának. Ez mindaddig elfogadható álláspont, amíg megáll az a feltevés, hogy a munkaerőpiac igényli, és ezáltal képes is maradéktalanul felszívni, hosszú távon hasznosítani az adott szakmával rendelkezőket. A válságos időszakok, a szakmák telítődése, illetve a részint ezeknek betudható fokozódó munkaerőpiaci verseny azonban kiszolgáltatottá teszi azokat a fiatalokat, akik a munkaerőpiacon keresett általános kompetenciákkal nem rendelkeznek, hanem „csupán” speciális szakmai ismereteket birtokolnak. A munkaerőpiac foglalkoztatói oldalának elemzése ugyanis rámutatott arra, hogy a speciális szaktudás mellett az egyéb kompetenciák (pl. a csapatban való remek boldogulás) elvárása is egyre fokozottabb mértékű.

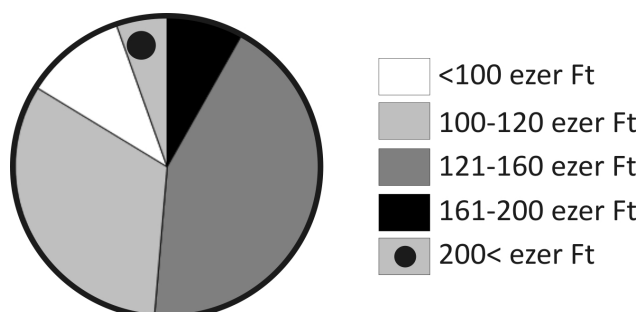
Pozitívum, hogy a tanulók közel fele mindenképpen szándékozik tanulmányait folytatni, további ismereteket elsajátítani, át- vagy továbbképzésen részt venni, amelyben akár az említett iskolában – annak szakközépiskolai részében –, vagy különböző OKJ-s képzéseken is nyílik mód. Az ambiciózus diákok így érettségít is szerezhetnek, és akár a felsőoktatásban is folytathatják tanulmányaikat. Ezen tények cáfolják, hogy a szakmunkásképzők végeztével a fiatalok többsége már a munkaerőpiacon kívánna boldogulni. A felmérés és a velük folytatott beszélgetések egyértelműen igazolták, hogy saját képességeik további fejlesztése, tanulmányaik folytatása szerves részét képezik jövőbeni terveiknek.

Továbbtanulási motivációik tekintetében első helyen az érdeklődés, az emóciók szerepelnek. A megkérdezett fiatalok elenyésző hányadát ösztönözte a pályaválasztásra az, hogy a tanulandó szakmára van-e piaci kereslet vagy sem. Ez persze, ha szigorúan gazdasági szempontokat veszünk figyelembe, nem előnyös. Ami pozitívumként kiemelhető, az az, hogy ezen a szinten a családi tradíciók már messze elmaradnak az általános iskolások körében tapasztalt mértéktől.

A tanulók többsége – mint ahogy azt az általános iskolák esetében is tapasztaltuk – továbbra is optimista, és nagyon várja a továbbtanulást, vagy épp a munkavállalást, amit csupán az árnyékol be számukra, hogy mintegy 40%-uk úgy véli, nem, vagy csak nehezen fog boldogulni megszerzett képzettségével. Bár több szakmunkásképzőre kiterjedő elemzések ez esetben nem történtek, a seregélyesi tapasztalatok fényében megdölni látszik az a feltételezés, hogy az ilyen típusú intézményekbe a motiváció teljes hiánya, és a tanulók érdektelensége a minőség rovására menne.

A 8. osztályosoknál kiemelt figyelmet kapott a „lokálpatriotizmus” mértékét kifejező mutató. 86-os értékükkel az Eötvös József Szakiskola diákjai a Sárbogárdi kistérség átlagának (88,6) szinte tökéletesen megfelelő értéket hoznak, tehát ezen intézmény nem nagyon növeli, de nem is igazán csökkenti a fiatalok munkavállalással kapcsolatos hajlandóságát, érzelmi mobilitását.

A munkaerőpiaci jövőkép szempontjából fontos a jövedelmi elvárások alakulása (6. ábra). A szakmunkásképzősök esetében a várakozások még reálisabbak, mint a 8. osztályosoknál, amely azt sejteti, hogy minél közelebb visz egy adott képzés a munkaerőpiachoz, annál jobban körvonalazódik a kép a középiskolások körében a kereseti lehetőségeikről. A családban hallottak visszamondásával szemben a szakmunkásképzősök végzőseinél a szakmában várható bérek valószínűsíthető ismerete áll a pontos jövedelmi meglátások, elvárások mögött.

6. ábra

Az Eötvös József Szakképző diákjainak jövedelmi elvárásai

(Szerk.: Alpek B. L. 2011. Adatok forrása: Kérdőíves vizsgálat)

A szakmunkások esetében kiemelten fontos felhívni a figyelmet a végzettség munkaerőpiaci értékének folyamatos növekedésére. A Sárbogárdi kistérségben komoly szakmunkáshiány uralkodik. A seregélyesi iskolában végzőknek tehát jó munkaerőpiaci kilátásai lennének, amit csak az a tény árnyékol be, hogy az említett intézményben nem a térségben leginkább keresett építőipari, hanem túlnyomó részt különböző mezőgazdasággal kapcsolatos szakmák kerülnek oktatásra. A korábbiakban esett szó a térség mezőgazdaságában lezajló folyamatokról, illetve azok munkaerő-keresletre gyakorolt hatásairól. Tekintve, hogy a koncentrált növénytermesztés kevés szakmunkást vesz fel, a mezőgazdasági szakmák esetében a térség kifejezetten telített (2010-ben a munkaügyi központ támogatásával mindössze 8 új munkahely született a mezőgazdaságban).

A szakközépiskolák végzősei

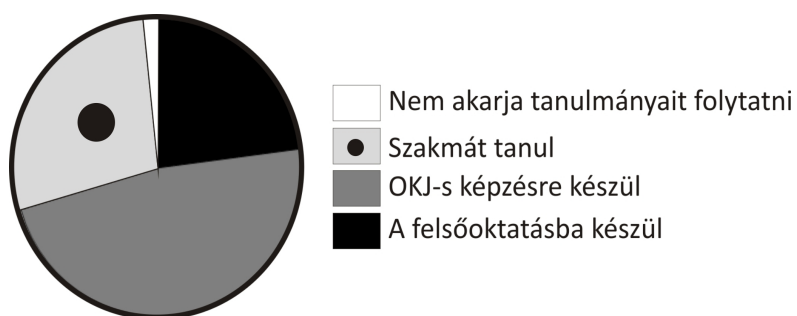
Az általános iskolások továbbtanulási terveit felmérő kérdőív rávilágított, hogy a Sárbogárdi kistérség fiataljainak körében két szakközépiskola tart számot az átlagosnál nagyobb érdeklődésre. A felmérésben megkérdezett fiatalok 13%-a az Árpád Szakképző Iskolában, míg másik, közel 7%-uk a Deák Ferenc Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakközépiskolában szándékozott tanulmányait folytatni. Ha a felmérés eredményeit finomítjuk a korábbi évek továbbtanulási statisztikáinak számaival, kitűnik, hogy ezek az értékek még magasabbak is a fenti százalékoknál.

Az Árpád Szakképző Iskolában kevés diák szerez számítástechnikai ismereteit igazoló ECDL-vizsgabizonyítványt vagy nyelvtudását bizonyító nyelvvizsgát. A megkérdezettek közül összesen két végzős rendelkezett az előbbi, illetve egy az utóbbi típusú dokumentummal. A fiatalok tisztában is vannak tudásuk hiányosságával. A számítástechnikai ismereteiket – átlag –

3,1-re, míg az idegennyelvtudásukat az ennél is kisebb 2,8-as értékre becsülő fiatalok, a többi, egyébként középszinten még kevésbé oktató kompetenciában való jártasságukat még rosszabbnak tartják.

A sorból kilóg 3,7-es értékével az önéletrajzírás képessége, amely főleg annak tudható be, hogy a diákok az Árpádban – elsősorban a nyelvtanórák keretében – már megismerkedhettek ezen sajátos formarendszerű dokumentum jellegzetességeivel, készítési módjával. Másfelől ilyen dokumentumot napjainkban már azért sem nehéz készíteni, mert ehhez számos sablon, segédprogram áll rendelkezésre, így az önéletrajzírás 4-es ismerete gyakorlatilag jelentheti a megfelelő weboldalak elérési útjának tudását is.

Az Árpád érettségire felkészítő képzéseinek fő célja az általános műveltség biztosítása, és az ezt igazolni szándékozó érettségi bizonyítvány megszerzéséhez szükséges tudás átadása mellett az, hogy a szakmai órák keretében megfelelő alapot biztosítsanak a további, elsősorban OKJ-s szakmai képzéseken való boldoguláshoz. Ennek megfelelően a 61 megkérdezett diák is – szakmai tudásának gyarapításával szemben – elsődleges céljának az érettségi megszerzését és az azzal való továbbtanulást tartja. A különbség a később tárgyalandó gimnáziumi képzéssel szemben az Árpád esetében a továbbtanulás tervezett módjában ragadható meg (7. ábra).

7. ábra

Az Árpád Szakközépiskola végzőseinek továbbtanulási orientációi

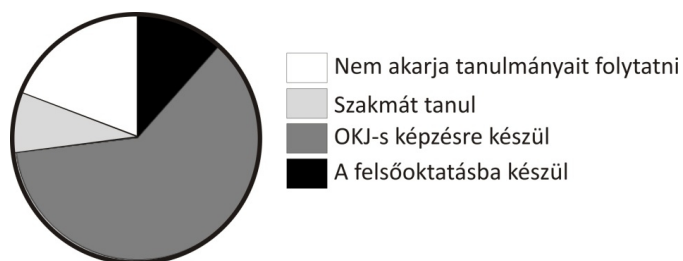
(Szerk.: Alpek B. L. 2011. Adatok forrása: Kérdőíves vizsgálat)

A felsőoktatásba csak a fiatalok kisebb hányada készül, és a szakmunkásképzőkben való szakma tanulását is jelentősen meghaladja azok száma, akik OKJ-s képzésen szeretnék munkaerőpiaci helyzetüket javítani. Boldogulásuk egyik meghatározó pontja tehát, hogy találnak-e olyan OKJ-s képzésben oktató hivatást, amely megfelel a munkaerőpiac rövid és némiképp hosszú távú elvárásainak is. E tekintetben kiemelkedő jelentőséggel bír a Közép-dunántúli Regionális Képző Központ, amely intézményről a későbbiekben részletesen lesz szó.

A jó választás kulcsa a motivációkban lelhető fel. Ha a fiatalok többsége munkaerőpiaci tendenciák, és/vagy a piaci kereslet rövid és – amennyire azt becsülni lehet – hosszú távú minőségi és mennyiségi változásainak szellemében döntenének pályájuk mellett, jó eséllyel még egy olyan munkahelyhiányos területen is boldogulnának, mint a Sárbogárdi kistérség. A valóságban azonban korántsem a hasonló jellegű motivációk a meghatározóak. A fiatalok között elenyésző hányadot (0,98%-ot) képviseltek azok, akik jövedelmi és/vagy elhelyezkedési szempontokat tartottak szem előtt. A felmérésben részt vett, és az ide vágó kérdésre válaszolók túlnyomó többsége (86,3%-a) még mindig – a számos pályaválasztási, orientációs program ellenére – elsősorban érdeklődésének, emócióinak megfelelően választ szakmát, és az elhelyezkedési, jövedelmi szempontok csak esetlegesen és akkor is csak másodlagosan jelennek meg. Mint ahogy az már a szakmunkásképzősök körében végzett felmérésben is kitűnt, a középiskolában végző fiatalok körében a családi tradíciók szerepe számottevő mértékben csökken. Némiképp javítja a képet, hogy – mégha nem is ez volt a meghatározó a döntéseikben – a fiatalok többsége már elgondolkozott azon, hogy választott szakmája piacképes-e.

Az Árpád 12. osztályosainak „lokálpatriotizmusa” a maga 75-ös értékével némiképp a Sárbogárdi-kistérség átlaga alatt szerepel. Ha szigorúan a számokat nézzük, akkor kimondható, hogy az említett szakközépiskola mérsékli a fiatalok munkavállalási hajlandóság szerinti helyhez kötöttségét. Mindezek ellenére, mivel a változás relatíve kicsi, jelentős „lokálpatriotizmus” csökkenés nem tapasztalható.

A Deák Ferenc Szakképző diákjai sok tekintetben igen hasonló helyzetben vannak Árpádos társaikhoz. A nyelvvizsga és az ECDL-vizsga az ő körükben sem jellemző (mindegyikből csak egy fordult elő a vizsgált osztályban), egyéb képzettségeiket pedig hasonlóan borúsán látják. A szakközépiskolai osztályok esetében a Deákban is hasonló prioritások élnek, az érettségire való felkészítést kitüntetett célnak, de a szakmai ismeretek átadását is fontosnak tartják. Mindezek ellenére a végzősök továbbtanulási céljai némiképp eltérnek az Árpád 12. osztályosai körében tapasztaltaktól (8. ábra).

8. ábra

A Deák Szakközépiskola végzőseinek továbbtanulási orientációi

(Szerk.: Alpek B. L. 2011. Adatok forrása: Kérdőíves vizsgálat)

A diákok jelentős hányada (közel ötöde) egyáltalán nem akarja folytatni tanulmányait, míg a felsőoktatásba csak alig több mint 10% készül. A Deák Ferenc végzőseinek közel kétharmada valamilyen OKJ-s képzésen szeretné tudását pallérozni, és csak kisebb részük kíván akár szak-középben, akár szakmunkásképzőben szakmát tanulni. Bár az eredmény eltérő, a motivációk tekintetében nincs sok különbség a két középiskola végzősei között. A fiatalok többsége ez esetben is érdeklődéseire, emócióira támaszkodik, szemben a piac elvárásaival, a jó anyagi kilátásokkal. A megkérdezettek 1,5%-nál jelent meg az orientáció okaként a jó elhelyezkedési esély, a reményteli munkaerőpiaci kilátások. A deákos 12. osztályosok „lokálpatriotizmusa” 73-as értékével mindössze 2 ponttal kisebb az árpadosokra számítottnál, így jelentős munkavállalási hajlandóságbeli mobilitás növekedésről esetükben sem beszélhetünk.

A jövedelmi várakozások szempontjából a szakközépiskolások középutat jelentenek a szakmunkásképzősök és a gimnazisták között (9. ábra). A magasabb, esetenként 200 ezer forintot meghaladó bérre számítók aránya már jóval nagyobb, mint az előző csoportnál, de még nem haladja meg a gimnazistákét.

9. ábra

Az Árpád és a Deák Ferenc Szakközépiskola diákjainak jövedelmi elvárásai

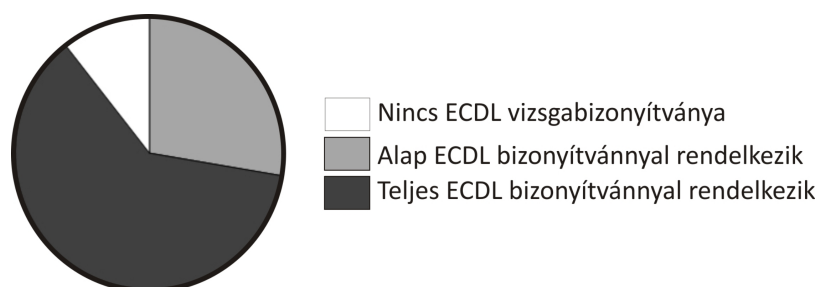
(Szerk.: Alpek B. L. 2011. Adatok forrása: Kérdőíves vizsgálat)

A szakközépiskolákban szerezhető papírok piacképességét az oktatott szakmák differenciáltsága miatt nehéz felbecsülni. Amennyiben csak érettségit – és szakmát nem – szereznek a munkaerőpiacra kilépő fiatalok, a lehetőségek igen korlátozott voltával, komoly elhelyezkedési nehézségekkel nézhetnek szembe.

A Petőfi Sándor Gimnázium végzősei

A Sárbogárdi kistérség 8. osztályosainak körülbelül 30-40%-a kívánja tanulmányait gimnáziumban folytatni. Jelentős számban voltak azok, akiknél a Petőfi Sándor Gimnázium kerül az első helyre. A vizsgált 8. osztályosok 26%-a is ezt az intézményt célozta meg, amely – figyelembe véve, hogy 35,5%-uk készült gimnáziumba – egyértelműsíti annak térségben betöltött szerepét, fontosságát.

Az említett intézményben elsősorban az oktatói gárda, de a tanuló fiatalok is kiemelt figyelmet fordítanak mind a számítástechnikai, mind az idegen nyelvi ismeretek magas szintű átadására, elsajátítására, illetve arra, hogy ezekről a tanuló lehetőleg legkésőbb a 12. osztályban bizonyítványt is szerezzen. A sikert igazolja, hogy az idén végző, jelenleg a 12. osztály padjait koptató fiatalok közel 90%-a rendelkezik valamilyen típusú (alap vagy teljes) ECDL-vizsgával (10. ábra).

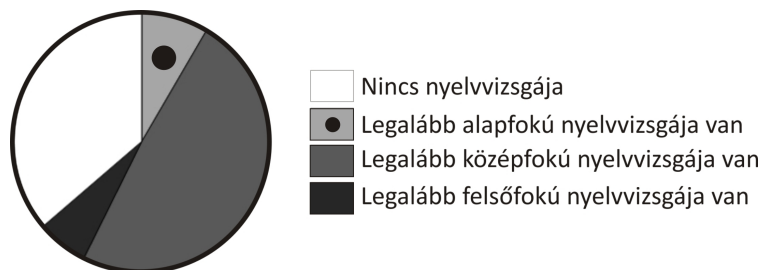

10. ábra

Az ECDL-vizsgák megoszlása a Petőfi Sándor Gimnázium végzőseinek körében

(Szerk.: Alpek B. L. 2011. Adatok forrása: Kérdőíves vizsgálat)

A szerzett nyelvvizsgapapírok száma és típus szerinti megoszlása is erősíti a fenti képet. A 12. osztályosok 63,83%-a rendelkezett nyelvvizsgával, amelynek meghatározó hányada középfokú, és csak kisebb része volt alapfokú. Az iskola kiemelten kezeli a nyelvoktatást, amit a pár éve működő nyelvi előkészítő osztály és az emeltszintű idegennyelv óraszám is igazol. A trendekhez, munkaerőpiaci elvárásokhoz igazodó nyelvi képzés sikerét tükrözi, hogy minden évben páran már felsőfokú nyelvvizsgapapírt is szereznek (11. ábra).

11. ábra

A nyelvvizsgák megoszlása a Petőfi Sándor Gimnázium végzőseinek körében

(Szerk.: Alpek B. L. 2011. Adatok forrása: Kérdőíves vizsgálat)

A fiatalok persze tisztában vannak ilyen jellegű ismereteik mélységével, amit igazol, hogy összességében mind idegennyelvi, mind számítástechnikai tudásukra négyeshez közeli értékeket adtak. Véleményük szerint a jog – ez esetben elsősorban a munkajog –, illetve a pályázatírás áll tőlük a legtávolabb. Ennek oka, hogy a középfokú oktatásban – de az esetek többségében a felsőoktatásban sem – helyeznek kellő hangsúlyt erre a területre.

A jogi és a pályázatírási ismeretek középfokú oktatásból való kitaszított jellegével szemben a csoportirányítás, csapatban boldogulás sőt egyes iskolákban az önéletrajzírás is egyre nagyobb hangsúlyt kap. Előbbire elsősorban a különböző csoportbontásban végzett feladatokban, utóbbiakra a nyelvtanórák keretében tehet szert az ifjúság. A Petőfi Sándor Gimnáziumban ezen ismereteiket közepesre értékelték a diákok, amely igazolja, hogy bár megjelenik a tantervben az ide kapcsolódó anyag, a hangsúlyok nem ezeken a területeken vannak.

A fentiekből, az iskola jellegéből és a képzés felépítéséből következik, hogy az itt végzett fiatalok kompetenciái pont ellentétes jellegűek és irányúak, mint a másik pólust képező szakmunkásképzők végzőseié. A gimnáziumot befejező 12. osztályosok ugyanis szakma és speciális szakismeret nélkül, de a munkaerőpiacon értékelt egyéb kompetenciák magasabb fokú birtoklásával kerülnek ki az intézmény falai közül. Ahhoz persze, hogy a munkaerőpiacon való helytállás sikeres legyen, nekik – a szakmunkásképzőben végzett fiatalokkal ellentétben – nem az általános ismeretek megszerzése, hanem speciális szaktudás elsajátítása, valamiféle szakma megszerzése az elengedhetetlen lépés.

Erre – bár a különböző OKJ-s, felsőfokú szakképzések és szakmát adó iskolák is rendelkezésre állnak – az említett intézmény diákjai gyakorlatilag 99,9%-ban a felsőoktatásban való továbbtanulást látják megoldásnak. Ebből kifolyólag már következik, hogy ugyanekkora százalék további tanulmányokat is szándékozik folytatni, azaz az érettségivel való munkavállalás szinte senkinek sem célja, gyakorlatilag fel sem merül.

A munkaerőpiacon való jövőbeni boldogulás megalapozása ezen a ponton két tényező függvénye. Az első a megfelelő, piacképes ismeretet adó felsőoktatási intézmény, kar, szak kiválasztása, míg a második az idevaló bejutáshoz szükséges pont megszerzése, az érettségi sikeres teljesítése. A Petőfi Sándor Gimnázium diákjai esetében előbbi még mindig elsősorban emocionális alapon történik. Bár a munkaerőpiaci boldogulás szempontjából nem feltétlenül szerencsés – kivétel, ha a diák azt szeretné csinálni, ami véletlenül keresett is a munkaerőpiacon –, a diákok fő érve a pályaválasztásuk mellett, hogy ez érdekli őket. Elenyésző hányad alapozza tehát döntéseit a munkaerőpiaci viszonyokra, statisztikákra, elemzésekre.

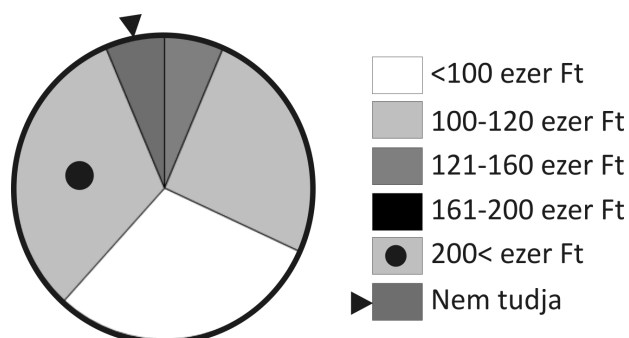
Árnyalja a képet, hogy a diákok közel fele valamiféle hangzatos, úgynevezett karrierszakma iránt érdeklődik, amely gyakorlatilag emocionális alapon tesz egyenlőséjelet a megszerzett ismeret piacképessége és az érdeklődési kör közé. Egy mondattal tehát, a karrierszakmák sikerrel kecsegtető képe nem a munkaerőpiac keresleti-kínálati viszonyai alapján, hanem pusztán a nagy valószínűséggel várható jó egzisztenciák biztosítottóságának emocionális behatása miatt tereli a fiatalokat piacképes szakmájuk irányába. Ez persze jó, de van egy alapvető buktató benne, ami a karrierszakmák munkaerő-kínálati oldalának tömegesedésével, és ebből kifolyólag a hasonló végzettségű diplomás munkanélküliek számának emelkedésével fenyeget. Mivel egyre többen mennek karrierszakmát tanulni, a megszerzett végzettséggel egyre többen nem tudnak majd elhelyezkedni, a munkaerő-keresleti oldal végzettek számának növekedésénél lassabban bővülő jellege miatt. Ez a jelenség azonban a középiskolások számára nem, vagy csak jelentős időeltolódással válik ismertté, amely a diplomás munkanélküliség további növekedését válthatja ki.

A másik oldal az érettségi sikeres teljesítése. Itt a fő kérdés – mivel a Petőfi Sándor Gimnáziumban a kétszintű érettségi bevezetése óta még mindenkinek sikerült a középszintű vizsgát letenni – nem ennek teljesítési aránya, hanem az emelt szintű érettségi vizsgák vállalásának a mértéke. Ez utóbbi vizsgaszint jelentőségét növeli, hogy napjaink oktatáspolitikai elképzelései a felsőoktatásba való bekerülésnél kiemelt szerepet tulajdonítanak ennek a típusnak. A megkérdezett 12. osztályosok közel 60%-a vállalkozik valamilyen tárgyból emelt szintű érettségire (elsősorban humán területen), ami megint csak pozitív.

Végezetül felmerül a kérdés: bár hasznos a diploma, vajon mennyire van igény egy olyan fejletlen térségben, mint a Sárbogárdi kistérség a hasonló szintű szakmával rendelkezőkre? A válasz a munkaerőpiac keresleti oldalának területi elemzésénél került részletezésre. Ami itt tisztázandó, az az, hogy az említett csoport, tehát a 12. osztályos gimnazisták – érzelmi mobilitásukat tekintve – mennyire alárendeltek a helyi munkaerő-keresletnek, a fennálló munkaerőpiaci viszonyoknak. Ennek egyik kifejeződése a „lokálpatriotizmus” mértéke, amely a korábbiakkal szemben meglepő jelenséget tár fel. A gimnazistákra kapott 15-ös érték kifejezi, hogy a cso-

port jóval mobilisabb – munkavállalási szándékait, terveit tekintve – a térségi átlagnál. A Petőfi Sándor Gimnáziumba járó gimnazisták esetében tehát az érzelmi kötöttség – már ami az elhelyezkedési szándékokat illeti – gyakorlatilag elenyésző a térséggel kapcsolatban.

A 12. osztályosok jövedelmi elvárásainak tekintetében (12. ábra) érdekesség a 200 ezer forintos havi bruttó jövedelmet meghaladó kategória tömeges megjelenése, amely tekintve, hogy a legtöbben felsőfokú végzettséget kívánnak szerezni még reális is lehetne, ha az e mögötti értékek nem szaladnának el az esetenként egymillió forintot is meghaladó havi bruttó jövedelmek fölé. Hogy miért nincs tisztában várható bérével a végzős gimnazisták többsége, annak hátterében számos dolog állhat. Gyanítható, hogy mivel távol vannak még a munkavállalástól, nem foglalkoztak behatóbban a kérdéssel, így a jövedelmi viszonyok sem ismertek előttük. Másik lehetséges ok, hogy – elsősorban a karrierszakmákat választók esetében – az adott munkakör rekordfizetései jutnak el a többséghez, így nem az átlag, hanem a csúcspozíciók jelennek meg elvárásként. A csoport optimizmusából túlzott bizakodásra és irreális jövedelmi elvárásokra is lehet következtetni.

12. ábra: A Petőfi Sándor Gimnázium diákjainak jövedelmi elvárásai

(Szerk.: Alpek B. L. 2011. Adatok forrása: Kérdőíves vizsgálat)

4. KÖVETKEZTETÉSEK

A kistérség vállalkozásainak igényeivel kapcsolatban kiderült, hogy azok számára, akik helyben akarnak elhelyezkedni, a nyelvismerettel, illetve a számítástechnikai ismeretekkel szemben a szakma, illetve különféle speciális szakismeretek jelentenek valódi előnyt. Kiemelten fontosnak tartott kompetencia a csapatban való jó boldogulás, illetve a tanulékonyosság. Ezzel

szemben a klasszikusan hasznosnak tartott nyelvismeret és a számítástechnika tudás, csak akkor realizálódik valódi előnyként a térségben, amennyiben ahhoz a kvalifikált – főleg távolabbi – munkahelyek eléréséhez szükséges megfelelő mobilitási fok is társul.

Kiderült továbbá, hogy a pályakezdőkkel kapcsolatban a fő foglalkoztatóknak nincsenek kifejezetten ellenérzéseik, de a munkaerő keresésénél a gyakorlatot sokszor előnyként aposztrofálják, amelynek eredményeként – mivel a munkaerő-kínálat nagyon gazdag – a pályakezdők számára nehezebbé válik a munkahelyek elnyerése. Mivel az ismeretlen, kezdő munkaerő betanításából, a megfelelő munkakultúrára neveléséből komoly hátrányai származhatnak a különböző cégeknek, ezért a gyakorlattal nem rendelkezők integrálására különböző belső módszereket dolgoztak ki (pl. a Paksi Atomerőmű esetében az erőmű képzéseinek elsajátítható a megfelelő gyakorlat).

A leendő pályakezdők csoportjának vizsgálata során kiderült, hogy a fiatalok legerősebb ismeretei számítástechnikai jellegűek (az ECDL-vizsgák terén a sárbogárdi, az alapi és a cecei általános iskolák emelkednek ki), míg általános iskolában a nyelv, a csoportirányítás és a csapatban boldogulás, illetve az önéletrajzírás terén tanúsított jártasság egyáltalán nem jellemző. A középiskolákban iskolatípusoktól függően jelentős eltérések vannak. Míg a szakmunkásképzők diákjai elsősorban szakmai ismeretek terén állnak, jól, addig a gimnáziumban épp ellenkezőleg, az egyéb kompetenciákban remekelnek a fiatalok. A tapasztalatok azt mutatták, hogy a szakközépiskola a legtöbb tekintetben közeputat jelent. A munkaerőpiac szempontjából kiemelten fontos a gyakorlat megléte, amelyre a legnagyobb szüksége a különböző szakmákat tanuló fiataloknak van.

A továbbtanulási motivációk között általános iskolában a család javaslata, illetve az emóciók játszanak kulcsszerepet, míg középiskolában egyértelműen utóbbiakon van a hangsúly. Jelentős probléma, hogy a leendő pályakezdők körében a munkaerőpiac folyamatai vagy nem is ismertek, vagy csak elenyésző hányadnál képviselnek döntő szempontot a pályaválasztásnál. A tanácsadások nem hatnak kellő mértékben a fiatalokra, amit igazol, hogy minden iskolatípusban elenyésző hányad (kevesebb, mint 10%) dönt ezek hatására.

A továbbtanulás irányát tekintve a 8. osztályosok legnagyobb arányban a szakközépiskolákat választják. A legkisebb érdeklődés az egyébként egyre piacképesebb ismeretet adó szakmunkásképzők iránt mutatkozik. Fontos tény, hogy – szemben a sztereotípiákkal – a szakmunkásképzők végzőseinek is több mint a fele tervezi, hogy tanulmányait tovább folytatja. A szakközépiskolások elsősorban OKJ-s képzéseken, míg a gimnazisták 99%-ban a felsőoktatásban szeretnék tanulmányaikat folytatni.

A „lokálpatriotizmus” tekintetében kirajzolódik egy város-falu, illetve egy gimnázium-e-gyéb középfokú oktatási intézmények törésvonal, mindkét esetben előbbiek javára. Míg a köz-ségek esetében ennek háttérében az otthon szeretete játszott a fő szempontot, utóbbinál erről – tekintettel arra, hogy az egyes intézmények diákjai számos különböző településről jöttek –, nem lehet beszélni.

A problémák háttérének pontosabb ismeretében néhány megoldási javaslat került megfo-galmazásra. Ezek közül a legfontosabbak:

- Az általános iskolákban a lexikális tudás fejlesztése mellett kiemelt hangsúlyt kéne fordítani a középiskolában való hatékony boldogulás megalapozására, az általános kompetenciák (szövegértési, logikai készség, hatékony tanulási mód-szerek megtanítása) elsajátítására.
- Vissza kéne adni a szakmunkásképzők és a szakmák presztízsét.
- A fiatalok érzelmeire hatva kellene terelni őket a hiányszakmák irányába, pél-dául a szakmák képviselőinek életszerű előadásaival.
- A szakmunkásképzőkben a legfontosabb feladat, hogy egy stabil bázistudást ad-janak a fiataloknak, amelyre a későbbiekben a technika/technológia fejlődésé-ből eredő új elsajátítandó ismeretek ráépíthetők.
- Minden iskolatípusban figyelmet kéne fordítani a munkaerőpiacon értékelt álta-lános ismeretek, kompetenciák pallérozására.
- Támogatásokkal, ösztönzőkkel lehetne segíteni a foglalkoztatók és a képzésben résztvevő diákok gyakorlatszerzési célú együttműködését.
- A munkavállalás nehézségeivel, a munkaerőpiaccal meg kellene ismertetni a fiatalokat.
- A szakközépiskolások hatékony boldogulásához is elengedhetetlen valamilyen szakismeret elsajátítása, így ezt, ha lehet, adott intézmény falain belül minden-képpen célszerű megtenni.

IRODALOM

- BABUSIK FERENC - KUTAS JÁNOS - WEINPER MÁRIA 1997: Középfokú képzés és munkaerőpiac. Munkaügyi Szemle, (41. évf.) 7-8. sz. pp. 41-45.
- CSEHNÉ PAPP IMOLA 2005: A pályorientáció és a munkaerőpiac összefüggései. Munkaügyi Szemle, (49. évf.) 11. sz. pp. 19-23.
- CSEHNÉ PAPP IMOLA 2007: Az oktatás és a munkaerőpiac állapota közötti kapcsolat Magyarországon. Gazdálkodás, (51. évf.) 1. sz. pp. 60-65.
- ÉKES ILDIKÓ 2005: A munkaerőpiac két oldala (Munkáltatói szándékok és munkavállalói preferenciák a fiatalok foglalkoztatásában). Munkaügyi Szemle, (49. évf.) 10. sz. pp. 17-20.
- ILLÉSNÉ KINCSEI VALÉRIA 2006: Igények és szükségletek - szakképzés és munkaerőpiac. Tudásmenedzsment, (7. évf.) 1. sz. pp. 49-55.
- KISS FERENC 1998: A pályakezdő munkanélküliek foglalkoztatásának támogatási rendszere. Munkaügyi Szemle, (42. évf.) 10. sz. pp. 49-52.
- LAKI LÁSZLÓ 1993: Iskola és munkanélküliség. Educatio, (2. évf.) 1. sz. pp. 1-10.
- LANNERT JUDIT 1997: Az ifjúsági munkanélküliség és az iskolaszervezet. Új Pedagógiai Szemle, (47. évf.) 2. sz. pp. 32-48.
- M. CSÁSZÁR ZSUZSANNA 2004: Magyarország oktatásföldrajza: A magyar közoktatás területi sajátosságai. Pécs, Pro Pannonia Kiadó, 189 p.
- MÁRTONFI GYÖRGY 1998: Pályaválasztás és munkaerőpiac. Educatio, (7. évf.) 3. sz. pp. 454-469.
- POLÓNYI ISTVÁN - TIMÁR JÁNOS 2004: Munkaerőpiac és oktatáspolitikai Magyarország a rendszerváltás után (Van-e élet a munkagazdaságtani főáramon kívül?). Közgazdasági Szemle, (51. évf.) 11. sz. pp. 1065-1072.
- REZSÓFI ISTVÁN 2004: Iskolarendszerű szakképzés, pályakezdő munkanélküliek, munkaerőigények összefüggései Hajdú-Bihar megyében. Munkaügyi Szemle, (48. évf.) 6. sz. 33 p.
- VÁMOSI TAMÁS 2004: A középfokú szakképzés diákjainak szakmaválasztása Baranya megyében. Szakoktatás (54. évf.) 7. sz. pp. 18-23.
- VÁMOSI TAMÁS 2005: A szakképzési rendszer területi problémái. Humánpolitikai Szemle, (16. évf.) 1. sz. pp. 49-59.
- VÁRADY JUDIT 2005: Munkaerőpiac és oktatás. Szakoktatás, (55. évf.) 1. sz. pp. 23-25.

TÉRINFORMATIKAI MÓDSZEREK ALKALMAZÁSA AZ OKTATÁS-INNOVÁCIÓ KUTATÁSBAN

BORNEMISZA IMRE – KOPÁRI LÁSZLÓ – PÓSFAYNÉ BAKOTA ÉVA

1. BEVEZETÉS

A felsőoktatásban a távoktatás – mint képzési forma – a Gábor Dénes Főiskola informatikus mérnökképzésével jelenik meg Magyarországon, 1992-ben. A távoktatás innovációként is értelmezhető, amelynek első tudományos leírása (SCHUMPETER, J. A. 1980) egybeesik a Gábor Dénes Főiskola alapításával Budapesten. A HÄGERSTRAND-i (1952) értelemben vett diffúziós folyamat első innovációs központjai Budapest mellett Kaposvár, Miskolc, Nyíregyháza, Szolnok, Zalaegerszeg. A következő tanévekben egyre több városban jön létre innovációs központ, behálózva az ország területét. A vizsgált időszak első 7 évében folyamatosan emelkedik az innovációs központok száma, megközelítve az ötvenet. Ennek hatására országosan és a határon túli magyarok lakta területeken is jelentős konzultációs központhálózat jön létre. Az 1994/1995-ös tanévig, a működés harmadik évéig már 27 innovációs központ alakul, ezek egyike a Gábor Dénes Főiskola Kecskeméti Konzultációs Központja, a továbbiakban GDF-KKK. Az innovációs központok számának növekedése újabb és újabb, központi szerepet betöltő település bekapcsolódásának az eredménye. A kutatás adatai azt mutatják, hogy a vizsgált időszak alatt, az innovációs központok számának és a hallgatói létszám folyamatos növekedése után csökkenés mutatkozik.

Reményeink szerint a térképi megjelenítés és az azon alapuló szakértői vizsgálat rávilágít arra, hogy milyen tendenciák hatottak a konzultációs központok diffúziós folyamataira, a hallgatói létszámváltozásra. A kutatás során merült fel az igény, hogy a hallgatói nyilvántartást alapul véve készüljön egy idősoros elemzés is.

A felsőoktatás hazai képzési rendszerében a kilencvenes évek első felében a Gábor Dénes Főiskola úttörőnek számít, mind az alapítást, a működtetést biztosító tulajdonosi forma, mind az informatikus mérnökképzés távoktatási képzési forma tekintetében.

A rendszerváltást követően a gazdasági változások eredményeként felerősödik az informatikai tudással rendelkező szakember iránti igény, amelyhez a meglévő hazai felsőoktatás ebben az időszakban a kevés kivételtől eltekintve nem képes alkalmazkodni. Ekkor nyílik meg a jogszabályi lehetőség arra is, hogy az állami felsőoktatás mellett megalakulhassanak a magán felsőoktatási intézmények, többek között a Gábor Dénes Főiskola is. Az induló szak, az informatikus mérnökképzés jól mutatja a piaci igényekhez való gyors alkalmazkodást. A távoktatási módsze-

ren alapuló oktatás-tanulás, a konzultációs központok hálózatának folyamatos terjedése teszi lehetővé, hogy a tanulni vágyó hallgató a számára leginkább előnyös, a lakhelyéhez vagy munkahelyéhez legközelebbi konzultációs központot választhassa.

Kutatásainkat a Gábor Dénes Főiskola oktatás-innovációjának első 12 évére vonatkozóan hagyományos, manuális módszerekkel végeztük. Az adatmennyiség évenkénti növekedése és az egyre több vizsgálati szempont felmerülése miatt térinformatikai módszerek alkalmazásának igénye vetődik fel. E módszer alkalmazásával lerövidül az adatfeldolgozásra és térképi ábrázolásukra fordított idő, és az ábrákon könnyebben válnak felismerhetővé, elemezhetővé az oktatás-innováció térbeli és időbeli dimenzióinak összefüggései. Az új módszer kidolgozása és használata a kutatást időben hatékonyabbá tette, és lehetőséget adott Magyarországon más, település-szintű statisztikai adatainak feldolgozására és térképi ábrázolásukra.

2. A TÉRINFORMATIKAI MÓDSZER ALKALMAZÁSÁNAK ELŐZMÉNYEI

A Gábor Dénes Főiskolát legtöbbször csak a távoktatási módszer tanulás-tudás folyamata szempontjai szerint vizsgálták. 1992 óta, az informatikus mérnök távoktatási képzés indulásától kezdve a konzultációs központoknak jelentős szerepe van a vidéken élő, a felsőoktatást nehezen elérő, tanulni szándékozó lakosság képzésében. A konzultációs központok működése jelentősen hozzájárul az adott település fenntartható fejlődéséhez, a térség gazdasági potenciáljának növekedéséhez, a tudásalapú társadalom feltételrendszerének kialakulásához. A fenti tényezők tekintetében véleményünk szerint fontos a tanulás-tudás központok elhelyezkedésének, térszerkeztének vizsgálata.

Kutatásainkban először a GDF-KKK területi elhelyezkedését és az oktatás-innováció fogalma szerinti jelentőségét vizsgáltuk meg a dél-alföldi régióban, a kutatási időszak alatt bekövetkezett változásokra keresve magyarázatot. Adataink alapját a GDF-KKK eredményei szolgálták, amelyek számítógépes feldolgozása, rendezése MS-Excel segítségével, viszonylag problémamentesen történt, a kapott adatok térképi megjelenítése azonban időigényes feladat volt. Az adatok térképi megjelenítését Corel Draw szoftverrel végeztük, de a hallgatókat küldő településeket előtte papír alapú munkatérképeken kellett megkeresnünk, majd azt ránézésre azonosítottuk be a digitalizált térképpel. Nehezítette a kutatást az is, hogy ezzel a módszerrel csak egyféle ábrázolásmódra voltunk képesek, és a kutatás folyamán felmerülő új szempontok szerinti térképet nem tudtunk azonnal előállítani.

Először csak a hallgatókat küldő települések területi elhelyezkedését, és e településekből a GDF-re jelentkezett hallgatók létszámát elemeztük, illetve a kutatási időszak alatt ezen adatokban bekövetkezett változásokra kerestünk magyarázatot. Az ilyen jellegű adatok feldolgozására és a szemléletesebb, több szempontú ábrázolására először MILICS G. (2004) használt térinformatikai módszereket. Hasonló metodika szerint került sor az erdei iskolák területi elhelyezkedésének és forgalmuk szerinti jelentőségének vizsgálatára is (BORNEMISZA I. – KOPÁRI L. 2006; BORNEMISZA I. – KOPÁRI L. – PÓSFAYNÉ BAKOTA É. 2007).

A kulturális innováció területén végzett kutatást BORSOS Á. (2009) értekezése foglalja össze, amely a mozik hazai elterjedését, a hálózat alakulásának földrajzi jellemzőit mutatja be, nem csupán a mozik számának egyszerű statisztikai adatain, hanem a változások mozgatórugóinak feltárásán keresztül.

A GDF-KKK oktatás-innováció vizsgálatához olyan módszer kidolgozására törekedtünk, amely lehetőséget ad Magyarország településeire vonatkozó adatok hatékony térképi ábrázolására településszinten, vagy az adatok összesítésével kistérségi, megyei vonatkozásban is.

3. A KUTATÁS CÉLJA

A kutatás célja egy olyan térinformatikai módszer kidolgozása, amely Magyarország településszintű statisztikai adatait képes pontosan, gyorsan kezelni, azokat térképen szemléletesen megjeleníteni. A további cél, hogy a módszert a kutatás eszközeként alkalmazva feltárjuk a GDF-KKK területi jellegzetességeit az életciklus egyes periódusaiban.

Végső cél a Gábor Dénes Főiskola távoktatási képzési forma elterjedésének innováció elméleti modellezése, az innováció terjedésének vizsgálata eltérő kulturális és gazdasági környezetben, az életciklus egyes szakaszait befolyásoló azonosságok és különbözőségek bemutatása.

4. A KUTATÁS MÓDSZERE

Kutatásainkhoz a GDF-KKK tanulói nyilvántartás létszámadatait használtuk fel, a vizsgált 12 évre vonatkozóan. Tapasztalataink szerint aktív hallgató a beiratkozott, hallgatói jogviszonnal rendelkező hallgató – a hallgatói jogviszony feltétele ugyanis nem kapcsolódott össze a félév tanulmányi kötelezettségének teljesítési arány számadataival. Kutatásunk során az adott tanév októberi létszámadatait vettük figyelembe.

1993/1994 tanévtől a 2004/2005 tanévig a Gábor Dénes Főiskola hallgatói nyilvántartásai olyan formában kerültek feldolgozásra, amelyekből pontosan kiderül, hogy a felvételt nyert hallgató mely településen működő konzultációs központba iratkozott be, illetve mely településről választották konzultációs központként a Kecskeméti Konzultációs Központot. Ezek alapján a Kecskeméti Konzultációs Központ vonzáskörzetének vizsgálatát 12 év viszonylatában tudtuk elvégezni.

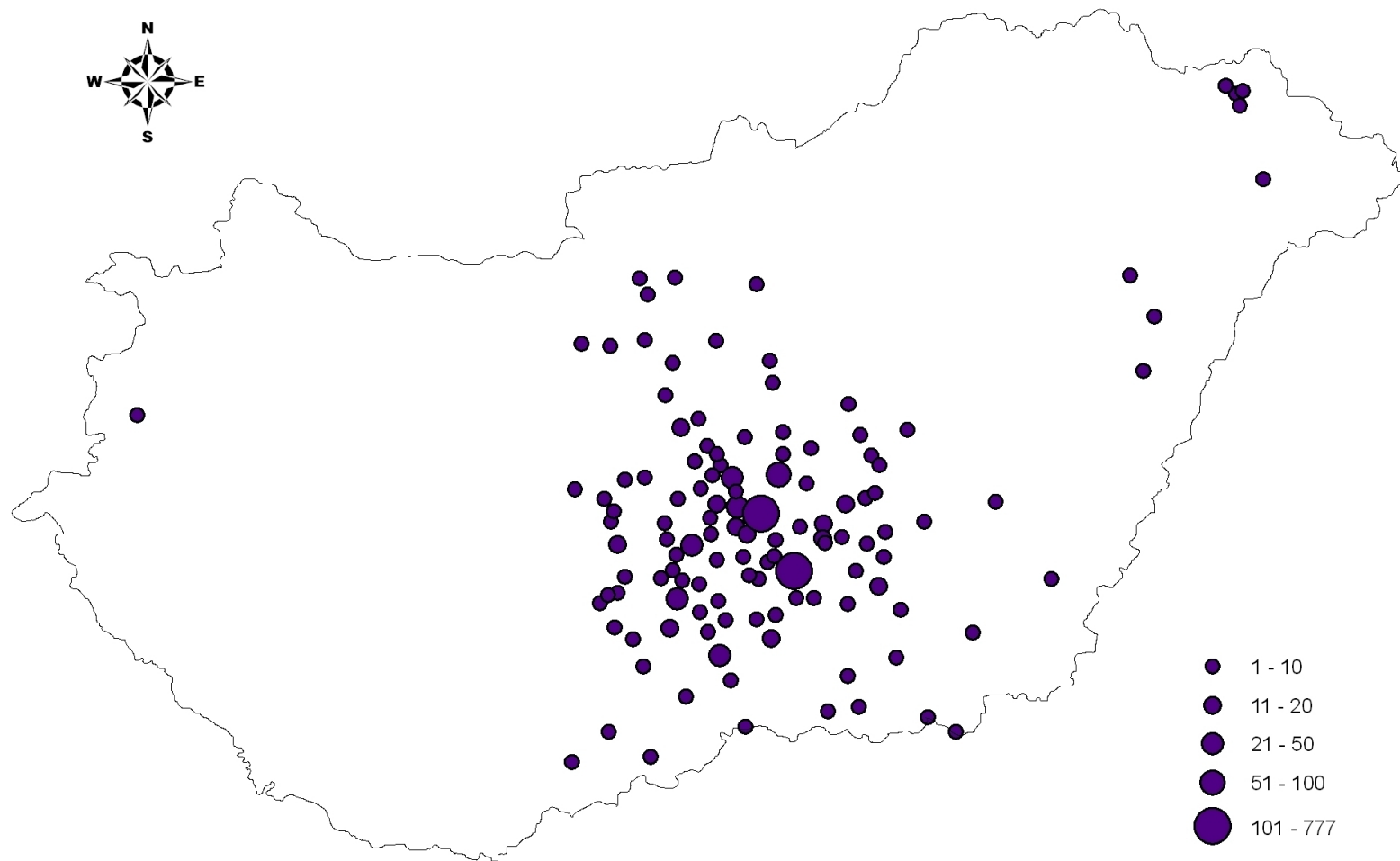
A feladat megoldása az adatbevitellel kezdődött. Az Excel táblázatban kapott adatokat először a táblázatkezelőben rendeztük és készítettük elő az importra. Az Access-be betöltött adatokból táblakészítő lekérdezéssel évenként külön táblákat hoztunk létre, hogy majd ne okozzanak gondot az adott évben hallgatót nem küldő települések 0 értékei. Ezután ábrázoltuk évenként is és együtt is az érintett településeket (BORNEMISZA I. 2009).

A 12 éves idősor ábrázolásakor a következőket tapasztaltuk:

- az összes települést ábrázolva az egymásra írt településnevek olvashatatlanok (*1. ábra*);
- amennyiben csak azokat a településeket vesszük figyelembe, amelyek összesen legalább 10 főt küldtek a 12 év során, akkor a településnevek olvashatóan elférnek;
- ha az összes kibocsátó település idősorát ábrázoljuk, akkor a diagramok nehezen elemezhetőek.

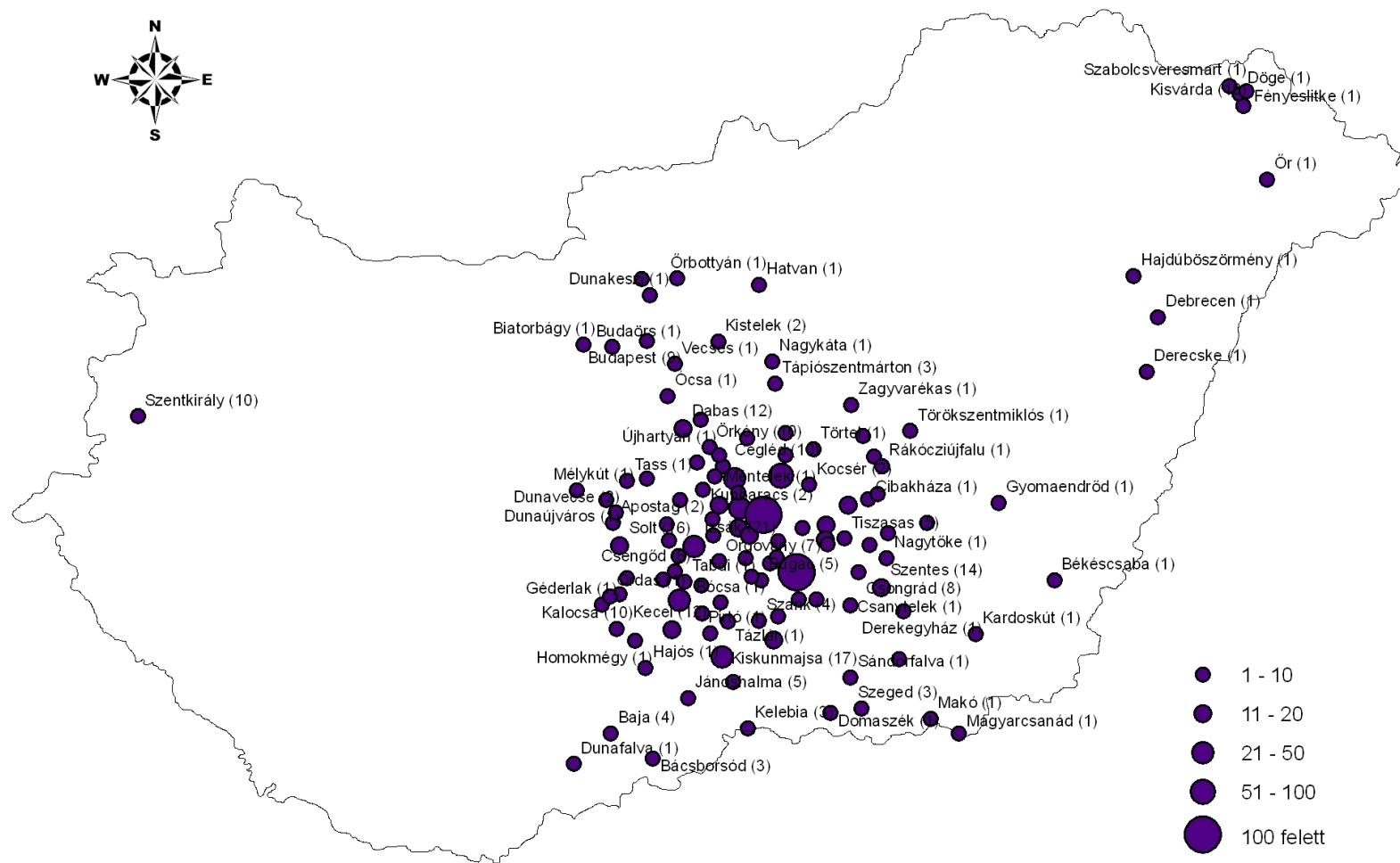
Mint láttuk, az 1. ábra nem szolgál differenciálható információval, az elemzés céljára nem megfelelő a túlszűfolt és olvashatatlan feliratok halmaza miatt. Végül a következő három ábrázolási mód tűnt használhatónak, elemezhetőnek.

A *2. ábra* a GDF-KKK számára hallgatót kibocsátó összes települést, egységes méretű pontokkal, név nélkül mutatja. A térképen jól látható módon kirajzolódik a GDF-KKK vonzáskörzete, de a küldő településeket nem lehet differenciálni aktivitásuk szerint, továbbá egységben kezeli a vizsgált 12 év – egyébként változó – hallgatói létszám adatait. Ebben a megjelenítésben az innováció folyamatáról nem nyerünk információt.

1. ábra:
GDF-KKK vonzáskörzete az 1993/1994-es és 2004/2005-ös tanévek között a hallgatókat adó települések név nélküli
ábrázolásával, de azok hallgatói számával

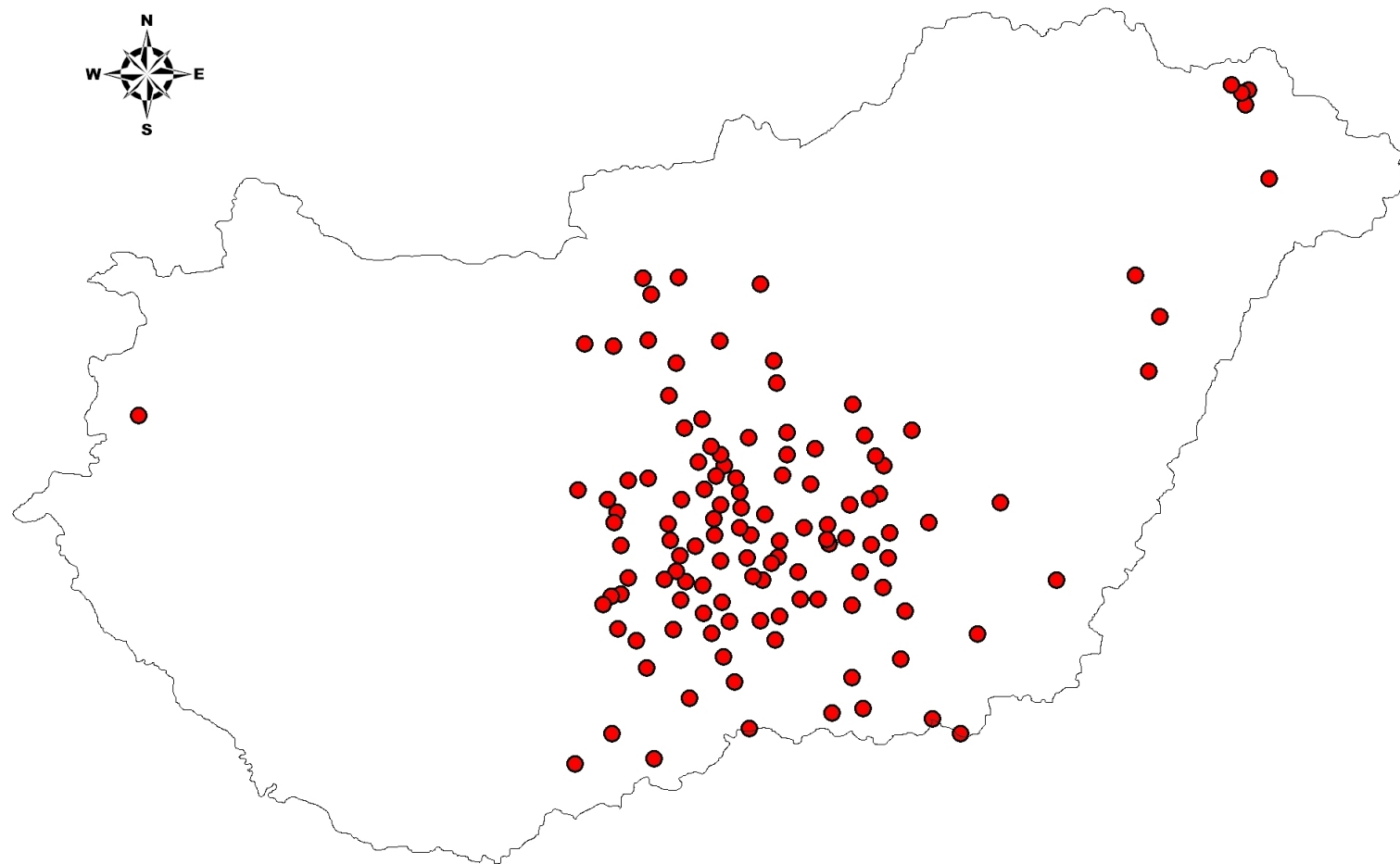
(Szerk. Bornemisza I. 2009)

2. ábra

GDF-KKK vonzáskörzete az 1993/1994-es és 2004/2005-ös tanévek között
a hallgatókat adó települések nevével és azok hallgatói számával

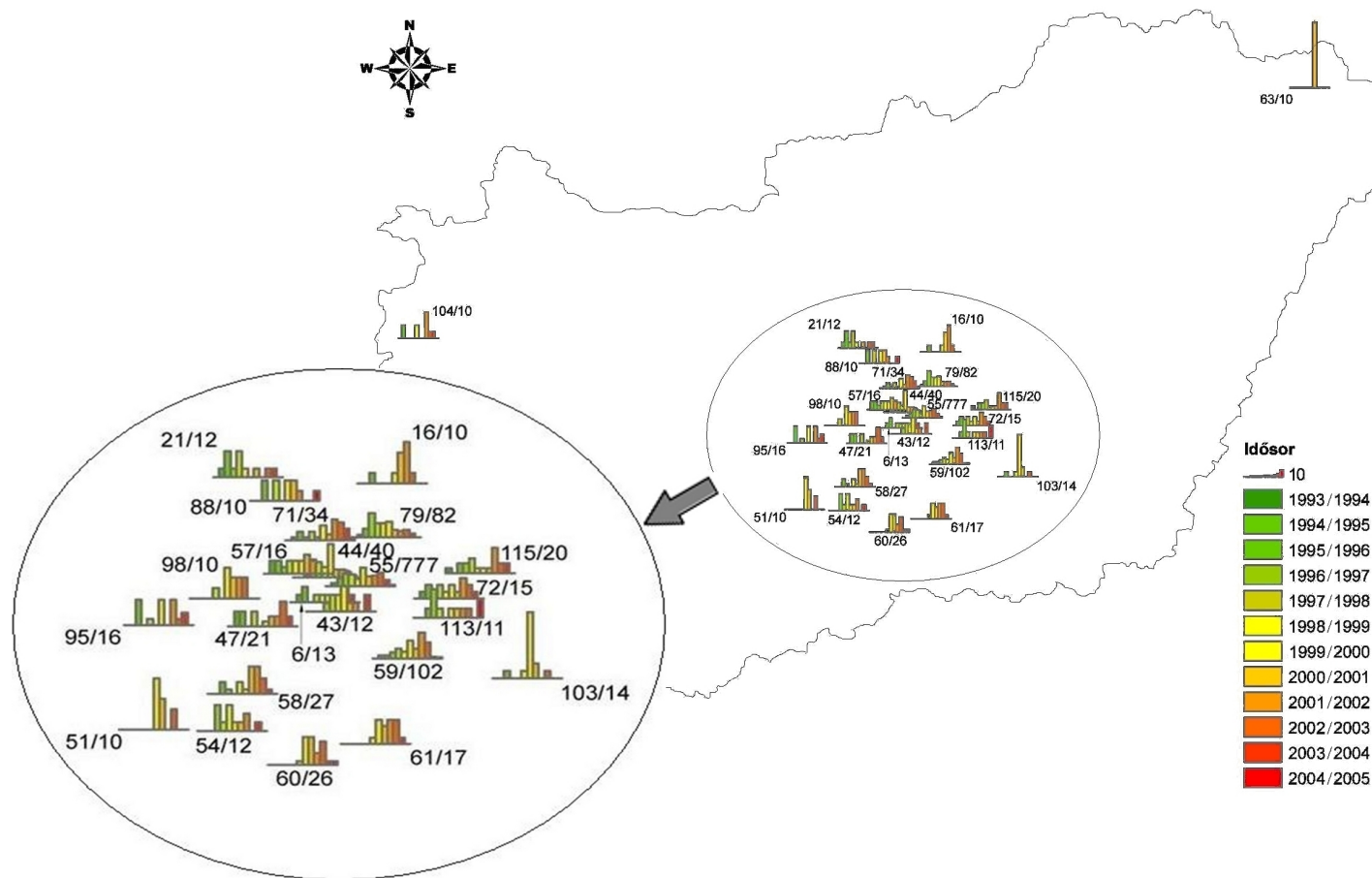
(Szerk. Bornemisza I. 2007)

3. ábra

GDF-KKK vonzáskörzete az 1993/1994-es és 2004/2005-ös tanévek között a hallgatókat adó települések név nélküli ábrázolásával

(Szerk. Bornemisza I. 2009)

4. ábra

GDF-KKK-ba az 1993/1994-es és a 2004/2005-ös tanévek között 10 főnél több hallgatót adó települések idősor-diagramjai

A diagram mellett a település azonosítószáma, majd törtvonal után az adott településről az érintett időszakban érkezett összes hallgatói létszám olvasható. Az oszlopdiagram az egyes évek hallgatói létszám-megoszlását mutatja, az adott település összes hallgatójának arányában.

(Szerk. Bornemisza I. 2009)

A 3. ábra jól mutatja a központ és a küldő települések földrajzi helyzetét, valamint következtetéseket lehet levonni a kibocsátó települések képzés iránti érdeklődésére. Az elemzések gazdasági szempontból is jelentősek, hiszen a tanulás-tudás megszerzése iránti aktivitásból következő tehetők a gazdasági potenciál változására. A nagyvárosok természetesen kiemelkedő jelentőségűnek mutatkoznak.

A 4. ábra idősor-diagramján a 10-nél több hallgatót küldő települések láthatók, oszlopdigrammal, azonosító kóddal és küldött létszámmal, a vizsgált tanévek jelölésével. (A települések kódtáblázatát jelen tanulmányban nem tartjuk érdemesnek mellékelni.) Az adatok ezen ábrázolása teszi lehetővé leginkább az oktatásföldrajzi szemléletű, oktatás-innováció tervezett kutatás kérdéseinek megválaszolását.

5. A MÓDSZER ALKALMAZHATÓSÁGA

Egy-egy településhez tartozó hallgatói létszámadatot több formában ábrázoltuk (1. ábra, 2. ábra, 3. ábra), míg végül áttekinthető, szemléletes, jól elemezhető képet (4. ábra) kaptunk. Ezt vizsgálva szembetűnő, hogy a hallgatókat küldő települések egyenlőtlen eloszlást mutatnak. A térinformatikai módszer alkalmas arra, hogy rövid idő alatt többféle összefüggésben ábrázoljuk a meglévő adatokat, így szemléletesen be tudjuk mutatni a hallgatók koncentrálódását az egyes területekre, az e területeken lévő központokat és a központokba érkező diákok magas számát.

A módszert alkalmazva, a meglévő adatok birtokában egyszerűen lehet láttatni a GDF-KKK-ba beiratkozott hallgatók lakhelyének térbeli elhelyezkedését. Az új technika – az adatbázis és a térinformatikai szoftver közvetlen összekapcsolásának – előnye, hogy az adatok gyorsan és rugalmasan ábrázolhatóak. A konzultációs központba érkező diáklétszámmal arányos ábrázolás szemléletesebb képet ad a területi eloszlás egyenlőtlenségeiről. Ez a számítógépes módszer nagyságrendekkel csökkenti az adatok megjelenítésére fordított időt. A térinformatika lehetőséget biztosít a kutatással kapcsolatosan felmerülő új célok kijelölésére és a kérdések igazolására is.

6. ÖSSZEGRZÉS

A GDF-KKK hallgatói adatainak térinformatikai elemzéséből is megállapítható, hogy a központ informatikus mérnök képzése jelentős számú hallgatót mozgat meg évente. A kidolgozott módszer segítségével gyorsan ábrázolhatóak térképen ezek a nagyszámú adathalmazok különböző szempontok és összefüggérendszer alapján, s így könnyen elemezhetőek is.

Térinformatikai módszereket alkalmazva a dél-alföldi régióban a GDF-KKK térszerkezetének vizsgálatából kiderült, hogy a GDF-KKK hatása Kecskemét körzetében koncentrálódik, s ez egybeesik a legtöbb hallgatót kibocsátó település területi elhelyezkedésével, a térség felsőoktatási centrumával. Az új módszert használva létszamarányosan kimutatható a GDF-KKK vonzáskörzete és ezzel együtt a jelentősége. Ezt a vizsgálatot a számítógépes technika alkalmazása nélkül csak szintén több hetes munkával lehetett volna elvégezni. Ugyanígy könnyen és gyorsan lehetett ábrázolni a GDF-KKK hallgatói létszámának területi összefüggését. A kidolgozott technika véleményünk szerint alkalmas mindenféle településszintű statisztikai adathalmaz térképen történő szemléletes ábrázolására, az adatok közötti összefüggérendszerket is figyelembe véve. Ezt alkalmazva a kutatások adatfeldolgozására fordított idő jelentős mértékben lecsökkenhet. Lehetővé válik az adatok több szempont szerinti vizsgálata, a kutatás komplexitásának növelése.

A megelőző kutatások során, manuális feldolgozás esetén – éppen a szerkesztési feladat volumene miatt – csak egy egyedi térkép készülhetett el. Az új módszer esetében az adatok előkészítése és a legmegfelelőbb ábrázolási mód kidolgozása körültekintést igénylő feladat, de az esetleges későbbi változtatási igény, új szempontok bevezetése nem jelenti a teljes munka újraindítását. A vizsgálat céljától függően ábrázolhatóak az egyes központok, akár létszamarányosan, akár kategóriákba sorolva.

Az adatok térképi megjelenítése a háttérben lévő adatbázison alapszik, így tulajdonképpen Magyarország bármilyen, településszintű adatait ábrázolhatjuk. A településeket pontként kezeljük, de megfelelő információ-háttér esetén elképzelhető a külterületi, illetve belterületi határ szerinti, vagy akár kistérségi ábrázolás is.

A térinformatikai módszer tehát a GDF-KKK térszerkezetének vizsgálatánál láthatóan jó eredményt hozott. Bár a térinformatika nem cél, hanem eszköz, de bebizonyosodott, hogy jól alkalmazható az ilyen jellegű feladatokra.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BORNEMISZA I. 2009: Térinformatika a köz- és felsőoktatásban, alkalmazott példák alapján. PhD értekezés. PTE TTK Földtudományok Doktori Iskola, Pécs, pp. 36-38.
- BORNEMISZA I. – KOPÁRI L. 2006: A magyarországi erdei iskolák térszerkezetének vizsgálata térinformatikai módszerekkel. Földrajzi Értesítő, LV. 1-2. pp. 179-194.
- BORNEMISZA I. – KOPÁRI L. – PÓSFAYNÉ BAKOTA É. 2007: Térinformatikai módszerek alkalmazása a magyarországi erdei iskolák térszerkezetének vizsgálatánál. In: Aubert A. (szerk.): Fejlesztés és képzés a turizmusban: II. Országos Turisztikai Konferencia tudományos közleményei, Pécs, 2006. október12-13., PTE TTK Földrajzi Intézet, Pécs pp. 363-371.
- BORSOS Á. 2009: A mozi mint innováció magyarországi elterjedése, a hálózat alakulásának földrajzi jellemzői napjainkban. PhD értekezés. PTE TTK Földtudományok Doktori Iskola, Pécs, 20 p.
- HÄGERSTRAND T. 1952: The propagation of innovation waves. Lund Studies in Geography. Ser. B. Human Geography No. 4. Lund, 22 p.
- MILICS G. 2004: Az erdei iskolák és a turizmus kapcsolatának vizsgálata térinformatikai módszerek alkalmazásával. In: Bali E. – Dégi J. – Dezső Zs. – Papp B. – Szabó Cs. (Szerk): IX. Országos felsőoktatási környezettudományi diákkonferencia: Budapest, 2004. április 5-7.: Az előadások összefoglalói. ELTE TTK Környezettan Kari Munkacsoport, Budapest, 267 p.
- SCHUMPETER, J. A. 1980: A gazdasági fejlődés elmélete. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 320 p.

A KÖRNYEZETTUDATOS TELEPÜLÉSFEJLESZTÉS, MINT AZ ÉLHETŐBB TELEPÜLÉSI KÖRNYEZET MEGTEREMTÉSÉNEK ESZKÖZE

DARÁNYI VIKTÓRIA¹ - DR. GÁLOSI-KOVÁCS BERNADETT²

Abstract: Environment-conscious settlement development is such a planning and implementation activity that is dedicated to the protection of built and natural environment and improves the quality of life of the inhabitants. On one hand, laws are framing this activity, and they achieve these goals by determining the commitments of a settlement, on the other hand, national developmental documents determine those projects that are going to be financed. Apart from these, suggestions are made by international and European Union documents, which usually supply demands (such as improvement of quality of life, use of protecting and developing techniques of environmental elements) of such conferences and meetings whose main theme was usually some kind of environmental issue. Several responsibly thinking local communities, beyond doing all compulsory settlement development tasks, announced or joined such new initiatives that take action in improving their environment and therefore stand as good examples to be followed. Environment-conscious settlement development, as an activity aspiring to be in harmony with nature finally manifests in eco-villages.

1. BEVEZETÉS

Napjainkra a társadalmi értékrendszerbe egyre mélyebben beépülő fogalomként vált a környezettudatosság. Közvetítését a társadalmi értékítélet, a magatartásformák, a fogyasztási és életviteli változásokban tapasztalhatjuk, melyek alapvető célja, hogy környezetünkre a lehető legkisebb terheket rójuk. Az emberek környezetük állapotát településeik keresztmetszetében nap, mint nap látják, a problémákkal itt szembesülnek olyan formában, hogy azzal komolyan foglalkozzanak. A környezettudatos fejlesztésekkel elért környezeti állapot javulás a településeket tisztábbá, élhetőbbé, egészségesebbé teszi, ezzel meggyőzve a lakosságot annak fontosságáról.

Egy 2004 áprilisában elkészült felmérés³ szerint a hazai és a globális környezet állapotát a lakosság egyötöde katasztrofálisnak, további 50%-a súlyosan problémásnak tartja, míg az aránya, akik szerint minden rendben van, elhanyagolható. A környezetkárosító hatások közül a lakosság leginkább a tankhajók elsüllyedését (79%), a vegyi üzemeket (70%), a szemetelést (61%), az atomerőműveket (44%) és a műanyag flakonokat, tasakokat (42%) tartja erőteljesen környezetszennyezőnek. Ezekből az adatokból kiderül, hogy a lakosság véleménye szerint a

¹ geográfus

² Adjunktus, PTE TTK Földrajzi Intézet, Általános és Alkalmazott Környezetföldrajzi Tanszék

³Cognitive és a WWF Magyarország Ökobarométer c. reprezentatív felmérése a 15 évesnél idősebb magyar lakosság körében, 2004 április, <http://www.cognitive.hu/documents/sajto20040608.pdf>

környezetet leginkább károsító tényezők közül a szemetelés és a műanyag csomagolások problémája – melyek ellen leghatékonyabban települési szinten lehetne fellépni – előkelő helyen szerepelnek.

A környezettudatos településfejlesztés ilyen, és ehhez hasonló problémák megoldását célozza meg, hogy minden település a jövő nemzedékek számára is élhető környezetet biztosítson. Ez az elképzelés összhangban van az Európai Unió fenntartható fejlődést hangoztató elveivel is. A megvalósításhoz segítséget nyújt a települések önkormányzatainak számos jogszabály, fejlesztési dokumentum. A konkrét feladatokhoz iránymutatásul az ország a 2008-ban elkészült központi környezetügyi stratégiája szolgálhat, melyet a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium adott ki. A következő 10-15 év programjait összefoglaló stratégia négy fő fejezetből áll. A tárca a „*zöld demokrácia*” megteremtésével a folyamatos párbeszéd és a környezeti adatok nyilvánosságát tűzi ki célul. A tervezet készítői a „*környezettudatosság fokozása*” című fejezetben a lakosság pazarló fogyasztási szokásainak megváltoztatását, a „*környezeti minőség*” fejezetben az erőforrások megőrzését, a „*zöld kormányzás*” elnevezésűben pedig az állam példamutató szerepét hangsúlyozzák.⁴

Azonban a környezettudatos településfejlesztés nemcsak a környezetvédelmi problémák megoldását takarja. Az „*élhetőbb környezet*” megteremtése azt is jelenti, hogy az emberek jól érezzék magukat mindennapi környezetükben. Ezt a zöldfelületek megnövelésével, környezetbarát játszóterek létesítésével, virágosítással, vagyis a település esztétikai megjelenésének javításával lehet elérni.

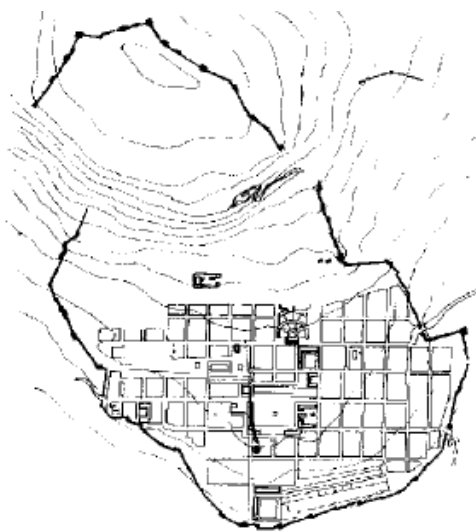
A tanulmányban a környezettudatos településfejlesztés történetének ismertetésére kerül sor, bemutatjuk azokat a településpolitikai irányvonalakat, amelyek a nemzetközi és közösségi ajánlásokban, illetve hazai jogszabályokban, fejlesztési programokban kötelezettséget, illetve útmutatót adnak a települések környezettudatos fejlesztésére. Példaértékű kezdeményezéseként a települések környezetük javítása érdekében számos szövetséget alkotnak, néhány ilyen fontos társulás mellett ökofalvak ismertetésére is sor kerül.

⁴ http://www.kvvm.hu/cimgep/documents/KVVM_STR_cimlapos.pdf

2. A KÖRNYEZETTUDATOS TELEPÜLÉSFEJLESZTÉS FEJLŐDÉSE, MEGJELENÉSE A KORAI ELKÉPZELÉSEKBEN

Az ember megjelenése óta fokozatosan alakítja át természeti környezetét, a mezőgazdálkodással és a letelepedéssel kezdődően több-kevesebb hatást gyakorolva rá. Az ipari forradalom, ami közvetlenül a népességrobbanáshoz, az urbanizációhoz majd azokon keresztül a globális környezeti válsághoz vezetett, csupán e folyamat felgyorsulását jelentette. Globális környezeti válság az egész Föld területét, lakosságát és élővilágát érinti: a környezetszennyezés hatására az ózonréteg csökkenése, az esőerdők pusztulása, a globális felmelegedés, az óceánok szennyeződése, a fosszilis energiahordozó készlet kimerülése stb. A folyamat a 20. század második felére ért el olyan szintre, amely már az emberiséget magát fenyegeti.

A települések fejlesztésekor már az ókorban is számos környezettudatos gyakorlatot alkalmaztak, mint pl. a városokat igyekeztek déli lejtőkön kialakítani, hogy minden ház elegendő napfényhez jusson, az épületek kétszintesek voltak az északi traktusban és egyszintesek a déli oldalon, így a déli oldali tetőteraszt védték a hideg északi szél ellen (1. ábra). Kelet-nyugati

1. ábra

Priene, épült az i.e. 4. században

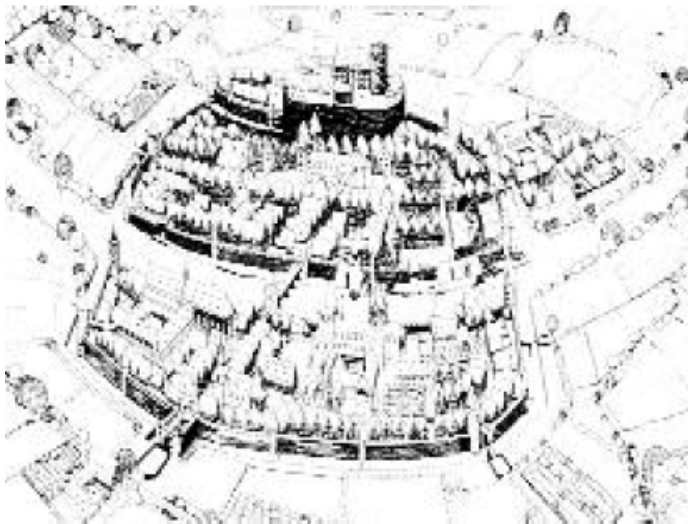
A görög Hippodamoszi rendszer szigorú geometriája ellenére jól kihasználta a domborzat és tájolás lehetőségeit.

(forrás: Szántó K.–F. Holényi M. 1995)

irányban széles utcákat alakítottak ki, amelyeken keresztül a nyári melegben a nyugati szél ki tudta szellőztetni a várost. Észak-déli irányban keskeny áttörések voltak a tömbök között, amelyek az esővíz gyors elfolyását biztosították. A város határát a terephez igazították, így a város, szabályos alaprajza ellenére, szerves egységet alkotott a környező tájjal.

A középkor végéig a település és a természeti környezet közti szoros kapcsolat megmaradt, mivel a városok növekedésének korlátot szabott az ellátás és a közlekedés (2. ábra). A megújuló energiaforrások közül a vízi és szélmalomok sokoldalú hasznosítása, az esővíz ciszternába gyűjtése, az ürülék trágyaként való hasznosítása mellett alapvető fontosságú volt a városon belüli zöld területek (templok, kolostorok, kórházak, szeretetházak stb. kertjei) levegőtisztító hatása.

A túlszűfoaltság, túlnövekedés akkor következett be, amikor a műszaki fejlődés látszólag legyőzte a természet adta korlátokat. A korszak kezdetén a városok nem terjeszkedtek fél mérföldnél (kb. 800 méter) messzebbre a központtól. A fokozódó zsűfoaltság, a távolságok növekedése, a közlekedés és ipar okozta zaj, a növekvő légszennyezés hatására fokozódott az igény a természetes környezettel való közvetlen kapcsolat újratertetésére. A XIX. század vége felé a városrendezési tervek már zöld ékekkel és zöld gyűrűkkel próbálták fellazítani a város testét, illetve a települést kiléptették a természetbe (villák,

2. ábra

A középkori város szoros kapcsolatot tartott fenn a mezőgazdasági kultúrtájjal

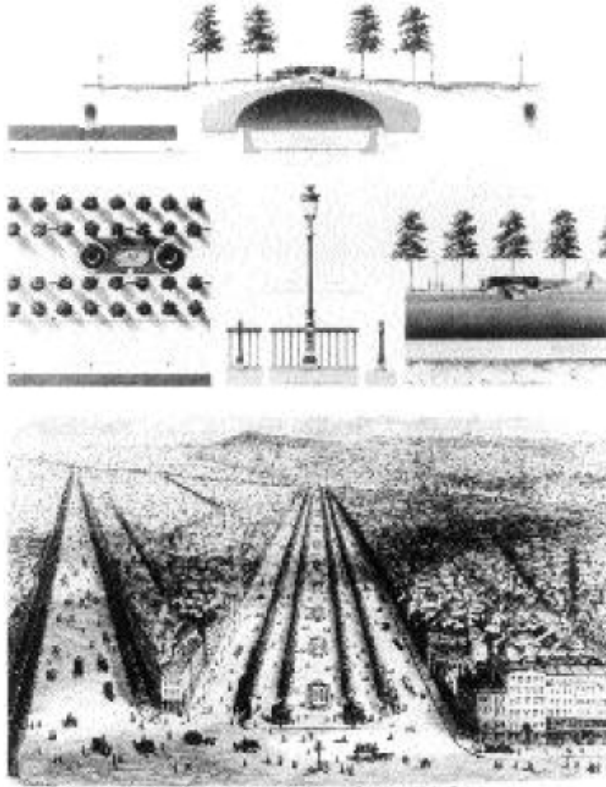
(forrás: SZÁNTÓ K.–F. HOLÉNYI M. 1995)

kertvárosok, „zöldbe ágyazott lakótelepek”). Ezáltal viszont a még korábban érintetlen természeti környezetben a város környezetromboló hatásai is tömegesen megjelentek. A veszélyek felismerése után születtek javaslatok a problémák megoldására (utópia, falanszter, ipari falvak stb.) de hatásuk minimális. Alapvető változást a XX. század fordulóján a kertváros-mozgalom hozott, mely élhetőbb, emberségesebb környezetet kívánt teremteni a lakóknak, illetve a szuburbanizáció. Az intézkedések ellenére a probléma csak tovább fokozódott, a város szennyének fő befogadója lett a városon kívüli környezet, ahonnan viszont a források elszívása történt meg.

Szintén a környezettudatosság jegyében, illetve a városi levegő javítása érdekében alakítottak ki a XIX. századi városrendezések parkokat, fasorokat a belvárosban, a szennyezett levegő, a zsűfoaltság okozta járványveszély, a forgalom okozta zaj hatásainak mérséklésére, miközben a külvárosok lassan felemésztették a város körüli erdőterületeket, legelőket, gyümölcsösöket (3. ábra).

A csatornázás ugyan enyhített a városok higiéniai gondjain, viszont megindult a folyók, a talaj, illetve a vidék rohamos szennyezése.

A kertváros, mint koncepció a város és környezetének az ókori városokhoz hasonló szoros viszonyát tűzte ki célul. A XIX.-XX. század fordulóján körül kidolgozott modell (E. HOWARD) egyaránt szolgálta az emberi és a természeti környezet védelmét. Howard kertvárosa önálló te-

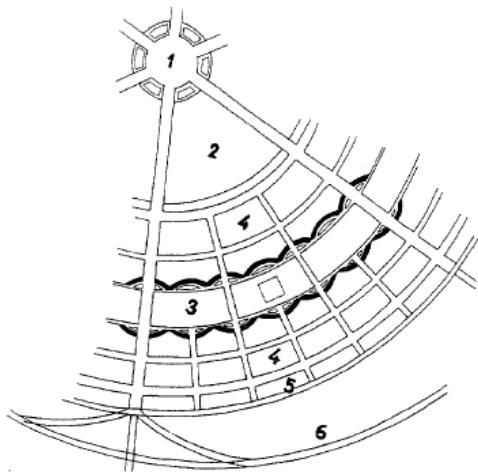
3. ábra

A XIX. századi városrendezés során épült sugárutaknak a reprezentációs és közlekedési funkciójuk mellett fontos higiéniai szerepük volt

(forrás: SZÁNTÓ K.–F. HOLÉNYI M. 1995)

Az első megépült kertváros, bár már itt sem valósult meg az önellátás rendszere, prototípussá vált, és amelytől az elkövetkezendő évtizedek lakótelep építkezései egyre inkább eltávolodnak, de az 1980-as években újra alkalmazzák.

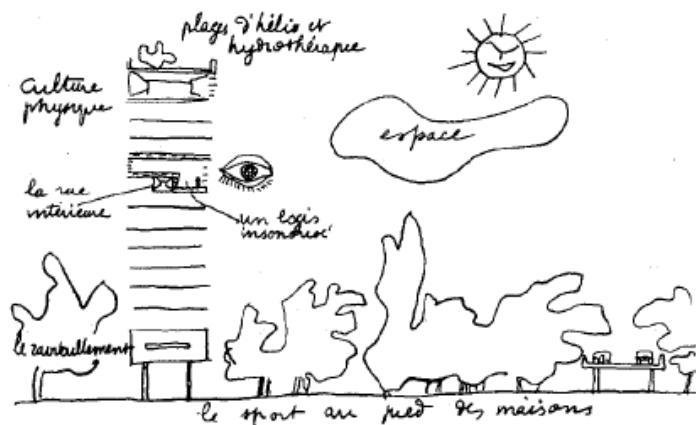
lepülés, saját mezőgazdasági területekkel és iparral, minimálisra csökkentve a nagytávolságú közlekedést, szállítást. A város méretét korlátozza, a városok határára helyezett körvasúttal próbált a növekedésnek gátat szabni, és a vasúton kívüli zöldterületeket a beépítéstől megvédeni. A koncentrikus kialakítású város súlyvonalában vannak a hétköznapon használatos közfunkciók (és nem a központban), hogy rövid gyaloglással mindenki számára elérhetőek legyenek (4. ábra).

4. ábra

E. Howard kertvárosának részlete

- 1.) közigazgatási központ, 2.) központi park,
3.) parksáv, kereskedelmi és oktatási
létesítmények, 4.) lakóterületek, 5.) ipari
üzemek, 6.) vasútvonal
(forrás: SZÁNTÓ K.–F. HOLÉNYI M. 1995)

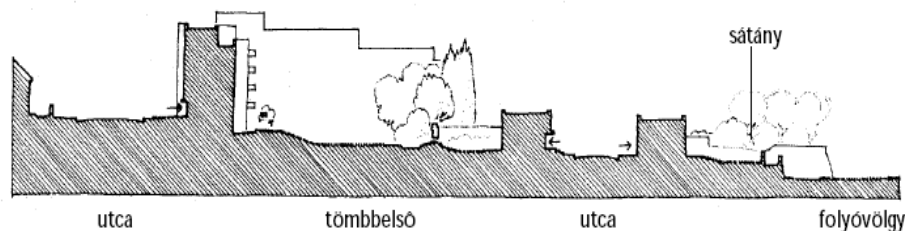
5 ábra

Le Corbusier rajza a modern városrendezésről (La villa radiouse, 1933)

(forrás: SZÁNTÓ K.–F. HOLÉNYI M. 1995)

A gyorsan születő lakótelepek elrendezésükben egyre kevésbé alkalmazkodtak környezetükhöz és végül már csak a megfelelő benapozás, az átszellőzés és az előírt zöldfelület-mennyiség biztosítása kötötte őket valamennyire a természeti adottságokhoz. Ezen elv némileg továbbfejlesztett változatát építette meg Le Corbusier az indiai Chandigarhban (WILHELM Z. 2008) (5. ábra).

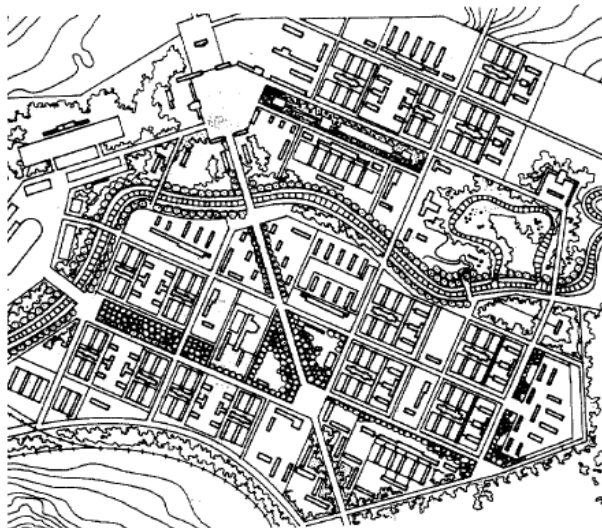
Néhány korai terv, mint pl. Ernst May 1928-ban készült Römerstadt terve és a Vesznyin fivérek által 1930-ban tervezett Kuznyeck szocialista városa, jó példák a topográfia érzékeny kezelésére, illetve a környező táj és a város szerkezeti kapcsolatának megoldására. De ezt a szemléletet képviseli a Skandináv országok II. világháború után épült lakótelepei is (6-8. ábra).

6. ábra

Ernst May Römerstadt terve, 1928.

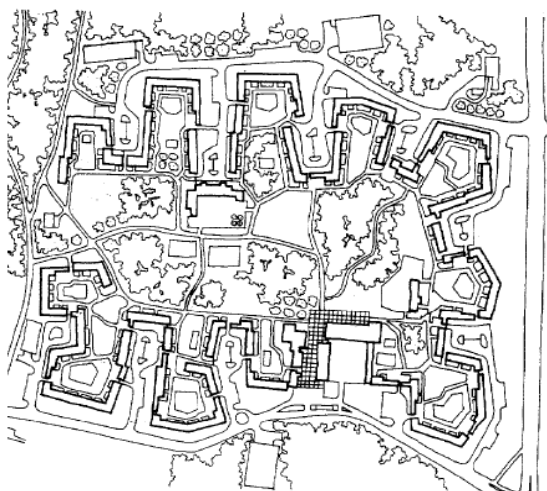
Táji adottságokhoz jól alkalmazkodó lakótelep
(forrás: Szántó K.–F. Holényi M. 1995)

7. ábra

Kuznyeck szocialista város terve, Vesnyin fivérek, 1930

*A várost a környező tájjal összekötő zöldhálózat adja a város „tartószerkezetét”
(forrás: Szántó K.–F. Holényi M. 1995)*

8. ábra

Baronbackarna lakótelep, Svédország, 1954

*A terv a természeti környezetbe illesztés és a szintben elválasztott forgalmi rend egyik példája
(forrás: Szántó K.–F. Holényi M. 1995)*

A forgalom okozta terhelés tarthatatlanná válása (hatalmas területigény, levegőszennyezés, zaj) vezetett új koncepciók kialakításához, melyek a városok „lakhatóvá” tételét tűzték ki célul (9. ábra).

9. ábra

C. Stein és H. Wright: Radburn város terve, Fairlawn New Jersey, USA, 1928.

*Szintben elválasztott gyalogoshálózat koncepciójának egyik korai példája
(forrás: Szántó K.–F. Holényi M. 1995)*

Európa szerte számos próbálkozás, terv született az egyre növekvő forgalom negatív hatásainak mérséklésére a városokon belül, ilyen pl.

1. az 1940-es és 1950-es évek regionális tervei (10., 11. ábra),
2. az 1960-as években az autóforgalom föld alá helyezése és összefüggő gyalogoszónák kialakítása (12. ábra),
3. a forgalomcsillapítás elve, a holland woonerf (13. ábra), a történeti belvárosok gyalogosítása.

10. ábra
London 1944-ben készült
városrendezési terve.

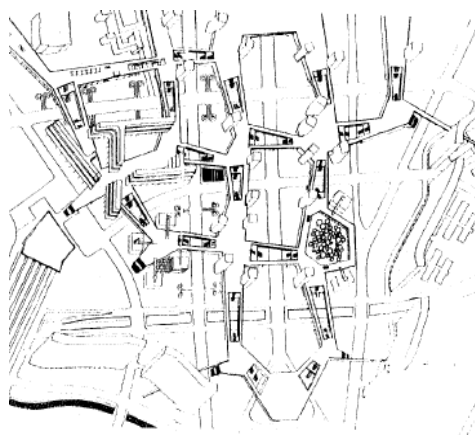
*A terv meghatározó eleme a „zöld gyűrű”
(vízszintesen vonalkázott terület)
(forrás: Szántó K.–F. Holényi M. 1995)*

nyezeti károk globálissá váltak. E problémára, illetve ezen belül a környezeti válságra az 1972-es Római Klub jelentése hívta fel a figyelmet. Majd az első Környezetvédelmi Világértekezlet célja az volt, hogy a világ kormányait és közvéleményét közös cselekvésre és szemléletváltásra szólítsa fel a globális környezeti katasztrófa elkerülése érdekében.

Legnagyobb hatású az ENSZ Környezet és Fejlesztés Világbizottsága (a Brundtland Bizottság) 1987-ben közzétett jelentése „Közös Jövők” címmel, amely megfogalmazza a „Fenntartható fejlődés” elvét és követelményrendszerét. E konferenciákkal egyidőben és azok hatására indulnak el először Nyugat-Európában és az USA-ban, majd a világ sok más országában, köztük Magyarországon is a „környezettudatos társadalom” gyakorlati megvalósításának kísérletei, illetve az ehhez szükséges intézményrendszer megteremtése (SZÁNTÓ K.–F. HOLÉNYI M. 1995). Ennek

Az intézkedések ellenére – a védett területeken kívül – a probléma csak tovább fokozódott, úgy, hogy a város szennyének fő befogadója lett a városon kívüli környezet, ahonnan viszont a források elszívása történt meg. A 20. század kísérletei, hogy a civilizáció, a műszaki fejlődés okozta környezeti károk hatását csökkentsék, tulajdonképpen e hatások eltolását jelentette térben vagy időben, de megszüntetését vagy csökkentését nem.

A civilizáció, a műszaki fejlődés okozta kör-

11. ábra

A. és P. Smithson: Berlin, 1958

*Térben elválasztott összefüggő gyalogoshálózat
(deck) koncepciója
(forrás: Szántó K.–F. Holényi M. 1995)*

12. ábra
Koppenhága „ötujjas” terve, 1947

*A terv gerincét a sugárirányú gyorsvasúthálózat és a városközpontig behatóló zöld ékek adják
(forrás: Szántó K.–F. Holényi M. 1995)*

egyik fontos szelete a fenntartható, illetve ezen belül a környezettudatos településfejlesztés, mely az élettér természeti és épített elemeinek olyan javítását, megőrzését szolgálja, amely az ökoszisztéma és benne az ember egészségének tartós védelmét szolgálja.

3. TELEPÜLÉSFEJLESZTÉS – FENNTARTHATÓ TELEPÜLÉSFEJLESZTÉS – KÖRNYEZETTUDATOS TELEPÜLÉSFEJLESZTÉS

Településfejlesztés a településpolitikai elképzelések, a település fejlődésének tudatos beavatkozással történő befolyásolása, amelynek eredményeként a település mennyiségi („*állóeszköz-állományának*” bővítése) és minőségi többlet (a település környezeti állapota, települési értékek megőrzése, helyreállítása) jut. A településfejlesztés filozófiai alapját, átfogó célkitűzését az elmúlt évtized gyakorlata alapján a fenntartható fejlődés eszméje adja. Eszerint a társadalmi igényeket a fizikai (épített és természeti) környezet értékeinek megőrzésével és továbbfejlesztésével, gazdaságilag is hosszú távon fenntartható (megvalósítható, működtethető, finanszírozha-

tó) módon kell kielégíteni. A fenntartható településfejlesztés megvalósításának az ügye a társadalom valamennyi rétegét, csoportját érinti, sikeressége egyszerre függ a tervezők és a lakosság hozzáállásától (Hajnal K. 2006A). A fenntartható településfejlesztés lényeges eleme, a környezet minőségének javítása különösen fontos a lakosság általános jóléte és az egészséges gazdasági fejlődés szempontjából.

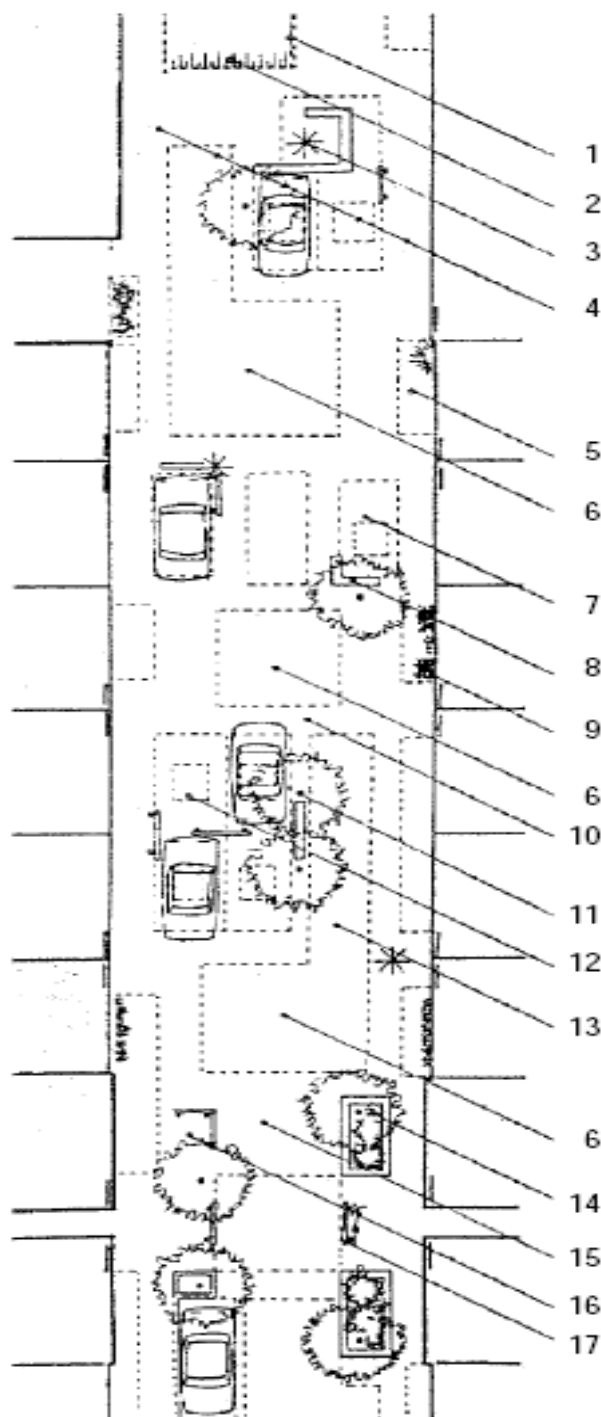
A környezettudatos településfejlesztés mindazon, a településre kiterjedő tervezési és megvalósítási tevékenységek összessége, amelyek a lakosság életminőségének, ellátási és környezeti viszonyainak javítását, a természetes és épített környezetének védelmét szolgálják. Ilyen a környezeti infrastruktúra kialakítása, fejlesztése, mely magában foglalja a szennyvízkezelés, ivóvízminőség javítását, a hulladékgazdálkodást, a légszennyezés csökkentését, megszüntetését, a védett természeti értékek és területek megőrzését, a természeti kockázatok és katasztrófák megelőzését, illetve az intézményrendszer kialakítását. Mindezen intézkedések megvalósítása elősegíti az életminőség javulását. A környezettudatos településfejlesztés tágabb értelemben azt is jelenti, hogy a település működése során csak annyi erőforrást használjon fel, amellyel nem lépi át az eltartóképesség határát. Azaz a település ökológiai lábnyoma kisebb, vagy azonos legyen az eltartó térség (egy táj, egy ország) ökológiai kapacitásával.

4. KÖRNYEZETTUDATOS TELEPÜLÉSFEJLESZTÉS A NEMZETKÖZI DOKUMENTUMOKBAN

Az első jelentős dokumentum, mely megfogalmazta a várostervezés új alapelveit, az 1941-ben Le Corbusier által megjelentetett „Athéni Charta”. A város funkcióinak térbeli elkülönülése az alapja, így a lakóterületek egészséges környezetének, a zöld területek megmaradásának, az ipari területek környezetszennyező hatásának csökkentését fogalmazta meg.

Az 1992-ben a Rió-i ENSZ Környezet és Fejlődés Konferencián elfogadott „*Agenda 21*” a településfejlesztés feladatait tartalmazza: „*az emberi települések társadalmi, gazdasági és környezet-minőségének, valamint minden ember, elsősorban a városi és vidéki szegények, munka- és életkörülményeinek a javítása*”. 7. fejezete foglalkozik a fenntartható településfejlesztéssel, melynek legfontosabb céljai:

- mindenkinnek legyen megfelelő lakása (7.9);

13. ábra

A holland woonerf elvi sémája

- 1.) járdaszegély vége
- 2.) woonerf bejárata
- 3.) alacsony lámpaoszlop paddal
- 4.) általánostól eltérő burkolat
- 5.) épülethez tartozó járda, előlépcső
- 6.) gépkocsikat akadályozó törésvonal az utcavonal-vezetésben
- 7.) vendégparkolóhely és játszóhely
- 8.) pad vagy játszóeszköz
- 9.) épülethez tartozó növényzóna
- 10.) gépkocsik folyamatos útját megszakító burkolat
- 11.) fa
- 12.) kizárólagosan parkolásra kijelölt hely
- 13.) gépkocsikat lassító keskeny útszakasz
- 14.) növényláda
- 15.) elsősorban játszóterület
- 16.) játszóterülettől akadályokkal leválasztott parkoló
- 17.) kerékpár rögzítő rács

(forrás: Szántó K.–F. Holényi M. 1995)

- településgazdálkodás javítása, megfelelő városgazdálkodási irányelvek kidolgozása, alkalmazása a területgazdálkodás, a városi környezetgazdálkodás, infrastruktúra, valamint az önkormányzati finanszírozás és adminisztráció területén, munkahelyek biztosítása a városi szegénység, főleg a nők számára, elsősorban az infrastruktúra és a szolgáltatások javításával, bővítésével. A településgazdálkodásnak csökkenteni, majd megszüntetni kell a magasabb jövedelműeknek nyújtott szolgáltatásokra - víz, hulladék, utak, telekommunikáció - vonatkozó támogatásokat (7.16).
- A fejlődő országokban a közepes nagyságú városok fejlesztésére kell a hangsúlyt fektetni, elkerülve az agglomerációk kialakulását (7.18).
- teljes körű részvétel a döntéshozatalban, és a városi környezetvédelem javítása, munkalehetőségek biztosítása, „zöld közmunka-programok” beindítása (7.20).
- Ki kell dolgozni a fenntartható területhasználat megfelelő módjait, biztosítva a területigényeket. A törvényhozásnak a fenntarthatóság politikáját kell elősegíteni. Fejleszteni kell a döntéshozók tudatosságát (7.30).
- Fenntartható környezetvédelmi infrastruktúra megteremtésének eszközei a megfelelő árpolitika, oktatási programok és a gazdaságos, környezetbarát, igazságos mechanizmusok ezen infrastruktúra igénybevételére (7. 35).
- További cél fenntartható energia- és közlekedési rendszerek fejlesztése és olyan építőipari tevékenységek támogatása, amelyek nem merítik ki a természeti erőforrásokat, és nem okoznak maradandó környezeti károsodást, valamint munkahelyeket teremtenek.
- Speciális szakemberekre lesz szükség, fel kell számolni a „szakképzés és kutatóintézetek gyengeségét” és a fenntarthatóságot támogató politikai környezetet kell létrehozni (7.75).
- Az Agenda 21 településfejlesztési programjaitól talán a legjelentősebb a következő: „Minden ország a neki megfelelő módon vizsgálja felül urbanizációs folyamatait és irányelveit, hogy felmérje a növekedés környezeti hatásait, és olyan várostervezési és gazdálkodási módszereket alkalmazzon, amelyek kifejezetten a növekedő közepes nagyságú városok szükségleteihez és erőforrás kapacitásához és jellegetességeihez alkalmazkodnak”.(7.19.)

Az Agenda 21 programjait úgy fogalmazzák meg a fenntartható településfejlesztés feladatait, hogy hiányzik az átfogó, rendszerszemléletű elméleti modell, amely egységes szemléletben értelmezi a feladatokat. A dokumentum ágazati szemléletben kezeli a problémákat és a fel-

adatokat, ezért a végrehajtás során kisebb hatékonysággal lehet számolni, valamint az átfogó elmélet hiánya miatt a megvalósítás eredménye jelentősen eltérhet az eredeti célkitűzésektől (HAJNAL K. 2006A).

Az Építészek Chicagói Deklarációja - „*Egymásrautaltság Deklarációja a Fenntartható Jövőért*” (1993) határozottan adja meg a kihívás feladatait: a fenntartható tervezésnek csökkenteni kell az emberi tevékenység hatását a természetre, miközben fejleszteni kell az életminőséget és a jólétet.

Az 1994-ben a dániai Aalborgban a Fenntartható Városok Európai Konferenciáján elfogadott Aalborgi Charta (Európai Városok Chartája a Fenntarthatóság Felé) felvállalja a felelősséget a társadalmi-gazdasági feszültségek integrált kezelésére, a szociális és egészségügyi problémák mérséklésére.

A Charta kampányt kezdeményez a célkitűzések megvalósítására, és megfogalmazza a Local Agenda 21 akciótervet, a helyi akcióprogramok kidolgozását. A Riói és az Aalborgi Konferencia hatására rendezte meg az ENSZ Emberi Települések Központja konferenciáját Nairobiban 1994-ben, mely a fenntartható településfejlesztés elméleti és gyakorlati kérdéseivel foglalkozott. A megoldást a hatékony környezetvédelemben, terület-felhasználásban, a környezeti erőforrások megőrzésében, az integrált településtervezésben, a gazdasági egyenlőtlenségek mérséklésében látták. Az eddigi gyakorlat általános jellemzője hogy „a legtöbb szituációban a városi lakosok a politikakészítés tárgyai, nem aktív résztvevői a politikakészítésnek”.

A Helyi feladatok a XXI. századra (Local Agenda 21) néven ismert nemzetközi kezdeményezés jelentős része a városi környezetre vonatkozik. A dokumentum kiemeli a városok szerepét a fenntartható folyamatok kialakításában. A helyi szintek cselekvőkészségének fejlesztése a Helyi Agenda 21 Kezdeményezés révén történik. Mind az Agenda 21 és a Helyi Agenda 21 elismeri, hogy a helyi hatóságok létfontosságú szerepet játszanak a nagyközönség nevelésében, mobilizálásában, a fenntartható fejlődés elősegítésére vonatkozó lakossági igény kielégítésében. Lényegében a helyi önkormányzatok és más szektorok közötti partnerkapcsolat kialakításának a folyamatáról szól.

A Helyi Agenda (Local Agenda 21) készítésekor az alábbi céloknak kell megfelelni:

- legyen rövid, világos és mindenki számára hozzáférhető dokumentum,
- határozza meg, melyek a fenntarthatósággal összefüggő legfontosabb kérdések, és célok a különböző területeken,
- tartalmazzon egyértelmű célokat a környezet állapotára és az élet minőségére vonatkozóan,

- tegye egyértelművé, hogy milyen szervezetek, vagy szektorok feladatkörébe tartoznak az egyes akciók, pontos határidővel, amelyek a célok érdekében megvalósításra kerülnek, és azt is, hogy milyen módon kívánják az eredményt, sikerességet mérni,
- illetve, hogy vizsgálják felül az egész programot.

Az ENSZ Emberi Települések Központja, HABITAT II. Isztambuli konferencián (1996) elfogadott „*A települések fenntartható fejlődését segítő cselekvési program*” (Habitat Agenda) célkitűzései között található a megfelelő otthon biztosítása mindenki számára, valamint a „*biztonságosabb, egészségesebb és lakhatóbb, igazságos, fenntartható és termékeny emberi települések létrehozása*”. A Deklaráció 10. pontja szerint a fenntartható településfejlesztés célja: „*Globális környezetünk fenntartása, emberi településeink életminőségének javítása érdekében elkötelezzük magunkat a fenntartható termelési, fogyasztási, szállítási és településfejlesztési struktúrák, a szennyeződés megakadályozása, a természeti környezet tűrőképességének tiszteletben tartása, a jövőbeli életlehetőségek megőrzése mellett*”. A Habitat II. sem ad elméleti keretet a fenntartható település szerkezeti-funkcionális tervezéséhez, ugyanakkor a dokumentum nagy része már a megvalósítás részleteivel foglalkozik.

A Várostervezők Európai Tanácsa által összeállított Új Athéni Charta (1998) egyik kulcsfontosságú célja: a fenntartható fejlődés és az életminőség javulásának elősegítése. A dokumentum megfogalmazza, hogy a város fenntarthatósága nagymértékben függ a terület-felhasználási módoktól és a közlekedési rendszerektől, amelyeket nem lehet külön elemként kezelni (HAJNAL K. 2006A). A dokumentum az egészség és fenntartható fejlődés alapelveit fogadja el a polgármesterek, és politikai vezetők részéről, hogy az igazságosság, fenntarthatóság, szektorok között együttműködés és szolidaritás alapelveinek szellemében elősegítik állampolgáraik, nők, gyerekek és férfiak egészségének javítását.

EU-s városfejlesztésért felelős miniszterek nyilatkozata a Lipcsei Charta a fenntartható európai városokról (2007). A fenntartható európai városok Lipcsei Chartája a városi környezetről szóló 1990-es zöld könyvből, valamint a strukturális alapok 1999-ben lezárult időszakának városi kísérleti projektjeiből ered. A tevékenységek a városi környezetről szóló, a strukturális alapok felhasználását a városi környezet minőségét javító beruházások támogatására lehetővé tevő tematikus stratégia 2006-os elfogadásában, majd a Lipcsei Charta jóváhagyásában csúcsosodtak ki.

A Lipcsei Charta a tagállamok dokumentuma, melyet az európai kulcsszereplők széles körű és áttekinthető részvételével dolgoztak ki. Az európai városok kihívásainak és esélyeinek, valamint eltérő történelmi, gazdasági, társadalmi és környezeti háttérének tudatában a tagállamok városfejlesztésért felelős miniszterei közös városfejlesztés-politikai elvekben és stratégiákban állapodnak meg.

Az Európai Unió városfejlesztésért felelős miniszterei a valamennyi európai várost értékes és pótolhatatlan gazdasági, társadalmi és kulturális értéknek tekintik a dokumentum szerint. Városok védelme, erősítése és továbbfejlesztése érdekében támogatják az EU fenntartható fejlődési stratégiáját, mely alapján a fenntartható fejlődés minden dimenzióját – a gazdasági prosperitást, a társadalmi egyensúlyt és az egészséges környezetet – egyidejűleg és egyforma súllyal kell figyelembe venni. A városfejlesztési politikát nemzeti szinten kell meghatározni, innovatív megoldásokat nemzeti, de más szinteken is ki kell dolgozni.

A Charta hangsúlyozza a városok jelentőségét a jövőbeli uniós politikák alakításában. Jelentősége elsősorban a miniszterek azon kötelezettségvállalásában áll, hogy országukban vitát kezdeményeznek arról, hogy a városi dimenziót milyen módon lehet a politika különböző szintjeibe beépíteni. Arra szólít fel, hogy a városok nagyobb mértékben éljenek az integrált városfejlesztéssel, és a hangsúlyt helyezték

1. jó minőségű közterek létesítésére és biztosítására,
2. az infrastrukturális hálózatok korszerűsítésére és az energiahatékonyság növelésére,
3. proaktív innovációs és oktatási politikák kidolgozására.

Kiemelt figyelmet kell fordítani a városok egészségének kontextusában a leromlott területekre, ennek keretében az integrált városfejlesztési politika részét képező cselekvési stratégiákat tartják létfontosságúnak a hátrányos helyzetű városi területek esetében:

- A fizikai környezet fejlesztésére irányuló stratégiák
- A helyi gazdaság és a helyi munkaerő-piaci politika erősítése
- Proaktív oktatási és képzési politikák gyermekek és fiatalok számára
- Hatékony és megfizethető városi közlekedés elősegítése.⁵

Szintén közösségi ajánlásokat fogalmaz meg „*A városi környezetre vonatkozó tematikus stratégia*”, mely a fenntartható városkezelési és közlekedési terveket megvalósító projektek finanszírozását, fenntartható városépítés, városkezelés gyakorlatának alkalmazására hívja fel a tagországok figyelmét, konkrét lépései közt található:

⁵ www.terport.hu, www.eukn.org/binaries/eukn/eukn/policy/2007/8/leipzig-charta-adr-hu.pdf

- Fenntartható városkezelés (pl. a fenntartható városkezelési és közlekedési terveket megvalósító projektek finanszírozása, barnamezős fejlesztéseket ösztönző projektek, az út menti fák ültetése és több zöld terület kialakítása; – a komposztálás ösztönzése; a piszok, szemét, falfirkák, állati ürülék és a lakások, illetve gépjárművek hangberendezéseiből származó túlzott zaj előfordulásának megelőzése, megszüntetése).
- Fenntartható városi közlekedés (pl. a fenntartható városi közlekedési tervek támogatása; a környezetbarát közlekedési módok és technológiák alkalmazása; a fenntartható energiaforrásokat felhasználó tömegközlekedés fejlesztése; nagy légszennyezettséggel terhelt városokban alacsony kibocsátási zónák kijelölése).
- Fenntartható várostervezés (pl. több zöldövezet kialakítása; védőgyűrűk létrehozása; a távfűtés fejlesztését és korszerűsítését célzó projektek támogatása, egy új energiaforrásra történő átállás; új vízgazdálkodási módszerek kidolgozása; az elöregedett városi vízvezetékek és csatornarendszerek felújítása).
- Fenntartható városépítés (az energiahatékony tervezés (szigetelés, megújuló energiák hasznosítása, zöldtetők, passzív/aktív napenergia-hasznosítás, alacsony energia-felvételű házak stb.) révén növelni az épületek környezeti teljesítményét; támogatja a megújuló és az esetleg helyi szinten rendelkezésre álló energiaforrások városi környezetben való hasznosítását, illetve a vízhatékony épülettervezést⁶).

5. A TELEPÜLÉSFEJLESZTÉS HAZAI JOGSZABÁLYI HÁTTERE

A település fejlesztésének számos elemét ma is jogszabályok fogják keretek közé, a következőkben a tématerület szempontjából legfontosabb összetevőket emeljük ki, amelyek támogatást adnak a környezettudatos településfejlesztés gyakorlatához.

Az Alkotmány számos olyan rendelkezést tartalmaz, amely közvetlen kihatással van a településfejlesztési tevékenységre, pl. hogy a településfejlesztés során is tiszteletben kell tartani a tulajdonhoz való jogot, de a közérdek érvényesítése megengedi a tulajdonviszonyokba való beavatkozást. A helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény meghatározza, hogy a települési önkormányzat feladata többek közt a településfejlesztés, a településrendezés, az épített

⁶ Az Európai Parlament állásfoglalása a városi környezetre vonatkozó tematikus stratégiáról (2006/2061(INI))

és természeti környezet védelme, a vízrendezés és a csapadékvíz-elvezetés, a csatornázás, a közterületek fenntartása, a köztisztaság és a településtisztaság biztosítása, az egészséges életmód feltételeinek elősegítése, de maga határozhatja meg, mely feladatokat, milyen mértékben és módon lát el. Az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. Törvény, illetve az ezt módosító 2006. évi L. törvény 8. § (1) kimondja, hogy a településrendezés során figyelembe kell venni a környezet-, a természetvédelem, a tájhasználat és a tájkép formálásának összehangolt érdekeit, különös tekintettel a víz, a levegő, a talaj, a klíma és az élővilág védelmére, illetve a mező- és az erdőgazdaság, a közlekedés, a közüzemi ellátás, különösképpen az energia- és a vízellátás, a hulladékkezelés, a szennyvízelhelyezés és -kezelés, valamint a nyersanyaglelőhelyek biztosítását. A helyi önkormányzatok címzett és céltámogatási rendszeréről szóló 1992. évi LXXXIX. törvény és módosításai, illetve az ezt kiegészítő támogatási rendeletek alapvetően fontosak a településfejlesztés finanszírozása szempontjából. Az önkormányzatok gazdasági lehetőségeinek, a fejlesztésre fordítható források mértékének meghatározásához alapvető a hatályban levő költségvetési törvény.

A település fejlesztésével összefüggésben számos más jogszabály is tartalmaz többé-kevésbé fontos előírásokat, amelyek kisebb-nagyobb fejlesztési kötelezettségeket rónak az önkormányzatokra, mint pl. a termőföldről, az erdőről, a műemlékekről, a bányászatról, a környezet védelméről, a természetvédelemről, a kulturális örökség védelméről szóló törvények, illetve ezeket kiegészítő rendeletek. E jogszabályok önmagukban nem teszik lehetővé a környezettudatos településfejlesztést, azonban a hatályos jogszabályok és a fenntartható fejlődés elveinek betartásával újabb törvényi előírások nélkül is lehet sikeres fejlesztéspolitikát tervezni és megvalósítani.

6. HAZAI FEJLESZTÉSI PROGRAMOK

Településfejlesztési koncepció, településfejlesztési program, településrendezési terv, valamint a települési környezetvédelmi program, mint a települések fejlesztési feladatait tartalmazó dokumentumok

Törvényi megfogalmazás szerint a *„településfejlesztési koncepció: a fejlesztés összehangolt megvalósulását biztosító és a településrendezést is megalapozó, a település közigazgatási területére kiterjedő önkormányzati településfejlesztési döntéseket rendszerbe foglaló, önkormányzati határozattal elfogadott dokumentum, amely a település jövőbeni kialakítását tartalmazza. A fejlesztési koncepció elsősorban településpolitikai dokumentum, amelynek kidolgozá-*

sában a természeti-művi adottságok mellett a társadalmi, a gazdasági, a környezeti szempontoknak és az ezeket biztosító intézményi rendszernek van döntő szerepe⁷”. A településfejlesztési program a település közép-távú választási ciklushoz kapcsolódó, 4 éves fejlesztési tennivalóinak, azok fő feltételeinek meghatározása, összefoglalása. A program a településfejlesztési koncepcióban megfogalmazott, nagyléptékű elképzelések konkretizálása, az ütemezett megvalósítás előkészítése (ONGJERTH R. 2002). Szintén a településfejlesztési koncepciót veszi alapul a településrendezési terv. A településrendezés célja a települések terület-felhasználásának és infrastruktúrahálózatának kialakítása, az építés helyi rendjének szabályozási, a környezet természeti, táji és épített értékeinek fejlesztése és védelme, továbbá az országos, a térségi, a települési és a jogos magánérdekek összhangjának megteremtése, az érdekütközések feloldásának biztosítása, valamint az erőforrások kíméletes hasznosításának elősegítése. Bár a fejlesztési stratégia megalkotását a legtöbb EU tagállam és Magyarország is előírja a települések számára, az önkormányzatok jelentős autonómiát élveznek fejlesztési koncepciójuk kialakítása során (FUTÓ P.–SZESZLER ZS. 2003). A településfejlesztési projektek a fejlesztés legkisebb elemei, amelyek már a megvalósítást is magukban foglalják. A települési környezet, a lakosok egészségének, az életminőség javítását szolgáló fejlesztési elképzelések a települések környezetvédelmi programjaiban kapnak helyet.

6.1. Az Új Magyarország Fejlesztési Terv (ÚMFT) és operatív programjainak környezettudatos településfejlesztési feladatai

Az ÚMFT az EU-s források eredményes és hatékony felhasználását megalapozó stratégiai keretet tartalmazza, feladatát 15 operatív program hajtja végre. Eredményes megvalósítása elképzelhetetlen a környezetvédelmi intézkedések nélkül. A Környezet és Energia Operatív Programjának (KEOP) alapvető célja Magyarország fenntartható fejlődésének elősegítése; fejlesztései hozzájárulnak az ország területileg harmonikus és hatékony működéséhez és kiegyensúlyozott, fenntartható területi fejlődéséhez. Ennek érdekében biztosítani kell erőforrásaink, természeti és épített környezetünk fenntartható, az életminőséget hosszú távon biztosító védelmét és fejlesztését. A KEOP 1. prioritási tengelye – az „Egészséges, tiszta települések” – keretében végrehajtandó környezeti fejlesztések felölelik: a hulladékgyűjtést, a települési szennyvízkezelést és az ivóvíz-minőségjavítást. További, települési környezet javítását a Közlekedés OP (környezeti terhek enyhítése, fenntartható közlekedés) és Gazdasági OP (energia-hatékony, kör-

⁷ 2006. évi L. tv. az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. Tv. módosításáról, 27. §

nyezetbarát, akadálymentesített járműpark kialakítása, a környezetbarát járművekhez kapcsolódó innováció, K+F és gyártás) keretében megvalósuló fejlesztések támogatják. A 7 Regionális Operatív Programban (többnyire nem önálló prioritási tengelyként, hanem más prioritási tengelyek részét képezve) az alábbi környezeti fejlesztések valósulnak meg:

- A településrehabilitáció részeként: a kulturális örökség védelme, megőrzése, belterületi utak pormentesítése, települési zöld területek közösségi célú revitalizációja, új zöldterületek kialakítása, belterületi fásítás, belterületi bel- és csapadékvíz-rendezés, szennyvízkezelési rendszerek hálózatrekonstrukciós munkái.
- A 2000 LE alatti agglomerációk és települések szennyvízkezelése, vegyes műszaki megoldásokkal, a természetközeli szennyvíztisztítás és a szakszerű egyedi szennyvízelhelyezés kislétesítmények előnyben részesítésével az Egyedi Szennyvízkezelés Nemzeti Megvalósítási Program részeként; a települési folyékony hulladékok tengelyen történő elszállítása és kezelésének megoldása.
- A település-rehabilitáció és gazdaságfejlesztés részeként, barnamezős beruházásokhoz kapcsolódva a szennyezett területek kármentesítése.
- Ökoturisztikai fejlesztések (nemzeti parkokhoz, vízügyi igazgatóságokhoz, gyűjteményes növénykertekhez, egyéb védett területekhez kapcsolódóan).
- Lakossági energiatakarékosági intézkedések (integrált városrész-rehabilitáció keretében).
- A városrész környezeti-, gazdasági-, társadalmi megújítása, az itt megjelenő középületeket érintő energiatakarékosági tevékenységek csak elszámolható költségként jelenhetnek meg.
- Környezetbarát térségi közlekedési rendszerek kialakítása.
- Helyi természeti értékek védelme és megismertetése, fejlesztésekhez kapcsolódó környezeti szemléletformáló programok. A Zöld Pont irodák hálózatának bővítése, valamint regionális környezetinformatikai központok, környezeti adattárházak létrehozása.
- Magán vagy önkormányzati tulajdonú lakóházak, középületek azbesztmentesítése, beleértve az azbeszttartalmú szigetelések biztonságos eltávolítását, és az így keletkező hulladékok biztonságos kezelését, valamint ártalmatlanítását.
- Vizeink mennyiségi és minőségi védelme intézkedés regionális jelentőségű vízvédelmi területeken.

- Meder rehabilitáció a „jó állapot” elérése érdekében – vízpótlás, vízminőség javítása, rehabilitáció (vízfolyások- tározó építés és rekonstrukció, meder és hullámtér rehabilitáció-, tavak, holtágak, mellékágak).
- Vízvisszatartás, vízpótlás, vízvisszatáplálás a „jó állapot” elérése érdekében (a belvízzel, mint vízkészlettel való gazdálkodás fejlesztése, térségi vízvisszatartás, vízpótlás, tározás, vízrendszer rehabilitáció).
- Települési szilárd hulladék lerakók helyi szintű rekultivációja, kivéve olyan rekultivációs projektek, amelyek területe régiós határokon túlnyúlik, és értékük meghaladja a 650 millió Ft-ot. Ezek nagy részben (80%) már jóváhagyott és megvalósítás alatt álló ISPA és Kohéziós Alap projektek rekultivációs részei, illetve olyan hulladékgazdálkodási nagyprojektek rekultivációs részei, amelyeknek előkészítése előrehaladott állapotban van. Azon lerakók listáját, melyek KEOP-ban megvalósuló projektek részei, a KEOP a pályázati kiírások rögzítik. A ROP-okba csak az itt nem szereplő települések pályázhatnak.
- Dögzutak rekultivációja.
- Földmedrű települési folyékony hulladék fogadóhelyek rekultivációja⁸.

A hazai településfejlesztés gyakorlatában azonban rendszeres a „*megélhetési várostervezés*”, amely során a rövid távú gazdasági érdekek felülírják a nagyobb léptékű koncepciókat. A gazdaság a földi rendszer egyik alrendszere, mégis meghatározó erővel rendelkezik. Ezt az elmentmondást csak a fenntartható fejlődés rendszerszemléletű értékrendjével lehet feloldani (HAJNAL K. 2006B). További probléma, hogy az önkormányzatok nem rendelkeznek megfelelő szakemberekkel, értékrendjük a hagyományos fejlesztési koncepciókban gyökerezik, így az olyan fogalmak, mint pl. az életminőség, az élhető és működő város a hagyományos paradigma tartalmával jelennek meg többnyire a gyakorlatban.

7. TELEPÜLÉSFEJLESZTÉSI EGYESÜLETEK, KEZDEMÉNYEZÉSEK

Magyarországon számos egyesület, szövetség – követve az EU-s elvárásokat és nemzetközi folyamatokat – a fenntartható, illetve ezen belül a környezettudatos településfejlesztés ügye mellett határozta el magát.

⁸ www.nfu.hu/uj_magyarország_fejlesztési_terv_2

Az 1966-ban alapított Magyar Urbanisztikai Társaság a települések tervezésével, fejlesztésével, igazgatásával, irányításával foglalkozó szakemberek szakmai-társadalmi szervezete. Céljai közt található a települési környezet fejlesztésének és védelmének elősegítése is. A Települési Önkormányzatok Országos Szövetsége (TÖOSZ) önkéntes társadalmi szervezet, mely támogatja tagjait abban, hogy a települések a társadalmi újratermelésben, a létbiztonság megőrzésében betöltött és egyre növekvő szerepüknek, az általuk gyakorolt államigazgatási funkcióknak mind eredményesebben megfelelhessenek.

A Magyar Környezettudatos Építés Egyesület küldetése a környezettudatos építési megoldások és technológiai ismeretek terjesztése, ezáltal a fenntartható fejlődés irányába történő átmenet előmozdítása. A World Green Building Council elismert magyar tagszervezete, így stratégiai elveket, módszertant és gyakorlatokat hoz Magyarországra.

A 2007-ben létrejött Klímabarát Települések Szövetsége 12 településből áll, célja, amellet, hogy minél több településnek legyen saját, szakmailag megalapozott klímastratégiája, a klímaprogramok megvalósításának elősegítése, érdekképviselő klímavédelmi kérdésekben, a környezetvédelmi beruházások pénzügyi háttérének megteremtése, együttműködés a fejlesztések megvalósításáért⁹. A települések klímastratégiája többek közt tartalmazza: tömegközlekedés ésszerűsítése és népszerűsítése, régi-új útvonalak kijelölésével biztosítani a kényelmes, gyors kerékpáros és gyalogosforgalmat, a település ellátásához előnyben részesíteni a kisebb szállítási költséggel dolgozó, ezáltal környezetbarátabb helyi gazdálkodókat, szolgáltatókat, gondoskodni az épületek hőszigetelésének javításáról, az energiafelhasználás hatékonyságának növeléséről, a csomagolóanyagok mennyiségének csökkentéséről és a szelektív hulladékgyűjtés széles körű elterjesztéséről. Mivel minden településnek alkalmazkodnia kell az egyre szélsőségesebbé váló időjáráshoz, nélkülözhetetlenek a rövid és hosszú távú túlélési stratégiák, amelyek tartalmazzák a szükséges intézkedéseket árvíz, tűzvész vagy hosszan tartó szárazság esetére, illetve előírnyozzák a káros következményeket mérséklő technológiák bevezetését, például víztározó kialakítását. Az energiatermelő beruházások, helyi környezetbarát erőművek pedig a hosszú távú célok közt szerepelnek¹⁰.

E szövetségek mellett mozgalmak sora támogatja a települések környezeti állapotának javítását, magában foglalva az ott élők egészségének és az életminőség javítását szolgáló törekvéseket.

⁹ www.klimabarat.hu

¹⁰ www.tudatosvasarlo.hu

Az Európai Vidékfejlesztési és Falumegújítási Munkaközösség, mint mozgalom fő céljai többek közt az ökológiai szempontokat figyelembe vevő gazdaságfejlesztés és munkahelyteremtés; a falu és a táj kapcsolatának megőrzése, valamint a történeti épületállomány védelme, az új épületek környezetbe illesztése és hagyományörző módon történő megépítése.

Az „*Európai Falumegújítási Díj*” pályázati kiírás követelményein alapul a „*Magyarországi Falumegújítási Díj*”, melyet az Európai Falumegújítási és Vidékfejlesztési Munkaközösség írt ki. A verseny célja a legkiválóbb és példamutató kezdeményezések, tevékenységek bemutatásán keresztül a fenntartható fejlődésen alapuló, a jövő kihívásainak megfelelni képes vidéki térségek kialakítása. 2009-ben harmadik alkalommal meghirdetett pályázat során azokat a falvakat és vidéki közösségeket díjazták, ahol a fő célok megvalósításához megújuló, helyi energiaforrásokat is használnak, illetve autonóm energetikai vagy egyéb ellátórendszerek kialakítása történik meg¹¹.

A Virágos Magyarországért mozgalom azért jött létre, hogy kulturált, környezetbarát, vendégváró országgép kialakítását elősegítse. Konkrét céljai: a településkép esztétikus megjelenítése, új zöldfelületek, parkok, fasorok létesítése, kulturált, egészséges környezet kialakítása, közterek, utcák, épületek, intézmények virágosítása, növénykiültetések a lakosság bevonásával, részvételével, továbbá a település műemlékeinek, épületeinek, turisztikai és kulturális értékeinek megőrzése, fejlesztése és a gyomnövények irtása, környezetvédelem és környezetgazdálkodás az ökológiai követelményeire tekintettel. A résztvevők – települések önkormányzata, lakossága, civil szervezetei, intézményei, vállalkozásai – szépítő munkájukkal javítják településük, országunk jó hírét, az ott élők életminőségét, elősegítik a kultúra, a turizmus, az EU kapcsolatok fejlődését, a közízlés, az igényes lakókörnyezet kialakítását, a közös értékek védelmét, növelését.

Az Európai Virágos Városok és Falvak versenye Európa legnagyobb múltra visszatekintő versenye 12 ország részvételével. Alapelve a fenntartható fejlődés, a természetes táj megőrzése, a racionális vízgazdálkodás, a korszerű hulladékfeldolgozás, az épített és természeti örökség megőrzése, gyarapítása, de legfőképp olyan kulturált, virágokkal, zöld növényekkel díszített tiszta környezete megteremtése, amely a települést az eljövendő generációk számára is széppé és élhetővé teszi. Magyarország a közép-kelet-európai térségből 1990-ben elsőként kapcsolódott az európai versenybe, sokáig az egyetlen országgént e térségből, sőt 2004-2006 között Magyarország töltötte be az európai szervezet elnöki tisztét. Az elmúlt több mint másfél évtizedben a magyar települések öt arany (Siófok, Géderlak, Kaposvár, Nagyatád, Eger), tizenhárom ezüst, tíz bronz Európa-díjat nyertek.

¹¹ www.fvm.hu, www.bm.hu

1996-ban a versenyben részt vevő országok létrehozták az Európai Virágosítási és Tájépítészeti Társaságot, Magyarország az alapító tagok között volt¹².

8. ÖKOFALVAK, MINT A KÖRNYEZETTUDATOS TELEPÜLÉSFEJLESZTÉS VÉGSŐ ÁLLOMÁSAI

A környezettudatos településfejlesztés gyakorlatában kiemelkedő helyen állnak az ökofalvak. Az ökofalu mozgalom az 1990-es évek elején kezdett kibontakozni Magyarországon. Az ökofalvak célja egy-egy jól működő emberi közösség létrehozása, mintegy alternatívát nyújtva az elidegenedett fogyasztói társadalommal szemben. Az ökofalvak kisléptékű, közösségközpontú, a természettel harmonikusabb életmódot folytatnak, ma már hét helyszínen kísérleteznek ezzel, hogy harmóniában éljenek a természettel.

Az ökofalu mozgalom az 1990-es években kezdett el kibontakozni Magyarországon. Ma már 7 településen élnek a környezetükkel egyre nagyobb harmóniában (Agostyán, Galgahévíz, Gömörszőlős, Gyűrűfű, Máriahalom, Somogyvámos, Visnyeszéplak).

Az ökofalu mozgalom a környezettudatos településfejlesztés egyik legjobban koncentrált formája. Egy ideális ökofalu házai természetes anyagokból – vályogból, szalmából – épülnek, lakói vegyszermentes biogazdálkodást folytatnak, komposzt-WC-t használnak, a felhasznált áramot nap-és szélenergiával állítják elő, a vizet napkollektorral melegítik, a szennyvizet pedig környezetkímélő gyökérszívó szennyvíztisztítással kezelik. Ezek a közösségek azonban mind más és más céllal alakították ki természetközeli életüket. Közös jellemzőjük, hogy megpróbálnak egy élhetőbb alternatívát nyújtani azoknak, akik belefáradtak a fogyasztói társadalom természettől egyre távolodó, pénzcentrikus életébe. Alulról jövő kezdeményezésekről van szó, ahol néhány család és barát összefogásából egy országos szinten elterjedt mozgalom lett. Természetesen más országban is találunk hasonló településeket, Európában száznál is több ilyen tartanak számon.

A Dél-Dunántúlon több ökofalu is működik. Bár nem tarja magát annak, de a Somogyvámoshoz tartozó Krisna-völgy közösségét mégis említenünk kell. A völgyben lakó mintegy százötven fős közösség egyik legfőbb törekvése az önfenntartó és egyben fenntartható életmód megvalósítása. Ennek fontos része a környezettudatos, azaz ökológikus élelmiszer-termelés és ház-

¹² www.viragosmagyarország.hu

tartásvezetés. Ennek megfelelően saját maguknak teremtenek meg mindent, amire csak lehetőségük nyílik. Az itteni öko-közösség az ökológikus gondolkodást összekapcsolja a védikus tanításokkal, egyfajta eszmerendszerrel kiegészítve azt.

A Dél-Zselic gyönyörű lankái között, természetvédelmi területen fekszik hazánk egyik első ökológiai faluja, Gyűrűfű. A hajdan virágzó kis falu az 1970-es évekre elnéptelenedett. Az utolsó lakos 1970. novemberében hagyta el a falut.¹³ Az 1990-es évek elején néhány család telepedett le itt, akik megalapozták a mai Gyűrűfű környezettudatos életét. Ma hét család él a településen, szoros kapcsolatban a természettel. Igyekeznek ötvözni a hagyományos és a modern életformát, s tőlük telhetően takarékosan, környezettudatosan élnek. Ez a közösség annyiban különbözik a többi ökofalutól, hogy az itt élők közül sokan bejárnak a környező nagyobb településekre dolgozni, vagyis nincs meg az a fajta elzártság a világtól, mint például Visnyeszéplak esetében.

Visnyeszéplakot, mely Kaposvártól délre, a Zselicben helyezkedik el, joggal nevezhetjük ökofalunak, zöld településnek. Az itt lakók az ökológiai takarékoság elve alapján élnek, gazdálkodnak. Egy önfenntartó, keresztény hagyományokra épülő egészséges közösséget szeretnének létrehozni. A helyiek szerint az öko jelző ma már eladható árucikké vált, ezért ők inkább azt vallják, hogy szeretnének megmaradni tisztán és egyszerűen falunak.¹⁴ Ők a világtól való elzártságot, a környező településektől való teljes függetlenséget választották. Még betonozott út sem vezet a faluba. Ennek ellenére minden feltételt megteremtettek a teljes élethez.

Magyarországon több ilyen kezdeményezés is születőben van, azonos céllal, más-más eszközöket használva a települések ökotudatos fejlesztése érdekében. Ezeket a technológiákat a többi magyar település is sikeresen alkalmazhatná településük fejlesztésének megvalósításában. Ehhez azonban szélesebb körben ismertetni kell a módszerek lényegét és hasznosságát, hogy önálló kezdeményezésre élhetőbbé tudják tenni saját településüket.

Világszerte egyre több „ökotrendet” figyelhetünk meg. Mindegyik a településfejlesztés egy külön vállfaját képviseli a környezettudatosság figyelembe vétele mellett. Az első ilyen trend a specializálódás. Egy-egy ökofalu komoly turisztikai célpont és egyben komoly bevételi forrás lehet, ezért egyre több különböző profilú település épül világszerte. Oktatási és technológiai bemutatóközpontként működik például a skóciai Findhorn, a walesi Centre for Alternative Technology vagy az amerikai Earthlands. A fenntartható mezőgazdaságra épül az ausztráliai Crystal Waters, a bolíviai Cochabamba, vagy a braziliai Barus. Sri Lankán és Szenegálban pedig ökofalu-hálózatok jöttek létre.

¹³ www.gyurufu.hu

¹⁴ www.greenenergy.hu/anyagok/htm/fenntarthato_t/Visnyeszéplak/visnye_okofalu.htm

Európában a vidéken elhelyezkedő ökofalvak három kategóriába sorolhatók: kihalt falvak átalakítása (Spanyolország, Franciaország, Olaszország); elnéptelenedő aprófalvak újjáélesztése (Közép-Európa több országában, köztük Magyarországon is); vadonutú ökofalvak létrehozása olyan területen, ahol korábban nem volt település (Németország).

Ökovárosok is léteznek már, mint például az indiai Auroville és az ausztráliai Nimbin, Los Angelesben pedig egy teljes városrészt változtattak ökövé. Ezek hatékonyságát sokan kétségbe vonják, mert több száz háztartás már nem tud olyan környezettudatosan együttműködni, olyan élő közösséget kialakítani, mint egy falu (ANDA Zs.–CSEKE H. 2008).

9. ÖSSZEFOGLALÁS

A környezettudatos településfejlesztés olyan, a településre kiterjedő tervezési és megvalósítási tevékenység, amely a természetes és épített környezetének védelmét szolgálja, valamint a lakosság életminőségének javítását. Ezt a tevékenységet jogszabályok foglalják keretbe, mely jogszabályok a települések kötelezettségein keresztül irányítják e célkitűzést, illetve a hazai fejlesztési dokumentumok a finanszírozásra kerülő feladatokat határozzák meg. Ezenkívül ajánlásokat fogalmaznak meg azon nemzetközi és uniós dokumentumok, amelyek többnyire környezeti kérdéseket tárgyaló konferenciák, találkozók által megfogalmazott igényeket teszik közzé: az életminőség javítását, környezeti elemeket megőrző, fejlesztő tevékenységek alkalmazását. A kötelező településfejlesztési feladatokon túl számos felelősen gondolkodó helyi közösség olyan kezdeményezéseket indított, illetve ilyen jellegű kezdeményezésekhez csatlakozott, amelyek környezetük javítása érdekében példaértékű tevékenységet folytatnak. A környezettudatos településfejlesztés, mint a természettel harmóniára törekvő tevékenység pedig végső soron az ökofalvakban teljesedik ki.

IRODALOM

- ANDA ZS. – CSEKE H. (2008): Ökofalujárás. Figyelő 38. sz.
- FUTÓ P. – SZESZLER ZS. (2003): A településfejlesztési koncepció elkészítésének módszerei az EU-ban és Magyarországon. www.terport.hu, 58 p.
- HAJNAL K. (2006A): A fenntartható fejlődés elméleti kérdései és alkalmazása a településfejlesztésben. PhD értekezés. PTE TTK, Pécs, 190 p.
- HAJNAL K. (2006B): Vizsgálatok a magyarországi városhálózat 1949-2001 közötti népességváltásáról. Földrajzi értesítő, LV. Évf. 1-2. f. pp. 65-86.
- ONGJERTH R. (2002): Települési tervezés, útmutató a településfejlesztési program készítéséhez. BM Településfejlesztési Iroda, BM Kiadó, Budapest, 50 p.
- SZÁNTÓ K. – F. HOLÉNYI M. (1995): Ökológikus településfejlesztés. Oktatási segédanyag. Ybl Miklós Műszaki Főiskola, Budapest. 73 p.
- WILHELM Z. (2008): Adatok az indiai urbanizáció folyamatának vizsgálatához. In: Modern Geográfia 2008/2. szám, pp. 1-57. URL: http://www.moderngeografia.hu/tanulmanyok/tarsadalomfoldrajz_altalaban/wilhelm_zoltan_2008_2.pdf (2011. 05. 10.)
- A KÖRNYEZETÜGY KÖZÉPTÁVÚ STRATÉGIÁJA. Vitaanyag. Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium, 2008.01.18. 67 p. URL: http://www.kvvm.hu/cimg/documents/KVVM_STR_cimlapos.pdf (2011. 05. 10.)
- A VÁROSI KÖRNYEZETRE VONATKOZÓ TEMATIKUS STRATÉGIA - Az Európai Parlament állásfoglalása a városi környezetre vonatkozó tematikus stratégiáról (2006/2061(INI) URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2006-0367+0+DOC+XML+V0//HU> (2010. 10. 15.)
- COGNATIVE ÉS A WWF MAGYARORSZÁG Ökobaronométer c. reprezentatív felmérése a 15 évesnél idősebb magyar lakosság körében, 2004. április. URL: <http://www.cognitive.hu/documents/sajto20040608.pdf> (2011. 05. 10.)
- LIPCSEI CHARTA a fenntartható európai városokról URL: <http://www.eukn.org/binaries/eukn/eukn/policy/2007/8/leipzig-charta-adr-hu.pdf> (2010. 10. 15.)
- ÚMFT: Az Új Magyarország Fejlesztési Terv. URL: http://www.nfu.hu/uj_magyarorszag_fejlesztési_terv_2 (2010. 10. 10.)
- <http://ujszechenyiterv.gov.hu/> (2011. 05. 10.)

Darányi Viktória – Dr. Gálosi-Kovács Bernadett:
A környezettudatos településfejlesztés, mint az élhetőbb települési környezet megteremtésének eszköze
Modern Geográfia, 2011. 3. szám.
http://www.moderngeografia.hu/tanulmányok/teruletfejlesztés/darányi_viktoria_galosi-kovacs_bernadett_2011_3.pdf

<http://www.klimabarat.hu> (2011. 05. 10.)

<http://www.tudatosvasarlo.hu> (2011. 05. 10.)

<http://www.fvm.hu> (2010. 10. 10.)

<http://www.bm.hu> (2010. 05. 05.)

<http://www.viragosmagyarorszag.hu> (2011. 05. 10.)

<http://www.gyurufu.hu> (2011.05.10.)

http://www.greenenergy.hu/anyagok/htm/fenntarthato_t/Visnyeszeplak/visnye_okofalu.htm
(2010.05.10.)

A BODAI ALEUROLIT FORMÁCIÓ SZÍN- ÉS CIKLICITÁSVIZSGÁLATA A BO–5- ÉS BO–6-JELŰ FŰRÁSOKBAN¹

COLOUR AND CYCLICITY ANALYSIS OF THE BODA CLAYSTONE FORMATION IN BOREHOLES BO–5 AND BO–6

HALMAI, ÁKOS² – HALÁSZ, AMADÉ³

ABSZTRAKT

A tanulmányban egy új – a földtani kutatásokban eddig nem használt – színelemzési módszert mutattunk be, melynek segítségével az üledékes kőzetekben előforduló ciklusok hatékonyabban mutathatók ki. Az eljárás gyakorlati használhatóságát a Bodai Aleurolit Formáción teszteltük. Kísérletünkben szekennelt fúrómagok színváltozásait vizsgáltuk, olyan ciklushossz-tartományokban, melyekben az emberi szem már nem teljesít jól.

Kulcsszavak: színelemzés, ciklicitás, Lomb–periodogram,; sztratigráfia, ciklussztratigráfia, BAF

ABSTRACT

In this study, we presented a new method of colour analysis—not previously used in geological research—to more efficiently detect cycles in sedimentary rocks. The practical applicability of the method was tested on the Boda Claystone Formation. In our experiment, we investigated the colour variations of scanned core samples over cycle length ranges where the human eye no longer performs well.

Keywords: colour analysis, Cyclicity, Lomb periodogram, stratigraphy, cyclostratigraphic analysis, BCF

¹ Köszönettel tartozunk a Mecsekérc Környezetvédelmi ZRt.-nek, hogy rendelkezésünkre bocsátotta az archív és a jelenleg folyó kutatások jelentéseinek kéziratos változatait. Köszönjük a Radioaktív Hulladékokat Kezelő Közhasznú Nonprofit Kft.-nek (RHK Kft., korábban Radioaktív Hulladékokat Kezelő Kht.), hogy engedélyt adott a kutatási anyagokba való betekintésre és azok felhasználására. A kutatás egy része az RHK Kft. támogatásával készült. Szeretnék köszönetet mondani a kutatás során nyújtott érdemi segítségért Konrád Gyulának valamint Maros Gyulának.

² MSc-hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Földrajzi Intézet, halmaia@gamma.ttk.pte.hu.

³ Egyetemi adjunktus, PhD, Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Földrajzi Intézet, tade@gamma.ttk.pte.hu.

BEVEZETÉS

A földtani vizsgálatok során a kőzetek színének következetes, makroszkópos meghatározása gyakran nehézségekbe ütközik. A homogén, színeiben egyveretű, vagy csak kissé változékony színek vizuális értékelése, összehasonlító elemzése bizonytalan.

A Bodai Aleurolit Formáció (BAF) színe a barna és a vörös közötti számtalan finom átmenet bármelyike lehet, melyet nagyban befolyásol a kőzet aktuális víztartalma; ezért a BAF színének kizárólag vizuális értelmezése pontatlanságokhoz vezethet. Azonban a kőzet színének kismértékű – akár ciklikus – változása is jelentős földtani tartalmat hordoz(hat).

A digitális, raszteres képfeldolgozó- és képbeviteli eljárások fejlődésével azonban lehetővé vált a színek egyértelmű és automatizált meghatározása, mely segítségével az egyes mintákat nem csak szövegesen tudjuk jellemezni, hanem színük numerikus elemzésével több, földtani következtetést is levonhatunk. A Bodai Aleurolit Formáció színének ez irányú, digitális feldolgozása mindeddig nem történt meg.

A színfeldolgozás alapját a Magyar Állami Földtani Intézet (MÁFI) által fejlesztett „ImaGeo” fúrómag szkennelvel készült – a fúrómagok teljes magfelületét kiterítve ábrázoló, nagy felbontású – képek adták (Maros & Pásztor, 2001).

Jelen tanulmányban a Boda-5 (Bo-5) és Boda-6 (Bo-6) jelű fúrásban harántolt Bodai Aleurolit színelemzési vizsgálatát végeztük el. A fúrómagok szkennelésre egy új földtani vizsgálati módszert építhetünk: a színelemzést. Ez egy olyan eljárás – egy olyan vizsgálati eszköz –, amely kiegészíti a dokumentáló interpretációit, a geokémiai- és geofizikai méréseket, és segítségével olyan megállapításokat tehetünk, amelyek kiegészítik a tradicionális eljárásokat.

Célunk a fúrásokban harántolt rétegösszlet objektív színminősítése, a képződmények közötti színelkülönbségek számszerűsítése, valamint az összefüggések felderítése a szín és a földtani tartalom (fizikai-, kémiai jellemzők) között. Vizsgáljuk a színváltozás ciklicitását és annak okait, majd korreláljuk azokat a földtani szelvényből kiolvasható ciklicitással. A képződmény ciklicitásának felismerése és értelmezése kulcsfontosságú a keletkezési körülmények megértésében. A téma időszerűségét a nagy aktivitású radioaktív hulladékok egyik potenciális befogadó kőzetének, a Bodai Aleurolit Formációnak és földtani környezetének kutatása adja.

MÓDSZEREK

Munkánkat a Bo-5 és Bo-6 jelű fúrások maganyagának és szkennelt magfotóinak felhasználásával végeztük el, a Mecsekérc Környezetvédelmi Zrt. és a Radioaktív Hulladékokat Kezelő Közhasznú Non-profit Kft. engedélyével.

A színelemzési vizsgálat során a színváltozás feltételezett ciklicitását vizsgáltuk. Itt a feldolgozott képek numerikus színparamétereit értékeltük idősor-analízissel. A kőzetek szín alapján történő kategorizálására már történtek korábban kísérletek. 1959–60-ban a Pécsi Uránércbánya Vállalat Mélyfúró Üzemében végeztek már hasonló méréseket fotometriai alapon (színhőmérséklet mérés). Frolov és Kál-lai – kísérletképpen – az érchordozó szintből származó kőzetmintákat mértek és a kapott kvantitatív eredményekből próbálták következtetéseket levonni, azonban a minta-előkészítés munkaigényessége miatt ezen munkák megszakadtak. A méréseket az FM–56 típusú fotométerrel végezték (Vincze et al., 1965) és az így kapott eredmények kerültek további értékelésre. A Bodai Aleurolit átlagos (vörös-barna aleurolit) színösszetételére a következő értékeket kapták: 40,4% vörös; 26,5% zöld; 28,0% kék (Vincze et al., 1961).

A MÁFI fejlesztésével készült programmal, a „PetCore” szoftverrel is folynak színvizsgálatok (Maros & Palotás, 2000). Ez jól alkalmazható olyan kőzeteknél, ahol egy területen nagy a színváltozé-konyosság (pl. gránit), de homogén kőzetek esetében nem ad értékelhető eredményt. Ezért szükségesnek éreztük egy olyan új módszer kidolgozását, mely jól alkalmazható homogén, viszonylag egyveretű kő-zetek elemzésénél.

A színelemzés során nem a rétegek egymásra következését, hanem a kőzet színének változását vizsgáltuk, valamint azt a vastagságértéket, mely alatt a változás bekövetkezik. Ezen vastagságértékek változásai alapvető információt nyújtanak a vizsgálandó sorozatokról (Schwarzacher, 1975). Ez azt fel-tételezi, hogy a mintákat „idősorozatként” (time series), tehát eredeti sorrend szerint kell begyűjteni. Egyes kutatók szerint a mélység- vagy vastagság szerint gyűjtött adatokat „mélység sorozatnak” (depth series) kellene hívni, de a korrekt matematikai megfogalmazás miatt azokat is idősornak nevezzük (Schwarzacher, 1975; Priestly, 1981).

Az idősor-analízis bemeneti adatait folytonos mintavételezési eljárással gyűjtöttük. Ez gyakor-latilag a vizsgált kőzet egy bizonyos paraméterét (színét) egy szakaszon vizsgálja, és az egész szakaszt jellemzi matematikai eszközök segítségével. Továbbá azzal a feltételezéssel élünk, hogy a BAF azon szakasza, melyet a két fúrás harántolt, mentes jelentős fáciesváltozásoktól (Halász, 2009; 2011). A cik-licitás megállapítására a fúrásdokumentációkból létrehozott adatbázist használtuk fel.

EREDMÉNYEK

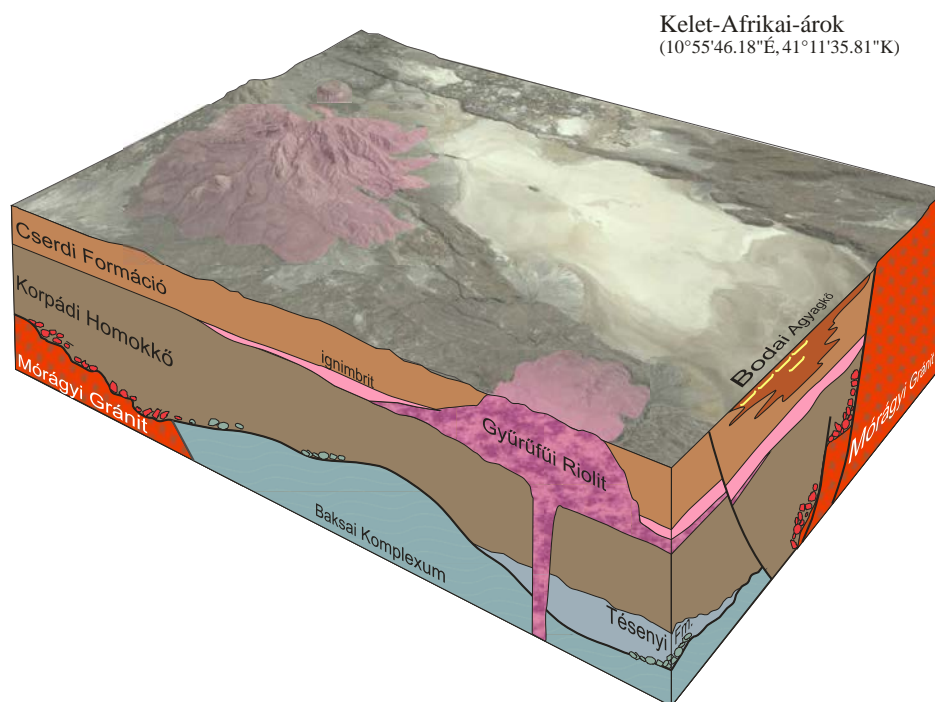
Földtani háttér

A Bodai Aleurolit Formáció a Tiszai-főegység területén a Nyugat-Mecsek, prekainozoos aljzatának jel-lemző képződménye (Jámbor, 1964), amelyet először Barabás (1956) kandidátusi értekezésében különít el, mint önálló földtani egységet. Felszíni- és felszín közeli elterjedése a keletre dőlő nyugat-mecseki

periantiklinális tengelyzónájában nyomozható, amelynek területét a legerőteljesebb kompressziós tektonikai hatás – a kialakult szakmai konszenzus szerint (Vadász, 1935; Hámor, 1966; Forgó et al., 1966; Wein, 1966; 1967; Kleb, 1973; Némédi Varga, 1983) – a kréta (ausztriai orogén fázis) időszakban érte. A Nyugat-Mecsek határai olyan oldalelmozdulással jellemezhető szerkezeti zónák, amelyek a kainozoi-kumban többször felújultak (Balla, 1988; Benkovics, 1997), de ezek a mozgások az előfordulási terület egységes tömbjén belül nem mutathatók ki (Konrád & Sebe, 2010). A formáció a Nyugat-Mecsek fő tömegét felépítő, 4 000–5 000 m vastag, perm–triász korú, konszolidált, törmelékes-, karbonátos- és vegyi üledékes rétegösszlet tagja. A Bodai Aleurolit felhalmozódásának időszakában playa tó alakult ki, amelynek környezetét lankás domborzat jellemezte a kristályos aljzat hosszú ideje tartó denudációjának következtében (Konrád et al., 2010a, Konrád et al., 2010b; 1. ábra).

1. ábra: A Bodai Aleurolit keletkezésének paleogeográfiai rekonstrukciója recens analógia alapján. (Konrád et al., 2010b; <http://old.foldrajz.ttk.pte.hu/foldtan/dk-dunantul/index.html>)

Figure 1. Paleogeographic reconstruction of the origin of the Boda Claystone based on recent analogies. (Konrád et al., 2010b; <http://old.foldrajz.ttk.pte.hu/foldtan/dk-dunantul/index.html>)

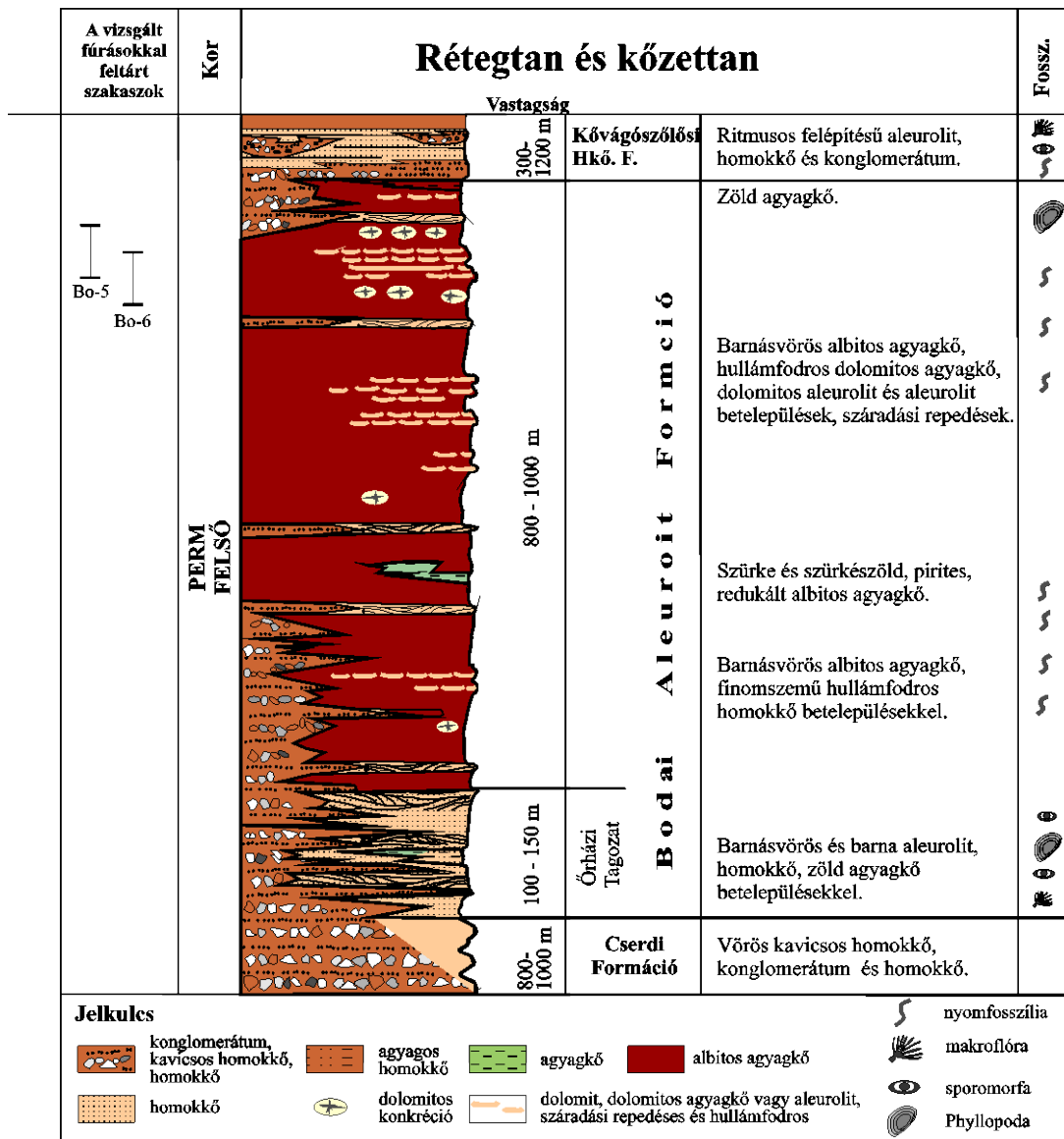
A térképezési adatok alapján a formációt három fő litosztratigráfiai alegységre lehet bontani (Konrád, 1999; 2. ábra). Az alsó, az Őrházi Tagozat, amely a korábban homokkőnek nevezett rétegeket képviseli. Erre települ folyamatos átmenettel egy albitos-, kőzetlisztes agyagkő, melyben homokkő és dolomit rétegek is települnek. A legfelső az albitos, agyagos aleurolit, valamint kőzetlisztes agyagkő, száradási repedéses dolomit betelepülésekkel és dolomit konkréciókkal.

A Bodai Aleurolit Formáció kutatási programja során (Konrád & Hámos, 2006) elvégzett részletes ásványtani-, kőzettani- és geokémiai vizsgálatok segítségével agyagkő, aleurolit, homokkő, albitolit és dolomit fő kőzettípusokat, valamint azok között számos átmeneti típust különítettek el (Barabás & Barabásné Stuhl, 1998; Konrád, 1998; Máthé, 1999; Árkai et al., 2000; Varga et al., 2006).

Az elkülönített fő litofáciesek közötti különbségek nem mindig élesek, sőt gyakoribbak az átmeneti típusok. Az agyagkő és az aleurolit keveredési típusainak elkülönítése a terepi- és a fúrás dokumentálás gyakorlatában nem könnyű feladat. Ezen típusok uradják azonban döntően a formáció rétegsorát, míg a dolomitos- és a homokkőves rétegek a vizsgált területen csak közbetelepülésként figyelhetők meg. Kivétel ez alól az Őrházi Tagozat, amelyben a homokkő a domináns, miközben a finomabb szemű frakciók képviselik a betelepülések jelentős hányadát. A tanulmányban az elemzésekhez az albitolitot nem használtuk fel, mivel az makroszkóposan nem különíthető el a többi kőzettípustól.

2. ábra: A Bodai Aleurolit elvi rétegszlopa a fedő és fekü képződmények feltüntetésével (Konrád, 1999)

Figure 2. Geological column of the Boda Claystone with covering and bedrock formations (Konrád, 1999)

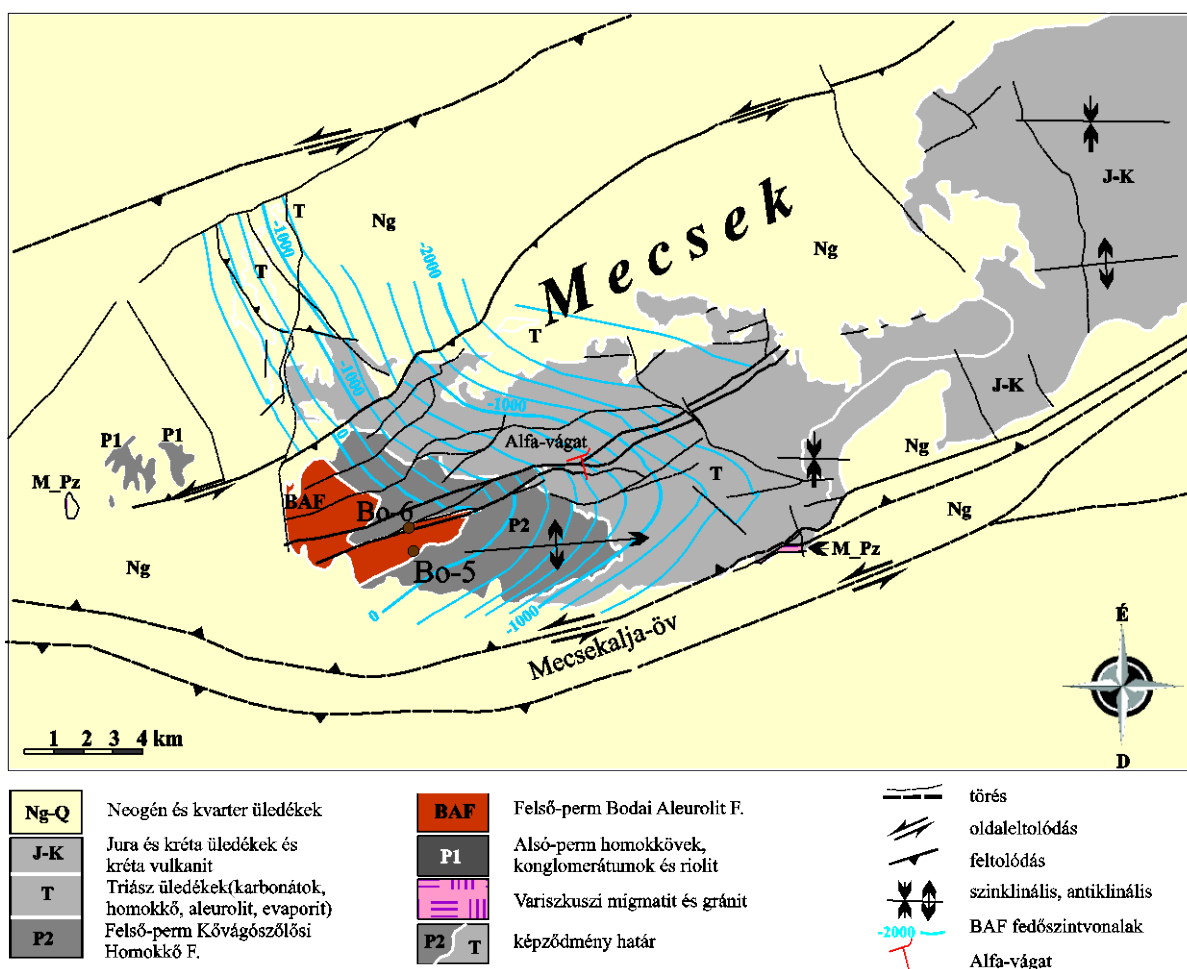

Közvetlen földtani környezet

A Nyugat-mecseki-antiklinális déli szárnyán 2009–2010-ben két Bodai Aleurolitot ért fúrás lemélyítése történt. A Bo-6 fúrás a Boda–büdöskúti-öv déli, észak felé dőlő határtörésétől északra, 150–200 méterre, a Bo-5 attól délre, mintegy 200 m távolságra mélyült (3. ábra). A Bo-5 a „dolomitkonkréciós”, legfelső szint közvetlen fekvését érte el, míg a Bo-6 rétegtani helyzete az erős tektonizáltság miatt nem határozható meg pontosan (Konrád, 2010).

3. ábra: A Nyugat-Mecsek és környékének földtani térképe a vizsgált, Bodai Aleurolitot ért fúrásokkal és feltárásokkal (készült Wéber, 1977; Chikán & Konrád, 1982; Chikán et al., 1984; Konrád, 1996; Csontos et al., 2002 valamint Konrád & Sebe, 2010 alapján).

Figure 3. Structural geological map of the Western Mecsek Mts. and surroundings with boreholes and exposures of the Boda Claystone (based on Wéber, 1977; Chikán & Konrád, 1982; Chikán et al., 1984; Konrád, 1996; Csontos et al., 2002 and Konrád & Sebe, 2010).

A vizsgált fúrások földtani jellemzése

A Bo–5 fúrás földtani jellemzése és ciklicitása

A fúrás 2009-ben mélyült Boda településtől ÉK-re és mintegy 30 méter vastagságban harántolta a Bodai Aleurolitot. A maganyag erős töredezettsége és a maghiányos szakaszok miatt a ciklussztratigráfiai vizsgálat csak egyes szakaszokra készült el. Az üledékszöveti és szerkezeti besorolásokat azonban sikerült elvégezni.

A formációt kőzetlisztes agyagkő és agyagos dolomit uralja, azonban a középső rétegösszletben tiszta agyagkő is megjelenik (4. ábra). A kőzet sötét színű, jellemzően barnászörös és vörösesbarna, a dolomitos betelepülések színe szürkés árnyalatú és világos tónusú. Az uralkodó szemcseméret agyag, a kőzetliszt arányában makroszkóposan különbség nem tehető. Szemcseméreti trend nem figyelhető meg az átfúrt összletben. A kőzetlisztes agyagkővet néhol dolomitos betelepülések tagolják, de a köteges dolomitok között „tisza” agyagkő is megfigyelhető. Csak ichnofosszíliák ismertek a fúrásból, amelyek a töredezett mag miatt nehezen azonosíthatók.

Az üledékszerkezeti- és szöveti kép alapján a harántolt rétegsor a formáció középső rétegösszletét képviseli. A fúrás által feltárt rövid szakaszon csak néhány világos színű (feltehetőleg dolomitos) betelepülést lehet vizsgálni. Homogén- és réteges dolomitos betelepülések találhatóak a fúrásban, amelyek eltérő, másodlagos üledékszerkezettel jellemezhetők: ilyenek a felcserepesedő szerkezetek és a fedő felé felszakadó rétegfoszlányok.

A Bo–6 fúrás földtani jellemzése és ciklicitása

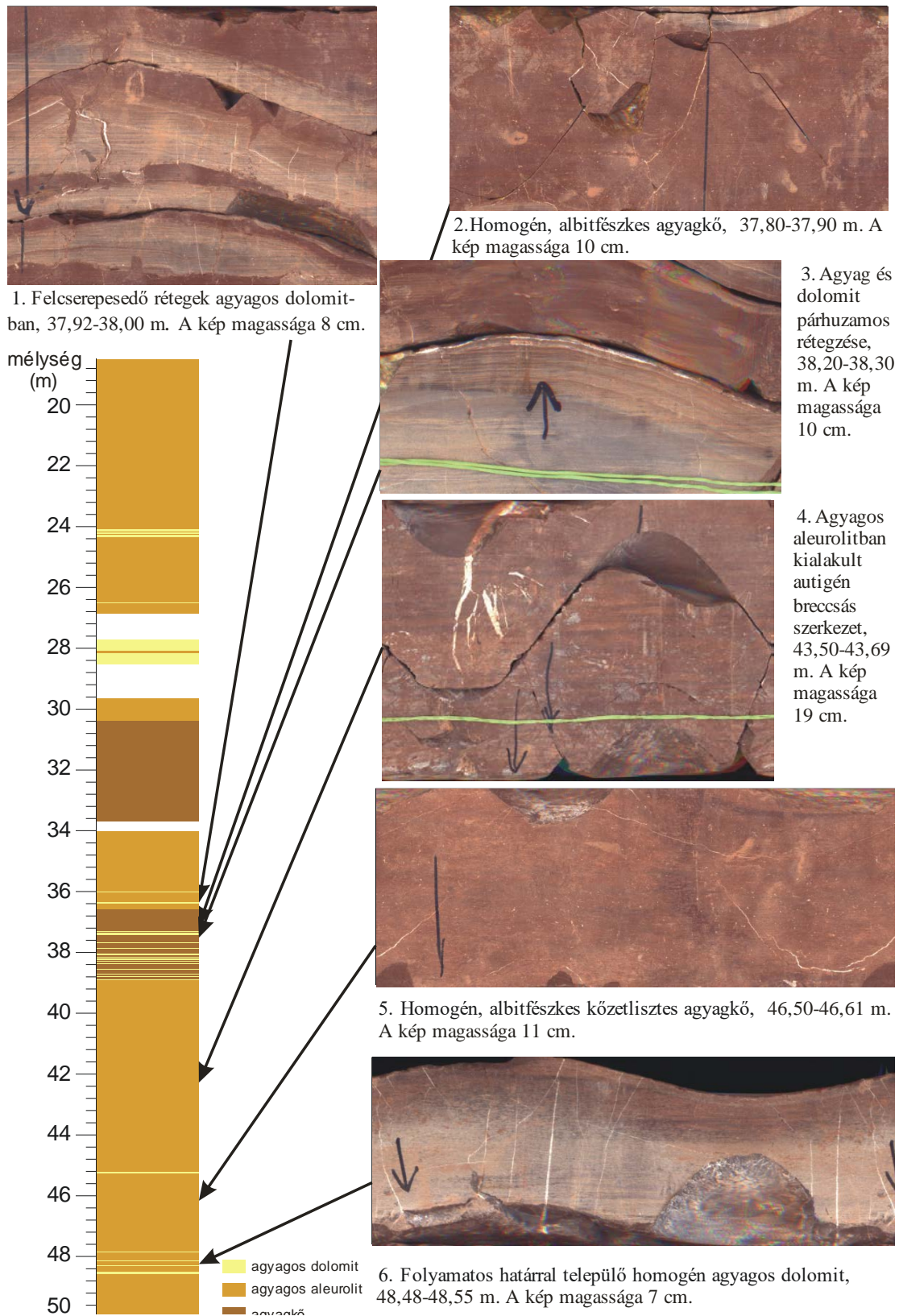
A Bo–6 számú fúrás 2010-ben mélyült a Bo–5-ös fúrástól északra, a Boda–büdöskúti-öv északi oldalán. Egyes szakaszai erősen tektonizáltak és maghiányosak. A fúrás közepétől a rétegdőlés fokozatosan növekszik és eléri a ~80-85°-ot is. Emiatt elképzelhető, hogy egyes felcserepesedő dolomitos rétegeket többször is átfúrtak. A ciklicitás vizsgálat itt csak kisebb léptékben készült, kiemelve a vékonyabb dolomitos betelepülések ciklicitását.

A legjellemzőbb kőzet az agyagos aleurolit és kőzetlisztes agyagkő (5. ábra), közte agyagos- és kőzetlisztes halvány vörösbarna, párhuzamos rétegzésű, laminált betelepülésekkel, amelyek dolomitosabb rétegeket jelölhetnek, vagy durvább szemű aleurolitot. A fúrás alján keresztlaminált aleurolit is megjelenik néhány centiméter vastagságban. A kőzet sötét színű, jellemzően barnászörös és vörösesbarna, a dolomitos betelepülések színe szürkésbarna árnyalatú és világos tónusú. A szemcseméret az agyag és az aleurolit között változik, a dolomitos betelepülésekben található laminákban inkább az agyagkő a jellemző. Homokkő a fúrásból nem ismert. Életnyomok elszórtan találhatóak a rétegsorban.

4. ábra: A Bo-5 fúrás rétegsora és a jellemző litológiai típusok (Halász, 2010)

Figure 4. Stratigraphy of the Bo-5 borehole and typical lithological types (Halász, 2010)

Bo-5 jelű fúrás rétegsora és a jellemző litológiai típusok

A Bo–5-ös fúráshoz hasonlóan a rétegsornak csak egy-egy rövidebb szakasza értékelhető. Erre a fúrásra jellemző, hogy több méteres betelepülésmentes rétegeket dolomitköteges egységek követnek. Megfigyelhető egyrészt a betelepülések és az agyagkő/aleurolit ritmusos váltakozása, valamint a párhuzamos, horizontális rétegzés szerinti dolomit és aleurolit réteglemezek ritmicitása. Az agyagos dolomitbetelepülések közti agyag/aleurolit rétegek szerkezete nem minden esetben egyezik meg a fedő és fekü szerkezetével. A betelepülések közötti agyagkő sokszor homogén, albitfészek-mentes és rétegzés nélküli. A fúrás 22,37 méterénél 0,1–10 mm vastag kőzetlisztes-, vagy dolomitos betelepülések váltakoznak kőzetlisztes agyagkővel. A betelepülések vastagsága alulról felfelé vastagszik a ritmusokon belül. A réteg középső összetételében 5 db, 0,5 cm vastag, gradált rétegzésű aleurolit–agyagkő-ritmus található.

Általánosan elmondható, hogy a két vizsgált fúrás hossza és tektonizáltsága alapján a több méter hosszú ciklusok nem, de az egy méter alatti vastagságok jól követhetők. A földtani leírás alapján tehát az agyagkő–dolomit milliméter és centiméter nagyságrendű váltakozása figyelhető meg. Az ennél vastagabb ciklusok a dolomitköteges szakaszok és homogén agyagkő/aleurolit rétegek váltakozását jelentik.

A rétegsorok ciklicitását nehéz rekonstruálni a törészónák és a maghiányos szakaszok miatt, de a vastagabb dolomitos-, betelepülésmentes kőzetlisztes agyagkövek és vékonyabb dolomitköteges rétegek elkülöníthetők egymástól. A dolomitos kötegeken belül a dolomitrétegek agyagkő betelepülésekkel váltakoznak. A kisléptékű ciklusokra a milliméteres, vagy még vékonyabb laminák jellemzők. Ezek az agyagos dolomitbetelepülésekhez köthetők. Ritkán megfigyelhető ezen ciklusok vastagságának felfelé történő csökkenése is.

A képződmény színelapú ciklicitásvizsgálata

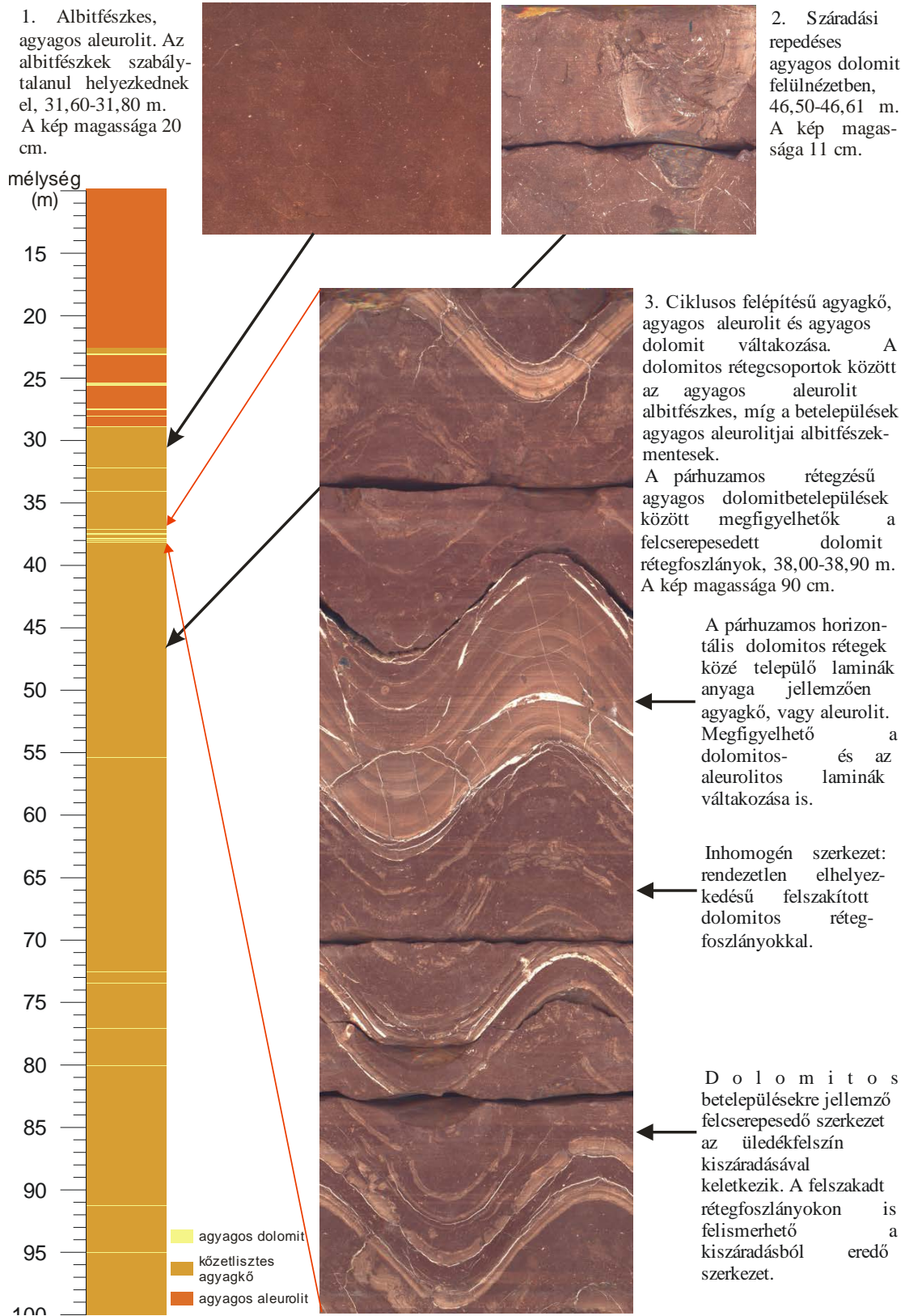
A képek feldolgozásához egy, a tudományos képelemzésben gyakran alkalmazott szabadszoftvert, az ImageJ-t használtuk. Az ImageJ beépített eszközeinek alkalmazásával először eltávolítottuk a képekről a szkennelési technológiából fakadó fekete részeket, majd a megmaradt képet 0,2 m-es szakaszokra bontottuk. A bemeneti TIFF (Tagged Image File Format) képek vörös (R), zöld (G) és kék (B) színsávokban 0–255-ös tartományban jellemzik a színintenzitást. Ezen tartományt 10 kategóriára, kategóriánként 25,5 szélességűre bontottuk. A szoftver segítségével minden 0,2 m-es szakaszon mind a három színsávban lekérdeztük, hogy az 1–10. kategóriába hány pixel esik. Az így kapott eredményeket egyszerű szövegfájlokba mentettük el.

Az elemzésnél 10 kategóriát használtunk, mert jól kezelhető és elég széles ahhoz, hogy a kőzeten látható természetes-, pillanatnyi fluktuációkat elmossa, viszont elég szűk, hogy a kőzet színváltozásának trendjeit és ciklusait kimutassa. A kategorizálásra úgy is tekinthetünk, mint egy olyan eszközre, amely a terjedelmes és statisztikailag zavaros adathalmazból a földtanilag releváns információt emeli ki.

5. ábra: A Bo-6 fúrás rétegsora és a jellemző litológiai típusok (Halász, 2010)

Figure 5. Stratigraphy of the Bo-6 borehole and typical lithological types (Halász, 2010)

Bo-6 jelű fúrás rétegsora és a jellemző litológiai típusok

A ciklusok kereséséhez a PAST-program Lomb–periodogram eszközét alkalmaztuk. Az elemzésnél a rendelkezésre álló színsávok közül a vöröset használtuk a közet jellegzetes színe miatt. Azért esett a választás a Lomb–periodogramra, mivel az idősor elemzéseknél klasszikusan alkalmazott Fourier–transzformációval ellentétben képes a nem egyenközű mintavételezésből származó adathiányt kezelni. Bár a fentebb leírt mintavételi eljárás – elvileg – adathiánymentes kimenetet szolgáltat, a fúrások erősen tektonizáltak és maghiányosak, ezért a kimeneti adatsorok mégis szakadozottak. Az ezen módszerrel kapott eredményeket az 1. táblázat, valamint a 6. és a 7. ábra mutatja be:

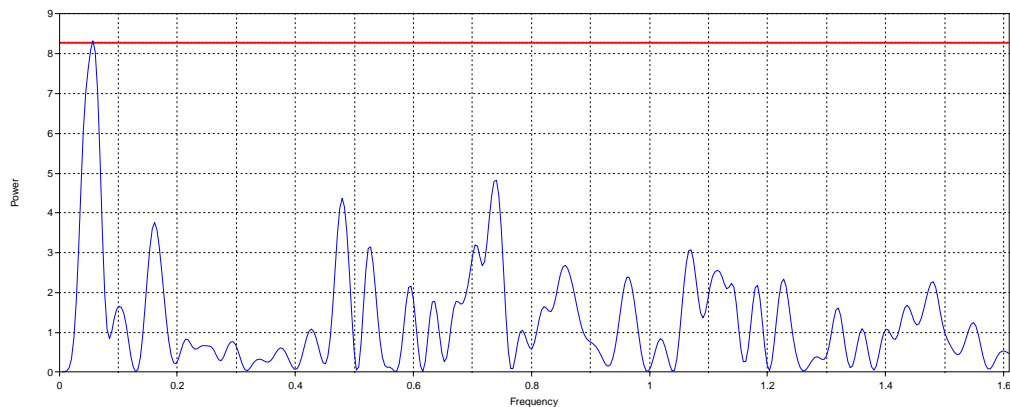
1. táblázat: Jellemző ciklusvastagságok a színelemzés alapján

Table 1. Typical cycle thicknesses based on colour analysis

		Jellemző ciklusvastagságok [m]											
Bo–5	19	6,2	–	–	–	2	1,9	–	1,4	1,2	1	0,81	
Bo–6	–	6,8	4,81	3,55	3,3	2,3	1,75	1,5	1,4	1,2	1	0,91	

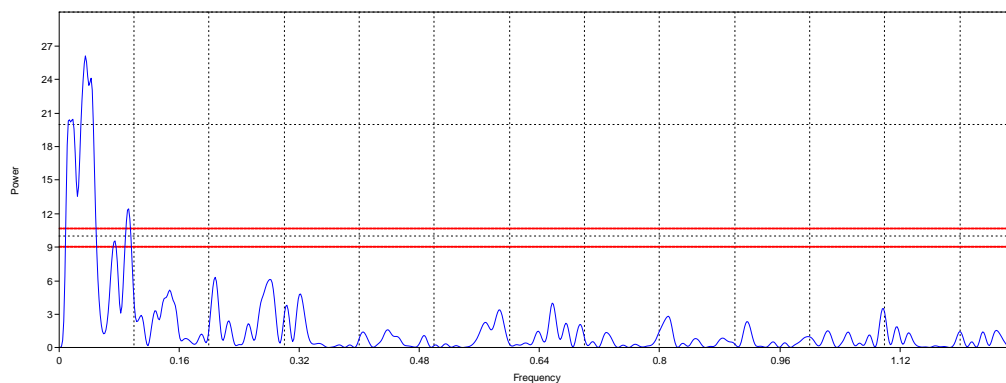
6. ábra: A Bo–5 számú fúrás ciklusainak vastagsága Lomb–periodogram alapján

Figure 6. Cycle thickness of borehole Bo–5 based on Lomb periodogram

7. ábra: A Bo–6 számú fúrás ciklusainak vastagsága Lomb–periodogram alapján

Figure 7. Cycle thickness of borehole Bo–6 based on Lomb periodogram

KÖVETKEZTETÉSEK

A tanulmányban egy új – a földtani kutatásokban eddig nem használt – színelemzési módszert mutattunk be, melyeknek alkalmazhatóságát vizsgáltuk a Bo–5 és Bo–6 számú fúrások által harántolt Bodai Aleurolit rétegsorában. A módszert főleg olyan képződmények esetében érdemes alkalmazni, amelyek színüket tekintve homogének, egyveretűek. A Bodai Aleurolit kiváló példa erre, mivel abban több méter hosszú homogén, vörösesbarnának látszó szakaszok vannak. A színelemzésen alapuló ciklicitás vizsgálata azonban ezeken a részeken alkalmazható igazán, mivel a folyamatos átmenetek, kis változások a szem számára nem minden esetben vehetők észre. A formáció ciklicitása makroszkóposan egyértelmű, ám mi a korábban homogénnek leírt rétegeken belül is találtunk ciklusos szakaszokat a színvizsgálat segítségével.

A Lomb–periodogram segítségével meghatározott ciklus vastagságok részben tükrözik a korábbi vizsgálatok (Halász, 2011) során kapott eredményeket. A Bodai Aleurolitra jellemző 1,5 m, 2,4 m és 3,5 m-es ciklusok a két fúrásban is megjelennek. A földtani dokumentáció szerint ezek az agyagkő és dolomittartalmú betelepülések váltakozását tükrözik. A 3,5 m méternél hosszabb ciklus vastagságok a fúrásban nem relevánsak, mivel, nem volt annál hosszabb ép mag. A Bo–5 és Bo–6 jelű fúrásokban végzett színelemzés eredményét a fúrások viszonylag rövid volta, a jelentős maghiány, valamint a mag töredezett, tektonizált mivolta miatt erős kritikával kell kezelni.

A bevezetésben említettük, hogy a kőzet színének folyamatos, trendszerű változására is figyelni kell. A numerikus színvizsgálattal ez a kérdés megoldódni látszik, mivel a program egy adott szint – a mesterséges-megvilágítású és a fúrás teljes hosszán átívelő, azonos szkennelési körülményeknek köszönhetően – mindig ugyanolyannak fog érzékelni.

IRODALOMJEGYZÉK

Árkai, P., Balogh, K., Máthé, Z., Demény, A., Fórizs, I. & Nagy, G. (2000). Composition, diagenetic and post-diagenetic alterations of a possible radioactive waste repository site: the Boda Albitic Claystone Formation, southern Hungary. *Acta Geologica Hungarica*, 43(4), 351–378.

Balla, Z. (1988). On the origin of the structural pattern of Hungary. *Acta Geologica Hungarica*, 31, 53–63.

Barabás, A., & Barabásné Stuhl, Á. (1998). A Mecsek és környéke perm képződményeinek rétegtana. In Bérczi, I., & Jámber, Á. (szerk.), *Magyarország geológiai képződményeinek rétegtana*. (pp. 187–210). MOL Nyrt. & MÁFI.

Barabás, A. (1956). *A mecseki perm időszaki képződmények*. [Kandidátusi értekezés]. Magyar Állami Földtani Intézet Könyvtár.

Benkovics, L. (1997). *Etude structurale et géodynamique des Monts Buda, Mecsek et Villány (Hongrie)*. [Kandidátusi értekezés, Univ. de Lille].

- Chikán, G., & Konrád, Gy. (1982). A Nyugat-Mecseki földtani térképezés újabb eredményei. *A Magyar Állami Földtani Intézet Évi Jelentése 1980-ról*, 169–186.
- Chikán G., Chikán G.-né, & Kókai, A. 1984: *A Nyugati-Mecsek földtani térképe. 1:25 000*. Magyar Állami Földtani Intézet.
- Csontos, L., Benkovics, L., Bergerat, F., Mansy, J-L., & Wórum, G. (2002). Tertiary deformation history from seismic section study and fault analysis in a former European Tethyan margin (the Mecsek–Villány area, SW Hungary). *Tectonophysics*, 357(1–4), 81–102.
- Forgó, L., Moldvay, L., Stefanovits, P., & Wein, Gy. (1966). *Magyarászó Magyarország 200 000-es földtani térképsorozatához. L-34-XIII, Pécs*. MÁFI kiadvány.
- Halász, A. (2009). A Cycles and rhythms within the Boda Claystone in the borehole Ib-4. *Central European Geology*, 52(3–4), 325–342.
- Halász, A. (2010). *A Bodai Aleurolit Formáció szedimentológiai kérdései*. [Szakdolgozat, Szegedi Tudományegyetem, Földtani és Őslénytani Tanszék].
- Halász, A. (2011). *A Bodai Aleurolit Formáció ciklussztratigráfiai vizsgálata*. [Doktori disszertáció, Pécsi Tudományegyetem, Földtani Tanszék].
- Hámor, G. (1966). Újabb adatok a Mecsek hegység szerkezetföldtani felépítéséhez. *MÁFI évi jelentés az 1964. évről*, 193–206.
- Jámbor, Á. (1964). *A Mecsek hegység alsópermi képződményei*. Jelentés. Mecsekérc Zrt. Adattár.
- Kleb, B. (1973). A mecseki pannon földtana. *MÁFI Évkönyv*, 53(3), 750–943.
- Konrád, Gy. (1996). *Jelentés a Bodai Aleurolit Formáció 1995–96. évi földtani térképezéséről. Kutatási jelentés (J-2743)*. [Kézirat]. Mecsekérc Zrt. Adattár.
- Konrád, Gy. (1998). *Jelentés a Bodai Aleurolit Formáció 1995–98. évi kutatásáról*. [Kézirat]. Mecsekérc Zrt. Adattár.
- Konrád, Gy. (1999). The Boda Claystone Formation. In *The Geology of today for tomorrow. A satellite conference of the World Conference of Science, Excursion Guide Book*. (pp. 65–75). Budapest.
- Konrád, Gy. (2010). *Bo-5 és Bo-6 sekélyfúrások földtani összesítése*. [Kézirat]. Mecsekérc Zrt. Adattár.
- Konrád, Gy., & Hámos, G. (2006). A magyarországi nagy aktivitású radioaktív hulladéktároló telephely kijelölésének földtani szempontjai és az eddigi kutatások. *Acta Geographica, Geologica et Meteorologica*, 1, 33–39.
- Konrád, Gy., & Sebe, K. (2010). Fiatal tektonikai jelenségek új észlelései a Nyugati- Mecsekben és környezetében. *Földtani Közlöny*, 140(2), 135–162.
- Konrád, Gy., Sebe, K., Halász, A., & Babinszki, E. (2010a). Sedimentology of a Permian Playa Lake: Boda Claystone Formation, Hungary. *Geologos*, 16(1), 27–41.
- Konrád, Gy., Sebe K., Halász A., & Halmi Á. (2010b). A Délkelet-Dunántúl földtani fejlődéstörténete – recens analógiák. *Földrajzi Közlemények*, 134(3), 251–265. <http://foldrajz.ttk.pte.hu/foldtan/dk-dunantul/>
- Maros, Gy., & Palotás, K. (2000). Az üveghutai Üh-22 és Üh-23 fúrásban észlelt síkszerű jelenségek értékelése CoreDump szoftverrel. *MÁFI évi jelentése 1999-ről*, 315–339.
- Maros, Gy., & Pásztor, Sz. (2001). New and oriented core evaluation method: ImaGeo. *European Geologist*, 12, 40–43.

- Máthé, Z. (szerk.) (1999). *Ásvány-kőzettani, kőzetgeokémiai és izotóptranszport vizsgálatok*. Mecsekérc Zrt. Adattár.
- Némedi Varga, Z. (1983). A Mecsek hegység szerkezetalakulása az alpi hegységképződési ciklusban. *MÁFI évi jelentés 1981-ről*, 467–484.
- Priestly, M. B. (1981). *Spectral Analysis*. Academic Press.
- Schwarzacher, W. (1975). *Sedimentation Models and Quantitative Stratigraphy*. Elsevier.
- Vadász, E. (1935). *A Mecsek hegység – Magyar Tájak földtani leírása I*. Magyar Királyi Földtani Intézet.
- Varga, A., Raucsik, B., Szakmány, Gy., & Máté, Z. (2006). A Bodai Aleurolit Formáció törmelékes kőzettípusainak ásványtani, kőzettani és geokémiai jellemzői. *Földtani Közlöny*, 136(2), 201–231.
- Vincze, J., Elsholtz, L.-né, Klarianka, I.-né, Fazekas, V., Krasznay, O., Füzy T., & Kállai J. (1961). *Jelentés az Ásvány-Kőzettani Laboratórium 1961. évi munkájáról*. [Kézirat]. MÉV adattár TŰK sz: K-0013/72-1961.
- Vincze, J., Fazekas, V., Selmeczi, B.-né, Horváth, I., & Elsholtz L.-né (1965). *Érclencse típusok meghatározása a mecseki uránérc lelőhelyen morfológiai-, ásvány-kőzettani- és fácies- vizsgálata alapján*. [Kézirat]. MÉV Adattár.
- Wéber, B. (1977). Nagyszerkezeti szelvényvázlat a Ny-Mecsekből. *Földtani Közlöny*, 107(1), 27–37.
- Wein, Gy. (1966). Pécs hegységszerkezeti képe. MTA Dunántúli Tudományos Intézet kiadványa. *Dunántúli Tudományos Gyűjtemény*, 56, 7–16.
- Wein, Gy. (1967). Délkelet-Dunántúl hegységszerkezeti egységeinek összefüggései az óalpi ciklusban. *Földtani Közlöny*, 97, 286–293.